

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

Yıl 6 Sayı 2 - Aralık 2020
Year 6 Issue 2 - December 2020

Istanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi

ISSN: 2149-7206
E-ISSN: 2667-4289

İmtiyaz Sahibi

Doç. Dr. Mustafa AYDIN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Yazı İşleri Müdürü

Zeynep AKYAR

Editörler

Prof. Dr. Hacı DURAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şahide Güliz KOLBURAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Burak AKDENİZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Arş. Gör. Fatma Nur ŞENGÜL (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Yayın Periyodu

Yılda iki sayı: Aralık & Haziran

Dil

Türkçe

<http://aydininsanvetoplum.aydin.edu.tr/tr/editorler-kurulu/>

Akademik Çalışmalar Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Selin YILMAZ

Grafik Tasarım

İAÜ Görsel Tasarım Birimi

Türkçe Redaksiyon

Süheyla AĞAN

İngilizce Redaksiyon

Neslihan İSKENDER

Yazışma Adresi

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38 Sefaköy, 34295

Küçükçekmece/İstanbul

Tel: 0212 4441428 - 20402

Fax: 0212 425 57 97

Web: www.aydin.edu.tr

E-mail: aitdergi@aydin.edu.tr

Baskı/Printed by

Armoninüans Matbaa

Tavukçuyolu Cd. Palas Sk. No:3

Y. Dudullu Ümraniye - İstanbul

Tel: 0216 540 36 11

Faks: 0216 540 42 72

E-mail: grafik2@armoninüans.com

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hacı DURAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şahide Güliz KOLBURAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Burcu GÜDÜCÜ (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif Özge ERBAY (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Yücel BULUT (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü)

Prof. Dr. Ömer SAY (İstanbul Medeniyet Üniversitesi/Sosyoloji Bölümü)

Prof. Dr. Abdullah TAŞKESEN (Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Kadir CANATAN (İstanbul Zaim Üniversitesi)

Prof. Dr. Talip KÜÇÜKCAN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Nacer Eddine DJABER (Université de Biskra/Algerie)

Prof. Dr. Ahmet SABIHA (American College Of Dubai/Uneted Arab Emirates)

Dr. Manal Finjan ALAK (Dijlah University/Irak)

İstanbul Aydın Üniversitesi Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, özgün bilimsel araştırmalar ile uygulama çalışmalarına yer veren ve bu niteliği ile hem araştırmacılara hem de uygulamadaki akademisyenlere seslenmeyi amaçlayan hakem sistemini kullanan bir dergidir.

Bilimsel Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Abdülhaluk ÇAY**, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet Korkut TUNA, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Prof. Dr. Cebrail KISA, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Erdinç ÖZTÜRK, *İstanbul Cerrahpaşa - Adli Tıp Enstitüsü*
Prof. Dr. Ertan EĞRİBEL, *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Esin CANTEZ, *İstanbul Kent Üniversitesi*
Prof. Dr. İbrahim Hakkı AYDIN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN, *İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi*
Prof. Dr. Mahmut ASLAN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Nihal MAMATOĞLU, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi*
Prof. Dr. Rahime Nühket ÇIKRIKÇI, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Ömer ÖZYILMAZ, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Salih GÜNEY, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Uğur TEKİN, *İstanbul Kent Üniversitesi*
Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK, *Doğuş Üniversitesi*
Doç. Dr. Ahmet AKIN, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi*
Doç. Dr. Neylan ZİYALAR, *İstanbul Cerrahpaşa - Adli Tıp Enstitüsü*
Doç. Dr. Sinem GÖNENLİ, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN, *İstanbul Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Aylin Sözer ÇAPAN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Elvin YILDIRIM, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi E. Tutku VARDAGLI, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Hakan İŞÖZEN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi M. Hakan ÖZÇELİK, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Meltem NARTER, *Üsküdar Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi M. Zeki ILGAR, *Biruni Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Mesut YAVUZ, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Naim BABÜROĞLU, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi N. Selcen KORKMAZCAN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Vildan GÜLPINAR DEMİRCİ, *Aksaray Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep SET, *Namık Kemal Üniversitesi*

İçindekiler - Contents

1939-1946 Yılları Türkiye'sinde Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Gelişmeler

1939-1946 Years in Turkish Economic, Social and Cultural Developments

Mahmut ARSLAN..... 145

Erken Çocukluk Döneminde Temel Hak ve Özgürlüklerin Gerçekleştirilmesinde Ebeveyn Tutumlarının İncelenmesi

Investigation of Parental Attitudes in Realizing Fundamental Rights and Freedoms in Early Childhood

Betül ERGÜN, Melek İPEK..... 159

Psikotravmatoloji

Psychotraumatology

Erdoğan ÖZTÜRK, Görkem DERİN..... 181

Digital Etiquette on the Social Network Facebook - Psychosocial Study of the Contents of Facebook Pages

Sosyal Ağ Facebook'ta Dijital Görgü Kuralları -Facebook Sayfalarının İçeriklerinin

Psikososyal Açından İncelenmesi

Souhaila BOUAMOR, Nacer Eddine DJABER, Muhammed ADIL 215

Hayatı Anlamlandıran Temel Kurumlar: Aile Sistemleri Teorisi Temelinde Niceliksel Bir Araştırma

Basic Institutions to Make Meaningful Of Life: A Quantitative Study Based Upon

the Theory of Family Systems

Sadık EMECEM, Recep YILDIZ..... 239

Ateşe Uçan Pervaneler: Suç Habitatında Pedagojik Sürecin Algoritması

Butterflies Flying to Fire: Algorithm of the Pedagogical Process in Crime Habitat

Muhammed Ferid DUMAN..... 263

Melez Kimliklerin Cemaatleri

The Communities of Hybrid Identities

Hacı DURAN..... 285

Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi

The Oretical Relationship between Religion and Secularization

Fatma Nur ŞENGÜL..... 315

Memurların Kitap Okuma Alışkanlıkları ve Sosyal Kültürel Hayatlarının

Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi

An Examination of Civil Servants' Reading Habits and Social Cultural Life in the Context of Pierre Bourdieu's Sociology

Burcu GÜDÜCÜ, Eren ŞENCAN..... 333

Doi Numaraları - Doi Numbers

Genel DOI: 10.17932/IAU.AIT.2015.012

AIT Aralık 2020 Cilt 6 Sayı 2 DOI: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/2020.602

1939-1946 Yılları Türkiye'sinde Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Gelişmeler

1939-1946 Years in Turkish Economic, Social and Cultural Developments

Mahmut ARSLAN

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2001

Erken Çocukluk Döneminde Temel Hak ve Özgürlüklerin Gerçekleştirilmesinde Ebeveyn Tutumlarının İncelenmesi

Investigation of Parental Attitudes in Realizing Fundamental Rights and Freedoms in Early Childhood

Betül ERGÜN, Melek İPEK

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2002

Psikotravmatoloji

Psychotraumatology

Erdiç ÖZTÜRK, Görkem DERİN

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2003

Digital Etiquette on the Social Network Facebook - Psychosocial Study of the Contents of Facebook Pages

Sosyal Ağ Facebook'ta Dijital Görgü Kuralları -Facebook Sayfalarının İçeriklerinin Psikososyal Açıdan İncelenmesi

Souhaila BOUAMOR, Nacer Eddine DJABER, Muhammed ADIL

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2004

Hayatı Anlamlandıran Temel Kurumlar: Aile Sistemleri Teorisi Temelinde Niceliksel Bir Araştırma

Basic Institutions to Make Meaningful Of Life: A Quantitative Study Based Upon the Theory of Family Systems

Sadık EMECEM, Recep YILDIZ

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2005

Ateşe Uçan Pervaneler: Suç Habitatında Pedagojik Sürecin Algoritması

Butterflies Flying to Fire: Algorithm of the Pedagogical Process in Crime Habitat

Muhammed Ferid DUMAN

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2006

Melez Kimliklerin Cemaatleri

The Communities of Hybrid Identities

Hacı DURAN

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2007

Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi

The Oretical Relationship between Religion and Secularization

Fatma Nur ŞENGÜL

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2008

Memurların Kitap Okuma Alışkanlıkları ve Sosyal Kültürel Hayatlarının Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi

An Examination of Civil Servants' Reading Habits and Social Cultural Life in the Context of Pierre Bourdieu's Sociology

Burcu GÜDÜCÜ, Eren ŞENCAN

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2009

Editörden

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, altıncı yılın ikincisi sayısını bu yayınlara tamamladı. Kurulduğu yıldan bu yana düzenli yayın politikasını böylece olgunlaştırmaya devam etti. Dergi, aydın bir insan ve toplum anlayışının bilimle gerçekleşeceğine duyduğu inançla varlığını altı yıldır sürdürmekte, yedinci yılına girmiş bulunmaktadır.

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi'nin önceki sayılarının tümü, DergiPark üzerinden araştırmacılara sunulmuştur. Ulusal ve Uluslararası bilim yayını standartlarını edinme konusunda önemli bir birikimi arşivine eklemiş bulunmaktadır. Bu sayı eş zamanlı olarak hem çevrimiçi hem de basılı olarak sizlerle buluşmuş bulunmaktadır.

Dergimizin bu sayısında, dokuz araştırmayı uzmanlara sunmuş bulunmaktayız. Mahmut Arslan'ın, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve politik durumlarını irdeleyen "1939-1946 Yılları Türkiye'sinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişmeler" adlı çalışması uzmanlarıyla buluşuyor. Hacı Duran'ın, son birkaç on yıldır, dünyada ortaya çıkan, terör ve şiddet dalgasının, dini, ideolojik ve politik yönlerini değerlendiren "Melez Kimliklerin Cemaatleri" adlı makalesi bu sayıda yer almaktadır.

Yurt dışından Cezayir'den Nacer Eddine Djaber ve arkadaşlarının, Facebook adlı sosyal medya ağlarının oluşturduğu dijital kimlikleri gözlemlere dayalı olarak ele alan "Digital Etiquette On The Social Network Facebook" adlı çalışma bu sayıda yer alan çalışmalardan birisidir. Betül Ergün ve Melek İpek'i erken çocukluk döneminde ailenin temel hak ve özgürlüklerin öğretimi konusundaki, "Erken Çocukluk Döneminde Temel Hak ve Özgürlüklerin Gerçekleştirilmesinde Ebeveyn Tutumlarının İncelenmesi" makalesi, araştırmacıların ilgisine sunulmaktadır.

Erdinç Öztürk ve Görkem Derin, Savaş, terör, afet, kadın cinayetleri vb. durumlarda ortaya çıkan duygu bozukluklarının sağaltımı konusundaki kuramları değerlendiren "Psikotravmatoloji" adlı makalesi bu sayımızda yer alan bir diğer araştırmadır. Sadık Emecem ve Recep Yıldız, bu sayımızda "Hayatı Anlamlandıran Temel Kurumlar: Aile Sistemleri Teorisi Temelinde Niceliksel Bir Araştırma" adlı araştırmalarıyla katkıda bulunmuşlardır.

Muhammed Ferit Duman, "Ateşe Uçan Pervaneler: Suç Habitatında

Pedagojik Sürecin Algoritması” başlıklı makalesinde alan deneyleri ile suç eğiliminin çocuklukta nasıl edinildiğini, konu hakkındaki kuram bilgileri ile karşılaştırmaktadır. Fatma Nur Şengül, “Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi” konusundaki kuramları karşılaştıran makalesi ile bu sayımıza katkıda bulunmuştur. Burcu Güdücü ve Eren Şencan ise, Aydın İnsan ve Toplum Dergisi’nin bu sayısına “Memurların Kitap Okuma Alışkanlıkları ve Sosyal Kültürel Hayatlarının Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi” adlı makale ile katkı yapmışlardır.

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, ulusal ve uluslararası düzeyde özgün bilim araştırmalarını derlemeyi ve bilim çalışmalarını yayınlamayı sürdürecektir. Bunu Aydın İnsan ve Toplum için gerekli görmektedir.

Dergimizin bu sayısının bütün makaleleri editör değerlendirmeleri ile gözden geçirilmiştir. Makale hakemleri, bilim ahlakından taviz vermeden gereken eleştirileri ve değerlendirmeleri yapmıştır. Hakemlerimize, yazarlarımıza ve dergimizin editör kurulu üyelerine ve yayın aşamasındaki bütün çalışanlarımıza teşekkür ederim.

Prof. Dr. Hacı DURAN

1939-1946 Yılları Türkiye'sinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişmeler^{1*}

Prof. Dr. Mahmut ARSLAN

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Türkiye

mahmutarslan@aydin.edu.tr,

https://orcid.org/0000-0001-9169-4674

Öz

1939-1946 yılları arasında bütün dünya ülkeleri evrensel ve topyekûn bir savaşın etkisi altında kaldılar. O dönem dünyasında yaşayan yaklaşık 2.500 milyon insandan savaş dışı kalmış yüz milyon insan bulmak bile mümkün değildir. İnsanlığın büyük çoğunluğunun savaşa katıldığı bir dönemde Türkiye savaş dışı kalabilen nadir ülkelerden biri oldu. Fakat Türkiye dâhil bütün savaş dışı kalan ülkeler de kendilerini savaşın getirdiği ekonomik ve sosyal sıkıntılardan kurtaramadılar. Bu dönemde savaşa giren ya da girmeyen bütün uluslar milli kaynaklarını savaşın emrine vermek zorunda kalmışlar ve insan, makine, hammadde imkânlarını savaş için seferber etmişlerdir. Ne kadar ilginçtir ki bu savaş yıllarında Türkiye'de bir okuma-yazma seferberliği yürütülmüştür. Köy enstitüleri kurulmuş, Almanya'da Nazizmin baskısından kaçan birçok bilim adamının ülkemize davet edilmesi Türk kültür ve eğitimi alanında yeni ufukların açılmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Türk Ekonomisi, Ekonomi Sosyolojisi, Sosyal Kültürel Gelişmeler, II. Dünya Savaşı.*

---

¹ * Geliş Tarihi / Received: 06.11.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 18.11.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2001

1939-1946 Years in Turkish Economic, Social and Cultural Developments

Abstract

Between 1939-1946, all countries of the world were under the influence of a universal and total war. It is not even possible to find a hundred million people who were out of the war in that period of the world that 2.500 million people lived. At the time when the vast majority of humanity participated in the war, Turkey was one of the few countries that remain outside the war. However, all countries, including Turkey, that remain outside the war, could not save themselves from the economic and social distresses the war caused. In this period, all nations that either entered the war or did not have had to put their national resources at the command of the war and mobilized their human, machine and raw material resources for war. During that war years, literacy campaign was carried out in Turkey. Village institutions were found. Many scientists escaping from Nazism in Germany were invited to Turkey and that caused open new horizons in Turkish culture and education.

Keywords: *Turkish Economy, Economic Sociology, Social Cultural Developments, II. World War.*

Giriş

1939'dan itibaren bütün dünya ekonomisi evrensel ve topyekûn bir savaşın etkisi altında kalmıştır. O dönem dünyasında yaşayan 2.200 milyon insandan savaş dışı kalmış yüz milyon insan bulmak bile mümkün değildir. İnsanlığın %95'inin savaşa dâhil olduğu bir dönemde Türkiye savaş dışı kalabilen nadir ülkelerden biridir. Fakat Türkiye dâhil bütün savaş dışı kalan ülkeler de kendilerini, savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılardan kurtaramamışlardır. Bu dönemde savaşa giren ya da girmeyen bütün uluslar, ulusal kaynaklarını savaşın emrine vermek zorunda kalmışlar ve insan, makine, hammadde imkânlarını savaş için seferber etmişlerdir. Daha savaş başlamadan önce mesela Alman ekonomisi, bir "savaş eko-

nomisi” haline gelmiş bulunuyor ve bütün zorunlu ihtiyaç maddelerinin vesika usulüne bağlandığı görülüyordu. Hele 1944’ten sonra Alman ekonomisinin tamamı pratik olarak savaşa uygun hale getirildi.

Aynı dönemde İngiltere’de ekonomiyi düzenleme yetkisi, 24 Ağustos 1939 tarihli “Emergency Powers Act” ile hükümete verildi. Fiyatların ve stokların denetimi, üretilen malların dağılımı, ithalat, ihracat ve kambiyo kontrolü “Food Defance Plans Department”’a devredildi ve böylece birkaç hafta içinde “savaş ekonomisi” oluşturuldu (Pommery, 1956). 5 Mart 1941 tarihli “Essential Works Order”, Çalışma Bakanlığı’nın izni olmadan hiç kimsenin işini bırakamayacağını öngörüyor ve “çalışma yükümlülüğü” getiriyordu. Böylece savaş içinde devletin ekonomi üzerindeki etkinliği gitgide arttı.

Savaş ekonomisinin ilginç yönlerinden biri de erkek işgücünün kitle halinde silah altına alınması dolayısıyla ortaya çıkan boşluğun doldurulması bakımından kadın iş gücüne başvurulması olmuştur. Almanya’da 1943 Ocak ayında hükümet, 16 yaşından 65 yaşına kadar erkeklerin ve 17 yaşından 45 yaşına kadar kadınların toptan seferberliğini ilan etti ve çalışma zorunluluğu koydu. Aynı şekilde İngiltere’de de 1944’te 14 yaşından 64 yaşına kadar bütün erkekler ve 14 yaşından 59 yaşına kadar bütün kadınlar orduya ya da sivil iş yerlerinde istihdam edildiler. Böylece İngiltere’de işsizlik tamamen ortadan kalktı ve haftalık çalışma süresi 37 saatten 45 saate çıktı (Röpke, 1940).

İkinci Dünya Savaşı boyunca hemen bütün ülkeler artan savaş masraflarının büyük kısmını vergilerle karşılamaya çalıştılar Savaş öncesi dönemde İngiltere masraflarının %25’ini vergi ile kapatırken, 1943’te bu oran %49’a çıktı. Savaş içinde Almanya’da vergi oranları İngiltere’ye yaklaştı.

İkinci Dünya Savaşı Türkiye gibi bazı gelişmekte olan ülkeleri Avrupa’dan ve Amerika Birleşik Devletleri’nden yatırım, ara malı ve mamul eşya ithalatından yoksun bıraktı. Böylece bu ülkeler ithal edemedikleri bu malları kendileri imal etmek durumunda kaldılar. Başta Brezilya, Arjantin, Meksika ve Türkiye, ithal ikamesi politikası ile sanayileşme yolunda önemli mesafe aldılar. Bu ülkelerde mensucat sanayii her zaman sanayileşmenin öncüsü ve itici gücü oldu. Savaş içinde sınai mallar ithal edemeyen bir kısım tarım ülkesi sanayileşme eğilimleri gösterirken; yine savaş içinde büyük bir hammadde ve yiyecek sıkıntısı içine düşen sanayileşmiş ülkelerde ise adeta bir “tarımsallaşma” eğilimi ortaya çıktı (Pommery, 1956).

A) Savaş Yıllarında Türkiye'de Ekonomik Gelişmeler

Dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de "Savaş Ekonomisi"nin gerektirdiği önlemler alındı. Ayrıca 1939 yılından itibaren uygulanmak üzere hazırlanan ikinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devletçilik zihniyeti ve politikaları da devam etti (İnan, 1973). Savaş patladığı zaman Türkiye 1 milyon genç iş gücünü üretimden çekerek silah altına aldı. Bir taraftan üretim düşüşü ve diğer taraftan ithalat yapılamaması dolayısıyla devlet tüketimi sınırladı ve bazı tüketim mallarını da vesikaya bağladı (Cillov, 1970). Savunma masraflarının bütçe içinde nisbi büyümesi yeni vergi konusunu gündeme getirdi. Milli Müdafaa Vergisi, servet üzerine konan Varlık Vergisi eski aşara benzer %10 oranında bazı tarım ürünlerinden alınan Toprak Mahsülleri Vergisi vs. gibi olağanüstü vergiler konuldu. Yine de bütçe açığının kapanmaması hükümeti, Merkez Bankası'na borçlanmaya ve bu borçları da emisyon yoluyla karşılamaya itti. İşte bu durum Türkiye ekonomisinde hızlı fiyat artışlarına neden oldu ve ortaya büyük boyutlu bir enflasyon çıktı. Toptan eşya fiyat endeksi, 1938'de 100 iken, 1942'de 280'e ve 1943'te 457'ye yükselmiştir (Uludağ, 1990).

Türkiye'de Savaş öncesi yıllarda ekonomiyi savaş koşullarına hazırlamak için bir çalışma yapılmamıştı. Ordunun kendi içinde yaptığı hazırlıklar dışında, savaş ekonomisi sorunları üzerinde de durulmamıştı (Aydemir, 1975). Hâlbuki devletin, savaş ufukta görüldüğü andan itibaren üretim ve bölüşümü yönetecek ve denetleyecek organizasyonlar yapması gerekiyordu. Bu hazırlıksızlığa rağmen, uygulanagelen devletçilik politikası Türkiye'nin "Savaş Ekonomisi"ne ve savaş koşullarına daha kolay uyum sağlamasında olumlu bir faktör oldu (Hershlag, 1968). Türkiye'de ekonominin savaş koşullarına göre örgütlenmesi, savaşın başlamasından sonra ve savaş içinde oldu. Savaş yıllarında devletin ekonomi üzerindeki müdahale ve denetimini artıran yasalar, savaş içinde çıkarıldı.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlık politikası izledi ve savaşa girmemeyi başararak ülkeyi sıcak savaşın yıkımından korudu ve fakat 6 yıl süreyle "Savaş Ekonomisi" koşullarında yaşamaktan kurtulamadı. Her şeyden önce silah altındaki asker sayısının artırılması ve savaşa hazır tutulması savunma harcamalarını olağanüstü boyutlara çıkardı. Önceki dönemlerde bütçe gelirlerinin yaklaşık %40'ı savunma harcamalarına ayrılırken, savaşın başlamasıyla bu oran %60'a yükseldi (Tezel, 1982). Savunma

harcamalarını karşılamada vergi ve iç borçlanma geliri yeterli olmadı ve artan harcamaların bir kısmı ancak Merkez Bankası kaynaklarına başvuru olarak karşılanabildi. Bu durum ise emisyonu artırdı ve diğer olumsuz faktörlerle birleşerek enflasyonu hızlandırdı (Tezel, 1975).

“Savaş Ekonomisi” koşulları sadece devlet harcamalarını artırmakla kalmayarak, büyük bir ordunun beslenmesi, tüketim mallarına olan talebi de kamçılıdı. Devlet ordu ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla tüketim malını piyasadan ya da doğrudan doğruya üreticilerden çekmek zorunda kaldı. Bu durum milli gelirin bölüşümündeki mevcut dengeleri alt-üst etti (Cillov, 1973). Ayrıca çalışma çağındaki büyük bir iş gücünün üretim alanından çekilerek silah altına alınması üretim düşüşlerine neden oldu. Üretimdeki bu azalma bir taraftan devlet gelirlerini azaltırken, diğer taraftan devlet harcamalarının artması enflasyonist baskıyı bir kat daha artırdı (Yaşa, 1980).

“Savaş Ekonomisi” dış ticaretin de büyük ölçüde aksamasına ve hatta tıkanmasına neden oldu ve özellikle yatırım ve ara mallar ithalatındaki daralma sınai üretimi olumsuz bir biçimde etkiledi. Tüketim malları ithalatındaki tıkanma ise ülke içindeki arz-talep dengesizliğini daha da artırdı. Zaten iyi örgütlenememiş ve zayıf bir üretim yapısına sahip olan Türkiye ekonomisinde şiddetli bir mal kıtlığına paralel fiyat artışları ortaya çıktı (Cankardeş, 1974). Ancak devlet Milli Korunma Kanunu (1940) ile üretim ve tüketimi düzenlemeye ve denetlemeye çalışmış ve bu kanun ile devletin ekonomi üzerindeki kontrol ve yasakları çok artmıştı (Boratav, 1974). Milli Korunma Kanunu’nun önemli maddeleri şöyle sıralanabilir:

- 1 - Hükümet sınai kuruluşların hangi malları ne kadar üreteceklerini belirleyecektir.
- 2 - Hükümet gerekli gördüğü her tesise bir tazminat ödeyerek el koyabilecektir.
- 3 - Tarım topraklarında ne ekileceğini devlet tayin edecek ve 500 hektarın üzerindeki arazileri gerekirse devlet bir tazminat ödeyerek bizzat kendisi işletebilecektir.
- 4 - Özel sektör yatırımları izne bağlanmış ve hükümet denetimine alınmıştır.
- 5 - İç ve dış ticarete fiyat kontrol sistemi getirilmiştir.

Bu dönemde çıkarılan ve tartışmaları günümüze kadar uzanan bir yasa da Varlık Vergisi Kanunu (1942)'dur. Bu kanun savaş yıllarında elde edilen aşırı spekülasyon kazançlarının bir kısmına el koymak amacıyla çıkarılmış bir servet vergisine dayanmaktadır. Bu kanunla hem savunma harcamaları için ek gelir sağlanmak istenmiş hem de enflasyonu frenlemek amaçlanmıştır. Varlık Vergisi ile ithalat ve iç ticaretten kısa zamanda büyük servetler elde eden azınlıklar hedef alınmış ve tahsilatın en büyük kısmı İstanbul'da yapılmıştır. Varlık Vergisi, Türk Maliye Tarihinde en ağır eleştirilere ve saldırılara uğrayan bir vergi olmakla ünlüdür (Avcıoğlu, 1976). Ancak Varlık Vergisi Kanunu ile toplanan vergi geliri, savaş sırasında elde edilen büyük spekülasyon kazançlarının yanında çok küçük kalmış ve böylece dış ticarete azınlıkların etkisini kırma düşüncesi de gerçekleşmemiştir. Bu dönem Türkiye'sinde dış ticarete egemen olan azınlıkların, uluslararası ticaret ağının uzantıları durumunda bulunmaları ve dış ticaretteki işleyişin aksayabileceği korkusu, Varlık Vergisi tahsilatında alınabilecek radikal önlemleri engellemiştir (Avcıoğlu, 1976).

Savaş yıllarındaki aşırı kazançlar özel sektörün elinde küçümsenemeyecek bir kapital birikimine olanak vermiştir. Ekonomik olarak güçlenen ticari kesim, yine savaş yıllarında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (Aktan, 1950) dolayısıyla büyük toprak sahiplerini kendisine müttefik olarak görecekti ve savaş sonrasında dönemin siyasal iktidarıyla hesaplaşma yolları arayacaktır (Köylü, 1947). 1945 yılında Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı, Meclis içinden ve dışından büyük toprak sahiplerinin direnişlerine rağmen yasalaşabilmiştir. 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, belirli büyüklükteki ve koşullardaki özel arazilerin kamulaştırılarak topraksız köylüye dağıtılmasını öngörüyordu (Avcıoğlu, 1976). Bu kanun Cumhuriyet Tarihinde ilk toprak reformu denemesi olarak kabul edilebilir. Deneme diyoruz, çünkü büyük tartışmalara ve büyük toprak sahibi milletvekillerinin direnmelerine neden olan ve Demokrat Parti hareketinin en önemli doğuş sebeplerinden biri sayılan bu kanun, daha sonra peş peşe geçireceği değişikliklerle amacından tamamen saptırılacaktır. Sonunda bu kanun sadece hazineye ait arazilerin dağıtımını sağlayan bir kanun haline dönüşecektir.

Oysa bu kanun çoğunlukla kentlerde refah içinde yaşayan ve elindeki toprakları da verimli kullanamayan büyük toprak sahiplerinin ellerinden bir kısım toprakları alarak topraksız köylüye dağıtmayı ve böylece onların

ekonomik toplumsal ve siyasal etkinliklerini kırmayı amaçlamıştı.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş ve fakat beş yıl süreyle adeta bir ateş çemberinin orasında yaşamıştır. Savaş boyunca 1 milyon civarındaki askeri, her an savaşa girecekmiş gibi silah altında tutmuştur. Dolayısıyla hükümet, savunma harcamalarındaki olağanüstü artış nedeniyle sanayileşme programını büyük ölçüde askıya almak zorunda kalmıştı. Savaş yıllarında İBYSP ile öngörülen yatırımlara başlanamamış, sadece BBYSP kapsamında olup dönemi içinde gerçekleştirilemeyen süper-fosfat ve sülfürik asit fabrikaları kurulabilmiştir (Tekeli-İlkin, 1982)

Savaş dolayısıyla ortaya çıkan bu genel seferberlik hali ekonominin üretken sektörlerinde etkisini göstermekte gecikmemiş ve mesela tarımsal üretim 1945 yılında, 1939'da ulaştığı seviyenin %60'ına inmiştir (Hale, 1981). Başka bir deyişle tarımsal rekolte yaklaşık %31 oranında bir düşüş göstererek 1930'lu yılların başlarındaki düzeyine inmiştir. Şunu da ekleyelim ki, bu savaş yıllarında tesadüfen hava ve iklim koşulları da çok kötü gitmiştir. Bütün bu olumsuz faktörlerin üzerine bir de 1942 yılında konulan Toprak Mahsülleri Vergisi gelince, Anadolu köylüsü adeta perişan olmuştur. O dönem Türkiye ekonomisinde tarım, milli gelir içinde çok önemli bir paya sahip olduğu için, tarımdaki kötüleşme kişi başına düşen ulusal geliri de küçültmüştür (Bulutay-Tezel-Yıldırım, 1974).

Savaş koşulları tarım sektörü kadar olmasa bile sanayi sektöründe de üretim düşüşlerine yol açmıştır. Her şeyden önce tarımdaki üretim düşüşü sınai hammadde darlığına neden olmuştur. Sanayi sektörünün ihtiyacı olan ara ve yatırım malları, makine ithalatı yapılamamış ve ithal girdilerde bir tıkanma ortaya çıkmıştır. Bazı sanayi dalları ise, ithalatın tıkanmasını ve uluslararası fiyatlarla bağların kopmasını fırsat bilerek olağanüstü dış korumaya koşulları altında aşırı ve spekülasyon kazançlar elde etmişlerdir. Bütün bu faktörlerin etkisiyle ekonomide toplam arz daralırken, savaş psikozu dürtüsüyle toplam talep aşırı yükseldi. Halk bulabildiği temel tüketim mallarına saldırdı ve istifçiliğe başvurdu. Bu bulanık ortamdan yararlanmak isteyen tüccar stokçuluğa kayd ve alınan polisiye önlemler de karaborsayı yaygınlaştırmaktan başka bir işe yaramadı.

Üretimin ve ithalatın düşmesinden ve aşırı talep artışından kaynaklanan bu dengesizlik dolayısıyla fiyatlar genel düzeyinde görülmemiş ölçüde yükseliş oldu. Fiyat artışları spekülasyon ve karaborsayı daha da

tırmandırdı; ticari karlar olağanüstü biçimde şişti ve yeni savaş zenginleri türedi. Aşırı fiyat artışları ulusal gelirin ticaret ve sanayi sektörleri lehine yeniden dağılımına neden oldu ve özel kesimin elinde önemli ölçüde bir sermaye birikimi gerçekleşti.

Dünya Savaşı'nın bütün dehşetiyle sürdüğü bu yıllarda Türkiye'nin rasyonel, dengeli ve progresif (müterakki) bir gelir vergisi sistemi de bulunmuyordu. Bu dönemde hükümet, gitgide artan harcamalarını karşılamak için sık sık Merkez Bankası kaynaklarına başvurdu ve 1939'dan itibaren emisyon hacmi ve para arzında baş döndürücü genişlemeler oldu (Hale, 1974). Cumhuriyetin kuruluşundan beri temel ilke sayılan ulusal paranın değerini kararlı tutma politikası terk edildi. Ülke içindeki fiyatlar genel seviyesi, Türkiye'nin ticari partnerlerindeki fiyatlardan daha hızlı yükselmesi dolayısıyla, Türk lirasının konvertibl paralar karşısındaki değeri düştü.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin dış ticareti, ülke içindeki gelişmelerden çok, uluslararası ekonomik koşullardan etkilenmiştir. Bu yıllarda hükümet, ithalat güçlüklerinden de yararlanarak dış ticaret fazlası elde etmeyi amaçlayan bir politika izlemiş ve bu amacın gerçekleştirilmesinde de kısmen başarılı olmuştur. 1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu hükümete dış ticareti tamamen denetim altına alma olanağı verdi ve böylece hangi mallardan ne kadar ithal edileceği kotalarla belirlendi. Tüketim malları ithalatı sınırlandı. Görülüyor ki hükümet elde ettiği dış ticaret fazlasını uluslararası uygun ortamdan da yararlanarak, daha ziyade ithalatın kısılması yoluyla gerçekleştirdi (Sarç, 1949). Geleneksel olarak Türkiye'ye mal satan ülkelerin savaşta olması, ithal ettiğimiz malların dünya piyasalarındaki arzını büyük ölçüde daraltmıştır. Savaşın başladığı yıllarda aşırı ağırlığı olan Almanya ile dış ticaretimiz, 1940-1941 yıllarında önemli ölçüde azalma gösterdi. Almanya'nın dış ticaretimizdeki nisbi payı savaş öncesine göre $\frac{1}{4}$ 'e düştü (Tezel, 1982). Fakat Türkiye dış ticaretini Almanya dışındaki ülkelere kaydırmak konusunda büyük güçlüklerle karşılaştı. Bu dönemde İngiltere'nin dış ticareti kendi imparatorluğuna dâhil ülkelere yönelmişti. ABD ise uzaklığı dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın boşluğunu dolduramadı. Nitekim bu durum dolayısıyla Almanya'nın ithalat ve ihracatımızdaki nisbi payı 1942'den sonra yeniden yükselmeye başladı ve 1944'ün sonuna kadar Almanya, Türkiye'nin dış ticaretinde bir numaralı partner olarak kaldı. Türkiye ancak 1945'ten yani savaşın sona ermesiyle birlikte ticaretini ABD, İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine doğru kaydırabilirdi.

1939-1945 döneminde ithal malları ortalama %240 oranında artış gösterdi (Singer, 1977). Oysa yurt içinde fiyatlar genel seviyesi ithal mallardan daha fazla artmıştı. Bu dönem ithalatındaki döviz kurları da düşük olduğundan ithal malı yerli mala göre ucuz kalıyordu. Bu durum savaş içinde ithalatın çok karlı bir iş olmasını sağladı. İthalat da büyük ölçüde azınlıkların elinde bulunuyordu. İşte 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu biraz da bu gerçeğe dayanıyordu (Tezel, 1982).

İhracata gelince, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında ihracat hem miktar hem de değer olarak önemli ölçüde daraldı. Miktar olarak daralma ihracat değerindeki daralmadan daha hızlı ortaya çıktı. Çünkü bu yıllarda Türkiye'nin ihraç malları fiyatlarında yükselme vardı. İhracat miktarındaki daralmanın önemli bir nedeni, Türkiye'nin ihracatında %50 paya sahip olan Almanya ile ticaretin siyasal nedenlerle tıkanmasıydı (Yaşa, 1968). Savaş yılları boyunca Türkiye'nin ihracat hacmindeki hızlı düşmeye karşılık, 1942'den itibaren ihracat değeri yükselme gösterdi. İhracat hacminin daralmasına rağmen ihracat değerindeki yükselme ihraç malları fiyatlarındaki çok hızlı artışla açıklanabilir. Gerçekten savaş yıllarında Türkiye'nin ihraç ettiği malların ortalama fiyatı yaklaşık altı kat yükselmiştir (Singer, 1977). İhracat fiyatlarının ithal fiyatlarına göre daha fazla yükselmesi, savaş yıllarında Türkiye'nin dış ticaret fazlası elde etmesini sağlamıştır. Bu nedenle bu dönemde Türkiye'nin altın ve döviz rezervleri artış göstermiştir (Tezel, 1982). Türkiye savaş yıllarında, önceki dönemlere oranla büyük miktarlara varan dış kredilerden de yararlanmıştı. 1938-1945 yılları arasında Türkiye, 127 milyon dolar ekonomik ve 187 milyon dolar askeri kredi ve hibe olmak üzere 314 milyon dolar taze döviz elde edilmiştir (Hale, 1974). İşte Türkiye savaş yıllarında elde ettiği bu döviz imkânlarıyladır ki hâlâ yabancı şirketlerin elinde elde bulunan demiryolu, haberleşme şebekesi ve liman alt-yapısını millileştirmek olanağını bulabilmiştir (Tezel, 1982). Fakat buna karşılık 1938-1945 arasında Türkiye'nin toplam dış borcu 236 milyon dolardan 439 milyona yükselmiştir (Hale, 1974). Fakat bu borca karşılık 1946 yılı sonunda Türkiye'nin 262 milyon dolar değerinde bir altın ve döviz rezervine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Hale, 1974). Bu rezervin 241 milyon dolarının altın olduğu biliniyor (Singer, 1977).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin daha çok altın ve döviz rezervi tutma konusundaki bu merkantilist tutumu birçok ekonomist tarafından eleştirilmiş ve demode bulunmuştur. Örneğin SINGER, Türkiye'nin bu

dönemde büyük fırsatlar kaçırdığını, daha aktif bir dış ticaret politikasıyla özellikle gıda maddeleri, pamuk, tütün, krom vs. gibi mallarda ihracatını artırdığını ve akılcı bir dış ticaret politikası ile sanayileşme hamlesini sürdürebileceğini iddia etmiştir (Singer, 1977).

B) Savaş Yıllarında Türkiye'de Toplumsal Gelişmeler

Devletçilik uygulaması ve onu izleyen savaş yılları Türkiye'nin toplumsal, siyasal ve kültürel yapısında da önemli gelişmelere neden olmuştur. Daha önceki dönemde başlayan eğitimi ve öğretim alanındaki politika yaygınlaşmış ve yeni boyutlar kazanarak sürmüştür. Buna karşılık işçi hakları ve genel olarak hak ve özgürlükler alanında sınırlayıcı uygulama varlığını sürdürmüştür (Genissel, 1948). Genel olarak bu dönemde toplumsal hareketliliğin sınırlı kaldığı ve nüfusun kır-kent ayırımında önemli bir değişikliğin olmadığı söylenebilir (Kongar, 1978). 1935'te Türk toplumunun %16'sı nüfusu on binden fazla olan yerlerde yaşamaktayken bu oran 1945'te %18'e yükselmiştir. Yine bu yıllar arasında toplam nüfusun 16.2 milyondan 18,8 milyona yükselmiş ve savaş öncesi dönemde 1,17 olan nüfus artış oranı savaş sırasında %0.11'e düşmüştür. Bütün bu verilerden dönem süresince köyden kente kitlesel bir göç olgusunun henüz yaşanmadığı şehirleşmenin çok sınırlı kaldığı ve "nüfus patlaması denilen olayın daha ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Nüfusun niteliği açısından önemli bir gelişme 1935-1945 yılları arasında okur-yazarlık oranının %20'den %30'a yükselmiş olmasıdır (DiE, 1973).

Eğitim öğretim alanında sağlanan en önemli gelişmelerden biri de ülkedeki ilkokul sayısının %100 oranında artması ve bu artışın özellikle köy okulları olmasıdır. Okul sayısındaki bu artış dolayısıyla öğrenci sayısı da ikiye katlanmıştır. 1935-1945 yılları arasında eğitim alanında görülen bir başka gelişme orta dereceli mesleki ve teknik okullardaki öğrenci sayısının 9 binden 54 bine yükselmiş olmasıdır. Denilebilir ki T.C. hükümeti gelişen ekonominin kalifiye işgücü ihtiyacına önem vermiş ve bu önemli eksiği gidermeye çalışmıştır. Aynı dönem içinde yüksekokul ve üniversitedeki öğrenci sayısı da %65 dolayında artmıştır (Kepenek, 1978). Bu dönemde eğitim iki işlevi birlikte yürütmeyi amaçlıyordu:

- a) Olabildiğince çok sayıda kişiyi okur-yazar durumuna getirmek,
- b) Ekonomik ve toplumsal gelişmenin gerektirdiği nitelikli insan gücünü sağlamak.

Bu doğrultudaki çabaların özellikle Köy Enstitülerinin kurulmasıyla kır ve köye doğru yaygınlaştırılmak istendiği anlaşılmaktadır (Kırbay, 1962). Başka bir deyişle Köy Enstitüleri yukarıdaki her iki amacın kırsal kesimde birlikte sağlanmasına yönelikti. Üzülerek söyleyelim ki Türkiye'nin oluşturduğu bu kendine özgü orijinal çözüm daha sonraki dönemde terk edildi (Tonguç, 1970). Bu arada Milli Eğitim Bakanlığı'nın girişimiyle yabancı dillerden yapılan ve uygarlık tarihinin kilometre taşları sayılan klasiklerin çevrilmesi önemli bir boyuta ulaştı. Ve ayrıca Almanya'da Nazizmin baskısından kaçan birçok bilim adamının ülkemize davet edilmesi Türk kültür ve eğitim alanında yeni ufukların açılmasına neden olmuştur (Neumark, 1982).

Toplumsal alandaki önemli düzenlemelerden biri de 8 Haziran 1936 tarih ve 3008 sayılı İş Kanununun çıkarılmasıdır. Kanun haftalık çalışma süresini 48 saatle sınırlıyordu. Sendika kuma, toplu iş sözleşmesi yapma ve grev gibi hakları benimsemeyen kanun, iş uyuşmazlıklarının çözümünü "mecburi tahkim" (zorunlu hakem)de buluyordu (Saymen, 1954). Kadınların ve 16 yaşından küçük çocukların çalışma koşullarıyla ilgili olumlu sınırlamalar getiren bu kanun yalnız on ve daha fazla kişi çalıştıran işyerlerinde uygulanabilecekti. Bu durumda sanayide çalışanların ancak küçük bir bölümü kanun kapsamına girecekti (Sülker, 1976). Bu kanunun çalışma ve toplumsal güvenlik alanındaki hükümleri 1946'dan sonra uygulama alanı bulabilmiştir.

Özetle bu dönem boyunca hukuksal ve kurumsal yenileşme sürdürülmüş ve bunu devletçi ve müdahaleci bir sanayileşme politikası izlemiştir. Ancak bütün bu gelişmeler geleneksel kır-köy toplumsal yapısının çözülmesine yetmemiştir. Hukuksal ve kurumsal yenileşme hareketlerinin dinamizmi ile toplumsal yapının statizmi iç içe bulunmuştur. Bu iki yapı arasındaki uyumsuzluk bir sonraki dönemde belirgin bir duruma gelecek ve açıklık kazanacaktır (Kepenek, 1978).

Kısacası incelediğimiz dönemin bir toplumsal ve kültürel birikimi olduğu alanındaki önemli gelişmeler ekonomik ve toplumsal değişimin adeta önünde gitmiştir. Bu durum daha sonraki dönemde toplumsal değişmeyi hızlandırıcı bir etki yapacak ve aynı zamanda birtakım uyumsuzluk ve çelişkiler yaratacaktır.

Kaynakça

- Aktan, R., (1950) *Agricultural Policy of Turkey, with Special Emphasis on Land Tenure*, University of California, Berkeley.
- Alkin, E., (1979) *Türkiye Ekonomisinde Özel Kesimin Yeri*, İstanbul (tekrir).
- Avcioğlu, D., (1976) *Türkiye'nin Düzeni*, C.I, İstanbul.
- Aydemir, Ş.S., (1975) *İkinci Adam*, C.II, İstanbul.
- Boratav, K., (1974) *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul.
- Bulutay-Tezel-Yıldırım, (1974) *Türkiye Milli Geliri 1923-1938*, Ankara.
- Cankardeş, O., (1945) *L'Oeuvre d'Assainissement et Developpment Economique de la Republique Turquie Entre les Deux Guerres*, Grenoble.
- Cassel, G., (1922) *Money and Foreign Exchange After 1914*, London.
- Cillov, H, (1970) *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul.
- Cillov, H., (1973) "Türkiye Milli Gelirindeki Gelişmeler", Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri, Bursa.
- Die, (1973) *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomi Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara.
- Dragoslav, M., (1937) *La Nouvelle Turquie Economique*, Beograd.
- Ergin, F., (1972) *Para Siyaseti*, İstanbul.
- Genissel, A., (1948) *L'Oeuvrier d'Industrie en Turquie*, Beyrouthe.
- Hale, W., (1981), *The Political and Economic Development of Modern Turkey*, London.
- Hatipoğlu, Z., (1974) *Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi*, İstanbul.
- Hershlag, Z.Y., (1968) *Turkey, The Challenge of Growth*, Leiden.
- İnan, A., (1973) *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*, Ankara.
- Kepenek, Y., (1987) *Türkiye Ekonomisi*.
- Kırbay, F., (1962) *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Ankara.
- Kongar, E., (1978) *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul.
- Köylü, K., (1947) *Türkiye'de Büyük Arazi Mülkleri ve Bunların İşletme Şekilleri*, Ankara.

- Kuyucuklu, N., (1990) İktisadi Olaylar Tarihi, İstanbul.
- Neumark, F., (1982) *Boğaziçine Sığınanlar: Türkiye’de İltica Eden Alman İlim, Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953*, İstanbul.
- Pommery, L., (1956) *Yeni Zamanlar İktisat Tarihi 1890-1939*, Ankara.
- Röpke, W., (1940) *Explication Economique du Monde Moderne*, Medecis, Paris.
- Sarç, Ö.C., (1949) *Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları*, İstanbul.
- Saymen, F. H.ç, (1954), İş Hukuku, İstanbul.
- Singer, M., (1977) The Economic Advance of Turkey 1938-1960, *Turkish Economic Society*.
- Silier, O., (1981) *Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi 1923-1938*, İstanbul.
- Sülker, K., (1976) *Türkiye’de İşçi Hareketleri*, İstanbul.
- Tayanç, T., (1973) *Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl*, İstanbul.
- Tekeli-İlkin, (1982) Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara.
- Tezel, Y. S., (1982) Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi 1923-1950, Ankara
- Tezel, Y.S., (1975) Turkish Economic Development, *Policy and Achievements*, Cambridge University.
- Tonguç, E., (1970) *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, İstanbul.
- Tökin, İ.H. (1946), İktisadi ve İçtimai Türkiye: Rakamlarla Türkiye’de Sanayi, Ankara.
- Trask, R. R., (1971) *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform: 1914-1939*, University of Minnesota, Minneapolis.
- Uludağ, İ., (1990) *Türkiye Ekonomisi*.
- Ünal, H., (1948) *L’Economie Mixte en Turquie*, Geneve.
- Welstedt, B., (1980) State Manufacturing Enterprise in a Mixed Economy, *The Turkish Case*, Johns Hopkins University, Baltimore.
- Yaşa, M., (1980) *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, İstanbul.
- Yaşa, M., (1968) Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi ve Dış Ticaret, Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme Semineri, ESEKH, İstanbul.

Erken Çocukluk Döneminde Temel Hak ve Özgürlüklerin Gerçekleştirilmesinde Ebeveyn Tutumlarının İncelenmesi^{1*}

Betül ERGÜN

İstanbul Aydın Üniversitesi, Aile Danış. Prog. Y. L. Öğrencisi, Türkiye

betul-ergun1989@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4057-7472>

Dr. Öğr. Üyesi Melek İPEK

İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bölümü, Türkiye

melekipek@aydin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2955-5048>

Öz

Bu çalışmada, ebeveynlerin çocukların haklarını bilme konusundaki farkındalıkları araştırılarak çocuk olma ve çocuk hakları açısından ebeveyn tutumunun önemine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada verileri toplamak üzere 20 ebeveynle açık uçlu yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu yöneltilerek çocuk haklarına yönelik tutum ve davranışlarını etkileyen faktörler nitel yöntemlerden Fenomenoloji / olgubilim tekniği ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre, katılımcı ebeveynlerin çocuk hakları ile ilgi ve bilgi düzeylerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ebeveynlerin en çok bildiği çocuk hakları; yaşama, korunma ve eğitim hakkı iken, en az bildikleri hak ise barınma hakkıdır. Ebeveynlerin bir kısmı çocuklarına bu konuda rol model olamadıklarını ancak anlatarak öğretmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ebeveynlerin, çocuklarına haklarını anlatırken karşılaştıkları en önemli sorunun ise çocukların yaşlarının küçük olmasından kaynaklanan sorunlar olduğu görülmüştür. Bulgular doğrultusunda çocuk haklarının eğitim müfredat programında yer almasının çocukların bilinçlenmesi açısından önemli olduğu görülmüştür. Ayrıca ilgili kurumların ebeveynlere ve çocuklara çocuk hakları konusunda bilgilendirme çalışmaları yapmasının toplumda bu konuda farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Çocuk Hakları, Ebeveyn Tutumu, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Fenomenoloji/Olgubilim

1 * Geliş Tarihi / Received: 05.08.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 10.09.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2002

Investigation of Parental Attitudes in Realizing Fundamental Rights and Freedoms in Early Childhood

Abstract

In this study, it was aimed to draw attention to the importance of parental attitude in terms of being a child and child rights by investigating the awareness of parents about knowing children's rights. In order to collect data in the study, an interview form consisting of open-ended semi-structured questions was directed to 20 parents, and the factors affecting their attitudes and behaviors towards children's rights were analyzed by using phenomenology technique. According to the findings, it was observed that the participant parents had high children's rights and interest and knowledge levels. Children's rights that parents know the most was; the right to life, protection and education, while the least known right was the right to housing. Some of the parents stated that they could not be a role model for their children, but they tried to teach by telling them. It has been observed that the most important problem that parents face while explaining their rights to their children is the problems caused by the young age of the children. In line with the findings, it has been observed that the inclusion of children's rights in the curriculum is important for children's awareness. In addition, it is thought that the related institutions' informing parents and children about children's rights will create awareness in this regard in the society.

Keywords: *Children's Rights, Parental Attitude, Child Rights Convention, Phenomenology / Phenomenology.*

Giriş

Çocukluk, yaşa göre değil yetkinliklerin kazanılmasına göre değerlendirilen bir kavramdır. Çocuk hakları ise çocukları korumak, onları bağımsız ve sorumlu yetişkin yaşamına hazırlamak amacıyla hukuk kuralları tarafından tanınan yetkililerdir. Doğal hukuk açısından çocuk hakları, çocuğun insan olması, aynı zamanda da bakıma ve özene gereksinim duyması nedeniyle doğuştan sahip olduğu hakların tümüdür. Çocukların yeterli bir olgunluğa ulaştıklarında kendilerini doğrudan ilgilendiren durumlar hakkında kendi kararlarını vermesi ise önemli bir refah ve çocuk hakkıdır. Çocukların refahını güvenceye almada en önemli kaynaklar ise her durumda asıl olarak hukuki

kaynaklardır. Çocuğun “kendine özgü hakları” bulunduğu uzun bir süredir kabul edilerek çeşitli ulusal ve uluslararası alanlarda çocuk hakları konusu gündeme gelmeye başlamıştır. Bu hakların araştırılması ve aynı zamanda öğretimi önem taşımaktadır. Özellikle ana babaların, hukukçuların, öğretmen adayları öğrencilerin, öğretmenlerin, politikacıların, hekimlerin, sanatçıların, çocuk kitapları ve oyunları yazarlarının, gazetecilerin vb. çocukların sahip oldukları hakları bilmeleri, bu konudaki eksikleri gidermeye çalışmaları, çocukları ve haklarını korumak için çaba göstermeleri, toplumun geleceği açısından büyük önem taşımaktadır (Akyüz, 2012).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)’nin başlangıcı, çocukların bir aile ortamında mutluluk, sevgi ve anlayış atmosferinde büyümeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Başka bir deyişle aile, çocuk haklarının gerçekleştirilmesinde ve uygun gelişiminde temel taşıdır. Çocukların haklarını algılayışları; ebeveynlerin duyarlılığı ve katılımı, çocuklara verdiği destekle yakından ilgilidir. Bu doğrultuda ebeveynleri duyarlı ve ilgili olan çocuklar elverişli koşullar sağlandığında kendi kaderini tayin etme konusunda da geniş bir farkındalığa sahip olurlar.

Ebeveynler tarafından çocukların haklarını bilme durumlarının araştırıldığı bu çalışmada da, ebeveynlerin çocuk hakları konusundaki farkındalık düzeyleri ve çocuk hakları konusunda ebeveyn tutumlarının belirlenmesi amaçlanmış ve geleceği yapılandıracak olan çocukların haklarının bilinmesi ve ebeveynler tarafından uygulanırlığına dikkat çekilmesi hedeflenmiştir.

Kavramsal Çerçeve

1.Çocuk Kavramı

Tarihsel olarak, çocuklar yetişkinlerin daha küçük, daha zayıf, daha az zeki versiyonlarından daha fazlası olarak görülmüştür. 16. ve 18. yüzyıllarda farklı bir çocukluk görüşü ortaya çıkmaya başlamış ve çocukluk evrelerinin ihmalinden çocuğun ailenin ekonomik istikrarına katkısının başlamasıyla çocukların bireysel kimlik kazanması aşamasına geçilmiştir. Bu dönemde birey olarak tanınan çocuklar yavaş yavaş ihtiyacı olan özel bir grup olarak kabul edilmeye başlanmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde, tüm Avrupa’da etkili olan romantik hareketin etkisiyle çocukları temel alan “koruma” kavramı ortaya çıkmıştır. Çocukların belirli haklara sahip bireyler olarak algılanması nispeten yeni bir durum olarak kabul edilir. Yeni bir çocukluk kavramının

belirmesinde temel çıkış noktası ise çocuk gelişiminin sağlanması için çocuk refahının sağlanması düşüncesi olmuştur. Bu anlamda yirminci yüzyıl çocuklarla ilgili “savunuculuk” hareketlerinin belirmesinde önemli bir dönem olmuştur (Wolfe, 1998: 9, 10, 11).

20. Yüzyılın son yarısında, çocukla ilgili tartışmalar, çocuğun kendi kaderini tayin hakkına dayanan bir tutumla, yetişkinler gibi çocukların da haklara sahip olması gerektiği düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Çocukların kendi kaderini tayin hakkı vurgusu en açık şekilde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1989) kararlarında görülmüştür. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde erken yaşta reşit olma durumu hariç olmak üzere on sekiz yaşına kadar her insan çocuk olarak tanımlanmaktadır (Şirin, 2011: 21).

Çocuklara zarar vermeme ve kendi kaderini tayin etme hakkıyla bu kararlar; hem çocuklara statü vermiş hem de bu kararlara katılımın fazlalığı çocukların hayatlarını etkileyen bir dönüm noktası olmuştur (Peterson ve Badali, 2004).

Günümüzde çocukluk dönemine ilişkin yapılan tanımlamalar; sosyolojik, biyolojik, fizyolojik ve psikolojik düzeyde farklı tanımları da içermekte ve genel olarak çocuğu bireysel özellikleri ve çevresi ile bir bütün olarak değerlendirerek onun gelişimsel özelliklerine ve haklarına değer veren bir bakış açısı sunulmaktadır (Sağlam ve Aral, 2016: 45).

Erken çocukluk, 0-6 yaş dönemindeki çocukları kapsamaktadır. İnsan hayatının temelini oluşturan büyüme ve gelişmenin en kritik olduğu dönemdir. Erken yaşlar çocuğun dış etkilere en fazla açık olduğu korunmaya ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Erken çocukluk döneminde, çocuğa verilecek kapsamlı eğitim programı ve çevre koşullarının sağlanması çocuğun gelişimine olumlu katkılar sağlayacaktır (Diken, 2014). Çocuklara erken çocukluk döneminde, çocuk hakları eğitiminin verilmesi onların sonraki hayatını etkileyen önemli bir süreçtir.-

2. Çocuk Hakları

Çocukların yetiştirilmesi ve korunması yüzyıllar boyunca aileye ait olmuştur. Bu görev, 19. yüzyılda Avrupa’da ulusal düzeyde yapılan önemli kanun düzenlemeleri ile ana babanın hukuki görevi haline de gelmiştir. Çocuğa, hukuk kuralları ile ana babasına karşı haklar tanımış olan devlet,

bu hakların gerçekleştirilmesini de sağlamak, çocuğun korunması ile ilgili bir sorundan haberdar olduğunda, yasal koşulların bulunması durumunda kendiliğinden müdahale etmek ve çocuğu korumakla yükümlüdür. Çocuk hakları, çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlâkî bakımlardan özgürlük ve saygınlık içinde, sağlıklı ve normal biçimde gelişebilmesi için hukuk kuralları ile korunmasını ifade etmektedir. Bu haklar ve bunları koruyan kurallar aracılığı ile çocuk, güçsüzlüğü ve özel gereksinimleri dikkate alınarak korunur, kollanır ve yaşamının en güzel fakat en kırılgan dönemini oluşturan çocukluk dönemini gereği gibi yaşama olanağına kavuşturulmaya çalışılır (Akyüz, 2012).

Çocuk refahının sağlanmasında önemli bir unsur olan çocuk haklarının yaşama geçirilmesi ve haklar konusunda somut uygulamalar oldukça önem taşımaktadır. Bu noktada ebeveynlere büyük sorumluluklar düşmekte ve çocuğa haklarını öğretme ve bu hakların çocuk tarafından içselleştirmesini sağlamaktan ebeveynler sorumlu olmaktadır. Çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması; ilgi, istek ve gelişim özellikleri için uygun ortam sağlanması öncelikle ailenin sorumluluğundadır. Sonraki dönemlerde bu sorumluluk eğitim kurumları ile birlikte paylaşılmaktadır. Dolayısıyla çocukların ev ve okulda haklarına ilişkin aldığı bilgi ve uygulamaların birbirleriyle örtüşmesi gerekmektedir. Aileler, okul, kurum ve kuruluşlar bir iş birliği içinde okul öncesi dönemden başlayarak çocuk hakları konusunda bilgi, tavır ve davranışların gelişmesine katkıda bulunmalıdırlar. Bu bağlamda Türkiye özelinde okul öncesi dönem için çocuk haklarına dönük yapılan çalışmalara bakıldığında ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocuk haklarına dönük algı ve tutumlarını araştıran az sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Taşkın, 2019. Kızılırmak ve Ersoy, 2015.vd.).

3. Çocuk hakları ile ilgili yasal dayanaklar

Çocuk haklarının uluslararası yasal dayanakları çocuk haklarının evrensel normlara uygun olması gerekliliği nedeniyle oldukça önemlidir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu çocuk hakları ile ilgili konuları bildirgeler, sözleşmeler ve genel kurallar olarak ayrıntılı biçimde düzenlemektedir. Avrupa Konseyi de BM ilkelerine uygun sözleşmeler ve tavsiye kararları oluşturmaktadır. Bu konudaki başlıca uluslararası metinler şunlardır:

Uluslararası hukukta çocuk haklarını düzenleyen temel yasal metin

20 Kasım 1989 tarihli “Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”dir. Sözleşme pek çok ülke yönetiminin, Birleşmiş Milletlere bağlı örgütlerin ve hükümet dışı kuruluşların on yıla varan yoğun temas ve görüş alışverişlerinin ürünüdür. Gözetilen amaç, çocukların ihmal, istismar ve her türlü kötü muameleye karşı korunmaları için evrensel ilkelerin yerleştirilmesidir. Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne ek olarakda çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisiyle ilgili bazı protokollerde bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Örgütü yanında, çocuk haklarının etkili biçimde korunması için sözleşmeler hazırlayan dünya çapında diğer önemli bir örgüt de Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı’dır. Bu örgüt kanunlar ihtilâfı kurallarının biribiri ile uyumu amacıyla sözleşmeler düzenlemektedir. Avrupa Konseyi’nin yakın geçmişte çocuk hakları konusunda oluşturduğu en önemli iki sözleşme şunlardır:

- Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (Strasbourg 1996)
- Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismarına Karşı Korunması Avrupa Sözleşmesi (Strasbourg 2007)

Bir diğer uluslararası kuruluş olan Uluslararası Çalışma Örgütü’de (ILO) çalışan çocukların korunmasına ilişkin sözleşmeler düzenlemektedir. (Akt. Akyüz, 2012) Ancak çocuk haklarına ilişkin tek bir yasal düzenleme olmayıp farklı alanlarda farklı düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ulusal hukukta değişik kanunlara, uluslararası hukukta da çeşitli sözleşmelere dağılmış çocuk haklarını tek bir çerçevede düzenlemeye çalışmıştır. (Akyüz,2012)

4. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuğa Tanıdığı Haklar

Dünya liderlerinin, çocuklarla ilgili uluslararası anlaşması olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni 1989 yılında kabul etmeleri dünya çocukları adına önemli bir taahhüttür. Bu hukuki metin tarihte en çok onaylanan insan hakları sözleşmesi haline gelmiş ve çocukların dünyadaki yaşamlarını değiştirmelerine yardımcı olmuştur (Unicef; 2019).

Çocuk Hakları Sözleşmesi, herkes tarafından kabul gören insan hakları sözleşmesidir ve hükümet politikalarını, yasalarını ve programlarını sağlamaya çalışır. Çocuklar için asgari sağlık, güvenlik ve eğitim standartlarına daha özellikli olarak, çocukların, yeterli ev ortamı, doğru beslenme ve sağlık, aynı zamanda üzerinde konuşma yapma, seçme ve

kontrol etme alanını içeren kendini belirleme kendi yaşamlarını içeren uluslararası standartları belirlemiştir (Morine; 2000:1)

Çocuk Hakları Sözleşmesi, daha önceki insan hakları sözleşmelerinde önceden belirlenmiş olan aile özerkliğine saygı ilkesini tekrar doğrulamaktadır (Madde 17, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Madde 8, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi). Başka bir deyişle, ailenin çocuklara göre önceliğini kabul eder. Ebeveynlere, müdahalesizlik varsayımıyla, çocuklarına ilişkin hak ve sorumluluklar tanınmaktadır. Ailenin haklarına ve rollerine saygı gösterme ilkesini destekleyen hükümler içerir (Open;2019).

Sözleşme, çocukların korunması için evrensel olarak kabul edilen standartlar belirlenmekte ve çocukların durumunu amaçlayan programlar için çok değerli bir çerçeve oluşturmaktadır. Hayat, sağlık ve eğitim alanında gözetilecek standartları belirlemenin yanı sıra bu sözleşme; evde ya da iş yerinde savaş sırasında ya da çatışma döneminde fiziksel, duygusal ve cinsel nitelikte olanlarda dâhil olmak üzere şiddet ve istismara karşı çocuklara açık bir koruma getirmeyi amaçlamaktadır (Çetinkaya, 1998: 20. Akt. Kaya (2011).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin en önemli maddeleri; yaşama, gelişme, korunma, katılım ve eğitim haklarıdır.

Yaşama Hakkı: Devletler, çocuk haklarını ayırım gözetmeksizin uygulalar; ayrıca çocuğun her türlü ayrımcılık ve yaptırıma karşı etkin bir koruma sağlamak için her türlü önlemi alırlar (m.2). Hiçbir çocuk yasa dışı veya keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Eğer çocuk herhangi bir ihmal, sömürü ya da eziyet ve işkence sonucunda mağdur duruma düşmüşse devlet, bu çocuğun bedensel ve ruhsal durumunu yeniden kazanması ve toplum içinde yer edinmesini sağlamak için gerekli her önlemi alır (m.37) (Kaya, 2011).

Yaşama hakkı bireyin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesine dönük bir haktır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 6. maddesine göre taraf devletler;

- *“her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.*
- *çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler”* (Karcı, 2016:15).

Gelişme Hakkı: Çocuk Hakları Sözleşmesiyle, çocuklarının yetiştirilmesi ve gelişmesinde eşzamanlı olarak ebeveynlere düşen yükümlülüklerden söz edilmektedir.

Çocukların sağlıklı bir biçimde yaşama hakları Sözleşme'nin 24. maddesinde güvence altına alınmıştır. Bu maddede, taraf devletler, çocukların mali nedenlerle sağlık hizmetlerinden yoksun bırakılmaması için gereken her türlü çabayı sarf etmekle yükümlü kılınmışlardır. Sözleşme'ye göre taraf devletler, bebek ve çocuk ölüm oranının düşürülmesine, bütün çocuklara tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın sağlanmasına, temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem vereceklerdir. Sözleşme'ye göre, her çocuk, bedensel, zihinsel, ruhsal, toplumsal ve ahlaki gelişmesini sağlayacak yeterli yaşam standardına ulaşma hakkına sahiptir. Bunun sağlanması sorumluluğu önce ana-babasına ve onun bakımını üstlenen kişilere düşer. Devlet, bu kişilere yardımcı olmak amacıyla gerekli her türlü önlemi almak ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, barınma ve giyim konularında mali yardım ve destek programı uygulamak zorundadır (m. 26) (Kaya, 2011).

Korunma Hakkı: Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulmayacaktır. On sekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir. Hiçbir çocuk yasa dışı veya keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Eğer çocuk herhangi bir ihmal, sömürü ya da eziyet ve işkence sonucunda mağdur duruma düşmüşse devlet, bu çocuğun bedensel ve ruhsal durumunu yeniden kazanması ve toplum içinde yer edinmesini sağlamak için gerekli her önlemi alır (m.37) (Kaya, 2011).

Çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde ve yasal düzenlemelerde çocuğun yüksek yararı temel düşünce olarak belirmektedir. Buna göre;

- *“Çocukların yararı, kamusal veya özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, temel düşüncedir.*
- *Taraf devletler, çocuğun bütün haklarını ve özgürlüklerini göz önüne alarak rahatlığı için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı amaç edinirler ve bunun için gerekli olan tüm yasal ve idari önlemleri alırlar.*

- *Taraf devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin yetkili makamlar tarafından konulan ölçütlere uymalarını üstlenirler*”(Karcı, 2016:15).

Katılım Hakkı: Hak temelli yaklaşım ilkesine göre katılım kavramı kendilerini etkileyen konularda aktif katılımcılar olarak çocukların sürece dâhil olması gerektiğini savunmaktadır. Katılım hakkı ilk kez Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile gündeme gelmiştir Burada çocukların katılımcı rolü kategorilere göre sınıflandırılmıştır (UNESCO, 2007). Buna göre;

- *“Taraf devletler, çocuğu görüşlerini ifade edebilme yeteneğine olup yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırırlar.*
- *Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari soruşturmada çocuğun doğrudan yada dolaylı olarak dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usulüne uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.* (Karcı, 2016:16)

Eğitim Hakkı: Eğitim, evrensel olarak bakıldığında başlıca insan haklarından biridir. Bunun en önemli sebebi eğitimin, insanın her anlamda kişiliğinin gelişmesinde önemli bir etken ve bireylerin kendi gelişimleri ve özgürleşmelerinin sağlanması ile doğrudan ilişkili olmasıdır (Öz, 2013).

ÇHS.’nin 28. maddesi çocuğun eğitim hakkına ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Bu hüküm ile taraf devletler;

- *“Çocukların zorunlu temel eğitim görmesini sağlamak, orta öğretimi genel ve meslekî olmak üzere çeşitli şekillerde birleştirmek ve bunları bütün çocuklara açmak,*
- *Çocukların yetenekleri doğrultusunda yükseköğretimi onlara açık hale getirmek,*
- *Tün çocuklara eğitim ve meslek seçimiyle alakalı olarak gerekli rehberi sağlamak,*
- *Disiplinle ilgili her konuda çocuğun insan olarak sahip olduğu saygınlığın korunmasını temin etmek ile yükümlü tutulmuştur”* (Öz, 2013:41)

ÇHS'nin 28. maddesine göre, taraf devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde gerçekleştirilmesini sağlarlar. Devletin görevi, ilköğretimin zorunlu ve parasız olmasını sağlamak, her çocuğun yararlanabileceği değişik eğitim kanallarını teşvik etmek ve yeteneklerine göre çocuğun haklarına ve saygınlığına katkı sağlamaktır. (Hodgkin ve Newell, 1998: 369. Akt. Kaya, 2011).

ÇHS ayrıca, devletlere ve ailelere çocuklarına yeterince bakmalarını sağlamak için gerekli kurumları, hizmetleri, desteği ve olanakları sağlama zorunluluğu getirmektedir. Başka bir deyişle, ebeveynler temel bakıcılar olmasına rağmen, çocuk haklarının ancak devlet gerekli ortamı sağladığında gerçekleşmesini sağlayabilir.

5. Cenevre Çocuk Hakları

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi yetişkinlerin çocuklara olan yükümlülüklerine işaret etmektedir. Cenevre Bildirgesi; tarihte çocuk haklarına özel olarak hitap eden ilk uluslararası İnsan hakları belgesidir (Humanium, 2019). Bildirgeye göre;

- Çocuğa normal gelişimi için gerekli maddi ve manevi araçların verilmesi gerekir,
- Aç olan çocuk beslenmelidir; hasta çocuk emzirilmelidir; geriye dönük çocuğa yardım edilmelidir; suçlu çocuk geri alınmalıdır ve yetim ve zayıf korunmalı ve başarıları sağlanmalıdır.
- Sıkıntı zamanlarında ilk yardım alan çocuk olmalıdır.
- Çocuk geçimi kazanacak bir konuma getirilmeli ve her türlü sömürüye karşı korunmalıdır.
- Çocuk yeteneklerini kullanmada adanmış (gönüllü) olması gerektiği bilinciyle yetiştirilmelidir.

6. Türkiye’de Çocuk Hakları

Türkiye’de çocuk hakları konusunda atılan ilk adım 1931 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından imzalanan ‘Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’ ile olmuştur. “Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ni Türkiye 1994 yılında kabul etmiş, 1995’te ise bir kanun olarak yürürlüğe konulmuştur (Akyüz, 2013:39).

1982 Anayasası'nın 41, 42, 50, 56, 58, 61 ve 62. Maddelerinde de çocuk haklarını özel olarak koruyan hükümler bulunmaktadır. Anayasa'nın kişi hakları ve ödevleri bölümünde yer alan haklar çocuklar içinde geçerlidir. Çocuk haklarının korunmasına ilişkin kurallar, temelleri bakımından Medenî Kanun'da da düzenlenmiştir. Bu maddeler arasında çocuk ve ana baba arasındaki ilişkiler, haklar, ayrıntılı biçimde düzenlenmektedir. Ceza ve ceza muhakemesi kanunları ile de çocuklar mağdur, sanık ve hükümlü olarak korunmaktadırlar. Çocuklar, sakıncalı yerlere, nesnelere ve yayınlara karşı Ceza Kanunları yanında özel bazı kanunlarla da korunmaktadırlar (Polis Vazife ve Selâhiyetleri Kanunu, Küçükleri Muzur Neşriyattan Koruma Kanunu, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gibi). Çalışma yaşamında çocukların istismara karşı korunmasına ilişkin kurallar ise iş kanununda bulunmaktadır. Çocukların eğitim hakkını düzenleyen kurallar da eğitime ilişkin kanunlarda yer almaktadır (Millî Eğitim Temel Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Meslekî Eğitim Kanunu gibi). Korunma gereksinimi içinde bulunan çocuklarla suça sürüklenen çocuklar hakkında alınacak önlemler de Çocuk Koruma Kanunu'nda düzenlenmektedir. Bu Kanun'da ayrıca çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin kurallar da bulunmaktadır. Korunma gereksinimi içinde olan çocuklara götürülecek hizmetler ise, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nda yer almaktadır. (Akyüz, 2012)

7. Ebeveyn ve Çocuk İlişkileri

Aile, çocuğun gelişmesinde ilk ve uzun süreli olan bir ortamdır. Çocuklar kendi haklarını korumayı ve başkalarının haklarına saygı duymayı öncelikle aile içinde öğrenirler. Çocuk, toplum içinde sağlıklı ilişkiler kurmak için, toplumsal değerleri, kuralları, rolleri ve standartları sosyal gelişim sürecinde aile eşliğinde öğrenmektedir. Çocuğun ailesiyle ilişkileri diğer insanlara, nesnelere ve hayata olan tavırlarını temellendirir. Aile içinde karşılıklı sevgi, saygı, birbirinin haklarına saygılı olmak ve hoşgörüyü gören çocuklarda demokrasi anlayışı gelişir (Dinç, 2015:9,10).

8. Ebeveyn Tutumları

Çocukların pozitif kişilik özellikleri geliştirmesinde, sağlıklı bir gelişim süreci yaşamalarında ve okul başarılarında ebeveyn tutumları önemli

bir yere sahiptir. (Durlanık; 2019:16). Literatür araştırması yapıldığında, serbest çocuk yetiştirme tutmu, yetkeci çocuk yetiştirme tutumu ve yetkili çocuk yetiştirme tutumunun olduğu görüldü,

Serbest çocuk yerleştirme tutumunda, Bu tip aileler çocuk merkezcidir ve çocuk aile ortamında tek söz sahibi kişi durumuna gelmiştir. Çocuğun hemen hemen her istediği yerine getirmeye çalışırlar ve çocuğun aileyi yönettiği bir aile yapısı ortaya çıkar. Bu tür aileler, çocuklarının karşısında teslim olan, onların ısrarlı isteklerini yerine getiren, onları şımartan, onlara fazlasıyla özgürlük tanıyan, kolaylıkla boyun eğen, yumuşak başlı ve tutarsız davranan, çok aşırı boyutlarda çocuklarını ihmal eden ve terk edebilen ana - babalardan oluşmaktadır (Kükürtçü, 2011:19).

Yetkeci çocuk yetiştirme tutumunda, çocuğun davranışlarını sürekli denetlemeye ve yönlendirmeye çalışan baskıcı tutum, çocuğun boyun eğen, kendine güvensiz, aşağılık duyguları içinde bir kişi olmasına neden olabilir (Şanlı ve Öztürk, 2015: 241). Aşırı otoriter tavır içindeki ailelerde çocuk sessiz, uslu, nazik, dürüst ve dikkatli olmasına karşın, küskün, silik, çekingen, başkalarının etkisinde kolay kalabilen aşırı hassas, yapabileceği işlere “ben yapamam” düşüncesiyle girişmeyen bir yapıya ve düşük benlik algısına sahip olur (Kükürtçü,2011:18). Bu tutumla yetiştirilen çocukların öz güven duygusunun yeterli olmadığı görülmektedir.

Yetkili çocuk yetiştirme tutumunda, aile demokratik davranışların öğrenilmesi ve uygulanması gereken ilk ortamdır. Katılma, tartışma, açıklık, adalet, tarafsızlık, kendi kendini disiplin gibi demokratik değerler, gerçek ortamlarda yaşayarak öğrenilir. Çocuğun ebeveynleri tarafından yeterli ilgi ve şefkatle büyütülmesi çocuğa kabul edilme mesajını verir. Çocuk evde ailesi tarafından, dışarıda çevresi tarafından kabul edilmek istendiğinden dolayı, ona kendi benliğini tanıma fırsatı verildiğinde sağlıklı bir şekilde olgunlaşmaktadır. Uzmanlar demokratik aile tutumunda ilgi ve şefkat görerek büyüyen çocukların topluma kabul edilme çevre ile iyi ilişkiler kurma eğiliminin yüksek olduğunu, girişken, bağımsız, gerçekçi, güvenli, kendi kendilerini denetleyebilen, sosyal ve arkadaş canlısı olduklarını belirtmişlerdir (Kükürtçü, 2011: 25).

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, erken çocukluk olarak nitelenen 0-6 yaş dönemindeki çocukların kendi haklarının farkına varmalarında birinci derecede etkili olan anne ve babaların, çocuklarının haklarına yönelik tutumlarının neler olduğunun ve bu tutumları hangi değişkenlerin etkilediğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın temel sorusu, anne ve babaların çocuklarının haklarının farkına varmaları konusundaki tutum ve davranışlarının neler olduğudur?

Araştırmada; ebeveynlerin çocuk haklarına yönelik tutum ve davranışlarını etkileyen faktörlerin analiz edilmesi ile birlikte çocukların kendi haklarının farkına varıp varmadıkları ve haklarına ilişkin farkındalıklarının ebeveyn çocuk hakları tutumları ile ilişkili olup olmadığı araştırılmıştır.

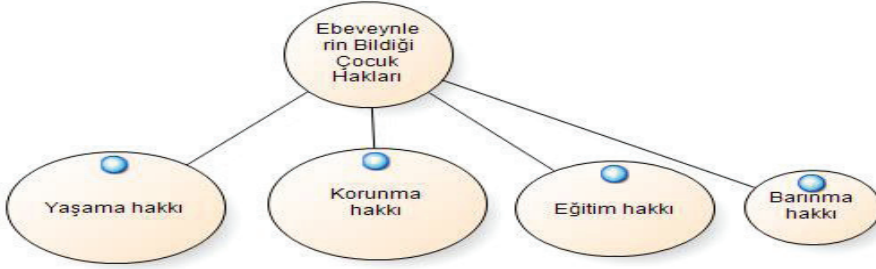
Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan Fenomenoloji (phenomenology / olgubilim) deseni kullanılarak tasarlanmıştır. “Fenomenoloji deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için fenomenoloji (olgubilim) uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Araştırma, İstanbul Esenyurt ilçesindeki 20 ebeveyn ile derinlemesine görüşmeler yapılarak oluşturulmuştur.

Araştırmanın sınırlılıkları, ebeveyn çocuk hakları tutumlarının bazı değişkenlere göre farklılık gösterebileceği varsayılmıştır. Çocuk haklarına yönelik ebeveyn tutumlarının ailede baskın kültürel model olması, ailede çocuk haklarına saygı duyulması ve saygı gösterilmesi durumlarında değişkenlik gösterebilmektedir.

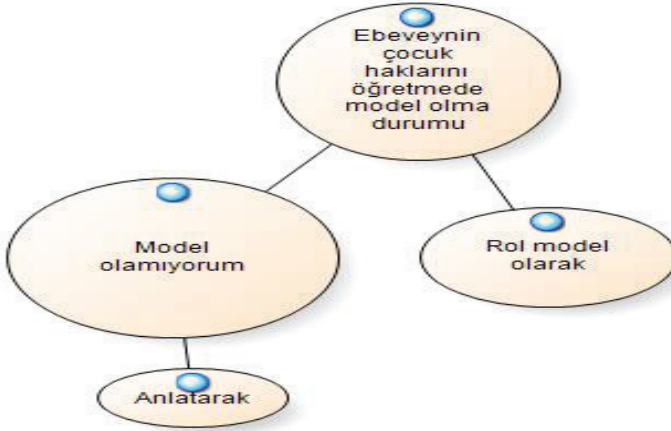
Araştırmanın veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda bazı sorular standartlaştırılmış, bazı sorular da açık uçlu olarak hazırlanmıştır.

Bulgular

Şekil 1. Ebeveynlerin bildiği çocuk hakları tema deseni

Ebeveynlerin en fazla bildiği çocuk hakları; sırasıyla yaşama, korunma, eğitim ve barınma haklarıdır. Buna göre ebeveynlerin çocuk hakları ile ilgili bilgi düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

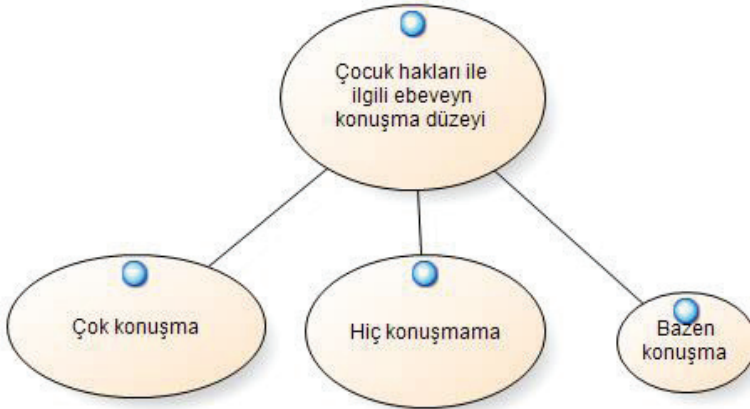
Şekil 2. Ebeveynlerin çocuk haklarını öğretmede model olma durumu tema deseni

Ebeveynlerin çocuklarına çocuk haklarını öğretmede çoğunun rol model olamadıkları belirlenmiştir. Ebeveynlerin bir kısmı ise çocuklarına anlatarak haklarını öğrettiğini belirtmiştir.-

Şekil 3. Ebeveynin çocuğa sahip olduğu hakkı öğretme şekli tema deseni

Ebeveynlerin, çoğunluğunun çocuklarına haklarını öğretmek için anlatım yöntemini seçtikleri görülmektedir. Ardından oyun oynayarak haklarını anlatmaya çalışan ebeveynler gelmektedir.

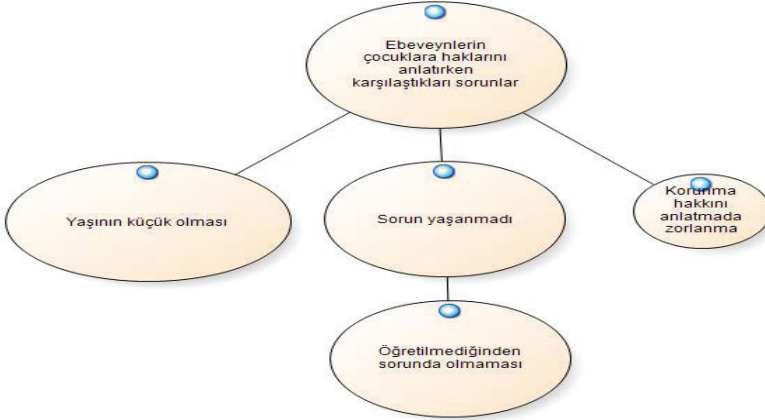
Şekil 4. Çocuk hakları ile ilgili ebeveynin konuşma düzeyi şekli tema deseni

Ebeveynlerin çoğunluğu çocuklarını çocuk hakları konusunda bilgilendirdiklerini belirtirken, ikinci sırada çocukları ile haklar konusunda hiç konuşmadığını belirten ebeveynler yer almaktadır. Ebeveynler arasında bazen bu konuyu konuşanlar ise son sırada yer almaktadır.

Şekil 5. Ebeveynlerine göre çocuklarının bildiği çocuk hakları tema deseni

Ebeveynlere göre çocukların çoğunluğu çocuk haklarını bilmemektedir. Ardından çocukların yalnızca eğitim hakkı ve kendini ifade etme hakkını bildiğini belirten ebeveynler gelmektedir. Son sırada ise çocukların oyun oynama hakları olduğunu bildiğini düşünen ebeveynler yer almaktadır.

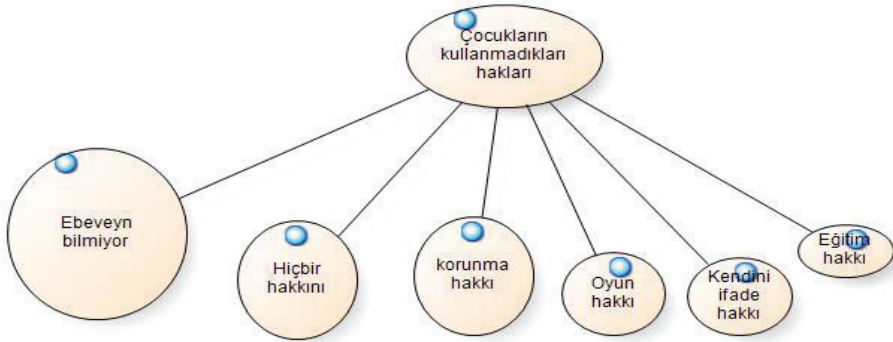
Şekil 6. Ebeveynler çocuklarına haklarını anlatırken karşılaştıkları sorunların tema deseni

Ebeveynlerin çocuk haklarını çocuklarına anlatırken karşılaştıkları sorunlar sıralamasında ilk sırada çocukların yaşlarının küçük olması nedeniyle haklar konusunda bilgilendirme yapılamaması bu nedenle de sorun yaşanması gelmektedir. Ancak çocuklara korunma hakkının anlatılmasında bazı sorunlar yaşandığı belirtilen başlıca sorunlar arasındadır.

Şekil 7. Ebeveynlerin çocuklarının eğitim ve bilgi edinme haklarını önemseme düzeyi tema deseni

Ebeveynlerin çocuklarının eğitim ve bilgi edinme haklarına yüksek düzeyde önem verdikleri belirlenmiştir.

Şekil 8. Ebeveynlerine göre çocuklarının kullanmadıkları hakları tema deseni

Ebeveynlerin verdiği cevaplar sıralandığında, ilk sırada ebeveynlerin bazı hakları bilmedikleri ve bu nedenle bir yorum yapamadıkları tespit edilmiştir. İkinci sırada korunma hakkı, ardından oyun hakkı, ve kendini ifade hakkı ile eğitim hakkının çocukların kullanılmadığı ebeveynler tarafından belirtilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek ebeveynleri olan çocukların ise çocuk haklarını okuldan ve dış çevredense aile içinde daha çok kullandıkları ise dikkat çeken bir sonuçtur.

Şekil 9. Çocukların haklarını daha iyi öğrenmede ebeveyn önerileri tema deseni

Ebeveynlerinin çoğu toplumun ve ebeveynlerin bilinçlendirilmesi gerektiğini, çocuk haklarının okullarda müfredatta olması gerektiğini çok az bir kısım ise çizgi film ve sosyal medyadan yararlanmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Ebeveynlerin çocuk haklarına yönelik tutum ve davranışları araştırma sonucunda; Ebeveynlerin genel olarak bildiği çocuk hakları; yaşama, korunma ve eğitim hakkı iken, en az bildikleri hak ise barınma hakkıdır. Bu durumda ebeveynlerin çocuk hakları eğitimlerinin almalarının gerekli olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulgulara göre ebeveynlerin bir kısmı rol model olmadıklarını, bir kısmı ise anlatarak öğretmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ebeveynlerin çocuklarına çocuk hakları anlatımları yapmaları çocukların bilinçlenmesine katkı sağlayacağı görülmüştür.

Ebeveynlerin anlatım yöntemleri olarak küçük yaş grubunda oyunu seçerek anlatmaları çocuğun haklarını öğrenmesinde etkili olabileceği görülmüştür. Ebeveynler çocukların yaş ve gelişim özellikleri hakkında bilgi sahibi olmaları durumunda, çocuk haklarının öğretimine katkı sağlayabildikleri görüldü.

Ebeveynlerin, çocuklarına haklarını anlatırken karşılaştıkları en önemli sorunun çocukların yaşlarının küçük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin çoğu çocuklarına korunma hakkını anlatmada zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda ebeveynlerin erken çocukluk dönemi özelliklerini bilmesinin hakların anlatımında yöntem ve teknik geliştirmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ebeveynler çocuk haklarını çocuklarına öğretim önerilerinde, çizgi film

ve sosyal medya kullanımının efektif olması gerektiğini, çocuk haklarının okullarda müfredata alınması, toplumun ve ebeveynlerin bilinçlendirilmesine dönük etkinliklerin daha sık yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan en önemli bulgu çocukların kullanmadığı hakları olduğu konusundaki veridir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuklar için fırsat sağlamak adına kilit bir rol oynayacak bir sözleşmedir. Ateş (2015) çalışmasında bu duruma vurgu yapmıştır. Çocuk Hakları sözleşmesinin iyi bilinmesi ve topluma aktarılması ile çocukların duruşunda yeni olanaklar sağlanabilir. Hakları daha ciddiye almak konusunda insan haklarının dili olan uluslararası belgeler ve anlaşmalar en önemli ölçütlerdir. Sözleşmeyi bilme durumunun cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma durumu, eğitim durumu ve gelir durumu gibi değişkenlere göre değiştiği ve aralarında anlamlı ilişkilerin olduğunu saptamıştır. Özellikle okul ortamında öğretmenlerin Çocuk Hakları Sözleşmesini okudukları, bildikleri ancak uygulamada (birçok alanda) sözleşmeye uymadıkları tespit edilmiştir.

Bu araştırma, ebeveynlerin çocuk haklarına yönelik tutum ve davranışlarının, bu hakların farkındalığında etkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Fidan ve Özyayın (2019)'nın da belirttiği gibi çocuk haklarının ebeveynler tarafından korunmasının, taviz verilmemesi gereken, önemli ve gerekli bir olgu olarak algılanması gerekmektedir.

Ebeveynlerin, çocuk sahibi olmaya karar vermeleri sonucunda çocuk gelişimi, çocuk hakları, aile çocuk iletişimi vb. konularda bilgi düzeylerini artırmaları çocuğun sağlıklı gelişimi için önemli görülmektedir.

Yaşamın temeli olan erken çocukluk dönemde çocuk hakları eğitimine erken başlanması çocuklarda farkındalık ve bilinç oluşturabilir. Erken çocukluk eğitiminin verildiği kurumlarda, çocuklara ve ebeveynlere çocuk hakları eğitimi planlanmasının yapılmasının toplumun bilinç düzeyinin artmasına katkı sağlayacağı öngörülebilir.

Çocuk hakları öğretiminde okul programları, kültürel programlar, çizgi film, sinema, oyun vb. etkinlikler düzenlenerek bilgilendirmeler yapılabilir.

Devlet, yerel kurumlar ve ilgili sosyal destek kurumları çocuk hakları alanında çalışmalar yapmalıdır. Bu çalışmaların yapılmasının ebeveyn ve çocuk refahının düzenlenmesine ve dolayısıyla toplumun refah düzeyinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ateş, A. (2015). *Yönetimsel Açıdan Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk Hakları Konusunda Bilgi Sahibi Olmalarının Etkililiği Üzerine Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gaziantep.
- Akyüz, E. (2012). *Çocuk Hukuku*. 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi
- Akyüz, E. (2013). *Çocuk hukuku*. Ankara: Pegem Akademi.
- Diken, İ. (2014). *Erken çocukluk Eğitimi*. 3. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Dinç, B. (2015). *Okulöncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Çocuk Hakları Eğitimi Konusundaki Görüşleri*. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education, 3(1), 7-25.
- Durlanık,H.K. (2019). *Orta Çocukluk Döneminde Algılanan Ebeveyn Tutumları, Aile Aidiyeti ve Empatik Eğilimler Arasındaki İlişkiler ve Bunların Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı Aile Danışmanlığı Bilim (Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Ocak, 2019.
- Ersoy, A. F. (2012). Vatandaşlık Eğitiminde İhmal Edilen Bir Alan: Evde ve Okulda Çocuk Haklarının Eğitimi, *International Online Journal of Educational Sciences*, 2012, 4(2), 359-376.
- Fidan, N.K. ve Özaydın, A. (2019). Ebeveynlerin Çocuk Haklarına İlişkin Metaforik Algıları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9 (2) , 361-378.
- Humanium, 2019. (<https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/>). Erişim tarihi: 18.06.2019.
- Karcı,Y. (2016) *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Çocuk Hakları Konusunda Farkındalık Düzeylerini Belirleyen Faktörler*, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2016.

- Kaya, S.Ö. (2011). *Öğretmen Adaylarının Çocuk Hakları İle İlgili Görüşleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) Afyonkarahisar.
- Kızılırmak, K. ve Ersoy, Ö. (2015). İlkokul Birinci Sınıfa Devam Eden Çocukların Annelerinin Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (Ankara Örneklemi). *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1(2), 523-541.
- Kükürtçü, S. K. (2011). *5-6 Yaş Çocuklarının Ailelerinin Ve Öğretmenlerinin Kullandıkları Disiplin Yöntemlerinin Çocuk Hakları İle İlişkisinin İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- Morine, S. L. (2000). *Children's And Parents' Attitudes Towards Children's Rights And Perceptions Of Family Relationships*, A thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Master of Arts Department of Human Development and Applied Psychology Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto.
- Open.(2019).<<https://www.open.edu/openlearncreate/mod/book/>> Erişim tarihi: 21.07.2019.
- Öz, L.(2013). *Çocuk Hakları Bağlamında Çocuklarda Eğitim Hakkı*, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi). Mersin, Ekim 2013.
- Peterson-Badali, M. Morine, S. L. Ruck, M. D. And Slonim, N. (2004). Predictors Ofmaternal And Early Adoles Centattitudes to Ward Children'snurturan Ceand Self Determination Rights, *Journal Of Early Adolescence*, 24 (2), 159-179.
- Sağlam, M. Aral, N. (2016) Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2016/2.
- Şirin, M.R. (2011). *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Taşkın,A. (2019) *Çocuk Hakları Konusunda Ebeveyn Tutumları İle Ortaokul Öğrencilerinin Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) Giresun 2019.

Unicef,1996.://www.unicef.org/child-rights-convention>Erişim tarihi:08.08.2019.

Wolfe, J. B. (1998). *The Relation Between Mothers' And Children's Understanding Of Rights, A Thesis Submitted In Conformity With The Requirements For The Degree Of Master Of Arts Department Of Human Development And Applied Psychology Ontario Institute For Studies In Education Of The University Of Toronto.*

Yıldırım, A. ve Şimşek, H.(2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Psikotravmatoloji^{1*}

Prof. Dr. Erdinç ÖZTÜRK

*İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü,
Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Türkiye*

erdincerdinc@hotmail.com,

<https://orcid.org/0000-0003-1553-2619>

Uzm. Psk. Görkem DERİN

*İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü,
Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Türkiye*

gorkem.derin@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0002-9527-3110>

Öz

Psikotravmatoloji, travma kökenli durum ya da olaylarla ilişkili insanların ve toplumların verdikleri tepkilere, travmaların psikoterapilerine ve önleme politikalarına odaklanan psikolojinin temel bir alanıdır. Savaş, terör, afet, kadın cinayetleri, çocukluk çağı travmaları, akran şiddeti, flört şiddeti, mobbing, beyin yıkama, gaslighting, yaşlı istismarı, aile içi şiddet ve akademik mobbing gibi geniş bir uzamda ifade bulan travmatik yaşantıların etkisiyle oluşan psikiyatrik bozuklukların tedavisinde kullanılan kanıta dayalı psikoterapi ve akademik çalışmalar olarak da tanımlanan psikotravmatoloji; travma sonrası stres belirtilerini kapsayan araştırma ve çalışmaların tümü için kullanılan şemsiye kavramlardan biridir. Psikotravmatoloji çalışmaları büyük oranda travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluk vakaları ile gerçekleştirilmiş olan klinik örneklemli araştırmalardan oluşmaktadır. Klinik psikoloji, psikiyatri ve psikotarih alanlarıyla yakın ilişkili olan bu temel disipline en büyük katkıyı travma ve dissosiyasyon alanında çalışmalarını sürdüren bilim insanları gerçekleştirmektedir. Travmatize bireylerin psikoterapisini yürüten klinik

---

1 * Geliş Tarihi / Received: 17.09.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 16.10.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2003

psikologlar, travma ve dissosiyatif bozukluk vakalarının psikoterapisini üstlenen dissoanalistler, çocukluğun tarihi ve çocuk yetiştirme stilleri üzerine çalışmalar yapan psikotarihçiler ve travma temelli bir profesyonel donanımla hastalarının tedavilerini sağlayan psikiyatrlar psikotravmatoloji alanının gelişimi açısından yenilikçi, öncü ve aktif roller üstlenmektedir. Öztürk (2020: 31), psikolojik travmalarla ilişkili hem klinik hem de teorik çalışmalar yapan tüm klinik psikologların, psikotarihçilerin, psikiyatrların, ruh sağlığı hemşirelerinin, sosyal hizmet uzmanlarının, psikolojik danışmanlar ve hukukçulardan yani psikotravmatoloji çalışmalarına destek veren tüm akademisyenlerden oluşan “Psikotravmatolog Akademisyenler Hareketi (Psychotraumatologist Academicians’ Movement)” tanımlamıştır. Psikotravmatolog akademisyenler ve travma alanında çalışan ruh sağlığı uzmanları için krize müdahale, travmatik yaşantıların ilk dönemde ortaya çıkan negatif doğal etkilerini minimize hale getirmek için oldukça önemlidir. Klinik psikoloji yönelimli olarak çalışmalarını yürüten kriz psikolojisi alanı, travmatik olaydan sonraki ilk haftanın kritik olduğunu ve bu dönemde hem maddi hem de manevi desteğin eş zamanlı olarak yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Akut dönemde sunulan profesyonel psikolojik destek, mağdurların olay karşısında kendilerini suçlamalarını ya da bu tip travmatik olayların başlarına geldiklerini hak ettiklerine yönelik oluşturdukları bilişsel çarpıtmaların ortaya çıkmasını önemli ölçüde azaltabilmektedir. Krize müdahaleye dönük olarak yapılandırılacak psikososyal destek süreci ve travma temelli gerçekleştirilecek psikoterapiler, travmatize bireylerin aktüel hayatlarına ruh sağlığı açısından entegre bir şekilde en kısa sürede dönmeleri hususunda katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Psikotravmatoloji; travma; dissosiyasyon; kriz psikolojisi*

Psychotraumatology

Abstract

Psychotraumatology is a fundamental area of psychology that focuses on the responses of people and communities associated with trauma origin cases or events, psychotherapy of traumas and prevention policies. Psychotraumatology, also defined as evidence-based psychotherapy and

academic studies, used in the treatment of psychiatric disorders caused by traumatic experiences that such as war, terrorism, disaster, women's murders, childhood traumas, peer violence, dating violence, mobbing, brainwashing, gaslighting, elderly abuse, family violence and academic mobbing; it is one of the umbrella concepts that use for all research and studies involving post-traumatic stress symptoms. Scientists who continue their studies in the field of trauma and dissociation make the biggest contribution to this basic discipline, which is closely related to the fields of clinical psychology, psychiatry and psychohistory. Clinical psychologists conducting psychotherapy of traumatized individuals, dissoanalysts who undertake the psychotherapy of trauma and dissociative disorder cases, psychohistorians working on childhood history and child rearing styles, and psychiatrists providing the treatment of their patients with a trauma-based professional equipment play an innovative, pioneering and active role in the development of the field of psychotraumatology. Öztürk has defined the "Psychotravmatologist Academicians Movement" consisting of all clinical psychologists, psychohistorians, psychiatrists, psychiatrists, mental health nurses, social workers, psychological counselors and lawyers, that is, all academicians who support psychotic traumatology studies. For psychotraumatologists and mental health professionals working in the field of trauma, crisis intervention is very important to minimize the negative natural effects of traumatic experiences that occur in the first period. The field of crisis psychology, which conducts clinical psychology oriented studies, emphasizes that the first week after the traumatic event is critical and that both material and psychological support should be carried out simultaneously. The professional psychological support offered in the acute period can significantly reduce the occurrence of cognitive distortions created by victims to accuse themselves of the event or to deserve that such traumatic events have occurred. The psychosocial support process to be structured in response to crisis intervention and psychotherapies based on trauma will contribute to the fact that traumatized individuals return to their current lives in an integrated way in terms of mental health.

Keywords: *Psychotraumatology, trauma, dissociation, crisis psychology.*

Psikotravmatoloji, Travma ve Dissosiyasyon

Psikotravmatoloji, klinik psikoloji, psikiyatri, psikotarih, sosyoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik disiplinleri ile yakından ilişkilidir. Günümüzde bu disiplinlerde psikotravmatoloji yönelimli geniş perspektifli bilimsel çalışmalar yürütülmeye devam edilmektedir. Psikotravmatoloji, travma kökenli durum ya da olaylarla ilişkili insanların ve toplumların verdikleri tepkilere, travmaların psikoterapilerine ve önleme politikalarına odaklanan psikolojinin temel bir alanıdır. Akut ve kronik travmatik yaşantıların insan psikolojisine etkilerini ve bu etkilerin yaşam boyu sürebilen psikopatolojilere dönüşümünü değerlendirerek, travma kökenli psikiyatrik bozuklukların tedavilerini sağlayan, depresyon, sel ve yangın gibi doğal afetler ile fiziksel, duygusal ve cinsel olarak istismar edilme, göç, savaş, terör ve bölgesel çatışmalar gibi insan eliyle ortaya çıkan travmatik stres ve travmatik dissosiyasyon konularında çalışmalar yapan bir bilim dalı olarak tanımlanan psikotravmatoloji; büyük oranda psikiyatri, klinik psikoloji ve psikotarih disiplinleriyle etkileşimli olarak çalışmalarını sürdürmektedir (Everly, 1993: 274; Öztürk, 2018a: 34, 2018b: 99, 2020: 6; Öztürk, Erdoğan & Çalıcı, 2019: 220). Travma ile ilişkili psikiyatrik bozuklukların tedavisinde kullanılan kanıta dayalı psikoterapi ve akademik çalışmalar olarak da tanımlanan psikotravmatoloji; travma sonrası stres belirtilerini kapsayan araştırma ve çalışmaların tümü için kullanan şemsiye kavramlardan birisidir (Bisson, Roberts, Andrew, Cooper, & Lewis, 2013: 54; Bradley, Greene, Russ, Dutra, & Westen, 2005: 220; Schnyder & Cloitre, 2015: 4; Watts vd., 2013: 544). Psikotravmatoloji kapsamındaki akademik çalışmaları ve yaklaşık yirmi beş yıllık klinik deneyimiyle yüzlerce travma vakasının tedavisini başarıyla sonuçlandıran Öztürk (2020: 4), psikotravmatoloji çalışmalarını şu şekilde açıklamaktadır

“Psikotravmatoloji çalışmaları, kronik çocukluk çağı travmalarının hem kısa hem de uzun dönemli sonuçlarının tamamı demek olan dissosiyatif bozukluklar dahil olmadan yürütülemez. Travma sonrası stres bozukluğu ile dissosiyatif bozukluklar, birbiri ile fonksiyon geçişleri olan psikopatolojilerdir hatta travma sonrası stres bozukluğu, dissosiyatif bozuklukların sadece bir alt kümesi olan psikiyatrik belirtileri oluşturmaktadır. Travmatik yaşantılar ile en yakın ilişkiyi gösteren travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluklar psikotravmatoloji çalışmalarının ana konularını oluşturmaktadır.”

Günümüzde psikotravmatoloji alanındaki araştırmalar, travma ve dissosiyasyon konusunda yeni paradigma ve modalitelerin ortaya çıkmasını sağlamakta ve modern psikotravmatoloji akımlarının gelişimine yön vermektedir. Bu alanda yürütölen bilimsel çalışmaları, çocukluk çağı travmalarının bireylerin hem çocukluk hem de yetişkinlik dönemlerinde yaşadıkları psikopatolojilerle olan ilişkilerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarının, çocukluk dönemindeki biyopsikososyal gelişime, öğrenmeye ve kişilerarası ilişkilere olan negatif doğadaki etkileri yetişkinlik dönemine kadar uzayabilmektedir (Annemiek van vd., 2011: 30; Öztürk, 2018a: 33; Öztürk, 2020: 330). Fiziksel, duygusal ve cinsel istismar ile fiziksel ve duygusal ihmal olarak beş temel kategoride değerlendirilebilen çocukluk çağı travmalarına; okutulmama, hastaneye götürölmeme, çift mesaj, sahte karşılıklılık, şımartılma ve çocuktan yüksek beklentide bulunma gibi Öztürk tarafından tanımlanan aktüel travmalar da eklenmektedir (Öztürk, 2017: 80, 2020: 358). Bu kronik çocukluk çağı travmaları, hem bireyin ruhsal durumunu olumsuz etkilemekte hem de bireyde epigenetik değişimlere sebep olabilmektedir (Amstadter, Nugent, & Koenen, 2009: 360; Lanius, Frewen, Vermetten & Yehuda: 2010: 5; Olf vd., 2019: 480). Aynı zamanda birey için önem teşkil eden ve yakın ilişkide bulunan birisinin kaybı da (örn; soykırım sonucunda eşini ve çocuklarını kaybetmek), çocukluk dönemindeki travmatik deneyimlere göre daha şiddetli dissosiyatif komponentli psikiyatrik bozuklukların (örn; dissosiyatif bozukluklar ve travma sonrası stres bozukluğu) ortaya çıkmasında majör bir faktör olabilmektedir (Schaal, Dusingizemungu, Jacob & Elbert, 2011: 8).

Aktüel hayatın her aşamasında belirli oranlarda maruz kaldığımız travmatik yaşantılar, bazen savunma mekanizmalarımız ve psikolojik sağlıklılığımızın kapasitesi ile doğru orantılı olarak bize zarar vermezken bazen ise ruhsal bütönlüğümüzü bozarak kısa veya uzun dönemli psikolojik etkilere sebep olabilmektedir. Son yirmi yılda önemli aşama kaydeden ve tüm dünyada en çok çalışılan temel araştırma alanlarından biri olan psikotravmatoloji, travmaların orta yetişkinlik döneminde de oldukça sık yaşantılandığını ortaya çıkarmıştır. Tarihin her döneminde psikotravmatolojinin yükselme ve sönme dönemleri, empatik ve etik değerleri olan ve olmayan ruh sağlığı uzmanları ile toplumsal kitleler birbirine fobik doğalı iki farklı kutba

bölünmüş olarak temellenir, o esnada baskın olanının desteğini alarak bir harekete dönüşür ve birbirine koşturduğunda fonksiyon gösterir ki profesyonel farkındalık, toplumsal merhamet ve bilinç seviyeleri onun yükselme dönemleri ile paralellik, travma çalışmalarına olan direnç, duyarsızlık ve ana-akım psikiyatrinin ilgisizliği ise onun sönme dönemleri ile paralellik göstermektedir (Öztürk, 2020: 32). Psikotravmatolojinin temel üç özelliği aşağıda yer almaktadır (Maerckera & Augsburger, 2019: 10):

1. Psikotravmatoloji, hem klinik temelli bilimsel araştırmaların hem de travmatik yaşantıların önlenmesine yönelik strateji ve tekniklerin geliştirilmesine sağladığı katkılarla günümüzde giderek gelişen ve birçok bilim insanının önem verdiği temel bir bilim alanıdır.
2. Psikotravmatoloji çalışmalarında bireysel ve toplumsal boyutlardaki hem yakın zamanda gerçekleşen travmatik olaylar hem de çocukluk dönemindeki travmatik yaşantılar araştırılmaktadır.
3. Globalleşen dünyadaki kültürel ve sosyal faktörler, psikotravmatolojik yönelimli bilimsel araştırmaları ve psikoterapileri yöntemlerini direkt ya da indirekt olarak etkileyebilmektedir hatta bu süreçlere yön verebilmektedir.

Psikotravmatoloji çalışmaları akademik açıdan çok sayıda gerçekleştirilen temel bilimsel araştırmalar ve klinik açıdan ise travma kökenli psikiyatrik bozuklukların psikoterapisi olmak üzere iki farklı şekilde yürütülmektedir. Psikotravmatoloji, akademik bilimsel araştırmaların yanı sıra psikoeğitim ve bilişsel yeniden yapılandırma gibi temel terapötik yaklaşımları desteklemekle birlikte travmanın proses edilmesi sürecinde bilişsel çarpıtmalarla ilişkili bilginin terapilerde uygun bir düzeyde ve gerçeklik algısında kullanılmasını sağlayarak travma odaklı terapilerin hem başarıyla hem de optimum sürede bitirilmesine imkân tanımaktadır. Aynı zamanda psikotravmatolojik yaklaşım daha önce belirtildiği üzere kültüre duyarlı bir bakış açısı benimseyerek bireyin psikolojik yapısındaki temel unsurlardan biri olan kültürün tedavi sürecinde, vakaların travmatik doğasına uygun bir şekilde çalışılmasına önem vermektedir. Bu perspektifte, bireyin ünik olan inanç ve tutumlarına gerçekten ilgi duyarak onların kültürel deneyimlerinin terapist tarafından anlaşılması ve vakayı yargılamadan empatik doğada terapi sürecinin yönetilmesi gerekmektedir.

Bu ekseninde “terapötik ittifak”, danışan-terapist iş birliğinin ve uyumunun

terapilerdeki başarının temel faktörlerinden biri olması sebebiyle oldukça önemli bir konuma sahiptir. Terapist ve hasta arasındaki uyum ve iş birliği odaklı olan terapötik ittifak (therapeutic alliance), Zetzel tarafından terapist ve hasta arasındaki ilişkinin doğasını açıklamak amacıyla kavramsallaştırılan bir olgudur (Zetzel, 1956: 371). Terapist-danışan arasında tedavinin amacına yönelik yapılandırılan görevler ya da belirli tekniklerin uygulanması açısından gerçekleştirilen anlaşma ve terapist-danışan arasındaki karşılıklı güven ve kabulü içeren bağ, terapötik ittifakın temel bileşenlerini oluşturmaktadır (Bordin, 1979: 255; Soygüt ve Işıklı, 2008: 401). Terapötik ittifakın kurulması bütün tanı gruplarında tedavinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından oldukça kritik bir öneme sahipken, terapötik ittifak da bozulma ise terapist ve danışan arasındaki ilişkide kopukluklara sebep olarak tedavi sürecine ket vurabilmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu vakaları kadar dissosiyatif bozukluk vakalarında da terapötik alyans kurulması psikoterapi süreçlerinde pozitif bir faktör olarak devreye girmektedir. Travma kökenli temel psikiyatrik tanı gruplarından biri olan dissosiyatif bozukluklarda özellikle dissosiyatif kimlik bozukluğunda host ve alter kişilikler gibi pek çok farklı özellik ve niteliğe sahip kişilik olması nedeniyle terapötik ittifak ya da “terapötik karşılıklılık” bu tanı grubunun doğasına özgü olarak kurulmalıdır. Travma temelli tedavi yaklaşımlar ekseninde dissosiyatif kimlik bozukluğu vakalarındaki bütün kişiliklerle terapötik ittifakın kurulması şarttır. Dissosiyatif kimlik bozukluğu vakalarında terapötik ittifakın kurulabilmesi bu alandaki mesleki tecrübeyi ve travma odaklı tedavi yöntemlerini uygulayabilme yeterliliğini gerektirmektedir (Öztürk, 2020: 290). Psikotravmatoloji ekolü, tedavi sürecinde hem hastaların hem de tedaviyi yürüten klinik psikolog, psikiyatrist gibi ruh sağlığı uzmanlarının birbirlerinden öğrenecekleri bilgilerin olduğunu vurgulamaktadır. Bu bilgilerin karşılıklı olarak edinilebilmesi için ise; terapistlerin her birey için eşsiz olan inanç ve tutumlarına gerçek anlamda ilgi duyarak onları anlamaya çalışması temel kriterdir (Öztürk, 2020: 30; Schnyder vd., 2016: 4).

Psikotravmatolojinin Tarihsel Gelişimi

“Irklar arasındaki fark insan zihninin kurtulmakta zorlandığı budalaca şeylerden birisidir. Tüm uygar uluslar artık aynıdır; aynı zihne, aydı bedene ve kabul edilmelidir ki, aynı ıstıraplara sahibiz.” -Pierre Janet, 1920

Psikotravmatolojinin temel çalışma alanları olan travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluklar, geçmişten günümüze olan zaman uzamında klinik psikologlar ve psikiyatrlar tarafından hem teorik hem de klinik olarak bilimsel çalışmalarda yer almaya devam etmektedir. Kronolojik olarak 18. yüzyılın başlarına kadar uzanan bir akademik geçmişi olan psikotravmatoloji kapsamında çalışılan “histeri” vakaları, birçok bilim insanı tarafından araştırılarak tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bu alandaki klinik temelli çalışmaları sürdüren bilim insanları arasında Georget (1821), Hufeland (1836), Brachet ve Landouzy (1845), Duchenne de Bologne (1855), Jean Martin Charcot (1885) ve Pierre Janet (1920) ön planda yer almaktadır. Dissosiyatif bozuklukları, epilepsi ve histeri ile ilişkilendiren Nörolog Charcot, bu bozukluğa sahip vakaların epilepsi ya da temporal loblarında bozulmalar olduğunu ifade etmiştir (Charcot & Marie, 1892: 787; Öztürk, 2020: 26; Putnam, 1989: 415). Histeri belirtilerinin psödo belirtilerden ayırt edilmesini sağlayan Charcot’nun verdiği dersler 19. yüzyılın sonlarında Janet ve Frued gibi birçok terapistin ilgisini çekmiştir. Charcot, bilim tarihinde psikotravmatolojinin direkt ya da indirekt olarak doğmasına, bu alanın önünün açılmasına ve geçmişten günümüze yüzlerce bilim insanının bu alanı tanımasında majör bir rol oynamıştır.

Janet, Charcot’un çağrısı üzerine dilenciler, düşkünler, erotomanyaklar, deliryumun pençesinde tükenenler, hezeyanlılar gibi tutulduğu, barındırdığı kişi sayısı ve kapladığı alan bakımından o dönem Avrupa’sının en büyük hastanesi olan Paris’teki ünlü Salpetriere Hastanesi’nin Psikoloji Laboratuvarı’nda 1889 yılında yöneticilik yapmaya başlamıştır. Salpetriere; yalnızca kadınların tutulduğu, beş yüz hastaya bir doktorun düştüğü, yılda üç yüzden fazla ölümün meydana geldiği bir hastanedir. Psikiyatri ve psikoloji alanına kalıcı bilimsel eserlerle öncülük eden Janet, görevlendirildiği süreç içerisinde travmatize bireylerin bulunduğu bu dev hastanenin yaşam koşullarını daha insani bir hale getirerek psikotravmatoloji tarihinde dev adımların atılmasını sağlamıştır. Salpetriere Hastanesi’nde histerik nevrozları sınıflandırmaya çalıştığı “Histeriklerin Zihinsel Durumu” başlıklı tezi ile Janet, psikoloji ve tıp çalışmalarının entegre bir şekilde ilerlemesini gerektiğini vurgulamıştır. (Janet, 1989, 1925: 40; Öztürk, 2020: 27). Doktora teziyle birlikte psikolojik travma üzerine çalışmalarını yoğunlaştıran Pierre Janet, klinik yönelimli patolojik

psikoloji, dissosiyasyon ve psikotravmatoloji konularında çalışmalarını yürütmüştür. Patolojik psikolojinin doğuşunda Janet'in iki hocası olan Charcot ve Ribot, o döneme kadar ayrı tutulan zihinsel patoloji ile psikoloji arasındaki bağlantıyı keşfetmişlerdir. Zihinsel patoloji alanındaki çalışmalar psikolojik sorunların aydınlatılmasına katkı sağlarken, hastaların zihinsel sıkıntılarını anlamlandırma ve bu hastaları tedavi etme aşamalarında da deneysel psikolojiden yararlanılmıştır. Janet, klinik çalışmalarını yürütmüş olduğu vakalarında görülen bölgesel amneziler ya da gidip gelen hafızalarının aslında histerik fenomenlerin bir ögesi olduğunu ifade etmekte ve histerinin, bilinç çözülmesinden başka bir şey olmayan, iki ardıl ve eş zamanlı kişiye bölünen kişiliğin bütünsel değişimi olduğunu tanımlamaktadır. Psikotravmatolojinin duayeni olan Janet, günümüzden yaklaşık yüzyıl önce histerik somnambulizm vakalarını “dissosiyatif vakalar” olarak tanımlamış ve onları tedavilerini gerçekleştirmiştir. 1890 ve 1900'lü yıllarında başında Janet ile Charcot, Bernheim ve Forel de patolojik psikoloji çalışmalarının bilimsel gelişiminde majör katkılar sağlamışlardır (Janet, 1920; Putnam, 1989: 417).

Günümüzde klinik psikoloji ve psikiyatri disiplinlerinde erken yaşta başlayan ve kronik çocukluk çağı travmaları ile ilişkili olan vakalara tanı kriterlerini karşıladığı ölçülerde sıklıkla dissosiyatif bozukluk tanıları konulsa da yüzyıl öncesinde histerilerle çalışmış olan psikoterapistler, bu tanıları haksız nedenle reddeden kişilerce eleştirilmişlerdir. Psikotravmatolojinin ilk ortaya çıktığı yıllarda da histerinin oldukça nadir görülen kültürel bir fenomen olduğu düşünülmüştür. 1990'lü yılların başındaki Fransız doktorlar tarafından yapılan sayısız çalışmanın ardından histeri vakalarının, yalnızca Fransız kadınları arasında görüldüğüne yönelik bir kabul olmasına rağmen Amerika'daki Chicago Eyalet Hastanesi ve Boston Şehir Hastanesi'nde doktorlar da kendi ülkelerinde birçok histeri vakasının olduğunu ortaya çıkarmıştır (Janet, 1920). Histeri vakalarının, başka ülkelerde sayıca daha az oranda görülmesi öncelikle ruh sağlığı uzmanlarının histeri vakalarını tanıyamamasından kaynaklanmaktadır. Histerinin klinik alandaki bu zorlu serüveni, dissosiyasyon ve dissosiyatif bozuklukların 1980'lere kadar olan zaman dilimindeki mücadelesiyle yakınlık göstermektedir. Dissosiyatif bozukluklar alanında yapılan güncel çalışmalara gelmeden önce Freud'un önce travmayı kabul edip sonra ise bu travmaları çocukluk çağı fantezilerine regrese ettirmesinden

bahsetmek son derece önemlidir. Çünkü geliştirdiği Psikanaliz kuramı ve yöntemiyle 1900’lü yıllardan itibaren önemli bir destek kitlesi toplayarak tüm dünyada psikotravmatolojinin gelişimine ket vurmuştur. Freud, psikanalizi oluştururken kendi kişisel görüşlerinin yanı sıra hem Janet hem de Charcot’nun görüşlerinden esinlenmiş ayrıca yakın arkadaşı olan kulak burun boğaz uzmanı Fliess’in psikanaliz teorisini desteklemesiyle bu yöntemi geliştirmiştir (Öztürk, 2018a: 36, 2020: 28; Van der Hart, Nijenhuis & Steele, 2006: 45).

Freud, ilk olarak kendi iradesi ve görüşleri doğrultusunda psikolojik travmaya önem vererek bu doğrultuda teorik ve klinik çalışmalarını yürütmesine rağmen teorisinde beklenmedik bir değişime giderek travmanın aslında gerçek olmadığını ve vakalardaki psikolojik sorunların kökeninin çocukluk çağında yatan fanteziler olduğunu iddia etmiştir. “Histerinin Etiyolojisi” adlı makalesinde Freud, travma sonrası gelişen patolojik sürecin dissosiyasyon değil, dürtüsel arzular olduğunu ifade ederek bastırma mekanizmasının temel bir savunma olarak bilinçdışı ruhsal süreçlerin işlenmesini sağlandığını belirtmiştir. Çocukluk çağı fantezilerini temel alan psikanaliz yöntemi, travmayı proses etme ve krize müdahale etme özelliği taşınamaması sebebiyle travma merkezli, klinik yönelimli ve etkin modern psikotravmatoloji tedavi yaklaşımlarının oldukça gerisinde kalan ve tedavi edici yönü açısından tartışmalı bir doğaya sahip olan psikoterapi ekolüdür (Öztürk, 2020: 329; Van der Kolk & Van der Hart, 1989: 1534). Psikanalizin travmayı terk etmesi ile Breuer’in dissosiyatif bozuklukları da içine alan oldukça geniş bir şizofreni tanımı yapmasıyla “travma” ve “dissosiyasyon” uzun süre boyunca ihmal edilmiştir (Öztürk, 2018a: 36, 2020: 31; Van der Hart, Nijenhuis & Steele, 2006: s. 51).

Kardiner, II. Dünya Savaşı’nın başlamasından sonra yayınladığı “The Traumatic Neuroses of War” adlı kitabında sadece savaşlara bağlı travmatik yaşantılara değil travma kökenli bütün psikiyatrik hastalıklara dikkat çekerek psikotravmatolojiye verdiği önemi vurgulamıştır. Psikiyatrist ve psikanalitik yönelimli bir terapist olan Kardiner, travmanın kültürel boyutlarını araştırarak travma çalışmalarının uluslararası bir boyut kazanmasına destek olmuştur (Öztürk, 2020: 28; Van der Kolk, Nerson & Hostetler, 1994: 590). 1970’lerde ise son yüz yılın en önemli kuramcılarında yer alan psikotarih disiplinin kurucusu Lloyd DeMause, insanlığın tarihinin çocuk istismarı üzerine kurulu olduğunu disiplinler

arası araştırmalarla kanıtlamış ve çalışmalarında travma ve dissosiyasyona oldukça geniş bir yer vermiştir. DeMause, yayınlarında travma ve dissosiyasyonu önemle vurgulayıp ayrıntılı bir şekilde ele alarak klinik psikoloji ve psikiyatri alanları kadar sosyoloji, antropoloji, hukuk ve viktimoloji disiplinlerine farklı bir perspektif sunması açısından katkılar sağlamıştır (DeMause, 1982: 58, 1997: 149; Öztürk, 2016: 30, 2018b: 101). DeMause ile yakın zamanlarda Eberhardt Gmelin 1971 yılında, Hilgard ise 1970'lerin sonunda yaptıkları klinik çalışmalarda kişilik değişimlerinin olduğu vakaları tespit etmişlerdir. Hilgard, Janet'in dissosiyasyon hakkındaki görüşlerini benimseyerek bilincin tekilliğinin bir yanılısına olduğunu ve patolojik olmayan zihinsel işlevlerde de dissosiyasyonun ortaya çıktığını ifade etmektedir (Hilgard, 1977: 129; Öztürk, 2020: 29; Prasad, 1985: 301; Putnam, 1989: 420; Van der Hart & Horst, 1989: 400).

Psikotravmatoloji çalışmaları büyük oranda travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluk vakaları ile gerçekleştirilmiş olan klinik örneklemli araştırmalardan oluşmaktadır. 1980'lerin ilk dönemlerinde travma sonrası stres bozukluğu tanısının, DSM-III'de yer alması ile psikotravmatoloji çalışmaları hız kazanmaya başlamıştır (American Psychiatric Association [APA], 1987). DSM-III'de travma sonrası stres bozukluğunun yer almasının ardından travma temel çalışma alanlarından biri olmaya başlamış ve DSM-IV ve DSM-V'de de bu tanı kategorisi mevcudiyetini korumuştur. Daha önce ifade edildiği üzere histerinin yüz yıl önceki mücadelesi ile travma kökenli dissosiyatif bozuklukların mücadelesi de birbirine oldukça benzer niteliktedir. Dissosiyatif bozuklukların da histeride olduğu gibi toplumda oldukça nadir görüldüğü ve aslında bu bozuklukların bir "Kuzey Amerika" fenomeni olduğu yani daha çok Amerika'daki bilim insanlarının çalıştığı bir alan olduğu ile itham edilmiştir. Dissosiyatif bozukluklara olan hem klinik hem de akademik ilgi, 1990-1995 yılları arasında oldukça artmış, 2000'li yıllardan itibaren ise özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, Belçika, Fransa, Hollanda, Kanada ve Japonya gibi birçok ülkede bu alandaki uluslararası platformdaki prestijli dergilerde oldukça önemli çalışmalar yayınlanmıştır. Farklı kültür ve ülkelerde gerçekleştirilen bu uluslararası çapta özgün travma ve dissosiyasyon odaklı yayınların yer aldığı "Trauma and Dissociation in a Cross-Cultural Perspective Not Just a North American Phenomenon (Rhoades & Şar, 2006: 1)" adlı kitap, dissosiyatif bozuklukların kültürel bir fenomen olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ülkemizde ise, Öztürk'ün 2020 yılında

yayımlanan ‘Travma ve Dissosiyasyon: Psikotravmatoloji Temel Kitabı’nda, psikotravmatoloji alanında travma sonrası stres bozukluğu kadar, dissosiyatif bozuklukların da temel bir psikiyatrik tanı olduğunu oldukça net ve kesin bir şekilde vurgulanmaktadır. Psikotravmatoloji kapsamında yapılan çok sayıda travma sonrası stres bozukluğu ekseninde yapılandırılan bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. (Armour, Fried & Olf, 2017: 4; Boelen, 2016: 5; Maercker & Augsburger, 2019: 8; Olf, 2019: 5). Psikotravmatoloji alanında travma sonrası stres bozukluğu kadar dissosiyatif bozukluk vakalarıyla yürütülen klinik çalışmalar uluslararası bilimsel platformda geniş bir oranda yer bulmaktadır. Bethany Brand, Richard Kluft, Erdinç Öztürk ve Vedat Şar gibi psikotravmatolojinin öncülüğünü yapan uluslararası birçok akademisyen dissosiyasyon temelli psikotravmatoloji çalışmalar gerçekleştirerek bu alanın güçlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır (Öztürk, 2020: 32). Bu katkıların hem bilim dünyasına hem de travma ve dissosiyasyon ile ilgilenen ruh sağlığı uzmanlarına ulaştırılmasında psikotravmatoloji kapsamında makalelerin yayınlandığı “*Journal of Trauma & Dissociation*” ve “*European Journal of Psychotraumatology*” dergileri kritik bir rol üstlenmektedir. Psikotravmatoloji çalışmaları hem akademik kitle tarafından giderek artan oranlarda tanınmakta hem de başarılı ve krize müdahale yönelimli modern psikoterapilerin geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır (Olf, 2018: 4).

Travma ile İlişkili Temel Psikiyatrik Bozukluklar: Dissosiyatif Bozukluklar ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Travmatik yaşantılar, travmatik olayların sıklığı, şiddeti ve süresiyle ilişkili olarak bireyde psikiyatrik hastalıkların gelişimine neden olmaktadır. Bu psikiyatrik hastalıklarda travmanın objektif yani tanısal yanı ve subjektif yani travmatik yaşantıya olan kişisel algısı temel belirleyicilerdir. Kronik travmatik yaşantılar esnasında ya da hemen sonrasında en sıklıkla ortaya psikiyatrik semptomlar, dissosiyatif ve travma sonrası stres belirtileridir. Travmatik deneyimlerin etkisiyle parçalara ayrılmış olan kimlik, bilinç, bellek ve çevreyi algılama işlevlerinin reentegrasyonunu sağlamak için birey hem kendisine hem de çevresine ilişkin daha “bütüncül” bir perspektife ve daha “dinamik” bir denge oluşturmaya yönelik yoğun bir çaba göstermektedir. Kimlik, bilinç, bellek ve çevreyi algılamada kopmalar ya da parçalanmalar olması gibi klasik bir dissosiyasyon tanımının aksine Öztürk’e göre ‘*Dissosiyasyon, bölünmüş ve çoklu bir bilinç sisteminin aşırı ve yoğun entegrasyon çabası*’na işaret etmektedir (Öztürk, 2020:

1). Psiko travmatologlar, psikotarihçiler ve dissoanalistler erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmatik yaşantıları ve şiddet odaklı yanlış çocuk yetiştirme stillerinin etkileriyle dissosiyatif bozuklukların ortaya çıktığını bildirmektedirler (Öztürk, 2017: 90, 2020: 33). Travma kökenli dissosiyatif bozukluklar, temel olarak kronik çocukluk çağı travmalarının etkisiyle oluşan, intihar girişimleri, kendine zarar verme davranışları, bilinç kesintileri, amneziler, odaklanma güçlükleri, reviktimizasyon (aynı travmatik yaşantıların tekrarlı deneyimlenmesi), öfke patlamaları, anguaz (dissosiyatif doğaları yoğun kaygı yaşantıları) ve dissosiyatif (double) depresyon ve ambivalan yakın ilişki dinamikleriyle karakterize olan temel psikiyatrik tanı gruplarından biridir. Dissosiyatif bozukluklar, psikotravmatoloji açısından da oldukça önem teşkil eden “klinik yönelimli ve travma odaklı psikoterapi tekniklerinin” kullanılmasıyla diğer terapi modellerine oranla daha kısa sürede hem tedavisi gerçekleştirilmekte hem de tam iyileşme hali sağlanabilmektedir (Putnam, 1996: 290; Ross & Halpern, 2009: 40; Öztürk, 2020: 360; Şar, Akyüz, Öztürk & Alioğlu, 2013: 430).

Dissosiyatif bozukluk tanısı alan vakalar, psikiyatrik açıdan travma sonrası stres bozukluğu tanı kriterlerini büyük ölçüde karşılamaktadır. Psiko travmatoloji alanında uluslararası düzeyde çalışmalar yürüten akademisyenlerin katkılarıyla “dissosiyatif reaksiyonlara” çok daha fazla önem verildiğinin en net göstergelerinden birisi, travma sonrası stres bozukluğunun dissosiyatif alt tiplerinin tanımlanarak tüm dünyada psikiyatristlerin ve ruh sağlığı uzmanlarının temel tanı kitabı olarak kullandığı DSM-V’de yer almasıdır (APA, 2013; Öztürk, 2017: 57, 2020: 222). DSM-V’de dissosiyatif bozukluklar 4 ana başlık altında değerlendirilmekte olup bunlar; dissosiyatif kimlik bozukluğu, dissosiyatif amnezi, depersonalizasyon/derealizasyon bozukluğu ve tanımlanmamış dissosiyatif bozukluklardır (APA, 2013). Aşağıda dissosiyatif bozuklukların temel karakteristiklerinden bahsedilmektedir.

Dissosiyatif Kimlik Bozukluğu

Daha önce çoklu kişilik bozukluğu olarak da bilinen dissosiyatif kimlik bozukluğu, dissosiyatif bozuklukların en ağır ve en patolojik formudur. Bu bozukluk, iki ya da daha fazla ayrı ve farklı kişiliğin aynı bireyde bulunmasını ve en az iki alter olarak adlandırılan farklı kişiliklerin bireyin kontrolünü ayrı zamanlarda ele almasını ifade etmektedir (Steinberg, 1994: 10; Öztürk, 2020: 216). DSM-V’e göre bir kişide yineleyici biçimde

başka bir veya birden fazla kişiliğin belirmesi, bunların bireyin yaşamına kısaya da uzun süre belli aralıklarla hâkim olması, bu kişiliklerin birbirini tanımaması ve bu alter kişilikler arasındaki kaymaların birdenbire olması dissosiyatif kimlik bozukluğunun temel özellikleridir (APA, 2013). Kontrolü ele alan bu alter kişiliklerin karakteristikleri agresif, çökkün, neşeli, dışa dönük, içe kapanık gibi farkı doğada olabilmektedir. Bu alter kişilikler arasındaki etkileşimler, dissosiyatif bireyi rahatsız eden klinik belirtilere yol açabilmektedir. Dissosiyatif kimlik bozukluğu vakaları genellikle içinde başka kişilerin olduğunu hissetmekte ve bu vaka, alter kişiliklerinin sesini duyup onlarla karşılıklı konuşabileceği gibi, onların düşünceleri kişinin zihnine doğrudan geçerek bir iç diyalog şeklinde ortaya çıkabilir. Ev sahibi (host) kimlik tarafından isimlendirilen alter kişiliklerin bir dissosiyatif kimlik bozukluğu vakasında ortalama olarak 15-17 arasında olduğu bildirilmektedir (Öztürk, 2020: 217). Alter kişilikler çoğunlukla kontrolü yineleyici biçimde almakta ve iç sistemde kendi aralarında çatışarak krizlere neden olabilmektedir. (Swica, Lewis & Lewis, 1996: 440; Öztürk, 2009: 42, 2017: 45). Dissosiyatif kimlik bozukluğunun epidemiyolojisine ilişkin veriler genel erişkin nüfustaki prevalansın %0.4-1.5 olarak saptanmış olduğunu ve bu vakaların ise kadınlarda erkeklere oranla yaklaşık 9 kat daha fazla görüldüğünü ortaya çıkarmıştır (Derin & Öztürk, 2018: 35; Loewenstein, Frewen & Lewis-Fernandez, 2017: 1890).

Dissosiyatif Amnezi

Dissosiyatif amnezi, kişinin genellikle travmatik ya da stres yaratıcı özellikte olan önemli kişisel bilgileri sıradan bir unutkanlıkla açıklanamayacak bir biçimde anımsayamaması hali olarak tanımlanmaktadır. Birey için kişisel ve belirli bir öneme sahip bilgilerin hatırlanması sırasında (recall) oluşan sorunlarla karakterize olan dissosiyatif amnezi, sıradan unutkanlıkla açıklanamayacak kadar yoğun yaşantılanmalıdır. Dissosiyatif amnezinin en belirgin özellikleri; ani başlaması, belirgin bir stres kaynağının amnezinin ortaya çıkışında var olması, tam düzelmenin gerçekleşmesi ve tekrarlamamanın az olmasıdır (APA, 2013; Steinberg, 1994: 11; Öztürk, 2020: 212). Dissosiyatif amnezi, travmatik bir olaydan sonra hemen gelişebilmekte ve klinik açıdan alışılmadık bedensel duyular, baş dönmesi, baş ağrısı ve kişinin kendi kişiliğine yabancılaşma duyguları ile hissedilmeye başlamaktadır. Stresin yoğun yaşantılandığı mesleklerde (polis, itfaiyeci, infaz koruma memuru) veya trafik kazaları gibi travmatik yaşantıların ve cinsel taciz ve savaşların

ya da doğal afetlerin ardından ortaya çıkabilmekte olan bu dissosiyatif bozukluk, ayrıca çok sevilen birinin ani kaybı, uzun süreli eşyadan ya da sevgiliden ayrılma, ani gelir kayıpları veya hayati bir hastalığının olduğunu aniden öğrenme sonucunda da bireyde oluşabilmektedir. Dissosiyatif amnezinin hayat boyu görülme sıklığı genel toplumda %7.0 olduğu ve savaş ve doğal afet zamanlarında ise insidansının arttığı bilinmektedir (APA, 1994; Balcıoğlu & Balcıoğlu, 2018: 10; Öztürk, 2017: 35, 2020: 213).

Dissosiyatif Füg

Dissosiyatif füg, kişinin kendisini birden nasıl geldiğini bilmediği bir yerde bulması ve aradan geçen sürede olanları hatırlamaması olarak tanımlanmaktadır. Belirtisi, ani ve beklenmedik bir şekilde evden veya çalıştığı yerden ayrılmak olan bu bozukluğa sahip vakalar füg dönemiyle ilgili olayları tam olarak hatırlayamamaktadır. Dissosiyatif fügde hasta, gerçek kimliği ile ilgili bilgileri unutmuş olsa bile yönelimi tamdır ve hasta uyanıktır. Genellikle bu füg yaşantıları sırasında yeni bir alter kişilik kontrolü almaktadır (APA, 2013; Steinberg, 1994: 12). Dissosiyatif fügde olan vakalarda; depresyon, disfori, anksiyete, yas, utanç, suçluluk, çatışma, intihar ve saldırganlık dürtüleri bulunabilir. Salt olarak ender görüldüğü ve genellikle kronik dissosiyatif bozuklukların bir belirtisi olarak ortaya çıktığı düşünülmekte olan dissosiyatif fügün yaşam boyu görülme sıklığı %0.2 civarındadır (Öztürk, 2017: 57, 2020: 214).

Depersonalizasyon/DerealizasyonBozukluğu

DSM V’de depersonalizasyon: kişinin düşünceleri, duyguları, duyumları, bedeni veya eylemleri ile ilgili olarak gerçekdışılık, kendinden kopma veya dışarıdan bir gözlemciymiş gibi olduğu yaşantıları (örn. algısal değişiklikler, zaman algısında çarpıklık, kendiliğin gerçekdışılığı ya da yokluğu, duygusal ve/veya bedensel uyuşma), derealizasyon ise: çevredekilerle ilgili olarak gerçekdışılık veya kopukluk yaşantıları (örn. insanlar ya da nesnelere gerçekdışı, düşsel, sisli, cansız veya görsel açıdan çarpık olarak yaşantılanır) olarak tanımlanmıştır (APA, 2013). Genellikle uyuşma, vücutta karıncalaşma hissetme ve vücut kısımlarının değiştiği duygu ve düşünceleri ile başlayan depersonalizasyon durumlarında vaka, aklının ya da bedeninin ayrıldığını, dışarıdan gözlendiğini ya da kendini rüyadaymış gibi hissettiğini ifade etmektedir. Bu durum kronik olabilmekle birlikte kademeli ya da ani başlayabilmektedir. Depersonalizasyon

yaşantıları esnasında kişinin gerçeği değerlendirme yeteneği korunmuş olup psikotravmatolojik değerlendirme ve psikotik bozukluklardan ayırt etme açısından bu bilgi son derece önemlidir. Bu bozukluk hem ruh sağlığı normal bireylerde hem de psikiyatrik bozukluğu olanlarda görülebileceği gibi yaşamı tehdit eden durumlar ve ağır stres karşısında geçici olarak da oluşabilmektedir. Genel toplumda depersonalizasyon / derealizasyon bozukluğunun sıklığı Türkiye’de %2.4 olarak bulunmuştur (Öztürk, 2017: 78, 2020: 223; Steinberg, 1994: 14).

Tanımlanmamış Dissosiyatif Bozukluk

Klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal işle ilgili alanlarda ya da diğer önemli diğer alanlarda işlevsellikte düşmeye neden olan, dissosiyatif bozukluklarının belirti özelliklerinin baskın olduğu, ancak bunların dissosiyatif bozuklukları tanı kümesindeki herhangi birinin tanısı için tanı ölçütlerini tam karşılamadığı durumlarda bu kategori kullanılmaktadır. Tanımlanmış diğer dissosiyatif bozuklukları kategorisi, dissosiyatif bozukluklarından herhangi özgül biri için tanı ölçütlerini karşılamamanın özel nedeni klinisyenlerce tartışılmak istendiğinde kullanılmaktadır (APA, 2013; Öztürk, 2017: 64, 2020: 224). Tanımlanmamış dissosiyatif bozukluk içinde genel olarak 2 alt tip yer almaktadır. Bunlardan ilki olan dissosiyatif trans bozukluğunda, çevreye tepki vermede azalma veya belirli bir noktaya odaklanmada düşmesiyle karakterize bir durum görülmektedir. Bu durumlarda kişinin psikososyal işlevlerinde önemli ölçüde bozulmalar meydana gelmekte ve kişi bu süreçteki olanları hatırlayamamaktadır. İkinci tip olan beyin yıkama ve zorla telkinde ise; ağır baskı, tehdit, telkin, esaret gibi durumlar sırasında yeni bir yapay kimlik oluşmaktadır. Bu sürecin kendisi bir kriz doğurmakta ve kişi kendisini manipüle edenlere patolojik boyutta bağımlılık geliştirerek kontrolünü kaybetmektedir. Genellikle bu vakalar, yoğun korku içerisinde süregelen fiziksel ve ruhsal travmatik yaşantılara maruz kalmaktadır (APA, 2013; Derin & Öztürk, 2018: 37). Klinik çalışmalarda tanımlanmamış dissosiyatif bozukluk vakalarının büyük bir kısmı ilerleyen dönemlerde dissosiyatif kimlik bozukluğu tanısı alan vakalara dönüşme eğilimi göstermektedir (Öztürk, 2017: 65, 2020: 224).

Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Travma ile ilişkili temel psikiyatrik tanı gruplarından biri olan travma sonrası stres bozukluğu, uzun yıllardır psikiyatri ve klinik psikoloji

disiplinlerinde çalışılmaya devam etmektedir. Özellikle son onlu yıllarda disiplinlerarası düzeyde çalışılmakta olan travma sonrası stres bozukluğu araştırmaları genellikle; tanı kriterleri, önleme teknikleri ve bu bozukluğun biyolojik karakteristiklerine odaklanmaktadır. Biyolojik yönelimli araştırmalarda travmatik yaşantıların özellikle erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarının insan vücudundaki biyolojik düzenleyici mekanizmalara olan etkisi çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda, travmatik stresin hem immünolojik ve nöroendokrinale değişimlere neden olabildiği hem de kortizol hormonunun yüksek yoğunlukta olduğu beyin bölgelerinin yapısal düzeyde etkilenebileceği ortaya çıkmıştır. Bu ekseninde yapılan bilimsel çalışmalar, travmatik yaşantıların olumsuz etkilerini önlemeye yönelik pek çok önemli bulguların ortaya çıkmasına katkı sağlasa da bu bozukluğun etiyolojik unsurlarının henüz net olarak aydınlatılmamış olması ve vakalar arasında görülen farklılıklara etki eden faktörlerin çözülememiş olması, psikotraumatoji ve bu alanda çalışan akademisyenler için temel bir sorundur (Armour, Fried & Olf, 2017: 4-5).

Travma sonrası stres bozukluğu ile ilgili ilk çalışmalar askerler ve travmaya maruz kalan bireylerle başlamıştır. I. ve II. Dünya Savaşı ve ardından Vietnam Savaşı'nın yol açtığı psikolojik yıkım, bu konuya ilişkin çalışmaları hızlandırmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından bu tanı grubu 1952 yılında yayınlanan Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (DSM)-I'de "Büyük Stres Reaksiyonu" olarak adlandırılmış, 1968 yılına gelindiğinde ise 'travma ile gelişen uyumsuzluk' olarak tanımlanarak 'Geçici Ruhsal Bozukluk' adını almıştır. Vietnam Savaşı'nın ardından 1980'lere gelindiğinde travma sonrası stres bozukluğu, DSM-III'te günümüzdeki adını almıştır. 1987 yılında yayınlanan DSM-III-R ile hastalık belirtilerinin bir aydan fazla sürmesi ön koşul olarak kabul edilmiştir. 1994 yılına gelindiğinde travma sonrası stres bozukluğu, DSM-IV'de yer almış, 2-30 gün süren belirtiler için "akut stres bozukluğu", 3 aydan az süren belirtiler için "akut", 3 aydan uzun süren belirtiler ise "kronik" olarak adlandırılmıştır. DSM-5 ile ise bu psikiyatrik tanı grubu, anksiyete bozuklukları başlığından çıkarılarak "Travma ve Stresörlerle İlişkili Bozukluklar" başlığı altında yer almıştır (Bolu, Erdem & Öznur, 2014: 100).

Travma sonrası stres bozukluğu bireyin fiziksel bütünlüğünü ve yaşamını tehdit eden bir travmayı yaşaması ya da bu travmaya tanık olması durumunda gelişen duygusal, bilişsel, sosyal ve davranışsal bozuklukları içeren ruhsal

belirtileri tanımlamaktadır (Costello, Erkanli, Fairbank & Angold, 2002: 104). Ölüm, ölüm tehdidi, ciddi yaralanmalar, cinsel saldırılar, şiddet eylemlerine tanıklık ve yakınların yaşadığı travmatik bir olayı öğrenme ile ortaya çıkabilmekte olan travma sonrası stres bozukluğu genel olarak üç semptom kümesinin varlığı ile karakterizedir. Bu semptomlar;

1. Kâbus veya flaşbek gibi birey için etki gücü yüksek niteliğe sahip anıların bir formu olan travmatik olayların yeniden yaşantılanması,
2. Oldukça net ve detaylı bir şekilde bireyin zihninde canlanan travmatik olayları içeren düşüncelerden kaçınma gösterilmesi,
3. Artmış bir tetikte olma ile karakterize olan yoğun ve kalıcı şiddet tehdit hissetmedir (Maercker & Augsburger, 2019: 12).

Travma sonrası stres bozukluğu daha çok tek ya da belirli travmatik olayların sonrasında gelişen sınırlı bir psikopatolojiyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Tutsaklık, savaş gazisi olma, aile içi şiddet ve çocukluk çağı fiziksel ya da cinsel istismar/ihtimaline maruz kalmak gibi çok eksenli kronik veya tekrarlayan travmatik olaylar sonucunda ortaya çıkan psikopatoloji ve belirtilerin karmaşık bir dinamiğe sahip olduğu bildirilmektedir. Çoklu travma mağdurlarının belirtilerinde görülen çeşitlilik sebebiyle genellikle vakalara birden fazla eş tanı konulması ve travma sonrası stres bozukluğunda uygulanan daha farklı tedavi tekniklerinin gerekliliği yeni bir tanı kategorisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1992 yılında Herman tarafından “karmaşık travma sonrası stres bozukluğu” ismiyle geliştirilen ve DSM’de yer alması önerilen bu tanı, travma sonrası stres bozukluğunun tüm semptomlarını karşılamaktadır. Travma vakalarının karmaşık travma sonrası stres bozukluğu olarak değerlendirilebilmesi için travma sonrası stres bozukluğunun belirtilerine ek olarak üç temel kriterin daha karşılanması gerekmektedir. Bu kriterler; a.) duygu düzenleme sürecinde majör problemlerin ortaya çıkması, b.) insanların değersiz, kusurlu ve küçük görülmesi ve c.) ilişki kurma veya başkalarına yakın olmada zorluk yaşanmasıdır (Herman, 1992: 382; Taycan & Yıldırım, 2015: 312). Karmaşık travma sonrası stres bozukluğunun prevalansı ile ilgili Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka ve Almanya’daki araştırmalar öncü nitelikte olup bu bozukluğun travmatik yaşantılardan sonraki 12 ay içerisinde görülme sıklığı %0.5-1 arasında değişmektedir. (Brewin vd., 2017: 8; Maercker, Hecker, Augsburger & Kliem, 2018: 272). Günümüzde DSM tarafından henüz tanınmamış olan bu bozukluğun kabul edilmesinin, kronik travma mağduru hastalarda ortaya çıkan klinik tablonun

daha iyi anlaşılmasında farkındalığın artmasına ve daha etkili tedavilerin uygulanmasında önemli rol oynayabileceği ifade edilmektedir (Briere & Spinazzola, 2005: 405; Taycan & Yıldırım, 2015: 313).

Travma kökenli temel iki psikiyatrik tanı grubu olan dissosiyatif bozukluklar ve travma sonrası stres bozukluğu sıklıkla eş tanı olarak birlikte görülebilmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu vakalarındaki dissosiyatif semptomların temel tanı kriterleri içerisinde yer almasıyla birlikte DSM-V’de bu bozukluğun dissosiyatif alt tipi; yaygın ve belirgin düzeyde derealizasyon veya depersonalizasyon belirtileri olan ve travma sonrası stres bozukluğu tanı kriterlerini karşılayan vakalar için tanımlanmıştır (APA, 2013). DSM-IV’de ise farkındalıkta azalma, derealizasyon ve depersonalizasyon olmak üzere üç dissosiyatif belirtinin eşlik ettiği travma sonrası stres bozukluğu tanısı; dissosiyatif belirtilerin minimal ve travma sonrası stres belirtilerinin hafif olduğu “hafif düzeyde travma sonrası stres bozukluğu”, dissosiyatif belirtilerin minimal ve travma sonrası stres belirtilerinin şiddetli olduğu “orta düzeyde travma sonrası stres bozukluğu” ve “hem dissosiyatif hem de travma sonrası stres belirtilerinin şiddetli olduğu “ağır düzeyde travma sonrası stres bozukluğu” olmak üzere üç temel kategoride değerlendirilmiştir. “Ağır düzeyde travma sonrası stres bozukluğu” tanısı bu bozukluğun %15 gibi önemli bir kısmını oluşturmaktadır. DSM-V ekseninde psikiyatrik tanıların değerlendirildiği travma sonrası stres bozukluğu vakalarının %10-30’unun şiddetli dissosiyatif belirtiler gösterdiği belirtilmektedir (Dutra & Wolf, 2017: 37).

Psikotravmatolog Akademisyenler Hareketi

Psikotravmatoloji disiplini araştırmalarında özellikle; travmatik durum ve/veya olaylarla ilişkili insanların psikolojik tepkilerine, travmaların tedavilerine ve önleme stratejilerine odaklanmaktadır. Klinik psikoloji, psikiyatri ve psikotarih alanlarıyla yakın ilişkili olan bu temel disipline en büyük katkıyı travma ve dissosiyasyon alanında çalışmalarını sürdüren bilim insanları gerçekleştirmektedir. Travmatize bireylerin psikoterapisini yürüten klinik psikologlar, travma ve dissosiyatif bozukluk vakalarının psikoterapisini üstlenen dissoanalistler, çocukluğun tarihi ve çocuk yetiştirme stilleri üzerine çalışmalar yapan psikotarihçiler ve travma temelli bir profesyonel donanımla hastalarının tedavilerini sağlayan psikiyatrlar psikotravmatoloji alanının gelişimi açısından yenilikçi, öncü ve aktif

roller üstlenmektedir (Öztürk, 2020: 30). Akademik ve klinik bağlamdaki psikotravmatoloji kavramı, aynı zamanda bir “hareketi: psychotraumatology on the move” temsil etmek amacıyla da kullanılmaktadır.

Savaş, terör, afet, kadın cinayetleri, çocukluk çağı travmaları, akran şiddeti, flört şiddeti, mobbing, beyin yıkama, gaslighting, yaşlı istismarı, aile içi şiddet ve akademik mobbing gibi geniş bir uzamda ifade bulan travmatik yaşantılar yönelimli gerçekleştirilecek olan hem klinik hem de teorik çalışmalara akademisyenlerin daha fazla önem ve yer vermesinin gerektiği Öztürk tarafından vurgulanmaktadır. “*Travmatik ve dissosiyatif bireylerin psikoterapisini üstlenen, onları tedavi eden, etkin ve etkili kısa ve uzun dönemli çocukluk çağı travmalarını önleme politikaları geliştiren ve bütün travmatik yaşantıların sonlandırılması ve nötralize edilmesi adına hem teorik hem de klinik olarak emek veren tüm ruh sağlığı uzmanlarının profesyonel ve gönüllü bir mücadelesi*” olarak tanımlanan “Psikotravmatolog Akademisyenler Hareketi (Psychotraumatologist Academicians’ Movement)”, psikolojik travmalarla ilişkili hem klinik hem de teorik çalışmalar yapan tüm klinik psikologların, psikotarihçilerin, psikiyatrların, ruh sağlığı hemşirelerinin, sosyal hizmet uzmanlarının, psikolojik danışmanlar ve hukukçulardan yani psikotravmatoloji çalışmalarına destek veren tüm akademisyenlerden oluşmaktadır. Travma ile ilişkili psikiyatrik vakaların klinik değerlendirilmelerinde ve tedavilerinde aktif bir şekilde görev alan psikotravmatologlar, travmatize bireylerin aile ilişkileri ve dinamiklerinin de oldukça önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır (Öztürk, 2020: 31).

Travmatik Bir Ajan Olarak Çocuk Yetiştirme Stilleri ve Aile Dinamikleri

Bireyler üzerinde hem fiziksel hem de duygusal olarak olumsuz etkileri bulunabilen travmatik olayların proses edilememesi sonucunda bireyin hayatta kalabilmesi ve kişilerarası ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlaması için temel bir duygu olan “güven” zedelenebilmektedir. Bakım verenleri tarafından terkedilen ya da istismar edilen bir çocuk için güvenli alan, zamanla içinde korku ve endişe barındıran güvensiz bir ortama dönüşme eğilimi göstermektedir. Bu noktada bir çocuğun çaresiz ve güçsüz hissetmesi hem güvensiz bağlanmaya hem de kontrol odağında kaymaya sebep olmaktadır. Bir yetişkinin ruh sağlığı açısından ise; hayat deneyimleri, yetkinlikleri ve

self-kontrol becerileri koruyucu faktörler olarak işlev görmektedir (Grigore, 2016: 24). Psikolog Franz Ruppert travmatik olayları, çocuk yetiştirme stilleri içerisinde ve aile koruma sistemi kapsamında değerlendirerek özellikle aile içerisinde yaşantılanan çocukluk çağı travmaları temelli bir travma tipolojisi oluşturmuştur. Bowlby'nin bağlanma kuramı ekseninde travmatik olayları değerlendiren Ruppert, kişilerarası ilişkilere dönük yanlış bilişsel inançlar ve tekrar nasıl sevebileceğini öğrenme arasında bir emosyonel çatışma olduğunu ifade etmektedir. Her travmatik yaşantıda bu emosyonel çatışmaların kritik bir rolü olduğunu ifade eden Ruppert, bağlanma patternleri aracılığıyla kuşaklararası bir geçiş gösteren üç tip travmatik yaşantının olduğunu ifade etmektedir (Ruppert, 2012).

- 1. Varoluşsal Travma:** *Kazalar, hastalıklar, şiddet ve cinsel istismar gibi aktüel hayat dinamikleri içerisinde ortaya çıkabilen travmatik yaşantılar, ölüm korkusu ve ölüm tehdidinin yoğun düzeyde hissedilmesine sebep olmaktadır. Saklanma / kaçma ve direnme arasındaki emosyonel çatışma, bu tip travmanın çözümlenmesi için kritik bir faktördür.*
- 2. Kayıp Travması:** *Sevilen birinin kaybı ya da kişinin hayatında temel ve kritik bir öneme sahip koşulların artık olmaması olarak tanımlanabilen kayıp travması; ani ayrılık, bir ebeveynin ya da çocuğun ölümü gibi olaylardan sonra yaşantılanmaktadır. Kayıp travmasındaki emosyonel çatışma; terk edilmiş olma hissi/yas ile ortadan kaybolan travmatik nesneye bağlanma patternleri arasında gerçekleşmektedir. Kayıp travmasında çocuk, annesi tarafından reddedildiğini düşünerek ona karşı öfkelenmekte veya hayal kırıklığı hissetmektedir.*
- 3. Bağlanma Sisteminin Travması:** *Etik ya da ahlaki olarak meşrulaştırılmayan olaylar olarak da tanımlanabilen bu travma, infantisid ve ensest gibi olaylardan sonra deneyimlenmektedir. Bu tip travmada birey suçluluk ve utanç hissetmekte, saklanma/gerçekleri gizleme ile sorumluluk alma arasında ortaya çıkan emosyonel çatışma çözülmesi gereken esas çatışmayı oluşturmaktadır.*

Travmaların, aile dinamikleri ve çocuk yetiştirme stilleri kapsamında değerlendirilmesine yönelik önemli katkılar sunan Ruppert'in bu travma tipolojisi, travma ve travma kökenli psikolojik sorunların aydınlatılmasında ailenin rolünü net bir şekilde vurgulamaktadır. Ruppert dışında psikotarih

alanında çalışan bilim insanları da çocuk istismarı ve ihmalinin aslında yanlış çocuk yetiştirme stillerinden kaynaklı ortaya çıktığını ve çocukluk çağı travmaları ile optimal düzeyde mücadele edebilmenin yegane yolunun empati doğal çocuk yetiştirme stillerinin uygulanmasıyla sağlanabileceğini ifade etmektedir (Beisel, 1998: 391; DeMause, 1990: 14, 1998: 220; Öztürk, 2016: 27, 2017: 90, 2020: 10). Öztürk (2020: 34), şiddet odaklı çocuk yetiştirme stilleri arasında adeta gizlenmiş olan çocukluk çağı travmalarının, aile dinamikleri içerisinde yaşantılandığını ve bu negatif doğal çocuk yetiştirme stillerinin bir ritüel haline gelerek kuşaklararası geçiş gösterebildiğinin altını çizmektedir. Bu görüşlere paralel olarak Tablo I’de Grigore, ileride deneyimlenmesi muhtemel olan travmatik yaşantılarda çocuk yetiştirme stilleri ve aile dinamiklerinin etkisini değerlendirmiştir (Grigore, 2016: 20).

Tablo I: *Çocuk Yetiştirme Stilleri ve Aile Dinamiklerinin Olası Travmatik Yaşantılara Etkisi (Grigore, 2016)*

Çocuk Yetiştirme Sürecinde Ortaya Çıkan Travmatik Yaşantılar	Ebeveynlerin Çocukluklarında Deneyimlemiş Olabileceği Olası Travmatik Yaşantılar	Ebeveynlerin Yetişkinliklerinde Deneyimlemiş Olabileceği Olası Travmatik Yaşantılar
Aile içi şiddet	Aile içi şiddet	Aile içi şiddet
Yoksulluk	Ebeveynlerin bir süreliğine çocuklarını terk etmesi	Boşanma
Ebeveynin psikiyatrik ya da fiziksel bir hastalığa sahip olması	Kronik hasta olan ebeveyn/ ebeveynler	Eşin / partnerin ölmesi
Evden uzak bir bölgede çalışan ebeveynler	Ebeveynlerin evlerini kasti terk etmeleri	Kadınların hamilelik döneminde çocuğunu düşürmesi
Ebeveyn kaybı	Ebeveyn kaybı	Ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerinin kopması
Her iki ebeveynin de kaybı	Kız / erkek kardeşlerin kaybı	Özel gereksinimli çocuğa sahip olma
-	-	Yaşça büyük olan çocuğun evi terk etmesi
-	-	İşsizlik

Şiddet odaklı yanlış çocuk yetiştirme stilleri, çocukların psikolojisi üzerinde travmatik olaylar kadar negatif etkiler bırakabilmektedir. Psiko tarih ve psikotraumato loji yönelimli akademik çalışmalar aile dinamikleri ve çocuk yetiştirme stillerinin önemini net bir şekilde vurgulamakla birlikte bu süreçte kuşaklararası bir geçiş gösteren negatif doğal çocuk yetiştirme stillerinin bir diğer ifadeyle ise çocukluk çağı travmalarının psikiyatrik sonuçlara neden olan temel travmatik yaşantılar olduğunu ifade etmektedir. Kuşaklararası travma geçişi ekseninde yürütülen akademik çalışmalar sonucunda; çocukların ve ebeveynlerinin benzer doğada travmatik yaşantılara sahip olduğu ve aile içerisinde tesis edilemeyen güvenin kuşaklararası travma geçişinde kritik bir role sahip olduğunu net bir şekilde ortaya çıkmıştır (Grigore, 2016: 23; Öztürk, 2017: 78, 2018a: 35, 2020: 83). Tablo II’de çocuklar ve ebeveynlerin deneyimledikleri travmatik yaşantıların benzer karakteristiklere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo II: Çocuklar ve Ebeveynlerinin Travmatik Yaşantıları (Grigore, 2016)

Travmatik Yaşantılar		
Çocuk	Ebeveyn	
	Çocukluk Dönemi	Yetişkinlik Dönemi
Fiziksel ve duygusal açıdan güvenin eksik olması (aile içi şiddet ve ebeveynin hasta olması)	Fiziksel ve duygusal açıdan güvenin eksik olması (aile içi şiddet ve ebeveynin hasta olması)	Fiziksel ve duygusal açıdan kendine duyduğu güvenin eksik olması (aile içi şiddet ve ebeveynin ya da eşin hasta olması)
Ebeveynin terk etmesi ya da ölümü (Kasti terk etme, boşanma, ölüm, ebeveynin uzun süre ortadan kaybolması)	Ebeveynin terk etmesi ya da ölümü (Kasti terk etme, boşanma, ölüm, ebeveynin uzun süre ortadan kaybolması)	Ebeveynlik rollerini yetersiz düzeyde gerçekleştirme (çocuğu reddetme, düşük yapma, özel gereksinimli çocuğa sahip olma ve çocuğun ailesini terk etmesi)
Erkek / kız kardeşlerden ayrılma	Erkek / kız kardeşlerin kaybı (ölüm ve ayrılık)	Eşin / partnerin kaybı (boşanma ya da ölüm)
-	-	Meslek kaybı

Çocuk yetiştirme stilleri içerisinde adeta bir ajan gibi gizlenen çocukluk çağı travmalarının kuşaklararası geçiş göstermesinde kültür ve toplumsal normların da kritik bir rolü bulunmaktadır (Öztürk, 2020: 85). “Kızını dövmeyen dizini döver” ve “Ağaç yaşken eğilir” gibi atasözlerimizin çocuk yetiştirme stilleri ile ilişkili ritüellerimize ışık tuttuğu ülkemizde kültür yoluyla kuşaklararası düzeyde aktarılan stereotipler belirleyici öğeler arasındadır. Fiziksel, cinsel ve duygusal şiddet ve ihmalden uzak, çocuğu destekleyici empatik yönelimli çocuk yetiştirme stillerinin benimsenmesiyle çocuklar ebeveynleri ile güvenli bağlanma kurabilmekte ve sağlıklı bireyler olarak yaşamlarına devam edebilmektedirler (DeMause, 1982, 1998; Öztürk, 2016: 32). Bakım verenle oluşturulan bu güvenli bağlanma, olası travmatik yaşantılar karşısında mücadele edebilecek strateji ve teknikleri uygulayabilecek kapasiteye sahip ruh sağlığı “normal” insanların yetişmesinde önemli bir faktör olacaktır (Öztürk, 2020: 90).

Psikotarih, Çocukluk Çağı Travmaları ve Yanlış Çocuk Yetiştirme Stilleri

Psikotarih, insanlık tarihindeki psikotravmatolojik yönelimiyle erken dönemdeki çocukluk çağı travmaları kadar travmatize edici yanlış çocuk yetiştirme stillerinin de bireylerin ve toplumların yaşam boyu süren şiddet odaklı psikopatolojilerinin kuşaklararası geçişi ve yansımalarında oldukça etkili olduğunu önemle vurgulamaktadır (DeMause, 1982, 1998). İstismar ve ihmal dinamikli yanlış çocuk yetiştirme stilleri ile çocukluk çağı travmalarına maruz kalan ve kendi ebeveynleri ve sosyal çevresi tarafından empati temelli iletişimden uzak bir şekilde büyütülen yeni nesil hem bireysel hem de toplumsal şiddet olaylarının taşıyıcı ve aracı bir unsuru olmaktadır (Öztürk, 2020: 40).

Dissosiyojen bir zeminde kuşaklararası bir geçiş gösteren bireysel ve toplumsal şiddet döngüsü, büyük çoğunlukla bireysel ve toplumsal dissosiyasyonla açıklanabilmektedir. Öztürk’e göre bireysel boyuttaki “klinik dissosiyasyon” (psikolojik dissosiyasyon) psikiyatri ve klinik psikolojinin konusu olurken “toplumsal dissosiyasyon” (sosyolojik dissosiyasyon) ise sosyoloji ve daha büyük bir oranda psikoloji ile psikotarihin konusunu oluşturmaktadır. Psikolojik dissosiyasyonun bireydeki görünümleri; klinik olarak bilinç kesintileri, “dissosiyatif

narsisizm”, “dissosiyatif anguaz”, kendine zarar verme davranışları ve intihar girişimleri ile karakterizasyon toplumsal dissosiyasyon ise içinde yaşanan sisteme itaat ve meydan okuma arasındaki gitgeller, empati kesintileri, savaşlar ve terörizm ile karakterizedir (Öztürk, 2018b: 99, 2020: 17).

Travma ve dissosiyasyona birçok disiplinden daha önce önem vermiş olan psikotarih, insanlık tarihinin çocukluk çağı travmaları üzerine kurulu olduğunu tarih, antropoloji ve resim gibi birçok farklı alanda yürütülen araştırmalar ile oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Psikotarih disiplini, kronik dissosiyatif reaksiyonlarla ilişkili olan travmatizasyon ve reviktimizasyon süreçlerinin zamanbilimsel gelişimini ve temel dinamiklerini, psikotraumatojik açıdan klinik psikoloji ve psikiyatriden çok daha geniş bir uzamda ve daha anlaşılabilir bir netlikte izah edebilmektedir (Öztürk, 2017: 56, 2018b: 102, 2020: 40). Psikotarih, kronik çocukluk çağı travmalarının ve toplumsal şiddet olaylarının önlenmesine yönelik uygulanabilir ve etkili çözüm önerileriyle, akademik dünyanın ve bütün ruh ve toplum sağlığı disiplinlerinin dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır. Klinik psikoloji ve psikiyatri ve başta olmak üzere pek çok bilime psikotraumatojik temelli yeni bir yaklaşım sunması açısından temel katkılar ve veriler sağlayan psikotarihin, “travmanın metabolize edilmesine” yönelik sunduğu kuramsal çerçevenin doğru bir şekilde algılanması oldukça önemlidir. (Öztürk, 2016: 31, 2018b: 103, 2020: 8).

Psikotraumatojik Açıdan Kriz Psikolojisi

Günümüzde psikotraumatojik ve kriz psikolojisi çalışmaları birlikte gelişim göstermeye devam etmekte ve birbirlerine önemli bilimsel veriler sunmaktadır. Kriz psikolojisi, bireysel ve toplumsal travmalardan sonraki kritik dönem olan ilk birkaç haftada bireylerin bu travmatik yaşantılardan psikolojik olarak en düşük düzeyde etkilenmesine dönük olarak klinik psikoloji temelli akademik ve uygulamalı psikolojik çalışmalar olarak tanımlanmaktadır (Flannery & Everly, 2000: 123). Kriz psikolojisi ile ilgili yapılan çalışmalar; terör, afet ve savaşlar gibi toplumsal travmalara yol açan olaylardan sonraki haftanın psikolojik iyileşme için oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bir haftada mağdurların ya da mağdur yakınlarının psikolojisi dışarıdan gelecek uyaranlardan etkilenmeye oldukça açık olduğu psikolojik destek mekanizmalarının ilk dönemde krize müdahalesi

son derece önemlidir. Bu ilk haftadan sonra travmatize olmuş kişilerin psikolojilerini stabilize etmek ve sağaltım yönelimli çalışmalar yapmak güç hale gelmektedir. Krize müdahale ekseninde yapılacak çalışmalarda hem maddi hem de manevi destek eş zamanlı olarak gerçekleştirilmelidir. Akut dönemde sunulan profesyonel psikolojik destek, mağdurların olay karşısında kendilerini suçlamalarını ya da bu tip travmatik olayların başlarına geldiklerini hak ettiklerine yönelik oluşturdukları bilişsel çarpıtmaların ortaya çıkmasını önemli ölçüde azaltabilmektedir. Mağdurlar, bu travmatik olayı anlamlandırmaya çalışırken “Bu olay nasıl oldu?”, “Bir daha olabilir mi?”, “Olursa ne yaparım?” gibi sorulara cevaplar arayabilmektedir. Özellikle yaşanan travmatik olaya yönelik anlam oluşturma sürecinde sunulan psikotravmatolojik yönelimli profesyonel destek, bireylerin krizden psikolojik olarak minimum düzeyde etkilenmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Profesyonel psikolojik desteğin bireylerin bu travmatik olaylarla baş etmelerinde rolünün yanı sıra ailelerin ve algılanan adaletin de bireylerin ilerleyen süreçlerde psikopatoloji geliştirme riskini azalttığı bilimsel araştırmalar tarafından kanıtlanmıştır. Eğer travmatik olaylara sebep olan suçlular varsa ortaya çıkartılmalı ve yetkililer kamuoyuna ve ailelere böyle bir olayın tekrar yaşanmayacağına dair kamu vicdanını rahatlatıcı mesajlar vermelidir. Aynı zamanda bu olaylarda hayatını kaybeden insanlar için düzenlenen anma törenlerinin mağdurların, devletin ve kamunun yanlarında olduklarını hissetmelerini sağlayarak onların yas süreçlerine olumlu destek sağlayabildiği bilinmektedir (De Soir, 2006: 120).

Genel olarak travmatik yaşantılar sonrasında kısa, orta ve uzun odaklı olarak psikiyatrik müdahaleler gerçekleştirilebilmekte ve her bir bireyin ünikliğine dikkat edilerek kişiye özgü tedavi veya psikoterapi yaklaşımları uygulanabilmektedir. Özellikle travmatik yaşantının ortaya çıktığı dönemin hemen sonrasında kişinin, kendi baş etme becerilerinin aktif hale gelmesi sağlanarak bu becerilerden maksimum düzeyde faydalanması sağlamalıdır. Kişisel, ilişkisel ya da kültürel bileşenlerden oluşan dayanıklılık (“resiliency”), travmatize bireyde çalışılacak temel unsurlardan biri olmalı, müdahale etme adına gereksiz girişimlerden kaçınılmalı ve kişinin süreç içerisinde çaresiz bir mağdurdan çok zorlukların üstesinden gelerek (“survivor”) yaşamaya devam etmeyi amaçlayan çözümci bir rolde olması desteklenmelidir. Travmatize bireyler için ideal bir krize müdahale yaklaşımı; akut dönemde duyguların dile getirilmesine olanak verilmesini,

düşüncelerin kısır döngüden çıkarılması ve verilmek istenen tepkiler için uygun ifadelerin psikoterapistin rehberliğinde ortaya konulmasını içermektedir (Bonanno, Galea, Bucciarelli & Vlahov, 2006: 184; Şar, 2017: 118).

Travmaların ve yasin sağaltımı meydana gelen olayın niteliğine ve şiddetine göre değişkenlik göstermekle birlikte genelde kısa sürmemektedir. Özellikle bireylerin aktüel hayatlarındaki ritüeller, yas sürecinin optimal bir düzeyde yaşantılanmasına önemli bir rol üstlenmektedir. Bu travmatik yas sürecinde bireyin evden çıkmayıp gündelik ritüellerini askıya alarak kendisine acı veren olayları ve kişileri dissosiyasyon ya da inkâr etmesi kısa vadede iyi bir strateji olarak değerlendirilebilmektedir. Fakat, uzun vadede gerçekleştirilen bu travmatik dissosiyasyon reaksiyonları bireylerin hem kendisini hem de çevresini bir bütün içerisinde algılamasına önemli derecede ket vurarak dissosiyatif bozukluklar ve travma sonrası stres bozukluğu gibi psikopatolojilerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. (De Soir, 2006: 124, 2017: 96). Travmatik yaşantıların akut etkilerini minimize hale getirmeyi hedefleyen kriz psikolojisi, psikososyal destek sürecinin üç temel unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Bu psikososyal destek prensipleri; problemlerin, risklerin ve ihtiyaçların belirlenmesi, manevi ve maddi desteğin bir bütün olarak sağlanması ve travmatik sürecin yönetilmesindeki asgari yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamaktır. Krize müdahaleye dönük olarak yapılandırılacak psikososyal destek süreci ve travma temelli gerçekleştirilecek psikoterapiler, travmatize bireylerin aktüel hayatlarına ruh sağlığı açısından entegre bir şekilde en kısa sürede dönmeleri hususunda katkı sağlayacaktır. Psikotravmatolojik yaklaşımlarda hem kriz psikolojisi kapsamında yapılacak müdahalelerin hem de travma yönelimli gerçekleştirilecek psikoterapilerin temel amacı, travmaların en kısa sürede metabolize edilmesini ve travmatize bireylerin tam bir iyileşme göstermesini sağlayarak etkili çözümlerin üretilmesine katkı sunmaktır. Öztürk (2020: 33), “travmaların optimal düzeyde nötralize edildiği” yeni toplum ve bireylerin nasıl inşa edilebileceğini yönelik görüşünü şu şekilde açıklamaktadır:

“Bireysel ve toplumsal bağlamda birbirine koşturarak algılanma eğilimi bulunan bütün farklılıklar ve benzerliklerin, doğal bir kabulle dominatik bir etki olmadan yani birbirini saklamadan, örtmeden veya kapsamadan aynı zamanda birbirinin yerine geçmeden bütünleştirilerek,

bireylerin ve toplumların travmaya hem neden olan etkenler hem de travmatikyaşantılarınsonrasındagelişen bireyvetoplumlardakipsikopatolojik yansımaları konusunda bilinç ve içgörü seviyelerini yükselttilerek ve şiddet içerikli düşünce, duygu ve davranışların nötralize edilmesi kadar yine bireylerden topluma olan uzamdaki gelişme ihtimali olan her ögenin empati seviyeleri artırılarak her farklılık ve her benzerlik dinamiklerinin sınırları, kapsayıcılığı ve çeşitliliği dahilindeki en optimal seviyede çocuğu yani insanı ve doğayı sevip koruyarak çoğullaştırıp geliştiren empatik bir olgunluk, yaşam felsefesi ve inancıyla daha merhametli yeni bir entegre toplum ve bireyler inşa etmenin vakti gelmiştir.”

Kaynakça

- American Psychiatric Association, (1987). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-III-R, 3rd Edition-Revised*, Washington D.C., American Psychiatric Association.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. American Psychiatric Pub.
- Amstadter, A. B., Nugent, N. R., & Koenen, K. C. (2009). Genetics of PTSD: fear conditioning as a model for future research. *Psychiatric annals*, 39(6), 358-367.
- Annemiek van, D., Julian D, F., Onno van der, H., Maarten JM, V. S., Peter GM, V. D. H., & Martina, B. (2011). Childhood traumatization by primary caretaker and affect dysregulation in patients with borderline personality disorder and somatoform disorder. *European Journal of Psychotraumatology*, 2(1), 26-58.
- Armour, C., Fried, E. I., & Olf, M. (2017). PTSD symptomics: network analyses in the field of psychotraumatology. *European Journal of Psychotraumatology*, 8(3), 1-7.
- Balcıoğlu, Y. H., & Balcıoğlu, İ. (2018). Dissosiyatif Bozuklukların Tanımı ve Tanı Ölçütleri. E. Öztürk, (Ed.), *Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon içinde* (8-13). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Beisel, D. (1998). Teaching psychohistory. *The Journal of Psychohistory*, 25(4), 391.
- Bisson, J.I., Roberts, N.P., Andrew, M., Cooper, R., & Lewis, C. (2013). Psychological therapies for chronic post-traumatic stress disorder (PTSD) in adults. *Cochrane Database Systematic Review*, 12, 1-168.
- Boelen, P. A. (2016). Improving the understanding and treatment of complex grief: An important issue for psychotraumatology. *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1), 1-10.
- Bolu, A., Erdem, M., & Öznur, T. (2014). Travma sonrası stres bozukluğu. *Anadolu Tıbbi Araştırmalar Dergisi*. 8(2): 98-104.
- Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciarelli, A., & Vlahov, D. (2006). Psychological resilience after disaster: New York City in the aftermath of the September 11th terrorist attack. *Psychological*

- Science*, 17(3), 181-186.
- Bordin, E. (1979). The generalizability of the concept of the working alliance. *Psychotherapy*, 16, 252-260.
- Bradley, R., Greene, J., Russ, E., Dutra, L., & Westen, D. (2005). A multidimensional meta-analysis of psychotherapy for PTSD. *American Journal of Psychiatry*, 162(2), 214-227.
- Brewin, C. R., Cloitre, M., Hyland, P., Shevlin, M., Maercker, A., Bryant, R. A., ... & Somasundaram, D. (2017). A review of current evidence regarding the ICD-11 proposals for diagnosing PTSD and complex PTSD. *Clinical psychology review*, 58, 1-15.
- Briere, J., & Spinazzola, J. (2005). Phenomenology and psychological assessment of complex posttraumatic states. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 18(5), 401-412.
- Charcot, J. M., and Marie, P. (1892). On hysterioepilepsy. In Tuke, H. (ed.), *A Dictionary of Psychological Medicine*, Churchill, London, 787.
- Costello, E. J., Erkanli, A., Fairbank, J. A., & Angold, A. (2002). The prevalence of potentially traumatic events in childhood and adolescence. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 15(2), 99-112.
- De Soir, E. (2006). Psychosocial crisis intervention with military and emergency services personnel. *Handbook of international disaster psychology*, 4, 113-30.
- De Soir, E. (2017). Psychological Adjustment After Military Operations: The Utility of Postdeployment Decompression for Supporting Health Readjustment. In *Handbook of Military Psychology* (pp. 89-103). Springer, Cham.
- DeMause, L. (1982). *Foundations of Psychohistory*. Londra: Creative Roots Pub, 58
- DeMause, L. (1990). The history of child assault. *The Journal of Psychohistory*, 18(1): 1-24.
- DeMause, L. (1997). The psychogenic theory of history. *The Journal of psychohistory*, 25(2):112- 183.

- DeMause, L. (1998). The history of child abuse. *The Journal of Psychohistory*, 25(3), 216 – 236.
- Derin, G., & Öztürk, E. (2018). Dissosiyatif Bozukluklar ve Sınırdaki (Borderline) Kişilik Bozukluğunda Ruhsal Travma. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 29-42.
- Dutra, S. J., & Wolf, E. J. (2017). Perspectives on the conceptualization of the dissociative subtype of PTSD and implications for treatment. *Current opinion in psychology*, 14, 35-39.
- Everly, G. S. (1993). Psychotraumatology: A two-factor formulation of posttraumatic stress. *Integrative Physiological and Behavioral Science*, 28(3), 270-278.
- Flannery, R. B., & Everly, G. S. (2000). Crisis intervention: A review. *International Journal of Emergency Mental Health*, 2(2), 119-126.
- Herman, J. L. (1992). Complex PTSD: A syndrome in survivors of prolonged and repeated trauma. *Journal of traumatic stress*, 5(3), 377-391.
- Grigore, M. C. (2016). Psychotraumatology Aspects Highlighted in Personal and Transgenerational History of Professional Foster Parents, in Relation to Career Choice. *Journal of Experiential Psychotherapy/ Revista de PSIHOterapie Experientiala*, 19(4), 17-34.
- Hilgard, E. R. (1977). *Divided consciousness: Multiple controls in human thought and action*. John Wiley & Sons Inc, New York, 1-42.
- Janet, P. (1889). *L'automatisme psychologique*. Paris: Félix Alcan.
- Janet, P. (1920). *The major symptoms of hysteria: Fifteen lectures given in the medical school of Harvard University*. Macmillan.
- Janet, P. (1925). *Psychological healing*. New York: Macmillan. (Orijinal çalışma: Les médications psychologiques (1919). Paris: Félix Alcan, 1-55.
- Lanius, R., Frewen, P., Vermetten, E., & Yehuda, R. (2010). Fear conditioning and early life vulnerabilities: two distinct pathways of emotional dysregulation and brain dysfunction in PTSD. *European journal of psychotraumatology*, 1(1), 1-10.
- Loewenstein, R.J., Frewen, P. and Lewis-Fernandez, R. (2017). Dissociative

- Disorders. In: Sadock BJ, Sadock VA, Ruiz P, eds. *Kaplan & Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry* (50th Anniversary Edition). 10th ed. Philadelphia: Wolters Kluwer. 1866- 93.
- Maercker, A., & Augsburger, M. (2019). Developments in Psychotraumatology: A Conceptual, Biological, and Cultural Update. *Clinical Psychology in Europe*, 1(1), 1-18.
- Maercker, A., Hecker, T., Augsburger, M., & Kliem, S. (2018). ICD-11 prevalence rates of posttraumatic stress disorder and complex posttraumatic stress disorder in a German nationwide sample. *The Journal of nervous and mental disease*, 206(4), 270-276.
- Olf, M. (2018). Psychotraumatology on the move, *European Journal of Psychotraumatology*, 9:1, 1-7.
- Olf, M. (2019). Facts on psychotraumatology. *European Journal of Psychotraumatology*, (10):1; 1-8.
- Olf, M., Monson, C. M., Riggs, D. S., Lee, C. W., Ehlers, A., & Forbes, D. (2019). Psychological treatments for adults with PTSD: Core and common elements of effective treatment. In *Effective treatments for PTSD: Practice Guidelines from the International Society for Traumatic Stress Studies*, Eds. Forbes, D., Bisson, J.I., Monson, C. & Berliner, L. 3rd edn. New York, NY, US Guildford Press, 475-483.
- Öztürk, E. (2009). Dissosiyatif kimlik bozukluğunun psikoterapisi. *Psike Dergi*, 2, 39-49.
- Öztürk, E. (2016). Psikiyatri açısından çocuk yetiştirme tarzları ve çocuk istismarı. F. Aşıcıoğlu, N. Ziyalar, (Eds), *Adli Davranış Bilimleri* içinde (24-34). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Öztürk, E. (2017). *Travma ve Dissosiyasyon: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi ve Aile Dinamikleri* (1. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi. 1-124.
- Öztürk, E. (2018a). Travma Merkezli Alyans Model Terapi: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi. E. Öztürk, (Ed.), *Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon* içinde (31-38). Ankara: Türkiye Klinikleri
- Öztürk, E. (2018b). Psikiyatri Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon, O. Celbiş, (Ed.). *Turaz Akademi 2018 içinde* (1.Baskı) (92-106). Ankara:

Akademisyen Kitabevi.

- Öztürk, E. (2020). *Travma ve Dissosiyasyon: Psikotravmatoloji Temel Kitabı* (2. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi. 1-33.
- Öztürk, E., Erdoğan, B., & Çalıcı, C. (2019). Göçmenler ve Ruh Sağlığı Göçmenler ve Göç Süreci: Psikotravmatolojik Bir Değerlendirme. H. Sakız, & H. Apak, (Ed.). *Türkiye’de Göçmen Kapsayıcılığı: Sorundan Fırsata Dönüşüm Önerileri* içinde (213-226). Ankara: Pegem Akademi.
- Prasad, A. (1985). *Multiple Personality Syndrome*. British Journal Hospital Medicine, 34: 301–302.
- Putnam, F. W. (1989). Pierre Janet and modern views of dissociation. *Journal of Traumatic Stress*, 2(4), 413-429.
- Putnam, F.W. (1996). Child development and dissociation. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 5(2): 284–300.
- Rhoades, G. F., & Şar, V. (2006). *Trauma and dissociation in a cross-cultural perspective: Not just a North American phenomenon* (Vol. 4, No. 1-4). Psychology Press.
- Ross, C. A., & Halpern, N. (2009). *Trauma model therapy: A treatment approach for trauma dissociation and complex comorbidity*. Greenleaf Book Group. USA, Texas.
- Rupert, F. (2012). *Trauma, affection, family constellations*. Bucharest: Trei Publishing House. 1-615.
- Schnyder, U., Bryant, R. A., Ehlers, A., Foa, E. B., Hasan, A., Mwit, G., ... & Yule, W. (2016). Culture-sensitive psychotraumatology. *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1), 1-10.
- Schaal, S., Dusingizemungu, J. P., Jacob, N., & Elbert, T. (2011). Rates of trauma spectrum disorders and risks of posttraumatic stress disorder in a sample of orphaned and widowed genocide survivors. *European journal of psychotraumatology*, 2(1), 1-11.
- Schnyder, U. & Cloitre, M. (Eds.). (2015). *Evidence based treatments for trauma-related psychological disorders: A practical guide for clinicians*. Switzerland, Cham: Springer International Publishing, 1-10.

- Soygüt, G., & Işıklı, S. (2008). Terapötik İttifakın Değerlendirilmesi: Terapötik İttifak Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(4), 398-408.
- Steinberg, M. (1994). *Interviewer's guide to the structured clinical interview for DSM-IV dissociative disorders (SCID-D)*. American Psychiatric Pub. Arlington, 7-19.
- Swica, Y., Lewis, D. O., & Lewis, M. (1996). Child abuse and dissociative identity disorder/multiple personality disorder: the documentation of childhood maltreatment and the corroboration of symptoms. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 5(2), 431-448.
- Şar, V. (2017). Savaş ve terör yaşantılarında travma sonrası stres. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 33, 114-120.
- Şar, V., Akyüz, G., Öztürk, E., & Alioğlu, F. (2013). Dissociative depression among women in the community. *Journal of Trauma & Dissociation*, 14(4), 423-438.
- Taycan, O., & Yıldırım, A. (2015). Çoklu Travmanın Etkilerine Alternatif Bir Yaklaşım: Karmaşık Travma Sonrası Stres Bozukluğu. *Arch Neuropsychiatr*, 52, 312-314.
- Van der Hart, O., & Horst, R. (1989). The dissociation theory of Pierre Janet. *Journal of traumatic stress*, 2(4), 397-412.
- Van der Hart, O., Nijenhuis, E. R., & Steele, K. (2006). *The haunted self*. WW New York: Northon & Company. 41-65.
- Van der Kolk, B. A., Nerson, N., & Hostetler, A. (1994) The History of Trauma. *Psychiatry, Psyc. Cl. North Am*, 3(17): 583-600.
- Van der Kolk, B. A., & Van der Hart, O. (1989). Pierre Janet and the breakdown of adaptation. *American Journal of Psychiatry*, 146, 1530-1540.
- Watts, B.V., Schnurr, P.P., Mayo, L., Young-Xu, Y., Weeks, W.B., & Friedman, M.J. (2013). Meta-analysis of the efficacy of treatments for posttraumatic stress disorder. *Journal of Clinical Psychiatry*: 74(6); 541-550.
- Zetzel, E. (1956) Current concepts of the tranference. *Int J Psychoanal*, 37: 369-376.

Digital Etiquette on the Social Network Facebook - Psychosocial Study of the Contents of Facebook Pages^{1*}

Souhaila BOUAMOR

*Souhaila BOUAMOR, PhD student, University of Biskra /Algeria, Faculty of Humanities
and Social Sciences, Department of Social Sciences, souhilabouamour@gmail.com*

Orcid: 0000-0001-7674-6480

Nacer Eddine DJABER

*Nacer Eddine DJABER, Professor of Higher Education,
University of Biskra /Algeria, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department
of Social Sciences, djabernacer62@gmail.com*

Orcid: 0000.0002.6513.7943

Muhammed ADIL

*Muhammed ADIL, Prof. Dr., Istanbul Gelisim Universit y,
Higher Institute of Political Science and International Relations,
Department of International Relations, dr.muhadil@gmail.com*

Abstract

The purpose of this study was to reveal whether a university student is practicing digital etiquette on social media Facebook. Using the content analysis approach and developing a tool to test the content of four university students' Facebook accounts, we selected them using the University of Biskra / Algeria sample method of intention. And the results showed that two students do not practice digital etiquette on their personal Facebook page and two students who practice digital etiquette, shown in the indicators below: Using courtesy words with users, Criticize users tactfully, Not to be too proud, Respect posts from users, Using a suitable method to the user's level and community (values, culture, norms... etc), Avoid blame and find excuses not to respond to her messages, post photos that respect the norms of society and ethics.

Keywords: *Etiquette, Digital etiquette, Social media, Facebook, A university student.*

---

1 * Geliş Tarihi / Received: 05.10.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 11.11.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2004

Sosyal Ağ Facebook'ta Dijital Görgü Kuralları - Facebook Sayfalarının İçeriklerinin Psikososyal Açından İncelenmesi

Öz

Bu çalışma, bir üniversite öğrencisinin Facebook sosyal ağında dijital görgü kuralları uygulayıp uygulamadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. İçerik analizi yöntemini kullanarak ve dört üniversite öğrencisinin Facebook sayfalarının içeriğini analiz etmek için bir araç tasarlayarak, Biskra / Cezayir Üniversitesi'nden kotalı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Sonuçlar, iki öğrencinin kişisel Facebook sayfalarında dijital görgü kurallarını uygulamadığını ve diğer iki öğrencinin ise şu dijital görgü kurallarını uyguladıklarını göstermiştir; Kullanıcılarla kibar kelimeler kullanmak, kullanıcıları nazikçe eleştirmek, fazla gururlanmamak, kullanıcıların gönderilerine saygı duymak, kullanıcının düzey ve topluluğuna (değerler, kültür, normlar, gibi) uygun yöntemler kullanmak, mesajlara cevap vermemek için suçlamaktan ve mazeret bulmaktan kaçınmak, toplumun normlarına ve etiğe saygılı fotoğraf paylaşmak.

***Anahtar kelimeler:** Görgü kuralları, Dijital görgü kuralları, Sosyal ağlar, Facebook, Üniversite öğrencileri*

Introduction

The digital revolution has made such major changes in modern societies, though it directly affected how people and societies communicate and how information can be acquired, pushed the world into a new generation of interactivity, human communication, and information explosion, because of the fast development of the digitalization revolution, social networks (SOCIAL MEDIA) have emerged as one result of this revolution, as a new social phenomenon that depends on publishing and changing its contents by updating its users, and from it, it captured the interest of the many groups of individuals. For its simple use and variety, its services include education, publishing and entertainment, skills acquisition, job search and marketing, acquaintance and communication, etc.. What made it the most common and most widely used on the Network in all parts of the world, followed by a change in the motives for its use and therefore the method of communication between its users, has become a large field in which there are competitive behaviors that vary from negativity if used inappropriately and do not take under consideration the etiquette of digital

interaction, and positivity whether its users conform the Digital etiquette or the rules of courtesy and high-end human dealing in social networks such as Facebook, which is one of the social networking sites continuously joined by individuals, such as university students.

From that came our selection of the subject of this study, that is in social psychology, and from it, we intended to know if a female university student is practicing digital etiquette on the social network Facebook, from our analysis of the contents of the Facebook pages of a group of those students, and we have chosen this category as they're considered as an educated and cultured category and they have an effective role in society. Based on the content analysis method used in this study, we classified the research into 3 basic parts; the first related to the study problem and its questions, and the importance of the study and its objectives, basic concepts and procedural definitions, whereas the second part we specified it with 2 important points: the digital etiquette and the Facebook network, while the last part we represented in it the application procedures of the study and its results.

The problem of the study

Facebook has taken a big role within the lives of millions of individuals, has provided them with new opportunities and capabilities in various fields of their lives, and has turned into a part of their daily behavior, And this has led it to be named (third place); the place where the person takes refuge when his initial place (home) and his second place (work, university or school) and his third-place (Facebook) has become a privileged online place. As a result, the method of communication and interaction between individuals among the Facebook social network has changed, and a new culture has arisen, characterized by virtual identities, pseudonyms and digital interactions, in which the regulatory, supervisory and behavioral rules governing communication and digital interactions are missing, that has allowed some to reduce respect for others taunt them, disdain and contempt, even insulting and vilifying tribes and groups, insulting beliefs, attacks on privacy, spying of information and rumors, inappropriate (photos, videos, texts ...) content that is indecent and unacceptable, severity in conversations and discussions, and harsh and hurtful criticism, as abuse, abusive words and other offenses that affect the behavior and treatment of users on Facebook; there is thus an imperative desire for a responsible and civilized use of this social network by a digital etiquette, reflecting

high-level social communication and ethics of treatment and courtesy with users within cyberspace, respecting and being kind with others and using a method appropriate to their culture and level when communicating with them, and the use of acceptable terms when criticizing or disagreeing with users concerning views and beliefs, finding excuses for them, and posting useful (videos, photos, texts...) conscious social and ethical standards, and not overstating self brag and personal skills and abilities, and using proper language to communicate with respect and courtesy with users ... etc.

The importance of digital etiquette within the Facebook social network depends on the positive electronic image that it provides to its users, since it will increase the respect and appreciation of others, besides the fact that digital etiquette increases the amount of social communication and digital interaction between users in chats, posts, comments, etc. And it creates the way of responsibility in a variety of groups, particularly female university students since they have a special position and role in a new digital society, behaves with civilization and sophisticated that reflects their scientific level and their intellectual ambition. They even have a role to play in advancing the facts of electronic transactions and making the Facebook social network more effective and more positive.

Including the fundamental question of the study, that is: -Does the female university student follow the digital etiquette on the Facebook social network? A bunch of sub-questions are included in this question: -Does the university student use courtesy phrases with Facebook users? -Are students tactfully criticizing users on Facebook? -Isn't a university student overly proud on Facebook? -Does the university student respect Facebook users' posts? -Does a university student use an appropriate method to the level and culture of Facebook users? - Will the university student avoid blame and find excuses for not responding to her Facebook messages? -Will the student use social and ethical photos on Facebook?

The importance of the study

The actual Study derives its importance from:

- Dealing with the recent topic of digital etiquette, which has been linked to data communication, shows that it reflects social networks and Facebook, which is one of the main social communication sites wherever a variety of

people are connected.

- Research derives its importance from the privacy of female university students, as an educated and cultured category and important human energy, it's a special role to consider the big role in a new digital society.

- Facebook has become the third place when the first place (home) and second place (work or university) because of that Facebook has become an electronic place with distinction and its effects became a significant part of the lifetime of university students, above all their psychological and social effects. That digital etiquette has become a social necessity to increase the range of social communication and digital interaction, particularly given the negative and irresponsible use of the Facebook social network.

Objectives of the study

Detecting whether a university student is using a digital etiquette on her Facebook profile. This is also achieved by identifying whether a university student uses courteous phrases with users, criticizes them tactfully, and does not exaggerate and she respects users' posts, And uses an appropriate manner to their level and culture, and additionally avoids criticism and finds excuses for not responding to her messages, and also understands whether she uses photos that respect social and moral standards on Facebook.

Basic concepts and procedural definitions

One of the main methodologies in the analysis is the process of the scientific concepts of the research, and that we have clear and specific definitions for each concept.

Digital etiquette: is a high-quality social interaction with real and virtual friends on Facebook's social network. This is also assessed by the content analysis method used in the current research.

Facebook: is a web-based website of the second generation of the network (Web 2.0) that enables its users, by its advantages, to communicate with others of all levels, cultures, nationalities, age and their locations

University student: she may be a student who receives her academic training at the University of Biskra/Algeria in one year of graduation (Bachelor's or master's degree) and uses the Facebook social network.

Digital Etiquette

With a growing number of users of data communication technology in modern societies, it is vital to consider the responsible use of this technology due to the resulting behaviors that varied between positivity if used appropriately and negativity if its users did not adhere with the etiquette and the rules of courtesy in digital interaction on the Internet and various websites, in particular, social media. From this point of view, a new term “digital etiquette” has emerged, and has become a social necessity because of its huge significance in cyberspace, representing the individual’s usage of civilized behavior in virtual societies. The word” Etiquette “was first used in the English language in the 1750s (What is Internet Etiquette, 2010). It is a science of etiquette and association, like all other sciences, that has its own rules and principles spread globally (Al-khani, 2016). Etiquette in Arabic has many meanings, such as general taste, social taste, behavior or courtesy. (Abboud, 2011, p: 9).

As far as the origin of the word etiquette is concerned, some see it as coming from the ancient Greek term “stickies,” which means the system of categories or social groups, but some - researchers have traced the origin of the word to the German term Stechen, which means: the prominent feature although French researchers assume that the word originally comes from the French term (Ticket), which means: the high society entry card (Al-Khani, 2016). Where on this card was written steps of behaving in an event, then it was distributed to the attendees to maintain order. Thus, the word means the right rules for a person’s very kind behavior in front of people, the social etiquette that people adhere to in their dealings together (Al-hefny & Habib, 2013, p: 26). So etiquette is decent and polite, humane handling. As for digital etiquette, it is unique to means of digital communication such as the internet and social media (Facebook, Twitter, MySpace, etc.), And the term “ digital etiquette “first appeared in 1983, and is described as a set of morals, ethics and behaviors in Internet usage, specializing in victimization technology, shows that communication has a role to play in raising the language of communication, correspondence and conversation, whether in social media websites or e-mails and forums, and what it reflects on the moo of users, whether they are individuals or companies, or even government institutions (Al-oqabi, 2016).

It is also understood that the standards of behaviors in the way of communication and digital interaction are respected for the strict code of behavior in communication and oral communication face-to-face (Al-ahmad, Omar, & Hudeeb, 2017). We derive from these definitions that the digital rule may be a sophisticated, tactful, respectful and good way to communicate with others in the virtual community, and there are several rules of the digital etiquette, some of which are summarized: Reducing the share of other people's updates and attempting to make updates, photos, and posts from a person's writing. If the person has friends and followers from various countries and cultures, do not write all posts in the local dialect. Use useful material, links and information, as this will improve the picture of the person in front of others. Post respectable, moral photos. Using expressions appropriate to the public standard and relevant to users (El Mallah, 2016, p: 37-40).

The importance of the digital victimization rule lies in several aspects, some of which we mention: it has a role to play in improving the language of conversation and also because of communication in cyberspace. The way of responsibility arises in people a new digital society, behaving civilly, following the values, beliefs and norms of friendly behaviour. It makes communication more efficient in virtual societies and makes it a positive image for the web user. Digital etiquette has a positive effect on others through their respectful and appropriate behaviour.

The social network Facebook

Social networking sites play a major role at the current time, considering the multitude of services they offer to their users that cover all aspects of their daily lives, in particular, the most popular social network site in the world is Facebook, by the number of its users or in the areas it occupies. The Facebook site, which was developed on 4 February 2004 by Mark Zuckerberg, which sees that "Facebook is a social movement and not just a tool or a way of communication, and that it will remove e-mail from the path and control or" colonize "all human activity on the worldwide Web, So he described it as "the world's population guide" and that it is a site that allows ordinary people to define themselves by providing their information, mental and emotional nature, and posting their pictures, and so it aims to make the world a more accessible place. (Al-fatafta, 2011, p:

22) Facebook has crossed geographical borders and has become a social network for knowledge, communication, friendships and building social relationships in a virtual space that brings together millions of users from different countries of the world, allowing them to communicate with each other through many equivalent advantages of a wall that allows them to insert their personal information. Adding friends to connect with them, exchanging comments and, like anyone else, adding photos (etc.), which facilitates the development of fast communication links between users and enables them to move and thus socialize, has made Facebook, with its revived technology and its diverse uses, proximity to the daily behaviors of individuals, which led to an increase in demand for its use, and has raised new issues within the effects of this use; there are scientific studies that have highlighted its positive effects on the lives of individuals, whereas other studies have shown the opposite. From this viewpoint, we discuss the positive and negative consequences of using Facebook from a psychosocial perspective.

Facebook positive effects

- **Emotional catharsis:** Facebook helps individuals to express their emotions, share their thoughts, and reveal what they've been hiding and covering.
- **Self-discovery:** This means looking at how others respond, particularly females, and how they appear in people's flaws, due to the anonymity that characterizes the use of Facebook, which allows users to reveal some aspects of themselves since the consequences of this revealing are non-existent or limited. (Al-aifa, 2014).
- **A sense of happiness:** according to "kim&lee," the number of friends on Facebook is connected, in particular, to a sense of psychological comfort and happiness, and that they have an indirect benefit to mental health by increasing social support and reducing tension and stress (Nabi, 2013).

Facebook negative effects

- **Social isolation:** A person who spends long hours on Facebook makes him leave normal social life, so he avoids interacting and integrating with others and thus becomes disconnected from the real world, which leads to

the loss of his normal social life. (Wazi & Youssef, 2013, p. 6).

- **Security risks:** The forms of cultural globalization that Facebook has conveyed in daily life became a threat to the security of people, families and communities, as several electronic and criminal phenomena are constantly on the rise, such as impersonation, the spread of fraud, the threat of fabricated pictures, and sexual perversion. (Sara & Nouman, 2013, p. 352).

- **Addiction:** Facebook has become a {significant} part of almost daily life for individuals, and the most significant aspect of this use is the addictive nature of this site, where individuals experience a desire to communicate and interact in addictive behaviors that have significant implications for their mental, physical and social health, such as ignoring work and changes in mood, inner struggle. (Zaremohzzabieh, 2014).

We conclude from above that Facebook has various psychological and social effects on individuals and societies, either positively or negatively, and shows that it is a double-edged weapon, and the method of its use determines which edge of the two?

Study method

This study adopted the content analysis method, which is “a series of methodological steps to discover the meanings inherent in the content and the correlation of those meanings, byways of quantitative, objective and systematic research into the characteristics that appear in the content” (Hassouna, n.d, p: 3).

As the definition shows, we used this approach to detect the digital etiquette that university students (the study sample) may use on their Facebook profiles, through the meanings inherent in their electronic pages, and to explain their contents showing quantitatively through the interpretation and analysis of all relevant data.

The study sample

The study sample comprised female university students using the Facebook social network and counted (four students) who were chosen to use the

intention sample method to provide them with a set of conditions that serve the research and thus are: They receive their academic education at the University of Biskra / Algeria In one year of graduation (Bachelor's or Master's degree) regardless of their specialization and academic level. They're using the Facebook social network. Their cooperation in the study by enabling us to access their personal Facebook pages using their emails and passwords, so we can analyze the content of their pages as needed.

Study tool

The content analysis tool was used to analyze the Facebook accounts of each student, achieve study objectives and answer questions. The content analysis method 'is any standardized method used to analyze the nature of the collected information' (Al-kiswani, 2009, p: 54). From this, we designed the content analysis form to collect data and track the frequency of the digital etiquette indicators on Facebook accounts (at a rate of 04 profiles) by defining:

- **Categories and units of analysis:** A major category of analysis was identified in this study because of its significance in achieving scientific results and based on the questions and objectives of the study, where "Stample" claims that the categories of analysis should be sufficient for the study (Abid & Al-Saleh, 2008). Knowing that there are no valid categories for all research, but the choice of these categories depends on the research issue and its objectives and the content to be analyzed, and since we are analyzing the content of Facebook accounts and the detection of digital etiquette, and we do not have ready categories, we have relied on content categories (What was said We included the digital etiquette category, which was divided into seven basic indicators: 'Use courtesy phrases with users,' 'criticizing users tactfully,' 'not being too proud,' 'respecting users' posts,' using a method appropriate to the level and culture of users 'stop the blame and find excuses for not responding to her messages,' 'use photos that take into account social and ethical standards. "So that each indicator answers questions from the study.

As for the units of analysis that we relied on in this study to measure the content elements, the unit is the "idea" as it is the largest and most important and most useful content analysis unit and one of the main pillars

in the analysis of media, advertising, trends, values and beliefs. (Al-mazahra, 2014, p: 389).

The psychometric properties of the instrument: The study instrument has the following psychometric conditions:

Truthfulness: The validity of the content analysis type has been checked by introducing it to a group of jurors at the University of Biskra / Algeria, from a variety of scientific specialties in psychology and information and communication Sciences, to discuss their views on the form of study and its accuracy for what practiced it, and once the observations we take under consideration are formed, the shape is in its final form from a significant category and has seven indicators.

Stability: To detect the stability of the tool, we consistently analyzed the content over time and then calculated the quantitative relationship between the 2 analyzes by applying the Holste equation and also the agreement reached between them (0.74). This quantitative relation is sufficient for the stability of the tool. Some studies have shown that, if the agreement is reached by 70 to 80%, the results are acceptable, and Gellert claims that the agreement ratio shows the stability of the study if the agreement ratio is less than 70% and is considered low. However, if the agreement rate is 85% or more, then the stability of analysis is high and also it is considered acceptable if the agreement is between 70-75%. (Al-kiswani, 2009, p: 54).

After planning the content analysis form and verifying its psychometric properties, we analyzed four pages of the Female

---

User name	Fake
-----------	------

Students' Facebook (Study Sample) during the period: from 01 May 2016 to thirty June 2016, and the analysis duration was 2 months, up to sixty one days. Because the quantitative analysis does not exceed the frequency of the unit of analysis, we were required to add qualitative analysis (which was the interpretation and analysis of the effects of the quantitative dimensions).

Analysis of the social networking pages of female university students:

Analysis of the first student Facebook page:

Table 1: Shows the primary data of the first student Facebook page

Profile picture	Fake
Daily distribution	From 1 st May to 30 th June
Annual distribution	2016

Table 2: It shows the frequency and ratios of digital etiquette indicators on the first student Facebook page

Number	Pointers	Repetition	Percentage
1	Use of courtesy phrases with users	28	6.29
2	Criticize users tactfully	03	0.67
3	Not to be overly proud	25	5.61
4	Respecting user's posts	37	8.31
5	Use a style appropriate to the level and culture of users	37	8.31
6	Avoid blame and find excuses for not responding to her messages	16	3.59
7	Post photos that respect societal and ethical standards	299	67.19
	The total	445	100

Table 2: shows that the student has focused on the development of photos that respect social and ethical standards by (67.19 %), after that the percentage of users' posts will be reduced by (8.31%) and it is like a compatible method the user's level and culture (8.31%) The percentage of the use of courteous phrases decreased to 6.29%, though bragging was

not exaggerated in particular, it was calculated at 5.61 so that the rate of avoiding blame and finding excuses for not responding to her messages was reached at 3.59%, while the user's criticism was tactful as a percentage (0.67%) as the lowest percentage.

We conclude that the percentages of most digital etiquette indicators were low, and this shows that the first student does not practice digital etiquette on her Facebook profile.

Analysis of the second student's Facebook page:

Table 3: *It shows the primary data of the second page of Facebook for the second student*

User name	Real
Profile picture	Fake
Daily distribution	From 1 st May to 30 th
	June
Annual distribution	2016

Table 4: *Shows the frequency and percentages of digital etiquette indicators on the second student's Facebook page*

Number	Pointers	Repetition	Percentage
1	Use of courtesy phrases with users	96	14.41
2	Criticize users tactfully	12	1.80
3	Not to be overly proud	94	14.11
4	Respecting user's posts	130	19.51
5	Use a style appropriate to the level and culture of	101	15.16

users			
6	Avoid blame and find excuses for not responding to her messages	23	3.45
7	Post photos that respect societal and ethical standards	210	31.45
The total		666	100

It is obvious from table 4: the student focuses more on her Facebook profile, posting photos that thoughtful social and ethical standards (31.45%), and we find that respect for user posts are achieved (19.51%), and we notice that the utilization of a method that suits the level and culture of users has been achieved (15.16%), and the percentage of users using courteous expressions (14.41%), which is just like the percentage of self-exaggeration (14.11 percent), whereas avoiding blame and finding excuses for not responding to her messages, is reflected by (3.45%), once users criticize tactfully, it is measured at (1.80 percent), which is the lowest percentage.

We conclude that the percentages of most digital etiquette indicators were high, showing that the student is practicing digital etiquette on her Facebook account.

Analysis of the third student's Facebook page:

Table 5: Shows the primary data of the third student Facebook page:

User name	Fake
Profile picture	Fake
Daily distribution	From 1 st May to 30 th June
Annual distribution	2016

Table 6: *It shows the frequency and percentage of digital etiquette indicators on the student's Facebook page*

Number	Pointers	Repetition	Percentage
1	Use of courtesy phrases with users	30	7.35
2	Criticize users tactfully	00	00
3	Not to be overly proud	21	5.27
4	Respecting user's posts	35	8.79
5	Use a style appropriate to the level and culture of users	32	8.04
6	Avoid blame and find excuses for not responding to her messages	17	4.27
7	Post photos that respect societal and ethical standards	263	66.08
The total		398	100

Table 6: shows that the largest percentage on the student's Facebook account was to post photos that adhere with social and ethical standards by (66.08%), to decrease the percentage of respect for user's posts by (8.79%) and to use a compatible method with users level and culture by (8.04%) As for the use of courtesy phrases with users (7.53 %), the lack of pride in itself was measured at 5.27%, avoiding blame and finding excuses for not responding to messages at (4.27%) while the percentage (0%) is lacking when criticizing users in a tactfully.

We conclude that the percentages of most digital etiquette indicators were low, and this shows that the student does not practice digital etiquette on her Facebook account.

Analysis of the fourth student's Facebook page:

Table 7: Shows the primary data of the fourth student's Facebook page

User name	Fake
Profile picture	Fake
Daily distribution	From 1 st May to 30 th June
Annual distribution	2016

Table 8: Shows the frequency and proportions of digital etiquette indicators on the fourth student's Facebook page

Number	Pointers	Repetition	Percentage
1	Use of courtesy phrases with users	89	14.10
2	Criticize users tactfully	09	1.42
3	Not to be overly proud	96	15.21
4	Respecting user's posts	120	19.01
5	Use a style appropriate to the level and culture of users	105	16.64
6	Avoid blame and find excuses for not responding to her messages	21	3.32
7	Post photos that respect societal and ethical standards	191	30.26
	The total	631	100

Table 8: shows that the highest percentage was to post photos that considerate social and ethical standards (30.26%), followed by respecting user's posts with a rate of (19.01%). We notice that the percentage of non-exaggeration of pride itself has reached (15.21%) and we have measured the use of courteous phrases with users at (14.10 percent). They have achieved a tactful manner (1.42%).

We conclude that the percentages of most digital etiquette indicators were high, showing that the student is practicing digital etiquette on her Facebook account.

Interpretation and analysis of study results:

By a quantitative analysis of the content of each student's Facebook account, we found that the digital etiquette indicators were low for both first and third students and high for second and fourth students. From this, we can answer the fundamental question of the study that two students do not practice digital etiquette on their personal Facebook profile, and two students who practice digital etiquette on Facebook. This result can be explained and analyzed from a psychosocial perspective:

The university student's use of courtesy phrases with users:

It can be attributed to the fact that Facebook has allowed her to express her various thoughts, feelings and emotions in complete freedom and privacy through the various services and options it offers, such as wall writing, comment and chat rooms). Or (the language of uniformity) as some terms facilitating conversation, so a university student finds a new social activity to reveal her desires and show herself the way she wants, through anonymity and also the appearance of pseudonyms, especially if a university student has a weakness in social communication skills with others and her social relations because of a lack of communication, shyness, introverted, hesitation, or afraid from others ... etc., she could be compensated by the use of courteous expressions of praise, gratitude, motivation, etc., while people's interaction with others on her Facebook profile as social compensation, in particular with virtual friends who contact her with what she shows them through her Profile viewing to Social Acceptance, according to Abraham Maslow, in his pyramid of desires, there is a sense of belonging, familiarity and prestige within the society besides being valued and not threatened by fear, danger or ostracism. (Al-dureidi, 2010, p: 29).

The university student criticizes users courteously:

This result is also explained by students using Facebook in conversation and discussion, sharing their thoughts and opinions on subjects, issues and other people in an appropriate and civilized manner, however in a very sophisticated talk language that reflects here academic level. Being a university student means representing the education, and an up-to-date category of the digital etiquette, that has a role and importance in society, such that her university level has a major role in using the prescriptive criticism as part of the culture of social communication on Facebook.

The university student is not exaggerating in her pride:

This result maybe because of the student having proper self-esteem through self-love, pride and respect for her whereas not specializing in her, but focusing on self and others. this is also proof of typical narcissism, defined by self-confidence, ability, self-esteem and love at an acceptable level, an average level of narcissism, because of any increase or decrease in the amount of narcissism, is a proof that narcissism is satisfactory, and if the university student overstates herself on Facebook, it could be an indication of either a low level of narcissism because of her low self-esteem, lack of confidence and ability, and her contempt for herself, Compared to others because of a narcissistic wound, and this was confirmed by the study. (Sadia malik, Maheen Khan, 2015)Which ended that low self-esteem resulted in I even have to spend a lot of my time on Facebook to build up self-inferiority and be subconscious by egotistic behavior. Or, on the opposite, it's a high level of narcissism, and this means that it is obsessed, characterized by devotion and affection for it and selfishness, and also by the enjoyment of showing absolute gratitude and respect for her friends on Facebook. (Mooney, 2009, p:1). Whereas Facebook allowed her to emerge and build several social connections, and this is a significant factor that drives narcissism by allowing her to show her abilities and to force herself on others by adding friends. (Christopher,2012). Especially with the several friendship opportunities provided by Facebook, which costs just clicking on the "Add as a Friend" button.

The university student's respect for user posts:

This can be explained by the student's fulfillment for herself and her sense of inferiority compared to others, which makes her treat users respectfully

on Facebook and not respond to profanity, vilification or violence, and if the student feels a weakness, her appreciation for herself and others may be decreased. Family social education frequently adds to the student's appreciation for colleagues. If a student receives techniques to treat family together, similar to acceptance, affection, respect, and emotional support that may fulfill her psychological and social needs, and to develop a positive sense of self and others, that may help her achieve psycho-social compatibility in her real and virtual social relations On Facebook, Whereas if you were exposed to inappropriate parenting practices such as ostracism, abuse, violence, and rejection, this might lead to the creation of negative thoughts about yourself and others and a problem of psychological and social change, as confirmed by Adler through that way of existence Whoever loses the person because of obscuring the four objectives (her behavior towards others, the achievement of her ambitions, affection, the development of her abilities) whereby if a student gains a traditional picture by promoting a healthy parenting that respects others, then the mental specificity of the self corresponds to the image of a society that achieves social compatibility and doesn't eventually lead to disrespect.

The student uses a method appropriate to the level and culture of the users:

This is also because of the power of the university student to socialize within the virtual world with entirely totally different age groups, in particular, because it's a scientific level that allows her to socialize with different social activities and to exchange experiences and data with others on Facebook profiles. In the minimum effort, it is available to all or any person, and this is also confirmed by Alberta Robert, Wherever it's a virtual town that doesn't sleep, as there are still individuals concerned over virtual interactions even in the middle of the night. This result can also be explained by the desire of university students to belong to social, cultural, political groups, etc., so she thinks she fulfils herself and satisfies her need for social connection by her interaction with some groups on Facebook, and this is confirmed by the account holder's theory through the (expectation) method. Value developed by Edwards, where he sees people adopting attitudes that lead to greater expectations of the potential for positive effects and rejecting attitudes that might lead to undesirable negative effects. (Darwish, 1999, p: 102-103).

Avoid blame and find excuses for not responding to her messages:

After we have studied the contents of the Facebook accounts of the four students, we have found that this indicator has given them an impression of a similar percentage or a very closed rate and that they're avoiding blame and finding excuses for not responding to their Facebook messages is also because of their knowledge They connect in a very virtual environment that enables its users to appear with virtual identities that decrease real social relations. This is also confirmed by a study (Alkhamssa Ramadan, 2012), wherever We have noticed that most of the sample population of university students in Biskra consider social media sites to be ineffective in connecting real and strong relationships, And that's what the "Dana Boyd" researcher stated in how social networking sites are a way of connecting with old friends rather than making new friends. This result can even be explained because female students have the opportunity for direct interactions that trust face-to-face communication with their real friends who communicate with them on Facebook or use technological {ways|ways that|ways in which} to connect with them, such as mobile devices, Viber, WhatsApp, Twitter and others.

Uploading photos that considerate societal and ethical standards:

The results of Tables (02), (04), (06) and (08) showed that the Uploading picture Index, which considerate social and ethical standards, had the highest percentage of female university students, and perhaps the importance of the prevalence of posting this picture between their Facebook friends, Through our analysis of the contents of their Facebook accounts, we have recorded an active presence of photos that considerate social and ethical standards, and this result is also attributed to their social education, which competes with giving them values, ethics, standards and rules that guide and regulate behavior within the real society and their connection while engaging the virtual world. That led to their adoption of social and moral standards when writing, posting or admiring them acceptably and morally on their Facebook accounts. This is also what Johnson is referring to by saying: "social standards are part of their personalities," so the individual falls into a social norm and communicates with it and becomes the standard as it has shown (Ghaith Muhammad and Saad Ismail, 2012), "Part of the motives that drive the members of the social system, although the individual does

not feel it all the time (Ghaith & Saad, 2012). As a result, social and ethical standards become inner energy for university students and a vital guide that influences their identity and achieves a social self (the supreme ego).

Conclusion:

In this study, we highlight on an important subject related to the analysis of female university student's practice of the digital etiquette on the social network Facebook, which has become part of the daily behavior of many university students who have varied in the ways they socialize and their digital interaction between positive and negative. This necessity comes from the requirement to practice digital etiquette, especially between university students, as they are the educated and cultured category and they can prove themselves and maintain using the digital etiquette, which plays a role in the advancement and improvement of the range of electronic interactions on the Facebook social network.

References:

- Abboud, R. (2011). *The Art of Etiquette*, Lebanon: Our Book of Publishing.
- Abid, Z. & Al-saleh, M. (2008). The Journalistic Treatment of the Sixth War and its Repercussions on the Palestinian Issue Study of a Content Analysis of Newspapers (Al-Ayyam - Jerusalem - New Life). *Al-Aqsa University Journal*. 2, 29-30.
- Al-ahmad, A. A., Omar, M. A. & Hudeeb, A. A. (2017). Digital Ethics and Modernity in Human Communication. *Jordanian Journal of Social Sciences*. 10 (2), 6-10
- Al-aifa, J.(2014). Personal Communication in the Age of Social Media Networks is a Social Necessity in a Changing World. *Journal of Human and Society Sciences*. 10, 294-296.
- Al-fatafta, M. (2011). *The Relationship of the New Media with Freedom of Opinion and Expression in Palestine Facebook as an Example*, Palestine: Dr. N.
- Al-hefny, N. & Habib, D. (2013). *Etiquette and the Art of Dealing with Others*, Cairo: Arab Book House.
- Al-khani, R. (2016). *The Art of Transactions or Etiquette*. <http://www.alukah.net/social/0/110530>. Posted 12/18/2016 AD. Aviable at: 12.4.2018.
- Al-kiswani, H. H. (2009). *The role of the Jordanian daily press in health awareness a study in content analysis*. Unpublished Master Thesis, Middle East University for Studies College of Humanities, Department of Media.
- Al-mazahra, M. H. (2014). *Media Research Methods*, Amman: Dar Al-Masirah for Publishing, Distribution and Printing.
- Al-oqabi, M. M. (2016). *Technological etiquette and investment*. <https://kitabab.com/2016/01/04/>. Aviable at: 12.4.2018.
- Christopher, J. C. (2012). Narcissism on Facebook self promotional and anti-social behavior, *personality and individual differences*. 52, 482-484.

- Darwish, Z. (1999). *Social Psychology, Foundations and Applications*, Cairo: Dar Al-Fikr Al-Arabi.
- El mallah, T. E. (2016). *Digital Citizenship "Challenges and Hopes"*, Alexandria University: Faculty of Education.
- Ghaith, M. & Saad, I. (2012). *Social Problems - Theoretical and Field Research-*, Alexandria: University Knowledge House.
- Hassouna, N. (n.d). *Content analysis, its concept, its determinants, its uses*, Al-Alokah Network.
- Mooney, C. (2009). *Social Online Networking*: London.
- Nabi, R. L. (2013). Facebook Friends with (Health) Benefits? Exploring, *Cyberpsychology Behavoir and social Networking*. 16 (10), 722-724
- Sara, B. & Nouman, B. (2013). *Social media and its role in informing community awareness of the current conditions A field study of a sample of students of sociology and economic sciences at Jijel University*. at the National Forum on Social Transformations and Their Psychological Implications for Young People in Algerian Society, 5-6 May, Faculty of Humanities and Social Sciences, Bouzarra University Algeria 2.
- Wazi, T. & Youssef, A. (2013). *Modern technology and its effects on communication between parents and children (the Internet and mobile phone as a model)*. in the second national forum on communication and quality of life in the family, 9-10 April, Faculty of Humanities and Social Sciences, Qasadi Mirbah University, Ouargla.
- What is Internet Etiquette?* (2010) <https://kuwait10.net/2010/05/26/netiquette>. Aviable at: 12.4.2018.
- Zaremohzzabieh, Z. (2014). Addictive Facebook Use among University Students. *Asian social Science*. 10 (6), 109-110

Hayatı Anlamlandıran Temel Kurumlar: Aile Sistemleri Teorisi Temelinde Niceliksel Bir Araştırma¹

Dr. Öğretmen Sadık EMECEM

İstanbul Atilla Uras Anadolu Lisesi, Türkiye

semecen28@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-2474-2397

Doç. Dr. Recep YILDIZ

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Türkiye

ryildiz@bandirma@edu.tr

Orcid: 0000-0003-0584-6649

Öz

Çalışma a) hayata acıların, savaşların, afetlerin, ölümlerin mi yoksa iyiliğin, yardımlaşmanın, erdemin mi galip geldiğini sorarak katlanmanın mı, mücadele etmenin mi, doya doya yaşamının mı hayatın temel göstergesi olduğunu; b) karşılaşılan zorluklar karşısında isyan, ümitsizlik, karamsarlık, boş vermek, görmezden gelmek ile destek için aile ve yakın çevreye başvurmak, psikoloğa ya da aile danışma merkezine gitmek arasındaki tercihleri, c) aile ve yakın çevre, eğitim ve kültür, ekonomi, bilim ve teknoloji, din gibi hayatı anlamlandıran temel kurum ve anne-baba, eş, çocuk, arkadaş, öğretmen vb. kişileri tespit etmektedir. Böylece ulaşılan bulguları “Çok Kuşaklı Aile Terapisi” kuramı çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma modeli olarak nicel araştırma tekniklerinden anket tercih edilmiştir. Alınan resmi izinler ve etik kurul raporu sonrasında ve 2019 yılı eğitim öğretim süresi içinde, velileri tarafından izin verilen İstanbul Atilla Uras Anadolu Lisesi’nde okuyan 527 öğrenci (%61), 258 orta kuşak

---

¹ Bu çalışma 2019 tarihinde Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalında “Hayatı Anlamlandırmada Kuşaklararası Analiz: (Atilla Uras Anadolu Lisesi Örneği)” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi / Received: 24.10.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 09.11.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2005

ebeveyn (%29,8) ve 79 nene-dededen (%9,1) oluşan üç farklı kuşağa anket formu uygulanmıştır. Veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ulaşılan sonuç da “Çok Kuşaklı Aile Terapisi” kuramını destekler mahiyettedir. Zira bulgular, aile sisteminin alt sistemleri arasındaki uyumsuzluğu gösterdiği gibi aile ve yakın çevrenin bütün kuşakların en etkin güç kaynağı oluşunu da ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Kuşak, Hayatın Anlamı, Sistemik Aile Terapisi*

Basic Institutions to Make Meaningful Of Life: A Quantitative Study Based Upon the Theory of Family Systems

Abstract

This study shows, a) the basic signs of the life, asking whether the winner is because of the sorrows, wars, disasters, deaths or goodness, helpfulness and virtue to bear or challenge or live the life as much as he wishes, b) the preferences between riot, hopefulness, pessimism, ignoring, disregarding and consulting the family members or the people around, seeing a psychologist or a family consultant centre, c) confirming the basic society which gives meaning to life such as family, close environment, education and culture, science and technology, religion, and also parents, spouse, children, friends, teachers and so on. In this way, it is aimed the evaluate the findings which have been reached as part of the theory “Multi Generations Family Therapy”

As the study method, the quantity survey technique has been preferred. After providing necessary permit and the report from the ethical institution, during the educational period of 2019, a poll was applied to the three different generations; grandparents, parents and children who are students at İstanbul, Maltepe Atilla Uras Anatolia High School with the allowances of the parents: 527 schoolchildren (%61), 258 middle/second generation / parents (%29.8) and 79 grandparents (%9.1) Data has been analysed using SPSS program. The reached result has the quality which supports the theory of “Multi Generations Family Therapy” Likewise, the findings reveal that both the lack of harmony between the family system and subsystems and also close environment is the most active source of all generations.

Key Words: *Family, Generation, Meaning of Life, Systemic Family Therapy*

Giriş

Adler'in (2014: 7) ifadesiyle hayatın öznel bir yaklaşımla anlamlandırılması, hayata dair dünyada yaşayan insanlar sayısınca anlamın olduğu sonucuna bizi götürmektedir. Anlamlandırma üzerinde yapılacak tahliller ve ortaya konulacak kriterlerin sübjektif bir karaktere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Üstelik hayatı anlamlandıran kişiler, kendi açılarından mevcut yaşam koşulları içinde konuyu enine boyuna değerlendirerek en doğru anlamlandırmayı yaptıklarına inanmaktadırlar. Ayrıca anlam tecrübesinin kişiye özel bir süreçten ibaret olması aynı zamanda bir insanın anlamlı bulduğunu bir başkası tamamen anlamsız bulabileceğini ortaya koyduğu gibi mutlak, sabit, değişmez bir anlamın olmadığını, içinde bulunulan durum ve şartlara hatta yaş dilimlerine bağlı olarak anlamın değişebileceğini de göstermektedir. Çünkü insanın anlam dünyası bilgi, yaş, sosyal çevre, eğitim, zaman ve şartlara göre değişebilmektedir. Literatürde yer aldığı üzere, anne/babalarını bireyselliklerine saygı duymadığı ve özgürlüklerini kısıtladığı için eleştiren genç kuşakların, anne/baba olduklarında çocuklarına yönelik aynı davranışı tekrarlamaları buna güzel bir örnektir.

İnsanlar yaşamları için bir amaç tanımladıklarında genellikle anlamlı bir hayat kurabilmekte, deneyim ve günlük olaylardan kaynaklanan amaçlara eğilim göstermektedirler. Bu kapsamda insanlar yaşam amaçlarını *beden (duyum)*, *başarı (kariyer)*, *ilişki* ve *maneviyat* alanlarında belirlemekte ve bu amaçları gerçekleştirmek için mücadele vermektedirler. Aynı zamanda bu yaşam amaçlarını yasadıkları çatışmaların çözümünde bir kaynak olarak da kullanmaktadırlar. *Bedensel (duyum) amaçlar* bireylerin bedenlerini rahatlatmak için hangi spor ve hobilerle nasıl uğraşacaklarına dair planlara sahip olmalarıyla ilgiliyken; *kariyer (başarı) amaçları* yaşamları boyunca hangi işlerde çalışacaklarına ve nasıl bir ilerleme göstereceklerine ilişkin planlama yapmalarını ifade etmektedir. *İlişkisel amaçlar* ise bireylerin evlenecekleri kişide aradıkları özellikleri belirlemeleri, eşleri ve yakın çevreleri ile nasıl bir yaşam geçireceklerine ilişkin planlama yapmaları; *maneviyat amaçları* da insanların hayatlarında ne için çaba göstermeleri gerektiğine ilişkin nihai bir vizyon belirlemelerinde dini inançlarını temel almaları şeklinde tanımlanmaktadır (Peseschkian, 1996 akt.: Demirel, 2013: 126).

Adler'e (2014: 11-15) göre yaşamdaki sorunlar iş / güç, toplumsallık

ve aile hayatından kaynaklanan ödevlerle ilgilidir. Ödevleri başarıyla yerine getiren insanlar, hayatın anlamının başkalarıyla paylaşma, ortak çalışma, başkalarına ilgi gösterme, onlarla işbirliği içinde bulunma olduğunu benimseyerek, karşılaşacağı güçlükleri insanlığın çıkarlarıyla uyum içindeki çarelere başvurarak yenmeye çalışacaklardır. Dolayısıyla hayatın anlamı Adler'e göre toplum için çalışmaktadır ki atalarımızdan devraldığımız miras, bunun bir göstergesidir. Terry Eagleton (2017: 114) da hayatın anlamını mutluluk olarak belirler. Mutluluk dışında güç, aşk, haz, özgürlük, Tanrı, özveri, tefekkür, doğayla uyum içinde yaşamak, ölüm, dünyevi başarı, çevrenin saygısı, vb. gibi başka anlamların da var olduğunu belirtse de gerçek anlamın anne, baba ve çocuk gibi en yakınlarıyla olan ilişkiler sayesinde bulunabileceğini ifade eder. Bir bakıma mutluluk, üyeleri arasında kaliteli ve tatmin edici ilişkiler bulunan aile yaşamında aranmalıdır. Harvard Üniversitesi tarafından 1939-2014 yılları arasında yapılan ve 75 yıl süren araştırma sonuçları da insanları sağlıklı ve mutlu kılan tek şeyin ya da iyi/anamlı bir hayatın ancak kaliteli ve tatmin edici ilişkilere sahip olmaktan geçtiğini ortaya koyar (Grant ve Glueck Study, 2014). Tolstoy (2015: 163-167) da hayatın anlamını iyilik yapmak, yaşanan “ân”ın ve ilişki kurduğumuz insanların değerini bilmek olarak ifade eder.

Literatüre bakıldığında sosyoloji, psikoloji, pedagoji gibi sosyal bilimlerde insan hayatının çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak yaş dilimlerine ayrıldığı görülür. Tasnifin tamamı genel olarak insanı ve davranışlarını anlamayı, sorunlarına çözüm bulmayı, hayatı nasıl anlamlandırdıklarını tespit ederek daha işlevsel hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bireyin hayata yönelik iyimser bir bakış açısına sahip olmasında en etkili sosyal kurumun da aile olduğu belirtilmektedir. Yapılan araştırmalar ortak şu düşüncüyü ortaya koymaktadırlar. İnsanları sağlıklı ve mutlu kılan iyi bir hayat ancak kaliteli ve tatmin edici ilişkilere sahip olmaktan geçmektedir ki her biri ayrı kişiliğe, değerlere, rol, beklenti ve yeteneklere sahip üyelerine bu ortamı aile sunmaktadır. Bulut (1993: 3) ve İçağasıoğlu Çoban'ın (2007: 39) ifadeleriyle de aile kurumu genelde şu iki temel fonksiyonu açısından değerlendirilmektedir. Birincisi neslin devamını sağlaması, fiziksel koruma ve bakımını sağlaması, bireye kişilik özelliklerini kazandırması. İkincisi bireyin ekonomik faaliyetler, sosyal kontrol, eğitim, boş zaman faaliyetleri, din gibi sosyal davranışlarının kökenini oluşturması.

Özellikle çocuğun doğumundan itibaren öz bakım gereksinimlerini

karşılamanın, ona duygusal, manevi ve kendini gerçekleştirme motivasyonlarını kazandırarak zengin bir sosyal destek ortamı sunan aile eşsiz niteliktedir (Mavili Aktaş, 2014: 87). Bu kapsamda temel toplumsal kurumların başında gelen ailenin çocukların kişilik gelişiminde önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 0-6 yaş arasındaki okul öncesi dönemde çocukların aile içinde geçirdiği yaşantıların ve bu dönemin izlerinin onun yetişkinlik yıllarındaki kişilik özellikleri üzerinde ve hayatını anlamlandırma belirleyici rolü olduğu, Bowlby tarafından geliştirilen bağlanma kuramında olduğu gibi birçok araştırmacı tarafından belirtilmiştir (Sümer, 2012: 171). Yaşanan toplumsal koşullar ve teknolojik gelişmeler aileyi hem yapısal hem de işlevsel açıdan etkilediği gibi kuşakların hayata bakışı, gerek kendi arasında gerekse diğer kuşaklar arasındaki iletişim, etkileşim ve beklentileri üzerinde de etkili olmaktadır. Dolayısıyla aile üzerinde etkili olan değişim ve dönüşümlerin sağlıklı bir şekilde yönetilememesi hayatın kötümser olarak anlamlandırılmasına, kuşaklar arasında çatışmalara, yaşam kalitesinin düşmesine ve yaşam doyumu azalmasına sebep olmaktadır. Özellikle ebeveynleriyle yaşanan çatışmalar sonrasında genç kuşaklar, modern kent toplumunda akraba gruplarına veya internet ve sosyal medyaya yönelmektedirler ki bu durum madde bağımlılığından çocuk suçluluğuna kadar birçok soruna kaynaklık edebilmektedir. Ya da anlamsız bir hayata sahip olduğuna inanan kuşaklar yalnızlaşarak, topluma yabancılaşarak içine kapanmaktadır. Bunun sonucunda yaşanan psikolojik depresyonlar, intihara kadar giden bir sürecin başlamasına sebep olabilmektedir.

Bu nedenle de bir disiplin ve meslek olarak sosyal hizmet, kişi ve ailelerin maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesini ve yükseltilmesini amaçlamaktadır (SHK, 2828 / md. 3). Sosyal hizmetin koruyucu ve önleyici, iyileştirici / rehabilite edici, değiştirici / geliştirici işlevleri ve amaçları, sorunların ortaya çıkmadan tespit edilerek koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınmasıyla birlikte mevcut sorunların anlaşılmasına ve çözümüne katkı sağlamaktadır. Sosyal hizmet uygulamasının birey, aile ve toplulukların kişiler, kişilerarası, sosyo-ekonomik ve politik güçlerinin artırılarak şartlarını geliştirme ve onlara yardım etme süreci oluşu da (Barker, 1999 akt: Çifci ve Uluocak, 2011: 100) çözüme katkının bir başka ifadesidir. Böylelikle sosyal çalışmacıların uyguladığı yöntem ve teknikler, müracaatçıların yaşam kalitelerinin artırılmasına, yeni yaşam amaçları belirlenerek hayatın iyimser

bir şekilde anlamlandırılmasına hizmet etmektedir.

Bu bağlamda kuşakların hayatı anlamlandırmasında ailenin ve kuşakların rolünü inceleyen çalışma, değişen yaşam koşulları neticesinde kuşakların hayatı yeniden anlamlandırıp yaşam amaçlarını belirleyişini, kuşakların sıkıntılara karşı nasıl davranış biçimleri geliştirdiklerini, ortaya koymayı amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın kapsamını teşkil eden Atilla Uras Anadolu Lisesi'nde okuyan öğrencilere, onların ebeveynlerine ve büyük anne ve dedelerine anket uygulaması yapılmıştır. Araştırmacılarca hazırlanıp katılımcılara yöneltilen sorular okul ile yapılan görüşmenin ardından gerekli resmi izinleri almak üzere okulun bağlı bulunduğu İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü vasıtasıyla İstanbul Valiliği'ne müracaat edilmiştir. 25 Şubat 2019 tarihinde İstanbul Valiliği tarafından istenen Etik Kurulu Raporu'nun Yalova Üniversitesi'nden temin edilmesi amacıyla yapılan müracaat ile başlayan süreç, resmi izinlerin alınması, anketlerin yapılacağı öğrenci, anne/baba ile dede / ninelerin belirlenmesi, anketlerin çoğaltılması ve uygulanması aşamalarının 29 Mayıs 2019 tarihinde sonuçlanmasıyla verilerin analizi aşamasına geçilmiştir. Valilik tarafından imzalı ve mühürlü formlar çoğaltılarak ergenlerin tamamına okulda uygulanmıştır. Ebeveynlerin çoğunluğuna ise veli toplantılarında ve iki görüşmeler sırasında okulda; bazı ebeveynler ve yaşlı kuşaklara ise randevu alınarak evinde anket uygulanmıştır. Katılımcılar araştırmanın hitap ettiği kitle dikkate alarak rastgele seçilmiştir. Ebeveyn ve öğrencilere yönelik okulda yapılacak anket çalışmasında okul rehber öğretmenleri ve sınıf rehber öğretmenlerinden; evlerdeki ebeveyn ve yaşlı kuşaklara yapılacak anket çalışmasında ise sorumluk sahibi gönüllü öğrencilerden destek alınmıştır. Öğrenciler 18 yaşın altında olduklarından dolayı etik açıdan ailelerinin izni gerekli olduğundan yine İstanbul Valiliği tarafından onaylanan veli izin dilekçesi öğrenciler vasıtasıyla ailelere gönderilerek imzalatıldıktan sonra araştırmacı tarafından toplanmış ve sonrasında anket uygulamasına başlanmıştır.

Araştırmanın evreni İstanbul ilidir. İstanbul farklı sosyo-kültürel ve ekonomik yapısıyla Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelen insanların ikamet ettiği bir şehirdir. Dolayısıyla bu şehirde yaşayan dedeler ve büyük anneler, ebeveynler ve onların ergenlik çağındaki çocukları araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. İstanbul'daki bütün dede, büyükanne, ebeveyn

ve ergenlere yönelik bir araştırma yapmak mümkün olmadığından İstanbul ili Maltepe İlçesi Atilla Uras Anadolu Lisesi'nin öğrencileri, ebeveynleri ve onların dedeleri ve büyükanneleri örneklem olarak alınmıştır. Karasar'ın ifadesiyle (2012: 110) örneklem, belli bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir. Araştırmalar genelde örneklem kümeler üzerinde yapılır ve alınan sonuçlar, ilgili evrenlerine genellenir. Atilla Uras Anadolu Lisesi, 425 erkek ve 440 kız öğrencisi olan bir okuldur. Araştırma, Atilla Uras Anadolu Lisesi'nde okuyan öğrenciler (527 kişi), onların orta kuşak ebeveynleri (258 kişi) ile dede ve ninelerine (79 kişi) uygulanmıştır. Anket uygulanan kişilerin toplamı 864'tür. Okulun öğrencileri ve aileleri, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahiptir. Geçmiş yıllarda Türkiye'nin farklı illerinden gelerek İstanbul'a yerleşen bu aileler Maltepe başta olmak üzere Kartal, Pendik, Tuzla, Ataşehir ve Sancaktepe ilçelerinde ikamet etmektedirler.

Anket yöntemiyle toplanan veriler Statistical Package For Social Sciences (SPSS) programı kullanılarak öğrenci ve yakınları (anne-baba ile dene-nene) bağımsız değişkeni ile hayatın anlam ve amacını, hayata karşı takınılan tavrı ve hayatı anlamlandıran kurum ve kişileri tespit etmeye yönelik bağımlı değişkenler arasındaki çapraz ilişkiler kurulmuştur. Tablolar yüzde 5 anlamlılık değeri üzerinden; bulgular da “Çok Kuşaklı Aile Terapisi” kuramı açısından değerlendirilmiştir.

Bulgular

Hayatın Anlam ve Amacına Dair Temel Göstergeler

Tablo 1: Sizce hayata hâkim olan nedir?

		Öğrenci	Anne-Baba	Nene-Dede	Total
Hayat, hem nimet hem fırsat hem de bir imtihandır.	Sayı	277	182	55	514
	%	52,6%	70,5%	69,6%	59,5%
Hayat, acılar, sıkıntılar, savaşlar, afetler, ölümlerle vs. doludur.	Sayı	105	16	8	129
	%	19,9%	6,2%	10,1%	14,9%
Hayat, her an çok değerli fırsatlar sunan bir zenginliğe sahiptir.	Sayı	84	25	4	113
	%	15,9%	9,7%	5,1%	13,1%

Hayat, iyiliğin, yardımlaşmanın, erdemin galip geldiği bir süreçtir.	Sayı	48	32	12	92
	%	9,1%	12,4%	15,2%	10,6%
Diğer (belirtiniz)	Sayı	13	3	0	16
	%	2,5%	1,2%	0,0%	1,9%
Total	Sayı	527	258	79	864
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yüzde 5 anlamlılık ve 8 serbestlik derecesine göre $\chi^2= 50,19$, $P= ,000$

Hayatın hem nimet hem fırsat hem de bir imtihan olduğu düşüncesini hem öğrenci (%52,6), hem anne/baba (%70,5) ve hem de dede/nineler (%69,6) yüksek oranda dile getirmektedir. Sonrasında hayatın acılar, sıkıntılar, savaşlar, afetler, ölümlerle dolu olduğuna dair düşüncenin genç kuşaklar tarafından ikinci sırada, orta ve yaşlı kuşaklardan daha yüksek oranda dile getirilmesi (%19,9) onların hayata karamsar bir bakışa sahip olduklarının göstermektedir. Ancak üçüncü sırada bulunan ve orta ve yaşlı kuşaklardan daha yüksek oranda yer verilen hayatın her an çok değerli fırsatlar sunan bir zenginliğe sahip olduğu düşüncesi (%15,9) iyimser bir bakış açısının varlığını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla genç kuşakların kararsızlıklar yaşadıkları sonucuna varılabilir.

Hayatı her an çok değerli fırsatlar sunan bir zenginliğe sahip görmede genç kuşaklardan yaşlı kuşaklara doğru oranların düşmesi; buna mukabil hayatı iyiliğin, yardımlaşmanın, erdemin galip geldiği bir süreç olarak değerlendirmede ise yükselmesi dikkati çekmektedir. Bu da toplumsal ve dini değerlerin yaş ilerledikçe kuşaklar açısından daha fazla önemsendiği anlamına gelmektedir. Zira Sümer'in (2015) belirttiği gibi din, hayatı hem bir nimet hem bir imtihan olarak görmektedir.

Tablo 2: Sizce hayatın temel göstergesi nedir?

		Öğrenci	Anne-Baba	Nene-Dede	Total
Hayat, iyi ve kötü yönleriyle bir bütündür; güzel bakmak gerekir.	Sayı	257	144	42	443
	%	48,8%	55,8%	53,2%	51,3%
Problemsiz bir hayat düşünülemez, sıkıntılara karşı sabırla mücadele etmek gerekir.	Sayı	161	86	24	271
	%	30,6%	33,3%	30,4%	31,4%

Hayat, sıkıcı, meşakkatli, bıktırıcıdır; katlanmaktan başka çare yok.	Sayı	61	7	3	71
	%	11,6%	2,7%	3,8%	8,2%
Hayat, sona erdirilemeyecek kadar güzel ve canlıdır, doya doya yaşamak gerekir.	Sayı	47	17	10	74
	%	8,9%	6,6%	12,7%	8,6%
Diğer (belirtiniz) ...	Sayı	1	4	0	5
	%	0,2%	1,6%	0,0%	0,6%
<i>Total</i>	Sayı	527	258	79	864
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yüzde 5 anlamlılık ve 8 serbestlik derecesine göre $\chi^2 = 29,65$, $P = ,000$

Hayatın iyi / kötü yönleriyle bir bütün olduğundan, hayata güzel bakmanın ve problemsiz bir hayat olamayacağı için sıkıntılara karşı sabırla mücadele etmenin gerekliliğini vurgulayan görüşlerin toplam istatistiksel oranları öğrenci (%79,4), anne / baba (%89,1) ve dede / ninelerde (%83,6) birbirine yakındır ve en öncelikli değerlendirmedir. Özellikle de daha çok duygusal hareket etme özelliğine sahip genç kuşaklarca yapılan bu değerlendirme dikkat çekicidir. Hayatın sıkıcı, meşakkatli, bıktırıcı olmasından dolayı katlanmaktan başka çarenin olmadığını belirtenler arasında genç kuşakların (%11,6) anne-babaları (%2,7) ile dede-ninelerinden (%3,8) yüksek olması onların hayata karamsar bakış açısına sahip olduklarını göstermektedir. Çağın şartlarına bağlı olarak ekonomik bağımsızlık, özgürlük anlayışı, gelecek kaygısı gibi nedenlerden kaynaklanan bu küçük farklılıklara rağmen hayatın temel göstergeleri açısından öğrenci ile yakınları arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: Hayatın anlam ve amacı hakkındaki düşünceniz nedir?

		Öğrenci	Anne-Baba	Nene-Dede	Total
İnsanlar kendi amaçlarını kendileri belirleyerek, kendi yaşamlarını anlamlandırmalıdır.	Sayı	220	72	15	307
	%	41,7%	27,9%	19,0%	35,5%
Hayatın kendi içinde mutlaka bir anlamı/amacı vardır; onu bilip ona göre yaşamak gerek.	Sayı	133	82	27	242
	%	25,2%	31,8%	34,2%	28,0%

İnsanlar başıboş yaratılmamıştır; yaptıklarından sorumlu tutulacağını bilip ona göre yaşmalıdır.	Sayı	111	93	35	239
	%	21,1%	36,0%	44,3%	27,7%
Hayat anlamsızdır, anlam arama çabaları boşadır; o yüzden hayatın tadını çıkarmaya çalışmalıdır.	Sayı	57	9	2	68
	%	10,8%	3,5%	2,5%	7,9%
Diğer (belirtiniz)...	Sayı	6	2	0	8
	%	1,1%	0,8%	0,0%	0,9%
<i>Total</i>	<i>Sayı</i>	<i>527</i>	<i>258</i>	<i>79</i>	<i>864</i>
	<i>%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>

Yüzde 5 anlamlılık ve 8 serbestlik derecesine göre $X^2 = 58,64$ ve $P = ,000$

Hayatın anlam ve amacı hususunda öğrenci ile en yakınları arasında tam tersi bir akış olmakla birlikte anlamlı bir ilişki görülmektedir. Buna göre genç kuşak arasında hayatı anlamlandırmayı ve amaçlarını belirlemeyi (%41,7) insana yükleme ilk sırada gelmektedir. Onu sırasıyla hayatın kendi içinde bir anlamı/amacı vardır, onu bilip ona göre yaşamak gerekir düşüncesinde olanlar (%25,2) ve inanca atıfla insanların başıboş yaratılmadığını, dolayısıyla yaptıklarından sorumlu tutulacağını bilip ona göre yaşaması gerektiğini belirtenler (%21,1) takip etmektedir. Bu sıralama anne-baba ve dede-nenelerde genç kuşakların tam tersi olmakla birlikte birbirine yakın oranlardadır. Hayatı anlamsız ve anlam aramayı da boşuna bir çaba gördüğünden dolayı hayatın tadını çıkarmayı tercih eden anne-baba ve nine-dedelerin oranı (ort.: %3) genç kuşaklardan (%10,8) çok azdır.

Anlamlı Hayat İçin Sergilenen Duruş ve Davranışlar

Tablo 4: *Aşağıdakilerden hangisi sizin hayat karşısındaki duruşunuzu yansıtır?*

	Öğrenci	Anne-Baba	Nene-Dede	Total	
Yaşadığım sıkıntılara rağmen zorluklarla mücadele etmekten vazgeçmiyorum.	Sayı	299	144	30	473
	%	56,7%	55,8%	38,0%	54,7%

Aile ve akrabalarımla iletişimim güçlüdür; sevinçlerimizi ve üzüntülerimizi paylaşıyorum.	Sayı	91	87	40	218
	%	17,3%	33,7%	50,6%	25,2%
Yaşadığım dünyada iyiye ve güzele dair pek bir şey bulamıyorum.	Sayı	73	9	2	84
	%	13,9%	3,5%	2,5%	9,7%
Dindarım ama dinin hayatımın tamamını şekillendirmesine izin vermem.	Sayı	43	12	6	61
	%	8,2%	4,7%	7,6%	7,1%
Diğer...	Sayı	21	6	1	28
	%	4,0%	2,3%	1,3%	3,2%
<i>Total</i>	Sayı	527	258	79	864
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yüzde 5 anlamlılık ve 8 serbestlik derecesine göre $X^2=74,64$ ve $P=,000$ Zorluklarla mücadele etmekten vazgeçmediğini belirten öğrenciler (%56,7), anne/babalar (%55,8), dede/nineler (%38,0) oranına sahiptirler. Yaş ilerledikçe zorluklarla mücadele etme yeteneğinde veya anlayışında zayıflama meydana gelmektedir. Buna karşın aile ve akrabalarla ilişki ve etkileşimde dede/nineler (%50,6) en fazla orana sahiptirler. Onları, anne/babalar (%33,7) ve genç kuşak (%17,3) takip etmektedir.

Tablo 5: Hayatınızı anlamlandırırmda, karşınıza çıkan ve üstesinden gelmekte zorluk çektiğiniz sıkıntılar karşısında, şimdiye kadar nasıl davrandınız?

		Öğrenci	Anne-Baba	Nene-Dede	Total
Hatalarımı sorguladım, hayatım için yeni amaçlar belirledim.	Sayı	159	68	6	233
	%	30,2%	26,4%	7,6%	27,0%
Destek almak için aile ve yakın çevreme başvurdum.	Sayı	89	34	9	132
	%	16,9%	13,2%	11,4%	15,3%
Rahatlamak ve yardım istemek için bol bol Yaratıcıya dua ettim.	Sayı	87	112	50	249
	%	16,5%	43,4%	63,3%	28,8%
Her şeyi boş verdim, sıkıntılarımı görmezden geldim.	Sayı	85	8	4	97
	%	16,1%	3,1%	5,1%	11,2%
Böyle bir hali hiç yaşamadım.	Sayı	44	18	5	67
	%	8,3%	7,0%	6,3%	7,8%

İsyan ettim, ümitsizliğe düştüm, hayata karamsar baktım.	Sayı	36	5	1	42
	%	6,8%	1,9%	1,3%	4,9%
Psikoloğa ya da aile danışma merkezi gittim.	Sayı	16	5	2	23
	%	3,0%	1,9%	2,5%	2,7%
Diğer...	Sayı	11	8	2	21
	%	2,1%	3,1%	2,5%	2,4%
Total	Sayı	527	258	79	864
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yüzde 5 anlamlılık ve 14 serbestlik derecesine göre $X^2 = 136,94$ ve $P = ,000$

Zorluklar karşısındaki davranış biçimlerinde kuşaklar arasında farklılık görülmektedir. Yaşlı kuşak zorluklar karşısında ağırlıklı Yaratıcıya dua etmeyi (%63,3) ve sonra destek almak için aile ve yakın çevresine başvurmayı (%11,4) seçmektedirler. Anne-baba katılımcılar içinde de zorluklar karşısında Yaratıcıya dua etmeyi (%43,4) önceleyenler ilk sırada yer alırken ikinci sırayı hatalarını sorgulayıp yeni amaçlar belirlemeyi tercih edenler (%26,4) almaktadır. Destek almak için aile ve yakın çevresine başvurmayı (%13,2) seçenler ise üçüncü sırada kalmaktadırlar. Genç kuşakta ise hatalarını sorgulayıp yeni amaçlar belirlemeyi tercih edenler (%30,2) en yüksek orana sahiptirler. Destek almak için aile ve yakın çevresine başvurmayı (%16,9), Yaratıcıya dua etmeyi (%16,5) ya da her şeyi boş verip sıkıntılarını görmezden gelen (%16,1) öğrenciler birbirlerine yakın oranlarda dağılmışlardır.

Hayatı Anlamlandıran Temel Kurum ve Kişiler

Tablo 6: Hayatı anlamlandıran temel kurum sizce hangisidir?

	Öğrenci	Anne-Baba	Nene-Dede	Total	
Aile ve yakın çevre	Sayı	235	131	42	408
	%	44,6%	50,8%	53,2%	47,2%
Eğitim ve kültür	Sayı	155	78	13	246
	%	29,4%	30,2%	16,5%	28,5%
Ekonomi, bilim ve teknoloji	Sayı	69	12	0	81
	%	13,1%	4,7%	0,0%	9,4%
Din	Sayı	36	28	24	88
	%	6,8%	10,9%	30,4%	10,2%

Siyaset ve medya	Sayı	14	5	0	19
	%	2,7%	1,9%	0,0%	2,2%
Diğer (belirtiniz)	Sayı	18	4	0	22
	%	3,4%	1,6%	0,0%	2,5%
Total	Sayı	527	258	79	864
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yüzde 5 anlamlılık ve 10 serbestlik derecesine göre $X^2=72,28$ ve $P=,000$

Yaş ilerledikçe, aile ve yakın çevrenin kuşaklar tarafından temel kurum olarak kabul edilme oranı artmaktadır ve her kuşak için ilk sırayı almaktadır. Genç kuşaklarda %44,6, orta kuşak anne / babalarda %50,8 ve dede / ninelerde %53,2. İkinci sırayı genç (%29,4) ve orta kuşakta (%30,2) eğitim ve kültür; yaşlı kuşakta (%30,4) din almaktadır. Ekonomi, bilim ve teknoloji genç kuşakları (%13,1) orta kuşağa (%4,7) nazaran daha fazla etkilemekte; dede / nineler ise hayatlarını anlamlandıran kurum olarak görmemektedirler (%0,0).

Tablo 7: Hayatı anlamlandırma ve amaçlarınızı belirlemenizde etkili kişiler kimlerdir?

	Öğrenci	Anne-Baba	Nene-Dede	Total	
Annem	Sayı	222	17	1	240
	%	42,1%	6,6%	1,3%	27,8%
Ailem –çocuklarım, annem, babam, eşim, kardeşlerim-	Sayı	135	61	16	212
	%	25,6%	23,7%	20,3%	24,5%
Ailem, arkadaşlarım ve öğretmenlerim	Sayı	104	10	2	116
	%	19,8%	3,9%	2,6%	13,3%
Çocuklarım ve eşim	Sayı	0	160	60	222
	%	0,0%	62,0%	76,0%	25,7%
Diğer	Sayı	64	10	0	74
	%	12,1%	3,9%	0,0%	8,6%
Total	Sayı	527	258	79	864
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yüzde 5 anlamlılık ve 18 serbestlik derecesine göre $X^2 = 560,04$ ve $P = ,000$.

Hayatın anlamlandırılması ve yaşam amaçlarının belirlenmesinde etkili olan kişi için sadece annesini belirten öğrenciler ilk sırada (%42), bir bütün olarak ailesini kodlayanlar ikinci (%25,6), ailem, arkadaş ve öğretmenlerini

kodlayanlar (%19,8) üçüncü sırada gelmektedir. Orta kuşak / anne / babalar (%62) ile yaşlı kuşak / dede / nineler (%76) içinse ilk sırada çocuklar ve eşler; sonrasında da anne/babalar (%23,7) ile dede / nineler (%20,3) için bir bütün olarak ailesi hayatlarını anlamlandırın ve yaşam amaçlarının belirlenmesinde etkili olan kişilerdir.

“Çok Kuşaklı Aile Terapisi” Kuramı Çerçevesinde Tartışma

Çok Kuşaklı Aile Terapisi

Aile sistemleri terapisinin teorisyeni ve en bilinir uygulayıcısı Murray Bowen'dır. Kişilerin ailedeki ilişkiler sistemi ve sistem içindeki pozisyonlarına bağlı olarak gösterdikleri işlevsellik düzeyi ile ilgilenen ve kuşaklar arası geçişi dikkate alan bir kuramdır. Sıklıkla “Çok Kuşaklı / Kuşaklararası Aile Terapisi” olarak anılmasının nedeni ailenin geçmişine yaptığı vurguya dayanır. Tarihsel olarak aileye bakmasına rağmen eşzamanlı olarak şimdiye odaklanır.

Geleneksel geniş aile yapılarında büyük anne, dede, amca gibi diğer aile üyeleri çocukların hayatı tanıma ve anlamlandırma sürecinde katkı sağlarken çekirdek ailelerde anne ve baba rol model olarak sorumluluk yüklenmekte, mevcut imkânlar çerçevesinde çocukların hangi konularda, nerede ve nasıl eğitim alması gerektiğinin kararını vermekte, çocukların geleceğini planlamaktadırlar. Bu çabalar çocukların anlam dünyasını şekillenmesinde, gelecekle ilgili yaşam amaçlarının oluşmasında ve gerçekleşmesinde katkıda bulunmaktadır. Okul seçimi, meslek seçimi, evlilik zamanında eş seçimi gibi hususlar ailenin katkısıyla oluşan anlam dünyasının izlerini taşımaktadır. Murray Bowen'in “Kuşaklararası Aile Terapisi Yaklaşımı” önceki kuşakların psikolojik özelliklerini kendi ailelerine nasıl aktardıkları ve ailelerin bu durumdan nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Corey (2008 akt.: Acar ve Voltan-Acar, 2013: 37) bu kuramın “Çok Kuşaklı Aile Terapisi” olarak da adlandırıldığından söz etmektedir. Nazlı (2001: 69) kuramın temel ilkelerini üç maddede özetlemektedir:

- ✓ İletişim kalıpları öğrenilmiştir ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.
- ✓ Kişi ve aile davranışları bu kalıpların sonucudur.
- ✓ Aile sistemi homeo-statiktir.

Bu açıdan bakıldığında Bowen'in kuramını diğer aile terapilerinden

farklı kılan yönü, aileyle ilgili sorunların anlaşılması ve çözümünde, önceki kuşakların hayatı anlamlandırma şeklinin sonraki nesillerin aile etkileşimlerini nasıl etkilediğini tespit etmeye çalışmasıdır. Bowen çok kuşaklı / kuşaklararası aile terapisini sekiz kavramla ifade etmektedir.

Tablo 8: Bowen'in Çok Kuşaklı / Kuşaklararası Aile Terapisini Sekiz Kavramı

1	<p><i>Benliğe farklılaşma (differentiation of self):</i> Bireyin kendisini ailenin duygusal atmosferinden ayırt etmeyi başarabilmesidir. Bireyleri birleşme (bireyin özerkliğini koruyarak yiyecek, barınacak yer, çoğalma, güvenlik vs. ihtiyaçların karşılanması başta olmak üzere sorunların çözümünde ve ihtiyaçların karşılanmasında diğer kişiler veya aile üyeleriyle birlikte hareket etmesi) ile farklılaşma (bir taraftan kişiler arası ilişkilerde insanın kendisini diğerlerinden farklı ve özerk görebilme; diğer taraftan ise düşünce ve heyecanlarını birbirinden ayırt edebilme yeteneği) düzeylerine göre belirleyen bir kavramdır (Bowen, 1981 akt.: Nazlı, 2001: 70). Fenell ve Weinfeld'un (2003 akt.: Acar ve Voltan-Acar, 2013: 38) ifadesiyle bireyin güçlü bir benlik duygusuna sahip olması, başkalarının etkisinde kalmadan davranışlarını seçebilmesi yeteneğidir.</p>
2	<p><i>Üçgen (triangles):</i> İki kişi arasında yaşanan sorunların çözümünde çatışmaları aşmak, anksiyeteyi düşürmek ve normalleşmeyi sağlamak için rehberlik yapmak üzere üçüncü kişinin katılımıyla üçgen oluşturulmaktadır. Bu kişi daha çok danışman olarak kabul edilse de;</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Çocuklar arasındaki sorunların çözümünde anne/baba, ✓ Ebeveynler arasındaki sorunların çözümünde dedeler/büyük anneler, ✓ Kuşaklar arası veya aynı kuşaktan olan kişiler arasındaki sorunların çözümünde her iki kişinin de saygı duyduğu ve değer verdiği arkadaşı/ akraba gibi üçüncü kişiler gerilimi azaltmak üzere arabulucu rolünü üstlenebilmektedirler. Bu rolü üstlenen kişilerin davranışları sürece olumlu katkı sağladığı gibi sorunun ağırlaşmasına da sebep olabilmektedir (Özburun, 2018).
3	<p><i>Çekirdek ailenin duygusal sistemi (nuclear family emotional system):</i> Anne-baba-çocuk arasındaki belli kalıplar önceki kuşaklardan kopya edilmiştir ve bunlar gelecek kuşaklar tarafından tekrarlanacaktır. Çalışma açısından aileler hayatı nasıl anlamlandırıyorlarsa gelecek kuşakların da bu anlam dünyasına göre karar verip yaşam amaçlarını belirlemesidir (Özburun, 2018).</p>

---

4 *Aile yansıtma süreci (family projection process):* Çok az düzeyde farklılaşabilmiş ebeveynlerin kendi sorunlarını ve olgunlaşmamış duygularını/kaygılarını çocuklarına yansıtmasını ifade etmektedir. Hayata karşı olumsuz bakış açısına sahip olan ebeveynler -özellikle de anneler- oluşturdukları anlamı, duygusal olarak ebeveynye bağlı ve benlik farklılaşması çok az düzeyde olan savunmasız çocuklarına aktarmaktadırlar (Bowen, 1981 akt.: Nazlı, 2001: 75). Bu durum sonraki kuşakların farklılaşmalarının daha düşük düzeyde olmasına neden olmaktadır.

5 *Duygusal geri çekilme / yoksunluk (emotional cutoff):* Bireyin, kaygısını yönetmek için diğer kişiyle duygusal olarak fazla ilgilenmemesidir. Bowen'a göre (1981 akt.: Nazlı, 2001: 75) bireyler geçmişlerinde ne kadar çok duygusal yoksunluk yaşamışlarsa, evliliklerinde daha başarılı olurlar ve çocuklarının da kendisinden daha fazla yoksunluk yaşamasına müsaade ederler. Ayrıca ebeveynler ile kendi ebeveynleri arasında da yoksunluk varsa, ebeveyn ile kendi çocukları arasında da olma ihtimali yüksektir.

6 *Kuşaklar arası aktarma süreci (multigenerational transmission process):* Ailelerde stresle baş etme stratejilerinin ve yöntemlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır (Gladding, 2006 akt.: Acar ve Voltan-Acar, 2013: 42). Sorunlar yaşayan ve desteğe ihtiyaç duyan çocukların geçmiş kuşakları incelendiğinde düşük düzeyde farklılaşmış birçok insan olduğunu görmek mümkündür.

7 *Kardeş konumu (sibling position):* Kardeş durumunun çekirdek ailenin duygusal süreci üzerindeki etkisidir ve çocuklar ailedeki doğum sıralarına göre karakter özellikleri geliştirmektedirler (Goldenberg ve Goldenberg, 2008 akt.: Acar ve Acar, 2013: 42). Bireyin aile içindeki rolünün sonraki aile yaşamına etkide bulunduğu kabul edilmektedir.

8 *Toplumsal gerileme (societal regression):* Bowen'a (1985 akt.: Acar ve Voltan-Acar, 2013: 43) göre bir toplum savaş, doğal afet, ekonomik kriz ve diğer travmalar sonucu kronik kaygı yaşadığında rasyonel kararlar vermektense duygusal temelli kararlar verirler. Bu sürecin sonucunda ailenin fonksiyonlarında bozulmalar ve farklı şekillerde semptomlar ortaya çıktığı gibi toplumda da kaygı ve semptomlara sebep olmaktadır. Çünkü aile ve toplum karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler.

Kısaca, yaklaşım, kişilerin anlam dünyasının oluşmasında ve hayatı anlamlandırmasında diğer kuşakların etkilerini görme fırsatı sunmaktadır. Zira ailede ortaya çıkan semptomlar birkaç kuşaktan beri gelen aile üyeleri arasındaki etkileşimlerin bir sonucudur. Kuşakların kaygılarını, sorunlarla baş etme stratejilerini ve hayatı nasıl anlamlandırdıklarını bilmek kaygıların giderilmesine ve sağlıklı aile yapılarının oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Tartışma

Göka (2014: 116), Ernst Cassirer'in insanı "anlam üreten varlık-animal symbolicum" diye tanımladığını aktarır. Logoterapi isminde anlam merkezli bir psikoterapi metodu geliştiren Frankl'a göre de (1992: 47) insanların anlam arayışları durdurulduğu takdirde "*varoluşsal engellenme*" ortaya çıkmakta ve zamanla "*noojenik nevroz*" adı verilen bir anlamsızlık krizine sebep olmaktadır. Bu da 'anlamın mutlak ve değişmez olmadığı' (Aydın vd., 2015: 42) anlamına gelmektedir ki insanın anlam dünyasının bilgi, yaş, eğitim, sosyal çevre, zaman ve şartlara göre değişebildiğini ve değişimde etkili kurumların/etkenlerin varlığını ifade eder. Bu bağlamda, üç kuşak için de geçerli olmak üzere, hayatın anlamlandırılması ve yaşam amaçlarının belirlenmesinde etkili olan kişi ister sadece anne, ister tüm fertleriyle aile, ister çocuklar ve eşler olsun hepsi aileyi dile getirmektedir (Tablo 8). Çok kuşaklı aile terapisinin birleşme, emotional sistem, duygusal geri çekilme, aile yansıtma süreci ve kuşaklar arası aktarma süreci kavramları ile de birebir örtüşmektedir.

Hayatın anlam ve amacına dair beyan edilen görüşler yaşın artışı ile dini inanç ve değerlerin hayata etkisi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yaşlı kuşaktan genç kuşağa doğru gidildikçe zorluklar karşısında Yaratıcıya dua etme oranı azalırken; hataları sorgulayıp yeni amaçlar belirleme ve destek almak için aile ve yakın çevreye başvurma oranı artmaktadır. Ancak belirtmeliyiz ki aile ve yakın çevreye başvurma oranları arasında kuşaklar arası büyük fark yoktur (Tablo 5). Bu haliyle bulgu, kuramın temel kavramlarından olan farklılaşmadan çok birleşmenin, bir boyutuyla benzemenin ağırlıklı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Tablo 3, kişiler arası ilişkilerde genç kuşağın kendisini diğer kuşaklardan özerk görebilmesi ile farklılaşmanın varlığı ve emotional sistemin tekrarlama aşamasına ulaşmadığı sonucunu vermektedir. Zira genç kuşaklar hayatı anlamlandırma ve amaçlarını belirlemede kendilerinin karar verip hayat geçirmek; yaşlılar ise hayatın anlam ve amacını bildiren inanca göre yaşamak gerektiğini öncelikle dile getirmektedirler (Tablo 3).

İyimserlik ve karamsarlığın genç kuşaklarda dönüşümlü olarak yaşanıyor olması onların, bireysellik ile toplumsallık; özgürlük ile bağımlılık; değerleri kabullenmek ile sorgulayarak kabullenmek veya reddetmek arasında gelgitler yaşadıklarını ve gelecek konusunda kaygılı olduklarını göstermektedir (Tablo 1). Bulgu, kuramın temel kavramlarından olan

birleşme ile farklılaşmanın bir arada bulunabildiğini göstermektedir. Ancak gelecek kaygısının etkisiyle genç kuşakların anlamak amacıyla değerlere karşı sorgulayıcı, kuramın ifadesiyle farklılaşmaya yönelik tavırları, ebeveynlerince zaman zaman dini / manevi / kültürel değerlerin kabullenilmediği hatta reddedildiği şeklinde anlamlandırılabilen, bazen bu gidişin durdurulmasına yönelik baskıcı davranış biçimleri sergilenebilmektedir (Tablo 1). Bu baskıcı davranış biçimleri kuramın, yaşanan kaygı ile rasyonel kararlar vermektense duygusal temelli kararlar vermeyi içeren toplumsal gerileme kavramını vurgulamaktadır. Art niyetle değilse de anlamaktan ziyade yargılayıcı ve hatta dışlayıcı bu davranışlar zamanla genç kuşaklar ile diğer kuşaklar arasında iletişim ve etkileşimin kopmasına, çatışmaların ortaya çıkmasına / kuramın ifadesiyle duygusal geri çekilmeye, sürecin sonucunda da ailenin fonksiyonlarında bozulma ve toplumda kaygı ve semptomlara sebep olabilmektedir. Bununla beraber, kuşaklar arası çatışmaların çözümünde ve uzlaşmanın sağlanmasında toplumsal ve dini değerler, kişilerin irade ve isteklerinden bağımsız olarak bir hakem işlevine de sahip olabilmektedir. Bu da bir açıdan ebeveynlerle genç kuşaklar arasındaki güvenin kaybolmasının ve yapılan konuşmaların etki göstermemesinin bir sonucu olarak yeni bir iletişim kanalı açma gayret ve çabası olarak da değerlendirilebilir (Tablo 1). Üçgen diye isimlendirilen kuramın temel kavramı, farklılaşan kuşaklar arasındaki yeni iletişimin aracını vurgular mahiyettedir. Zira kuşaklar arası veya aynı kuşaktan olan kişiler arasındaki sorunların çözümünde kişilerin irade ve isteklerinden bağımsız bir hakem işlevine sahip toplumsal ve dini değerler, kuşakların değer verdiği arkadaş/akraba gibi üçüncü kişi rolü ile gerilimi azaltan arabulucu rolünü üstlenebilmektedirler.

Üçgen kavramı özellikle genç kuşaklarla diğer kuşaklar arasında daha açık görülebilmektedir. Zira kuşaklar arası aktarma sürecindeki başarı ve birleşmenin olumlu sonuçlarından birini yansıtan ‘sıkıntılara karşı sabırla mücadele etme’nin gerekliliğine vurgu, kuşaklar arasında birbirlerine yakın oranlardadır ve en öncelikli değerlendirilmektedir (Tablo 2). Bununla birlikte hayatın meşakkatli ve bıktırıcı olmasından dolayı katlanmaktan başka çarenin olmadığını belirten genç kuşakların diğer kuşaklardan yüksek orana sahip olması ve dahası hayata karamsar bakışı (Tablo 2); olumsuz anlamda bir farklılaşmaya sebep olmasıyla ailenin duygusal sisteminin-emotional sistemin- kısmen başarısızlığını ortaya koymaktadır.

Ancak ailelerde stresle baş etme strateji ve yöntemlerinin kuşaktan kuşağa aktarılması sürecinde görülen farklılaşma, emotional sistemin kısmen başarısızlığını birleşme aleyhine kuvvetlendirmektedir. Genç kuşakların zorluklarla vazgeçmeden mücadele etmede diğer kuşaklardan yüksek ama ailesi ile sevinç ve üzüntülerini paylaşmada düşük oranlarda olması gibi. Yine aileye bağımlılıktan uzaklaşarak bireyselliğini sağlama ve özgürleşme arayışı, aile ve yakın çevresini bir destek mekanizması olarak görme eğiliminde olmayıp o nedenle sorunlarını onlarla paylaşmamaları ya da içine atmaları veya akranlarıyla paylaşmaları gibi (Tablo 4).

Araştırma bulgularının ortaya koyduğu üzere, hayatı anlamlandırmada aile ile yakın çevre tüm kuşaklarda ilk sırada olması yanında kuşaklar arasında genç kuşakların en az orana sahip olması, aile ve yakın çevreden başka kurumların da hayatı anlamlandırmada etkili olduklarına işaret etmektedir. Bu verilerden dede / nineler ile orta kuşak anne / babaların, genç kuşaklara göre toplumsal değerler ve kurumların önemi konusunda daha duyarlı oldukları söylenebilir. Çekirdek aile yapısının hâkim olduğu kent toplumlarında (özellikle ailesi ile sorun) yaşayan çocukların da dede/nine gibi yaşlı kuşakların -genelde- olmaması sebebiyle akran gruplarıyla iletişime geçtikleri, internet ve sosyal medyaya yönelerek teselli aradıkları anlamı çıkarılabilir. Zira internet -bilinçli kullanım kaydıyla- genç kuşakların kişisel gelişimlerine katkı sağlayan bir imkândır. Ve onların sosyalleşmelerinde internet özelinde teknolojinin önceki kuşaklardan çok daha etkin hale geldiği anlamına gelmektedir. Şimdi genç kuşaklar, eskiden ata, otorite, âkil, saygın insan olan yaşlı kuşaklara teknoloji kullanımı konusunda rehberlik etme fırsatını yakalamışlardır. Öğrenen ile öğretmenin yer değiştirdiği bu durum kuşaklar arasındaki yeni bir iletişim kanalının oluşmasına da zemin hazırlamaktadır (Tablo 6). Bu haliyle internetin, teknolojinin saygı duyulan ve değer verilen üçüncü kişi, arkadaş, akraba ya da kuşak yerine üçgenin etkin bir parçası olmaya başladığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Zira yeni bir iletişim kanalının oluşturup gerilimi azaltmak üzere arabulucu rolünü üstlenerek sürece olumlu katkı sağlama potansiyeline vurgu yapmak mümkün gözükmektedir. Fakat bu potansiyelin ortaya çıkmasında üçgenin diğer ayaklarını oluşturan aile üyelerinin internet veya teknolojiyi bu üçgenin bir parçası olarak kabullenmeleri ve bilinçli olarak kullanılması gerekmektedir.

Bu değerlendirmeler bir yönüyle bireylerin hem doğmuş oldukları kuşak

grubunun hem de önceki kuşakların davranışlarına benzer özellikler sergilediklerini göstermektedir. Diğer yönüyle de kuşakların diğer kuşak grubunun davranışlarından farklı özellikler sergilediklerini ortaya koymaktadır. Ayhün (2013: 96) ve Houl'tın (1972: 143) ifadeleriyle, teknolojik gelişmeler, savaşlar, toplumsal, kültürel, siyasi, ekonomik değişimlerle birlikte ortaya çıkan fırsatlar, ihtiyaçlar, eğilimler, korkular ve istekler, kuşakların değer yargıları, davranışları, algıları, beklentileri, öncelikleri, hayata bakış açıları ve yaşam biçimlerini etkileyerek kuşakları şekillendirmekte ve kuşaklar arası farklılaşmalara sebep olmaktadır. Bu farklılık ve benzerlikler kuşakların dönemsel özelliklerinin belirlenmesinde de hesaba katılır. Örneğin Strauss ve Howe (1991 akt.: Ercömart, 2018: 16) kuşakların yaşam evrelerini şöylece belirlemişlerdir.

- *Gençlik Evresi* (0-20 yaş): Merkezi rol bağımlılıktır. Büyüme, korunma, öğrenme, beslenme ve değer kazanmayı içerir.
- *Genç Yetişkinlik Evresi* (21-41 yaş): Merkezi rol etkinliktir. Kendini, çalışma, aile kurup geçim kaynağı elde etme, kurumlara hizmet ve değerleri test etme şeklinde gösterir.
- *Orta Yaş Evresi* (42-62 yaş): Merkezi rol güçtür. Ebeveynlik, öğretim, kurumları yönlendirmek, değerleri kullanmak şeklinde görülür.
- *Yaşlılık Evresi* (63-83 yaş): Merkezi rol liderliktir. Denetleme, danışmanlık, yönlendirme, değerler üzerinde ilerleme şeklinde görülür.
- *Geç Yaşlılık Evresi* (84 ve üzeri yaş): Merkezi rol bağımlılıktır. Kurumlardan yardım almak, değerleri hatırlatmak şeklinde kendini gösterir.

Yine tüm değerlendirmeler kuşaklar arası aktarma sürecinde genç kuşağın karar verme vb. konularda yaşadığı farklılaşma sorununa işaret etmektedir. Bowen'in kuramına göre bu durum, geçmiş veya önceki kuşakların da daha az farklılaştığına işaret etmektedir ki bizi toplumsal açıdan genç nesiller içinde özerk kişiliklerin değil bağımlı kişiliklerin ağırlıklı olarak mevcut olduğu sonucuna götürmektedir. Bu sonucun bir sonraki adımı ise girişkenlik, orijinalite, üretkenlik, icat vb. hususlardan çok önceki kuşakların düşünce ve uygulamalarını örnek alarak tekrarlayan ya da günümüz teknolojisinin sunduklarını hayatlarına aktaran genç kuşağa işaret etmektedir. O nedenle eğitim sisteminin girişimci ve üretken insan

yetiştirmeyi amaçlayan uygulamaları yerinde bir çabadır.

Tüm değerlendirmeler aynı zamanda kuramın temel ilkelerini doğrulamaktadır. Zira rakamlar ya da istatistiki oranlar; iletişim kalıplarının öğrenildiği ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı; hem kişi hem aile davranışlarının bu iletişim kalıplarının sonucu olduğu; hem de her ne kadar genç kuşak için farklılaşma söz konusu olsa da nihayetinde aile sisteminin homeo-statik olduğu ilkeleri ile örtüşmektedir.

Sonuç

Araştırmamıza katılan kuşakların genel davranış biçimleri, rahatlamak ve yardım istemek için Yaratıcıya dua etmek, hatalarını sorgulayarak yeni yaşam amaçları belirlemek, destek almak için aile ve yakın çevresine başvurmak, her şeyi boş vererek sıkıntılarını görmezden gelmek, psikoloğa, aile danışma merkezine gitmek, ümitsizce isyan etmektir. Yaşam koşullarından kaynaklanan sorunların aşılmasında sevinç ve hüznün paylaşımıyla sıcak ve samimi ilişkilerin gerçekleştiği bir ortam olan aile ise üyelerine güven vermektedir. Ama aile ve akrabalarla iletişim oranları yaşlı kuşaklardan genç kuşaklar doğru düşmektedir.

Yaşlı kuşaklar açısından maddi konuların birinci öncelik değildir. Orta ve yaşlı kuşaklar başarılı olmak, dünyadan tat almak gibi kişisel hedeflerden ziyade fedakârlık duygusuyla hareket edip yaşam hedef ve beklentilerini çocukları üzerinden oluşturmaktadırlar. Bir bakıma çocukları ve torunları onları hayata bağlamakta, yaşamdan doyum almalarını sağlamaktadır.

Genç kuşaklar (çocuklar) hayatı ailede öğrendikleri yaşam pratikleri çerçevesinde, yaşlı kuşaklar ise daha çok manevi ve kültürel değerler üzerinden anlamlandırmaktadır. Genç kuşaklardan yaşlı kuşaklara doğru ilerledikçe bireysel yaşam amaçlarından ziyade toplumsal yaşam amaçları önem kazanmaktadır. Genç kuşaklar bireyselleşme eğiliminde olsalar da kuşaklar arasında oluşan duygusal bağ, yaşam boyu aileyi bir arada tutmaya yöneliktir.

Genç kuşaklar üzerinde toplumsal sorunlara ilgi, aile bağlarının korunması, değerler ve zorluklar karşısında mücadeleden vazgeçilmemesi gibi konularda anne / babalar ile kısmen öğretmenler; bireysellik, özgürlük, hayat karşısında ümitsizlik, karamsarlık ve anlamsızlık gibi duyguların oluşmasında ise akran grupları daha etkindir. Başka bir açıdan da Bowen'ın ifadesiyle benliğe farklılaşarak kendi bireyselliğini ve bağımsızlığını

gerçekleştiremeyen genç kuşak, özellikle dış sistemlerden kaynaklanan menfi etkiler karşısında daha fazla bocalamakta ve yaşamı anlamsız görmektedir. Ama her durumda aile ve yakın çevre bütün kuşakların en etkin güç kaynağıdır. Aile, işlevlerinin bir kısmını (eğitim, üretim, güvenlik gibi) başka kurumlara devretmiş olsa da üreme ve psikolojik işlevi (yaşam amacını belirleme ve hayatı anlamlandırmada destek olma) açısından yeri doldurulamaz bir kurum olma özelliğini korumaktadır. Üstelik sosyal kurumlar da özellikle sorunların çözümünde ebeveynler başta olmak üzere diğer kuşaklardan aile üyelerinin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar.

Kaynakça

- Acar, T. ve N. Voltan-Acar. (2013). Babam ve Oğlum Filmi'nin Çok Kuşaklı/ Kuşaklararası Aile Terapisi'nin Temel Kavramları Açısından Değerlendirilmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, (13), (37-53).
- Adler, A. (2014). *Yaşamın Anlamı ve Amacı*. (Çev.: Kamuran Şipal). İstanbul: Say Yay.
- Aydın, C., M. Kaya ve H. Peker. (2015), Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (38), (39-55).
- Ayhün, S.E. (2013), Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), (93-112).
- Bulut, I. (1993). *Ruh Sağlığının Aile İşlevlerine Etkisi*. Ankara Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yay.
- Çifci, E. G. ve G.P. Uluocak. (2011). Alkol ve Madde Bağımlısı Ergenler ve Aileleri: Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Sosyal Hizmet Müdahalesi. Yasemin Özkan (Ed.). *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı* İçinde (71-87). Ankara: Maya Akademi Yay.
- Demirel, E. Turan. (2013). Yaşam Amaçlarının Girişimcilik Düşüncesini Biçimlendirmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(45). (123-143).
- Eagleton, T. (2017). *Hayatın Anlamı*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Ercömert, Ç. (2018), *Kuşak Teorileri Bağlamında Endüstri Ürünleri Tasarımı Eğitiminin Değişim Dinamikleri ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Frankl, V. E. (1992), *Man's Search for Meaning An Intruduction to Logotherapy*, Boston: Beacon, Press.
- http://fablar.in/yahoo_site_admin/assets/docs/Mans_Search_for_Meaning.78114942.pdf. Erişim Tarihi: 22.11.2019

- Göka, E. (2014), *Hayatın Anlamı Var mı?*, İstanbul: Timaş Yay.
- Hoult, T. F. (1972), *Dictionary of Modern Sociology*, Totowa: Littlefield, Adams ve Co.
- İçağasioğlu Çoban, A. (2007). *Ailelerin Yaşam Kalitelerinin Belirlenmesi: Ankara Örneği*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi "Kavramlar İlkeler Teknikler"*. Ankara: Nobel Akademik Yay.
- Mavili Aktaş, A. (2014). Aile Danışmanlığı Eğitimi, Öncelikleri ve Etik, *VI. Aile Şurası Komisyon Kararları ve Bildiriler İçinde* (87-98). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yay.
- Nazlı, S. (2001). *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yay.
- Özburun N. (2018), Genel Sistem Teorisinden Etkilenen Aile Terapisi Modellerinin Karşılaştırılması, *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(2), 182-184.
- SHK. (2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu). (1983). <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/15.2828-20130712.pdf>. Erişim: 9.4.2019.
- Sümer, N. (2012). Ana Babalık ve Bağlanma. Melike Sayıl ve Bilge Selçuk (Der.) *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma İçinde*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yay.
- Sümer, N. (2015). *Dinlerde İntihar Şehitlik ve Ötanazi*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- The Grant Study and the Glueck Study. (2014). Harvard Second Generation Study <http://www.adultdevelopmentstudy.org/grantandglueckstudy>. Erişim: 15.10.2018
- Tolstoy. (2015). *Yaşamın Anlamı*. (Yay. Haz.: Hasan Murat Başbay). İstanbul: Turna Yay.

Ateşe Uçan Pervaneler: Suç Habitatında Pedagojik Sürecin Algoritması¹

Muhammed Ferid DUMAN

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Türkiye
mduman@bandirma.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7644-9486>

Öz

Çalışmada, Habermas ve Bourdieu'nün kuramsal yaklaşımlarına dayanılarak suç habitatındaki çocukların suçlu gençlere dönüşmesini mümkün kılan pedagojik süreç araştırılmaktadır. Türkiye'de çocuk ve genç suçluluğuna ilişkin akademik ilginin az olduğu görülmektedir. Var olan çalışmaların ise katı yapılandırılmış fiziksel şartlar altında (ceza evi, ıslah evi vb.) gerçekleştirilen anket çalışmaları veya literatür / istatistik analizleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırmada özgün teorik çerçeveye yaslanmış bir saha çalışması üzerinden çocukları ailelerinden kopartarak illegal alana geçiren pedagojik süreç deşifre edilmektedir.

Araştırma, İzmir ilinde suçluların en fazla ikamet ettikleri görülen Konak ilçesinde 14-25 yaş aralığında olan 31 erkek ve 3 kadın ile derinlemesine görüşme ve gözlem yapılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilere kartopu örneklem metodu ile ulaşılmıştır. Dolayısı ile araştırmada nitel ve nicel verilerden yararlanılmış, saha çalışmasındaki nitel veriler kodlanarak ortak temalar altında analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları, çocukları aileden kopararak illegal iş ortamının profesyonel bir üyesi haline getiren pedagojik sürecin bir algoritması olduğunu göstermiştir. İlginç olan ise gençlerin bilinçli bir biçimde dâhil olmadıkları bu sürecin “açıkça belirlenmiş son durumunu” görmelerine karşın ateşe uçmaktan kendilerini alıkoyamayacak kadar “iyi eğitilmiş” olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Gençlik, Pedagojik Süreç, Suç Habitatı

¹ Bu çalışma 2018 tarihinde Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında “Suç Habitatı ve Suçlu Gençlik Habitusu: İzmir İli Örneği” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi / Received: 24.10.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 09.11.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2006

Butterflies Flying to Fire: Algorithm of the Pedagogical Process in Crime Habitat

Abstract

In this work, the pedagogical process that makes it possible for children in crime habitats to turn into young criminals has been examined based on Habermas' and Bourdieu's theoretical approaches. It is seen that in Turkey, academic focus towards child and teenage offenders is minimal. Though there are existing works, these works are surveys or literature/statistics analyzes which were conducted under strictly defined conditions (prisons, rehabilitation centres, etc.). Within this context, this research reveals the pedagogical process that taking children from their families and transferring them into the illegal area with respect to fieldwork based on the original theoretical framework.

The research was made in Konak district of İzmir province, where it has been observed that the highest number of offenders within the city are living, with 31 male and 3 female people varying between the ages of 14 to 25 by comprehensive interviews and observations. The interviewees were reached by snowball sampling technique. So, in the research qualitative and quantitative data are used. Qualitative data from fieldwork were coded and analysed under common themes.

The findings of the research show the presence of an algorithm behind the pedagogical process which is tearing children off from their families and making them professional members of the illegal work area. The young people who are not involved in this process consciously could see the final of this process but despite that, interestingly, they are so well educated that they do not prevent themselves from flying into the fire.

Key Words: *Crime, Teenagers, Pedagogical Process, Crime Habitat*

Giriş: Sapma/Suç Habitatının Teorik Koordinatları

Suç kavramı, insanlık tarihi kadar eskiye götürülebilecek, toplumu her anlamda etkileme gücüne sahip ender olgulardan biridir. Günümüzde, kişisel alanı aşip kamusal alana giren ve kural ya da yasaları çiğneyen, buna bağlı olarak meşru cezaların ya da yaptırımların uygulandığı ve kamusal bir otoritenin müdahalesini gerektiren fiiller (Marshall, 2003:702) olarak

tanımlanabilmektedir. Suç ve sapma kavramlarının geniş bir kesişim kümesinden söz etmek yanlış olmayacaktır. Zira sapmanın sosyolojik tanımı genellikle iki unsuru içermektedir; a) kabul edilen-saygı duyulan kurallara uygun olmayan davranışlar, b) bu davranışların güçlü bir şekilde onaylanmaması (Tierney, 2006: 19). Dolayısıyla suç kavramı çok bağlamalı kavramlardan biridir.

Her suçlu veya sapan kişi, davranışı ile kendisi hakkında olduğu kadar yaşadığı toplum hakkında da bir yorum getirmektedir (Yücel, 2004: 3). Bu nedenle suç / suçlu veya sapma / sapsmış kavramlarını, kendilerini üreten toplumdaki bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Orta Çağ Avrupa'sında ciddi suçlar ve sapma, doğüstü güçler ile cinler, şeytanlar ve benzeri insanüstü varlıklarla yapılan anlaşmanın bir sonucu olarak görülmüştür (Piersand ve Messerschmidt, 1991: 284). Avrupa'da yaşanan kültürel, sosyal ve ekonomik değişimlere paralel olarak sapma ve suç kavramlarının da tanımları değişmiş ve yeni bir ceza adalet sistemi geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda suçun temelde bireysel ve ahlaki bir konu olduğu fikri klasik ekol ile gelişmiştir. Klasik okul, mistik irrasyonel premodern zamanın yaklaşımlarını yıkmıştır (Morrison, 1995: 79). On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise determinizm, evrimcilik, pozitivizm vb. gibi yaklaşımlar, doğa bilimleri yanında sosyoloji, hukuk, kriminoloji gibi bilimin tüm disiplin ve alanlarında yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

İnsan davranışını inceleyen bilimsel çalışmalar, başlangıçta, biyoloji merkezlidir. Biyoloji ile neredeyse eş zamanlı şekilde psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır (Siegel, 2005: 8). Psikologlar sosyal, siyasal veya ekonomik süreçlerden ziyade bireylere odaklanmakta ve suçluların davranışları ile etkileşime geçmek sureti ile bir literatür oluşturmaktadır. (Canter, 2008: 4). On dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında bazı bilim adamları suçlu davranışının sosyolojik yönlerini araştırmaya başlamışlardır. Onlara göre, davranış öğrenilmekte ve çevre tarafından şekillendirilebilmektedir (İçli, 2004: 76). Zamanla suçlu açıklayan teoriler, suçlu bilimsel olarak tartışmaya başlamışlardır. Siegel (2005: 95-329) genel başlıklar halinde bu teorileri altı başlıkta toplar. 1) Seçim, 2) davranış, 3) sosyal yapı (sosyal organizasyonsuzluk, gerilim, kültürel sapma -altkültür- vb.), 4) sosyal süreç (sosyal öğrenme, sosyal kontrol, sosyal reaksiyon -damgalama- vb.), 5) sosyal çatışma (Marksist, feminist vb.), 6) gelişimsel teoriler. Suçu açıklayan sosyolojik yaklaşımlara

genel hatları ile bakıldığında ise suça ve sapmaya teorik anlamda, yapı ve fail olarak iki temel perspektiften yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Fakat günümüz gibi değişimlerin hızlı yaşandığı toplumlarda, yapı-fail ikiliğini aşmaya çalışan yaklaşımların sapma-suç, sapan-suçlu analizlerini daha başarılı bir şekilde yapabileceği değerlendirilmektedir.

Habermas, insan türünün olanaklı yeniden üretim ve özkuruluşunun, özgül temel koşullarına kök salmış olan temel yönelimlerini -eş değişle çalışma ve etkileşimi-, ilgiler olarak nitelendirmektedir. Çalışma ve etkileşim, doğası gereği, öğrenme ve karşılıklı anlamaya ulaşma süreçlerini içermektedir. İnsansal düzeyde, yaşamın yeniden üretimini kültürel bakımdan çalışma ve etkileşim belirler (Habermas, 1997: 239-240). Habermas'ın da içinden çıktığı Frankfurt Okulu'nun eleştirel kuram geleneğinin temelinde, sosyolog Weber'in araçsal rasyonelliğin, bürokratikleşmiş kapitalist toplumda sarsılmaz bir demirden kafes yarattığı görüşü yatmaktaydı. Habermas ise bunun aksine, rasyonelliğin özsel özelliklerini yeniden ortaya çıkarmaya çabalar (Specter, 2012: 17). Habermas kültürel modernitenin bilişsel, ahlaki ve estetik kazanımlarını korumak ister (Çiğdem, 1997: 209). Bu noktada Habermas için çıkış yolu yine yaşam yapısına çakılı bir ilgede saklıdır. Bu ilgi kendimize yönelik ilgidir. Kendine yönelen ilgi (özdüşünseme), konuşan özneye, iletişimsel edincini kullandığı sırada edindiği deneyimi aydınlatır. Bu yüzden bu düşünsemeli deneyimin, öznelerarasılığın biçimlenişinde yer alan özgürleştirici bir praksisle ilişkisi vardır (Habermas, 2011: 365,638). Dolayısıyla bir yaşamı değiştiren özdüşünseme edimi bir özgürleşim devinimidir (Habermas, 1997: 257). İşte Habermas bu bağlamda özerk öznenin/grupların yarattığı yaşama evrenindeki rasyonel eğilimli özgürleşim devinimini analiz ederek yaşama evreninin rasyonelleşmesini ve kamusal alanları inceler.

Fakat özerk, yani kendi aklını kullanmak için başka akılların vesayetine gerek duymayan özne, kendisini ve yaşama evrenini değiştirebileceği böylesi bir durum bağlamında, tercihlerini sadece yaşadığı toplumun rasyonel eğilimine uygun yapmayabilir, irrasyonel de davranabilir. Aslında Habermas'ın metinlerde özerk öznenin irrasyonel potansiyeli örtük olarak bulunmaktadır. Çünkü rasyonelliğin bilgiye sahip olmaktan çok, konuşma ve eyleme yetisi olan öznelerin bilgiyi nasıl edindiğiyle ve nasıl kullandığıyla ilgisi vardır (Habermas, 2001: 32). Habermas'a göre kendisini, kendisi hakkında dizgeli bir biçimde yanılığa düşüren

bir kimse irrasyonel davranmaktadır (Habermas, 2001: 45). Dolayısıyla Habermas'ın yukarıdaki alıntılanan metinlerinde işaret ettiği hususların tersten okunması ile özgürleşimci bilişsel ilginin aynı zamanda yaşama evrenini irrasyonelize edebileceği yani çalışmanın baktığı bağlamdan bir sapma/suç davranışına imkân verebileceği (kriminalize edebileceği) ve bu davranışların dizgeleşebileceği değerlendirilmektedir.

Şekil 1. Yaşama evrenindeki rasyonel ve irrasyonel eğilimli farklılaşma

Sapma-Suçlu Habitusu: Sapma-Suç Habitatında Pedagojik Süreç

Bir uzamda var olmak, bir birey olmak; farklılaşmak demektir (Bourdieu, 2006: 22). Bourdieu her zaman bilinçli bir tercih olmayan alana dâhil olmaya illusio demektir. İllusio, sosyal failleri, alandaki oyuna yönlendiren ve ‘benim çıkarım ne?’ sorusunu sorduran mekanizmadır (Kaya, 2004: 402). Alan içindeki konumların sermayelerini seferber ettikleri yegâne kavram, çıkardır. Mücadele, çıkarların elde edilmesine yöneliktir. “Çıkar amacı gütmeyen şeylerin toplamı, alan oluşturmaz” (Swartz, 2014: 55). Ne kadar alan varsa, o kadar çıkar türü vardır (Bourdieu, 2006: 148). Buradan ne kadar çıkar varsa o kadar da alan olduğu, her alanın eş zamanlı olarak, diğerlerinininkiyle karşılaştırılamayacak özgüllükte bir çıkar biçimini, mantığını vs. ürettiği ve varsaydığı sonucuna varıyoruz (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 105). Bu şekilde oluşan alanlar kendi mantığına içkin olacak şekilde kendi doksanını yaratmaktadır.

Yaşayabilmemiz ve bir şeyi kabul edebilmemiz için, doksanın sunduğu bir eylem ve farkındalık yönelimine sahip olmamız gerekmektedir (Calhoun, 2004: 101). Konum sahipleri çoğu zaman bilinçli olmayacak şekilde alan içindeki oyunda başarılı olmak için doksanın öne çıkardığı (çıkara ulaşmaya imkân veren) sermaye ve stratejileri kullanmaktadırlar. Alan içinde öncelikleri değişmekle birlikte ekonomik, kültürel, sosyal, sembolik vb. sermaye biçimlerinden bahsetmek mümkündür. Bu sermayeler

edinilebileceği gibi miras da alınabilmektedir. Konum sahipleri bu sermayeleri, illa bilinçli olması gerekmeyen hatta çoğu zaman bilinçsizce, el yordamı ile geliştirdikleri stratejiler (takip, alt üst etme, koruma) üzerinden uygulayarak çıkarlarını gerçekleştirmektedirler.

Alanın doksası içinde doğru stratejiler ile geçerli kabul edilen sermayeye sahip olmayı başaran egemen konumlar iktidar alanını oluşturmaktadır. İktidar alanı gerçekliği tanımlayan alanlardır. İktidar alanının neyin gerçek neyin normal neyin sapma neyin suç olduğuna karar verme iddiası, tabi alan ve konumlar tarafından meşru görülmektedir. Egemen konumların iktidar alanının ayrıcalıklarını kullanarak ürettiği kültür, kendi meşruiyetinin ikrarını tahakküm altındaki grup veya sınıfların mensuplarına fiziksel veya sembolik gücü/şiddeti ile dayatmaktadır.

Bourdieu'nün eylem yaklaşımının merkezinde habitus mefhumu yatmaktadır (Calhoun, 2014: 74). Konum sahibinin algılama, anlama ve eylem şemaları habitusu oluşturmaktadır (Bourdieu, 2014: 53). Algılama, anlama ve eylem şemaları ise alandan dolayım lanmaktadır. Bu nedenle alan ve habitus birbirleri ile bağlantılıdır. İktidar alanı evrensel olarak sunduğu doksik düzeninin, algılama, anlama ve eylem kipini yani 'alanın habitusunu' konumların habituslarına kopyalamaya çalışmaktadır. Bu şekilde iktidar alanı, konumların alt üst etme stratejileri gütmelerinin önüne geçmektedir. Böylelikle kendi meşruiyetini yeniden ve yeniden üretmektedir. Dolayısı ile egemen konumlar aynı zamanda alanın pedagojik otorite statülerini de işgal etmektedirler. Pedagojik otorite sahip olduğu ve tabi konumlarca meşru görülen güç ve şiddeti kullanarak kendi tasarladığı eylemi üreten habitusları soylulaştırırken, tasarlanandan dışında eylem üreten habitusları damgalamaktadır. Dayatılan kültürün kendisinin keyfiyet derecesi ne kadar yüksekse, bir pedagojik eylemin dayatma gücünün nesnel keyfiyet derecesi o kadar yüksektir (Bourdieu ve Passeron, 2015: 37-45).

Alan içinde pedagojik eylemin işlerlik kazanması ile alanının yeniden üretimi konusunda özel yükümlülüğü bulunan mercilerin işgal ettiği otoriteden vekâlet alan mevkiler belirginleşmektedir. Pedagojik göndericiler olarak öğreten mevkiinde olan konumlar ile pedagojik alıcılar olarak öğrenen mevkiinde olan konumlar oluşmaktadır. Öğreten mevkiinde olanlar, alanın egemen konumlarından aldıkları vekâlet otorite (yani fiziksel veya sembolik şiddet kullanma hakkı) ile öğrenen mevkiinde olan konumların habituslarına tesir etmektedirler. Böylelikle konum sahiplerinin

aslında özgül olması gereken eylem pratikleri, pedagojik otorite tarafından tasarlanmış pedagojik eylemlere dönüştürülmektedir. Yani, alana tabi konumların habituslarına, alana egemen kültürün kurucu bilgisini ve keyfi meşruiyetini müthiş yavaş bir tempoda kopyalamaktadırlar. Habitusu kendini kopyalayabilecek zihne kazıma (soylulaştırma) ve zihinden dışlama (damgalama) çalışması olarak pedagojik eylemin meşru kazıma, dışlama biçimine ve uzun bir kazıma ve dışlama mesaisine ihtiyacı bulunmaktadır. Bu yönü ile pedagojik eylem, sürekliliği olmayan olağandışı sembolik şiddet eylemlerinden ayrılmaktadır. Pedagojik mesai, habitus üzerinde ne kadar kalıcı ve aktarılabılır bir etki yaratabilirse habitusun ürettiği pratikler, tıpkı dini alandaki eğitiminin ürettiği pratikler gibi kalıcı kılınmaktadır.

Bu bağlamda pedagojik formasyon ve öğretimin başarısı; alanın keyfiyetini gizlemek noktasındaki maharetine, pedagojik alıcıların/öğrencilerin alanın doksasının meşruiyetini eksiksiz ikrar etmesine ve uygulamasına, bu doksayı farklı alanlarda da doğrulamasına bağlı bulunmaktadır. “Zihne nakşetme çalışması... kendini ne kadar gerçekleştirmişse o kadar bütünlüklü biçimde gizlemeye meyleder” (Bourdieu ve Passeron, 2015: 71). Sonuçta “pedagojik mesai fiziksel zorlamanın ikamesidir” (Bourdieu ve Passeron, 2015: 67). Fakat alanlar arasında kalan habitus her zaman sağlıklı işleyemeyebilir. Farklı alanların farklı doksalarının, pedagojik mesailerinin, sembolik şiddetinin vs. etkisi altında kalması durumunda habitus kırılabilen veya bölünebilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın amacı çocukları ailelerinden kopartarak illegal alana geçiren pedagojik süreci deşifre etmektir. Çalışma İzmir ilinde sapma/suç davranışında bulunan gençlerin en yoğun olarak ikamet ettikleri Konak ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Aynı özellikleri barındıran belirli grup ya da kişilere ulaşılması istenildiği için kartopu tekniği kullanılmıştır (Kümbetoğlu, 2008: 99). Ortam ve bu ortam içinde oluşan temel davranış ve süreçlere ilişkin ayrıntılı ve tamamlayıcı notlar alındığı için gözlem (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 179), sosyal gerçekliğin kavranmasında anlam ve yorumlamanın önemine inanıldığı; için derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır (Kümbetoğlu, 2008: 82).

Tablo 1: *İzmir İli Merkez İlçeler Suç İşleyen Gençlerin İkamet Yeri*

Merkez ilçeler	Kadın	Erkek	Toplam	Merkez İlçeler			
				Kadın	Erkek	Toplam	
1 Konak	1263	15054	16317	7 Çiğli	269	2675	2944
2 Karabağlar	972	13001	13973	8 Gaziemir	260	2344	2604
3 Buca	1218	10982	12200	9 Balçova	155	1468	1623
4 Bayraklı	663	8859	9522	10 Narlıdere	101	1196	1297
5 Bornova	801	8176	8977	11 Güzelbahçe	61	376	437
6 Karşıyaka	431	4705	5136				

Kaynak: EGM: İzmir İli Merkez İlçeler 2010-2014 Arası Tüm Kategorilerde İşlenen Toplam Suçların Yaş ve İkamet Yeri Dağılımı

Gerçekleştirilen saha çalışmasında 14-25 yaş aralığında ve Konak ilçesinde sapma-suç eylemlerinde bulunmuş 31 erkek ve 3 kadın ile derinlemesine görüşme yapılmış ve görüşmelerin belli bölümleri (toplam 784 dk.) kayıt altına alınmıştır. Bu bağlamda nicel verilerin (Tablo 1) analizinde işaret edilen 1 kadına 10 erkek örneklem oranına ulaşılmıştır. Elde edilen nitel verileri destelemek ve anlamlandırabilmek için suç habitatında meskûn olan ve olmayan çeşitli yaş aralıklarındaki ve çeşitli meslek gruplarındaki 26 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Bunların yanında, saha çalışması sırasında, 25 sayfadan oluşan ses kayıtlı gözlem notları alınmış; bunun dışında kayıtlı ve kayıt dışı görüşmelere ilişkin el yazısı notlar da tutulmuş; toparlanan verilerin kayıt altında olanları dinlemek sureti ile metne dökülmüştür. Son olarak da elde edilen verilerden, açıklanabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşılmak istenildiği için, (yapılan kodlama, üst ve alt temalar üzerinden) içerik analizi yapılmıştır (içerik analizi için bkz. Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227).

Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi

Suç Habitatı ve Suçlu Habitusu

Eyleyicilerin suç habitatında karşılaştıkları çok çeşitli durumlarla başa çıkmasını sağlayan strateji üretme ilkesi, habitustur. Suçlu sapan gençlerin, illegal eylemlerinin merkezinde, suçlu habitusları bulunmaktadır. Suç habitatındaki egemen kültür pedagojik süreç içinde, egemen (suç) kültürün kurucu bilgisini ve keyfi meşruiyetini tabi konumların habituslarına kopyalamaktadırlar.

Suçlu gençlik habitusu ve suç habitatı bağıntısaldır ve ancak tamamen,

birbirleriyle bu bağıntısallık halinde işleyebilmektedirler. Suçlu gençlik habitusu, suç habitatındaki her yeni deneyimine bağlı olarak durmaksızın değişmektedir. Saha çalışmasında karşılaşılan suç habitatında, altı ortam olduğu tespit edilmiştir. Bu ortamlar *legal ev, illegal ev, legal iş, illegal iş, müzisyen ve okul ortamları* olarak sıralanmaktadır. Yine suç habitatında, iş, müzisyen ve ev ortamlarının oluşturan temel statülerin hiyerarşik bir düzenleri olduğu görülmüştür: 1) *takılanlar (stajyer)*, 2) *üyeler (çırak)*, 3) *abiler (kalfa)*, 4) *büyükler (usta)*. Okul ortamı için ise öğretmenler, müdürler, öğrenciler vs. statüleri geçerliliğini korumaktadır. Gençler doğmak veya taşınmak sureti ile sayılan altı ortamın heterarşik güç ilişkileri arasında (illusio) konumlanmaktadır. Suç habitatı kapalı ve merkezi bir alan niteliği taşıdığı için gençler neredeyse sadece yukarıda bahsi geçen ortamların ‘etkisini’ hissetmektedirler.

Suç habitatında egemen ortamın illegal iş ortamı olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla illegal iş ortamı, tabi ortam ve habituslara kendini kopyalayabilecek zihne kazıma (soylulaştırma!) ve zihinden dışlama (damgalama!) çalışması olarak pedagojik eylemin meşru (rıza gösterilen) otoritesidir. Suç habitatı içinde, illegal iş ortamın, özellikle, sembolik güç ilişkileri içinde dayattığı pedagojik eylem türleri, her zaman dolaylı yollarla da olsa, en eksiksiz biçimde kendi nesnel çıkarlarına uygun düşmektedir. Dolayısıyla alana dâhil olanlar için illegal iş ortamının pedagojik mesaisi, henüz çok küçük yaşlarından başlamaktadır. Suç habitatında legal ev ortamı dâhil girip çıktıkları her ortam, illegal iş ortamının, farklı tonlarda da olsa, renklerini taşıdığı için egemen ortam kendi mantığını henüz çok küçük yaşta olan konum sahiplerine sosyal öğrenme (gözlem, taklit vs.) yoluyla kopyalamaya başlamaktadır. Henüz çok küçük yaşta olan bu tabi konumların habituslarına egemen kültürün kurucu malumatını ve keyfi meşruiyetini ‘müthiş yavaş bir tempoda’ kopyalamaktadırlar.

İllegal iş ortamının otoritesini vekâleten alan mevkiler, büyük, abi, üye, takılan, stajyer olarak sıralanmaktadır. Dolayısıyla her konum sahibi, ilgili ortam içindeki hiyerarşide, kendinden altta olanlara karşı öğreten (pedagojik göndericiler) kendinden üste olanlara karşı öğrenen (pedagojik alıcılar) mevkiinde bulunmaktadır. Konumların sermayelerini seferber ettikleri yegâne kavram ise “çıkar”dır. Mücadele, çıkarların elde edilmesine yöneliktir. Suç habitatında ise bu çıkarın ‘paralı ve isim sahibi’ olmak olduğu anlaşılmıştır.

Egemen suç kültürünün kendini konum sahiplerinin habituslarında

kopyalayabilmesi için pedagojik eylemin meşru kazıma, dışlama biçimine ve uzun bir kazıma ve dışlama mesaisine ihtiyacı bulunmaktadır. Suçlu habitusunu mümkün kılan pedagojik süreci anlamak için ise alanın ve konum sahibinin birbirleri ile kurdukları ilişkinin tarihine bakmak gerekmektedir. Saha çalışması sırasında elde edilen görüşme ve gözlem verilerinde, suçlu gençlik habitusunun içselleştirdiği tarihsellik görülebilmektedir. Çünkü saha çalışmasında, alan içinde farklı yaş aralıklarında farklı ortam ve statülerde, yeterli sayıdaki konum sahibinden veri toplanabilmiştir. Bu veriler, kendi kronolojisi içinde derlendiğinde, suçlu habitusunun içselleştirdiği tarihsellik ortaya çıkmaktadır ki bu tarihsellik, alanları oluşturan statüler sıralaması ile (takılanlar, üyeler, abiler, büyükler) örtüşmektedir. Saha çalışmasında büyük statüleri araştırmanın örneklem aralığında olmadığı için dikkate alınmamıştır.

Takılanların Sermaye Türü, Miktarı ve Eylem Stratejileri

Takılan statüsünü işgal eden çocukların/gençlerin sermaye iyelikleri çoğunlukla miras alınan sermayedir. Gençlerin suç habitatında hangi ortamda dünyaya geldikleri onların oyun sezgilerine ilişkin temel eğilimlerini kazandırmaktadır. Bu bağlamda suçlu gençlerin kötü konumlanmış oldukları görülmüştür. Saha çalışması sırasındaki gözlem ve görüşmelerde suçlu gençler, ailelerinin kendilerine hiçbir katkısı olmadığını ifade etmişlerdir. Miras alınan sermayenin sadece barınma, yemek vs. gibi temel ihtiyaçları karşılıyor olması nedeni ile takılan statüsünde olanların, benzer ekonomik ve sembolik sermaye birikimleri bulunmaktadır. Bu nedenle takılan statüsünü işgal eden konum sahipleri için sermaye hiyerarşisi; sosyal sermaye, fiziksel sermaye, ekonomik sermaye, kültürel (alanın-ortamın kültürü) sermaye, akademik sermaye şeklinde sıralanmaktadır.

“*Takılan*” statüler, kendisinden ortamın gerektirdiği yükümlülükler beklenilmeyen konum sahipleri olduklarından, özellikle, sosyal sermaye biriktirebilmeleri yani çevre yapmaları için gereken yegâne davranış tercihi *uyum sağlamaktır*. Çocukların/gençlerin, illegal ortamlara uyum sağlayarak illegal ortamlardaki üye, abi ve büyükleri rahatsız edecek davranışlardan kaçınıp onların çıkarına olan davranışlarda bulunmaları sonucu sosyal sermayeleri artmaktadır. Böylelikle isim sahibi olmaya giden yolun ilk aşaması olan ‘tanınma’ya çalışmaktadır. Takılan statüleri için ekonomik sermaye ise kendiliğinden konum yükselten bir sermaye olarak değil sosyal sermayeyi arttırmak ve/veya fiziksel sermayesini

tamamlayacağı araçları almak için tahvil edilecek bir sermaye olarak değerli olduğu görülmüştür.

Saha çalışmasında takılan statülerini işgal eden konum sahiplerinin, üç temel motivasyonla illegal ortamlara takıldıkları görülmektedir: Etki sırası ile- *özenti, merak ve mecburiyettir.*

Takılanların Anlama ve Algılama Şemaları: Ev Ortamından Baş Vermeyi Sağlayan Temel Motivasyonlar

Habitusun kurucuları, nesnel varoluş koşullarının algılama, anlama ve eylem şemalarıdır. Dolayısı ile suçlu gençlerin sergiledikleri illegal stratejik pratikleri anlamak, suçlu gençlik habitusunun anlama ve algılama şemalarına daha yakından bakmayı gerektirmektedir.

Çocuklar/gençler diğer ortamlara tam nüfuz edemediklerinden öncelikli olarak illegal ortamlara takılan gençlerin ev ortamına ilişkin anlama ve algılama şemalarına bakılması gerekmektedir.

Tablo 2: *İllegal Ortamlara Takılan Gençlerin Ev Ortamına İlişkin Anlama ve Algılamaları*

Ev bağı ayak bağıdır	Takılan statüleri, en temel ihtiyaçları ev ortamından karşılamalarından dolayı 'ev ortamlarına göbekten bağlı' dırlar. İllegal ortama doğru yönelen çocuk / genç için bu 'göbek bağı' zamanla 'ayak bağı' olarak algılanmaktadır.
Evdekiler Anlamaz	Gerçekleştirilen görüşmelerde suçlu gençlerin ev ortamında herhangi bir iletişimin sonuç vermediğine ilişkin neredeyse kesin kanaatleri oldukları görülmüştür. Suçlu gençler, özellikle baba ve abi statüleri ile yıkıcı sonuçları olan mücadelelere/ çatışmalara girdiklerini, ev ortamını temsil eden bu statülerle girilen yıkıcı çatışma neticesinde sembolik bağlamda (aidiyet) ev ortamından uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir.
Evde Zaman Geçmez	İllegal ortamlara takılan konum sahiplerinin, evde neredeyse hiç zaman geçirmedikleri görülmüştür. Gençlerin sadece mecburi barınma, yemek, duş vs. ihtiyaçları için ev ortamına dâhil oldukları ve ihtiyaçlarını karşılamaları hitamında hemen ev ortamından özellikle arkadaş ortamına doğru kaçarcasına ayrıldıkları anlaşılmıştır.

**Evde Kriz
Çıkar**

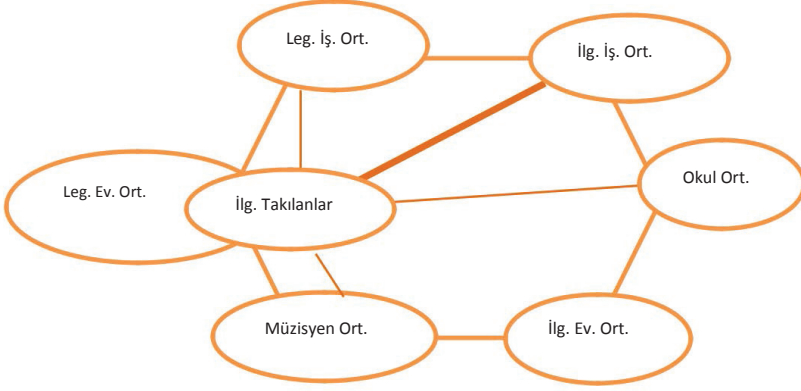
Çıkar İlegal ortamlara takılan konum sahiplerinin ev ortamına ilişkin bir diğer algısı ise ev ortamının her an yıkıcı krizler yaratma ihtimalidir. Görüşülen konum sahipleri ev ortamında kurulan her iletişimin, geçirilen her anın krize yaklaştırmakta olduğunu düşünmektedir. Dolayısı ile evde az zaman geçirmek ve ortamdakilerle az iletişime geçmenin krizle karşılaşma ihtimalini düşürdüğüne ilişkin bir algıları bulunmaktadır.

Bu algılar sonucunda illegal ortama takılanlar kendilerini *evin bir parçası* hissedememektedir. Böylelikle çocuklar/gençler kamusal alanın meşru zorunluluklarını sorumluluk olarak hissetmelerini sağlayacakları ‘aşırı’ olmadan başka ortamların ‘çıkar ve keyfi meşruiyeti’ ile ilişki kurmaktadır. Buna rağmen görüşülen suçlu gençlerden kendilerini ev ortamına bağlayanın ne olduğu yani hala ev ortamına takılmalarının nedeni sorulduğunda, ev ortamına ilişkin en güçlü bağları ortaya çıkmıştır. Bunlar; zor zamanda birlik olabilme, kendisine zaman zaman da olsa fikir sorulması, isteklerinin yerine getirilmesi, ev ekonomisine katkı yapma sorumluluğu ve en önemlisi ‘anne statüsünün’ hâlâ ev ortamında olması yani anne statüsüne karşı duyulan sorumluluktur.

Suç Habitatındaki Pedagojik Sürecin Algoritması

İllegal Takılan Statüsünün Legal Ev Ortamından Baş Vermesi

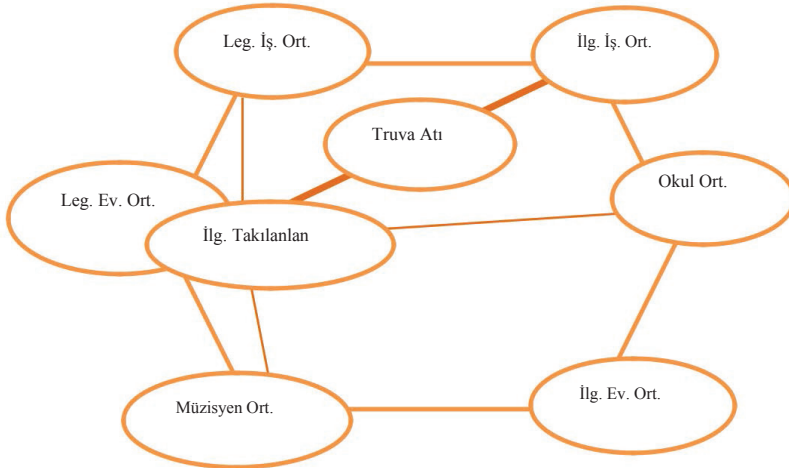
İllegal ortamlara takılan konum sahipleri fiziksel (yaş, beden vs.), toplumsal, ekonomik, kültürel vs. sermayelerinin birikmesi ile ev ortamının sembolik ve maddi etki alanını aşabilmektedirler. Ev ortamının kendisine yüklediği ‘yükümlülük yerine getirme’ sorumluluğundan bağımsızlaşmaktadırlar. Artık istedikleri zamanda ev ortamına girip çıkabilmekte, istedikleri ortamlara gizlenmeden takılabilmektedir. Dolayısıyla artık diğer ortamlarla etkileşiminde ev ortamının vesayetinden kurtulmaktadır. Kimse konum sahibini babasının, abisinin ismi üzerinden tanımamakta, konum sahibi kendi ismi ile tanınmaktadır. Ancak henüz ev ortamından tamamen kopmuş da değildir.

Şekil 2. İlegal takılan statüsünün legal ev ortamından baş vermesi

İllegal İş Ortamının Truva Atı / Arkadaş Ortamı

Egemen ortamın illegal iş ortamı olmasından dolayı ev dışındaki arkadaş grupları da illegal iş ortamının muhteviyatı ile yüklüdür. Dolayısı ile arkadaş ortamının tam olarak illegal iş ortamı niteliğini haiz olamasa bile ev ortamı ve illegal iş ortamının güç mücadelesinde, illegal iş ortamının truva atı gibi çalışmakta olduğu görülmüştür. Legal ev veya legal herhangi başka bir ortamdan “çocuklara/gençlere uzanan başka böylesine bir arkadaş eli” bulunmamaktadır.

Şekil 3. Truva atı arkadaşlık ortamı

Ev Ortamı Versus Arkadaş Ortamı

Bu noktada eğer ev ortamı aşısı döneminde kamusal alanın rasyonel zorunluluklarını rıza ile kabul ettirebilmişse takılan/üye statüsündeki genç ev ortamından edindiği zorunlulukları sorumluluk olarak içselleştirebilmektedir. Böylelikle mücadeleye, ev ortamı arkadaş ortamına karşı önde başlayabilmektedir. Ancak saha çalışmasında görüşülen suçlu gençlerin genelinin, eve ilişkin sorumluluklarını yük olarak değerlendirdikleri buna karşı arkadaş ortamının zorunluluklarını ise sorumluluk olarak algılandıkları ve bu algılara göre stratejiler geliştirdiği görülmüştür.

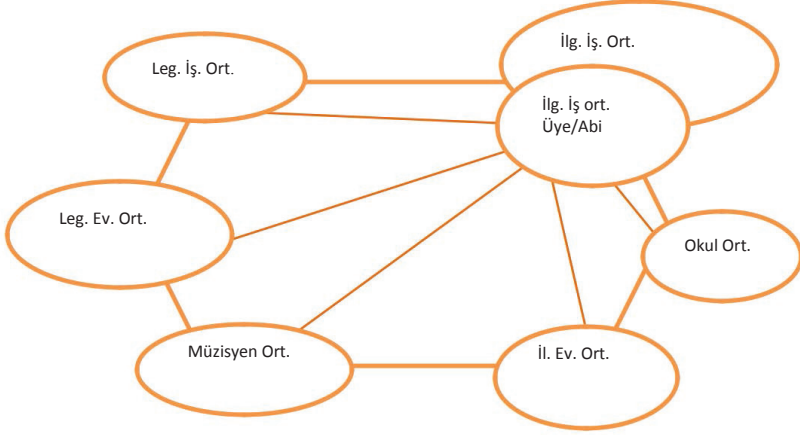
Ev Ortamından Kopuş

Ev ortamı ve illegal iş ortamının truva atı olan arkadaş ortamı arasında kalan konum sahibinin tercihini, ortamların aşılama ve kopyalama başarısı belirlemektedir. Ortamların yüksek statü sahipleri, konumları, kendilerine tabi kılmak için çıkarlarını/özentilerini gerçekleştirmeyi vaat ederken, diğer ortamın ödetmesi muhtemel bedelleri ile korkutulmaktadır. Ev ortamındakiler, genellikle, arkadaş ortamının ödetmesi muhtemel bedelleri üzerinden korkutarak konum sahibini arkadaş ortamından uzak tutmaya yönelik stratejiler geliştirmektedirler. Ancak ev ortamı konum sahiplerinin çıkarlarını gerçekleştireceği imkânları sunmaktan uzaktır. Arkadaş ortamı ise özentilerini, meraklarını tahrik ederek isim sahibi ve paralı statülere ulaşma imkânları sunarak konum sahibini illegal ortamlara yaklaştırmaktadır. Anlaşıldığı kadarı ile suç habitatında merak, mecburiyet ve arzu/özenti, korkuya galip gelmektedir.

Üyelikten Kıdemli Üyelğe

İllegal takılanlar ve üyeler, arkadaş ortamı tarafından verilen sorumlulukları takdir/itibar kazandıracak tutumlar olarak değerlendirmektedirler. Bunun yanında artık illegal mal ve hizmet piyasasından ekonomik sermaye elde etmektedirler. Böylelikle ev ortamına ilişkin göbek bağı incelerken, illegal ortama göbekten bağlanma başlamaktadır. Konum sahibi, artık ev ortamından neredeyse kopmuş bulunmaktadır. Bu aşamadan sonra üye/abi statüsünü işgal eden konum sahiplerinin, ‘ev ortamına muadil mekânlar’ yaratmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Üye/abi konumu kıdemli üye demektir. Kıdemli üye olabilen konum sahiplerinin, çevrelerinde

kendilerini pekiştirecek ‘abimizle takılıyor’ diyen belli belirsiz ‘güvenlik halkaları’ oluşmaya başlamıştır. Artık ev ortamında değil illegal ortamlarda benimsedikleri ve kendilerinde ev tatmini yaratan alanlarda (zaman geçirmek değil) yarı zamanlı yaşadıkları görülmüştür.

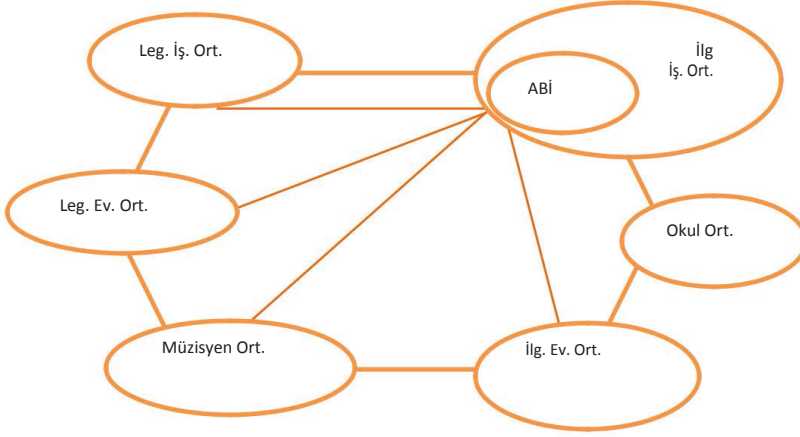
Şekil 4. İlegal ortama üye oluş

Etkisiz Ortam Okul

Her alanın olduğu gibi okul ortamının da kendi zorunluluklarını sorumluluk olarak kopyalama eğilimi taşıdığı görülmektedir. Yapılan gözlem ve görüşmelerde, okul ortamının suçlu gençlik habitusunun anlama, algılama ve eylem şemalarına neredeyse hiç etkisi olmadığı gözlemlenmiştir. Buradan okul ortamının, kendisini suçlu gençlerin habitusuna kopyalamaya çalışan ortamların ‘etkisiz eleman’ı olduğu anlaşılmaktadır.

Yetersiz Ortam Legal İş

Suçlu genç habitusu gerek ev ortamından gerekse de suçlu habitatından içselleştirdikleri algı ve anlamalar neticesinde, legal iş ortamından başarılı olacak yatkınlıkları kazanamamaktadır. Bu durum konum sahiplerinin yapmaları mümkün olan iş olanaklarını oldukça kısıtlamaktadır. Gençler reddedilerek gururlarının yara almasındansa ya da düşük gelirli işleri yapmaktansa zaten aşına oldukları ve keyif aldıkları illegal işleri, risklerini göze alarak yapmanın daha mantıklı/itibarlı olduğunu düşünmektedirler. Suçlu gençler, legal iş ortamlarının, kendi çıkarların gerçekleştirilmede oldukça yetersiz kaldığını düşünmektedirler.

Şekil 6: İlegal ortamda abi oluşu

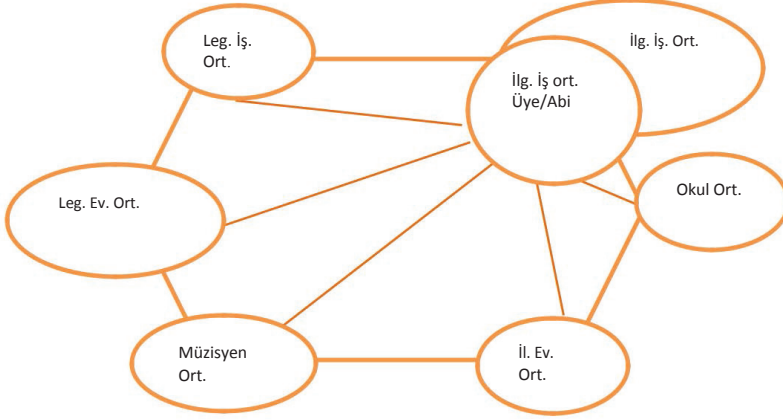
Abi statüsü için artık o ana değin biriktirdikleri fiziksel, sembolik, kültürel, ekonomik, sosyal vb. sermaye ve habitusların sahip olduğu yatkinlık ile çıkarlarını mümkün kılacağı yegâne piyasa, illegal mal ve hizmet piyasasıdır. Abi statülerini işgal eden konumlar, diğer ortamlarla kopan ya da kopmak üzere olan bağlarına geriye dönerek yeniden yatırım yapmayı göze alamamaktadırlar. Öyle ki yanı başlarındaki konumların ödediği bedeller bile onları yörüngelerinden çıkartamamaktadır. Onlar artık illegal iş ortamının illegal mal ve hizmet piyasasında meslek sahibidirler.

Sonuç: Ateşe Uçan Pervaneler

Alan çalışması sırasında, suçlu gençlik habitusunu mümkün kılan güzergâh üzerinde hemen her suçlu gencin benzer bir döngüyü deneyimledikleri anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan suçlu gençlerin ölen, hapse giren arkadaşlarını eleştirirlerken ‘çok zıpladı’ kavramını kullandıkları görülmektedir.

Erkek 5: Cahillik onun yaptığı (öldürülen için söylüyor), çok zıplamak yani. Kendini ne yaptı? Harcattı kendini başkasının yerine. O çocuk orda bir şey yapmazsa erkeklik gururu var, kendini yer bitirir.

Suçlu gençlerin, sağlam bir pedagojik süreç ile koşullandırılmış suçlu gençlik habitusları sebebi ile sonu belli böyle bir döngüye girdikleri görülmektedir. Çekirge gibi, aslında yakalanacağını bilerek

Şekil 5. Legal iş, okul ve müziyen ortamından kopuş

Kıdemli Üyelikten Abiliğe / ‘Maaaallenin Abisi’

Konum sahibi, illegal iş ortamında abi veya büyük statülerini işgal etmeden tam anlamıyla illegal ortama dâhil olamamaktadır. Konum sahibi illegal ortamda abi statüsüne sahip olduğunda ev ortamında olduğu gibi illegal iş ortamına göbek bağı ile bağlanabilmektedir. Konumun illegal iş ortamına göbek bağı ile bağlanmasıyla konum sahibi, illegal iş ortamı tarafından, bir atmosfer gibi kuşatılmaktadır. Böylelikle konum sahibi, artık yüzergezer olmaktan çıkmakta ve illegal ortamın sürekli sakinlerinden olmaktadır. Bu durum, konum sahibinin girdiği tüm etkileşimlerinde, illegal iş ortamının mantığını destekleyecek biçimde habitusunu yeniden üretmesine olanak vermektedir. Çünkü artık konum sahibi, diğer tüm ortam ve konumlarla gerçekleşen etkileşimini illegal iş ortamının mantığı/vesayeti üzerinden şekillenmektedir.

zıplamaktadırlar. Saha çalışmasında suçlu gençlerin habitusunda bir gün yakalanacaklarını bile bile suç eylemlerinde bulunmalarına neden olan bir mekanizma/ algoritma oluştuğu görülmektedir. İlegal iş ortamında meslek sahibi olan konum sahipleri, yanlarındaki eş konumların ödediği bedelleri yakinen deneyimleseler bile farklı bir yörüngeye ilişkin tutum alamamakta ve farklı tercih dizileri geliştirememektedir. Aynı '*ateşe uçan pervaneler*' gibi kendilerinin sonunu getirecek bedelle karşılaşmıncaya kadar sadece ânı yaşayarak yörüngede kalmaktadırlar. Suçlu habitusunun, suç habitatu tarafından yapılandırılmış algoritmasının dışına çıkamamalarının temel nedenlerini 3 başlıkta toplamak mümkündür.

Suçlu gençlerin habitusları inşa olurken kendi habituslarını özgül bir sermaye biçimi gibi kullanmalarını mümkün kılacak rasyonel ürünler ile karşılaşmamalarıdır. Kendi habituslarını özgün bir sermaye gibi kullanmalarını mümkün kılacak ürünleri sunması gereken başta ev ve okul ortamı, bu bağlamda, suçlu gençlerin algı ve anlamalarına hitap eden ürünleri sunmaktan çok uzaktır.

Suç habitatının aşırı özerkliğidir. Suç habitatu, kendi mantığının kipini bu konuma sahip eyleyicilerin habituslarına geri döndürülemez, eksiksiz, kalıcı ve aktarılabılır biçimde kopyalanması noktasında pek başarılıdır.

Konum sahiplerinin baş etmeleri gereken durum bağlamlarının taşıdığı aciliyetin, içinde girdikleri akıntıdan/yörüngeden çıkıp kendilerine bakma olasılığını neredeyse imkânsızlaştırmasıdır. Habitusun ancak aciliyetten kurtulmuş konum sahiplerinde özgül bir sermaye biçiminde kullanılacağı hatırlandığında suçlu gençlerin dezavantajlı durumları daha iyi anlaşılabilir.

Yukarıda sıralanan sonuçlarına bakıldığında, suçlu gençlik habituslarına illegal ortamın egemen kültürün kurucu malumatını ve keyfi meşruiyetini müthiş yavaş bir tempoda kopyalandığı ve bu kopyalama sürecinin on yıllardır saat gibi işlediği görülmektedir. Alan çalışmasının ortaya koyduğu üzere, suçlu gençlik habitusunu rasyonel eğilimli kılacak olan, alanın ve eyleyicinin yeniden ve yeniden kendilerini ürettikleri tarihsel koşulları rasyonellik lehine değiştirilmesidir.

Bunun için ise suç habitatına ilişkin olarak:

1. Suç habitatında bulunan konum sahipleri için illegal mal ve hizmet

ürünlerinin, egemen ortam tarafından meşrulaştırılmasına ve ortodoksi olarak algılatılmasına engel olunmalıdır.

2. Daha çocuk statüsünde bulunan konumların bile illegal ortamın takılan statülerini işgal etmeleri önlenmelidir.
3. Konum sahiplerinin yetişkinlik dönemlerinden önce de suç habitatu dışına çıkmaları, rasyonel yaşama evreni ile emek ve etkileşime geçerek legal ürünler uzamını içselleştirecek ürünleri deneyimlemeleri sağlanmalıdır.
4. Suç habitatinın pedagojik mesaisinin süreleri giderek azaltılmalı; okul ortam ve şartları konum sahipleri için alternatif oluşturabilecek uygun biçimde yeniden düzenlenmelidir.
5. Suçlu gençlik habitusuna suç habitatından etki eden genel şartların düzeltilmesi için, suç habitatında egemen olan illegal iş ortamının üzerinde parlayan şeref noktasının, legal ortamların üzerinde parlamasının sağlanması gerekmektedir.
6. İsim sahibi olmaları bakımından sembolik/fiziksel güç/şiddet ayrıcalıklarının haiz illegal statü sahiplerinin sahip oldukları en değerli silah olan sembolik güçleri ellerinden alınmalıdır. Bu kimseler, gençlerin/çocukların gözünden, gönlünden düşürülmelidir.
7. Gençler/çocuklar illegal ortamda paralı ve isim sahibi olma ihtimalini görememelidirler. Bunun için ise suç habitatındaki egemen ortamın el değiştirmesi gerekmektedir.

Suçlu habitusuna ilişkin olarak ise;

1. Suç habitatında meskûn çocuklar için aşı dönemlerine tekabül eden yaş aralıklarında okul öncesi ortamlar veya projeler üretilmelidir. Çocukların ev ortamında ihmal edilen aşılınmaları resmi ya da yarı resmi kurum ve kuruluşlarca yapılması gerekmektedir.
2. Yüzgezer takılan suçlu gençlerin, boş zamanlarını değerlendirebilecekleri ortam ve imkânların olmamasının, gençleri illegal ortamın truva atı gibi çalışan arkadaş ortamlarına mecbur etmektedir.
3. Çocuklar ve gençler için illegal iş ortamının sembolik/fiziksel güç/şiddetinin tesir edemeyeceği, çocuklar/gençler için merak ve özenti

duygularını kabartan, (devlet veya devlet dışı) kamusal alanlar yaratılmalıdır. Bu merkezler illegal iş ortamının sembolik/ fiziksel güç/şiddetinden sadece kendini değil merkeze gelen çocukları/gençleri de koruyabilmelidir.

4. Bunu sadece kendi imkânları ile yapamayacağı açıktır. Dolayısı ile bu imkânı sağlayacak hukuksal ve güvenlik alt yapısı sağlanmalıdır. Şunu açıklıkla ifade etmek gerekir ki, suç habitatındaki çocuklarla/gençlere ancak kardeş, abi, büyük statüleri bağlamında tesir etmek mümkündür. Çünkü var olan gençlik habitusunda öğretmen, merkez, okul, idare vs. kavramları, negatiftir.
5. Suçlu habitusunun, suç habitatı tarafından yapılandırılmış algoritması günbegün katılaşmaktadır.

Araştırma bulguları çocukları aileden kopararak illegal iş ortamının profesyonel bir üyesi haline getiren pedagojik sürecin bir algoritması olduğunu göstermiştir. İlginç olan ise gençlerin bilinçli bir biçimde dâhil olmadıkları bu sürecin “açıkça belirlenmiş son durumunu” görmelerine karşın ateşe uçmaktan kendilerini alıkoyamayacak kadar ‘iyi eğitilmiş/koşullanmış’ olmalarıdır. Yukarıda analiz edildiği gibi bu gençler ateşe uçmaktan kendilerini geri çeviremeyecek kadar suçlu gençlik habitusunun tesiri altındadır. Suçlu gençlerin kendi habituslarını özgül bir sermaye türü olarak kullanabilecekleri ürünler (ortam, konum vs. her şey) tespit edilerek en uygun ortam ve bağlamlar üzerinden suçlu gençlerce deneyimleyip içselleştirmeden suçlu gençlik habitusunun algoritmasının son durumunu değiştirmenin mümkün olmadığı bilinmelidir. Aksi durumda suçlu gençlerin habituslarının kaskatı kesilmesi yani suçlu gençlerin algılama, anlama ve eylem şemalarının, rasyonel ürünlere tamamen kapanma tehlikesi görülmektedir.

Kaynakça

- Bourdieu P. ve Loic W. (2014). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu P. (2014). *Eril Tahakküm*, çev. Bediz Yılmaz, Bediz Yılmaz, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu P. ve Passeron J. (2015). *Yeniden Üretim*, çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Özlem Akkaya, İstanbul: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Hil Yayınları.
- Calhoun C. (2004). “Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları”, *Ocak ve Zanaat*, Der. Güney, Ç. Emrah, G., Âlim, A., Ümit, T., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Calhoun, C. (2014). “Şimdiki Zamanın Sosyolojik Analizi İçin: Tarihsel Sosyolog Olarak Bourdieu”, *Bourdieu ve Tarihsel Analiz*, Ed. Gorski S. P. çev. Özlem Akkaya, Ankara: Heretik Yayınları.
- Canter, D. (2008). *Criminal Psychology Topics in Applied Psychology*, London: Hodder Education.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (1997). *Bilgi ve İnsansal İlgiler*, çev. Celal A. Kanat, İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalcı Yay.
- Habermas, J. (2011). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- İçli, T. G. (2004). *Kriminoloji*, Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.
- Kaya, A. (2004). “Pierre Bourdieu’nün Pratik Kuramın Kilidi: Alan Kavramı”, *Ocak ve Zanaat*, Der. Güney, Ç., Emrah, G., Âlim, A., Ümit, T. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Marshall, G. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Morrison, W. (1995). *Theoretical Criminology: From Modernity to Post-Modernism*, London: Cavendish Publishing Limited.
- Piersand, B. and Messerschmidt, J., (1991). *Criminology*, USA: Harcourt Brace Jovanovich Pub.
- Siegel, L. J. (2005). *Criminology*, USA: Wadsworth Publishing.
- Specter, M. G. (2012). *Habermas-Entelektüel Bir Biyografi*, çev. İsmail Ilgar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Swartz, D. L. (2014). “Bourdieu’cü Perspektiften Sosyolojik Analiz İçin Meta İlişkiler”, *Bourdieu ve Tarihsel Analiz*, Der. Gorski S. P. çev. Özlem Akkaya, Ankara: Heretik Yayınları.
- Tierney, J. (2006). *Criminology Theory And Context*, London: Pearson Education Limited Yıldırım A. ve Şimşek H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Kitapevi.
- Yücel, M. T. (2004). *Kriminoloji*, İstanbul: Umut Vakfı Yayınları.

Melez Kimliklerin Cemaatleri^{*1}

Prof. Dr. Hacı DURAN

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye

haciduran@aydin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9169-4674>

Öz

Melez kimlikler; geleneksel sosyal ağların zayıflamasıyla güçlenen, yeni sosyal kimlikler ve bağlılık alanlarıdır. Son dönemlerde ortaya çıkan bu kimlikler, terör ve şiddet yanlısı sosyal grupların alan bulmasını sağlıyor. Dini, etnik ve tarihi metaforlar melez sosyal kimliklerin türetilmesinde kullanılıyor. Çağdaş iletişim ve ikna teknolojileri melez sosyal kimliklerin üretimini ve çoğaltılmasını kolaylaştırıyor. Bu makalede, resmi ve gayri resmi şiddeti, ayrıştırmayı ve nefreti besleyen melez sosyal kimliklerin yapılandırılmasını sağlayan üç tane örnek üzerinde durulacaktır. Bunlar, Marksizm, İslamcılık ve Holiganizmin resmi ve gayri resmi biçimleridir. Marksist sosyal kimliklerin üretimi için Marx'ın bir metni, İslamcı sosyal kimliklerin üretiminde Seyyid Kutub'un bir metni ve Daiş'in eylemleri ve söylemleri örnek olarak incelenecektir. Holiganik sosyal kimliklerin üretiminde ise, ABD başkanı Donald Trump ve Yeni Zelanda Camisi katliamını gerçekleştiren terörist Brenton Tarrant'ın mesajlarını esas alacağım. Farklı statü, din ve ideoloji çevrelerinden seçilen bu örneklerin tümü, tarihi metaforlardan ve metinlerden yeni metaforlar üretmekle, melez bir sosyal kimliği dolaşıma koymaktadırlar. Böylece uydurulmuş yalanları ikna teknolojileri ile gerçekliğe dönüştürmeye çalışıyorlar.

Anahtar Kelimeler: *Melez Kimlikler, Terörizm, Siyasal İslam, Daiş, Holiganizm, Marksizm, İslamcılık, Fanatizm, Seyyid Kutub, Donald Trump, Brenton Tarrant*

---

1 * Geliş Tarihi / Received: 05.11.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 09.11.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2007

The Communities of Hybrid Identities

Abstract

Hybrid identities become new areas of social identity and commitment that are strengthened by the weakening of traditional social networks. This social change brings to find terrorist groups asocial and pro-terror groups to find space for influence and organizing peoples. Religious, ethnic and historical metaphors are used to derive hybrid social identities. The contemporary communication and persuasion technologies facilitate the production and reproduction of hybrid social identities. This article will focus on the three examples of the construction of hybrid social identities that nurture formal and informal violence, segregation and hatred. These are official and informal forms of Marxism, Islamism and Hooliganism. The structuring of Marxist social identities will be taken an example of Marx's text. And The structuring of Islamist social identities will be taken an example of Sayyid Qutb's text, and The ISIS's actions and their discourses. US President Donald Trump's messages will be given as an official example for Holiganic identities. And Brenton Tarrant's messages, which carried out the New Zealand mosque massacre, are examples of unofficial hooliganic identities. All of these examples, selected from different circles of status, religion and ideology, circulate a hybrid social identity by producing new metaphors from historical metaphors and texts.

Keywords: *Hybrid Identities, Terrorism, Political Islam, ISIS, Hooliganism, Marxism, Islamism, Fanaticism, Sayyid Qutb, Donald Trump, Brenton Tarrant*

Giriş

İslam dünyasındaki ve dünyanın birçok bölgesindeki iç savaşlar; ötekileştirme, dışlama ve terör; geleneğin sosyal kimlikleri ve aidiyetleriyle veya bağlılıklarıyla açıklanıyor. Tarihi bir kökenden kaynaklandığı varsayılan etnik, milli ve dini sosyal oluşumlara, bağlılıklara ve inançlara bağlanıyor. Ancak sosyal kimlik kavramının kullanım bağlamlarının kökleri ise bir taraftan geleneklere ve tarihi metaforlara uzanırken, diğer taraftan modernleşme sürecinde ulusal ve küresel ideolojilere dayanıyordu, son dönemlerde ise; çağdaş iletişim teknolojileri ile üretilen yapay yani melez / hibrit sosyal gruplara, takımlara ve cemaatlere dayanmaktadır.

Sosyal kimlik hangi şartlarda geleneklere, törelere, tarihten kalma inançlara ve gerçek anlamıyla atalardan gelen sosyal ağlara dayanır? Hangi şartlarda ulusal ve küresel ideolojiler dayandırılır? Ve hangi şartlarda teknolojik bir melez kimlik olarak tebarüz eder? Bunun belirlenmesi gerekir. İnsanların kendilerini bir sosyal kimliğe mensup hissetmesi gerçekten, onların o sosyal kimliğin sosyal ağlarından gelen birer aktör olduklarını gösterir mi?

Bu iki soru şu açıdan önemlidir: Birincisi, çağımızda yaşam biçimleri, beklentileri, gündelik alışkanlıklar, iş ve üretim ortamları; geçmişten kalma gelenekler, sosyal ortamlar ve yerleşimler dışında başka ortamlarda gerçekleşiyor. Yaşam ve sosyal ilişkiler, gelenek toplumlarının sosyal ağları ve bağlılıklarının sosyal oluşumlar üzerindeki etkisi azalmıştır. Uygulamada gelenek inançları, alışkanlıkları, töreleri ve yaşam biçimleri ile ilgisi kurulamayacak derecede kendi geçmişine yabancılaşmış bir yaşam tarzı var.

Ancak bu yaşam tarzını yaşayanlar, yine de kendilerini geçmiş törelerin, dini inançların geleneklerin, yerleşimlerin ve bağlılıkların uzantısı veya temsilcisi sayıyorlar. Bu varsaymaya dayalı temsili kimlikler; atalardan kalma kimlikler olarak işlem görüyor. Bu bir yanılsamadır.

İkinci olarak varsayılan ata kültürünün, yani tarihten gelme dini inançların, törelerin ve sosyal ağların temsilcisi olma, özüne yabancılaşmış bir kimliğin, kendini uydurulan sanal öze göre yeniden yaratması gibi bir sorun çıkarmaktadır. Yani sanal bir kimliği; gerçek bir kimlik gibi değerlendirme eğilimi var ve bu eğilim var olan siyasi ve hukuki düzen tarafından gerçek bir aktör işlevi görmektedir. Çatışan gruplar ve partizanlar gerçekten var olmayan sosyal ağları ve bağlılıkları varmış gibi sanarak birbirlerine saldırıyorlar.

Dolayısıyla sosyal ağ uzantısı ve bağları ne gelenek toplumlarındaki biçimi ne de modernleşme dönemindeki biçimi ile ilişkisi, bulunmayan sanal kimliklerle karşı karşıyayız.

Sosyal bilimlerde, 19 ve 20 yüzyıl boyunca, cemaat / cemiyet, topluluk/ toplum, millet/cemaat ve global toplum / topluluk gibi karşıtlıkları içeren yaklaşımlar; sosyal kimlikleri de bu kategorilere göre açıkladılar. Klasikleşmiş bu ayırma biçimine göre; cemaat, kabile, aşiret, etnik köken, mezhep ve tarikat gibi sosyal oluşumlar; eski toplumda insanlara sosyal kimlik verirdi. Ve bu oluşumlar, yüz yüze etkileşimlere, yaşanmışlıklara,

doğrudan görüşme ve dinlemelere dayanırdı. Kimlikler bir etkileşimin, sosyal varoluşun gerçek biçimlerine göre şekillenirdi.

Modern ve postmodern toplumlarda ise, sosyal kimlikler; bir ideolojiye, ortak heyecan oluşturan basmakalıp sloganlara, felsefi görüşlere, siyasal olarak örgütlenmiş toplumlara ve dini söylemlere bağlı olarak sonradan oluşuyorlar. Gelenek toplumlarındaki gibi doğrudan yaşanan ve gerçekleşen sosyal ağlara ve bağlara göre oluşmuyor. Teknolojik olarak, yani ikna, manipülasyon ve yönlendirme yöntemleriyle yapılandırılan sosyal gruplar ve örgütler belirtilen düşüncelere göre, insanlara sosyal kimlik vermektedir.

Bu çalışmada son yıllarda Batı Ülkeleri'nde İslam korkusu, yabancı düşmanlığı ve anti terörizm kapsamında gündeme gelen, resmi ve gayri resmi sosyal hareketlerin inşa etmeye çalıştığı sosyal kimlikler ve bağlılıklar üstünde duracağım. Bu kimliklerin tarihi metaforlar ve yaşanmışlıklarla ne kadar bağlantılı olabileceğini tartışacağım. Yani, yabancı düşmanlığı ve islamofobia söylemlerine göre, örgütlenen, gösteri yapan ve siyasi olarak Müslümanlara fiili ve sözlü olarak saldıran sosyal oluşumlar, gerçekten, on dokuzuncu yüzyıldaki sömürgeci bilincin ve sosyal kimliklerin uzantısı olabilir mi? Veya bu ayrımcı, ırkçı ve Müslüman düşmanı gruplar, gerçekten haçlı ruhunun çağdaş örnekleri olabilir mi?

Aynı şekilde İslam ülkelerinde, Selefilik, Sünnilik, Şiilik veya İslamcılık gibi imajları kullanan grupların inşa etmeye çalıştığı kimliklerin bağlılıkların ve karşı kimliklerin ilk örnekleriyle ne kadar bağlantılı olabileceğini tartışacağım. Yani İslam dünyasında çoğu kere anti emperyalist bir basmakalıp tutumu canlandırmak için; Şiilik, Sünnilik, Sufilik ve İslamcılık veya bunların uzantısı olarak varsayılan partileri sosyal oluşumlar,

cemaatler ve gruplar; sosyal ağ uzantıları, grup değerleri ve normları bakımından tarihteki ilk örneklerinin canlı birer örneği kabul edilebilir mi?

Daiş ve Hizbullah gibi gizli örgütler, üyelerine ve bağlılarına ve karşıtlarına geçmişin uzantısı olduğu var sayılan bir kimlik sunuyor. Bu sunulan kimlik üyeler tarafından gerçek sanılıyor. Ancak bu günümüz şartlarında mümkün görünmüyor.

Aynı şekilde; Türkiye, Sudan, Mısır, İran, Arabistan ve Irak'ta resmi politikalarla sürdürülmeye çalışılan ve yer yer ülkeyi yöneten siyasal İslamcı hareketler, klasik ve tarihi Müslüman yönetimlerin, iktidarların,

hilafetlerin ve krallıkların bir izdüşümü veya basmakalıp biçimi olabilir mi?

Yani bir taraftan resmi siyasi otoriteler kendi imajlarını geçmişten kalma imajlarla bir yasal kimliğe dönüştürüyor, diğer taraftan muhalif, isyancı ve anarşist topluluklar ve örgütler de tarihi metaforlara aynı tarzda kendilerini dayandırıyor. Bu durum hem ABD gibi ülkelerde hem Avrupa ülkelerinde hem de İslam ülkelerinde benzer tarzlarda tekrarlanıyor.

Alkaide ve Daiş, dünyanın birçok ülkesinde, farklı dilleri konuşan Müslüman gençleri; hilafet ve cihad kavramları ile ikna edebildi. Onları, cihad ordusu ve hilafet askeri metaforlarına bağlanan bir sosyal kimlik etrafında şiddete ve teröre yönlendirdi. 11 Eylül saldırısıyla binlerce sivil New York'ta Dünya Ticaret Merkezi binalarında öldürdü. Irak ve Suriye'de, kanlı satırlarla insanların kafasını kesti. Bu cinayeti kameralara kaydederek bütün dünyaya gösterdi. Bu yeni sosyal kimlik tanıtıldığı gibi, Peygamber (as)'den sonra kurulan dört halife döneminin vatandaşlarına sunduğu bir kimliğin tekrarı olabilir mi? Bu cinayetler Müslümanların savaşıma biçimlerinin yeniden üretimi ve tekrarı olabilir mi?

Mısır'da Abdulfettah Sisi, Ezher şeyhlerinden ve Mısır müftüsünden fetva alarak darbe yaptı. Darbeye karşı gelenleri yine fetvalara dayanarak kurşunladı. Darbeye karşı gelenler de direnişlerini zulme karşı cihad olarak tanımladı. Her iki tarafın bu savaşı sürdürmek için ileri sürdükleri dini deliller, klasik İslam inançlarının bir tekrarı olabilir mi? Bu delillere bağlı olarak oluşturulan sosyal kimlikler, mütevaris bir kimliğin yeniden dirilişi kabul edilebilir mi?

Batı ülkelerinde daha çok holiganik imajlarla gösterime konan İslam veya yabancı düşmanlığı imajlarının kuruluş biçimleri ve bu imajlara inanarak gruba katılan aktörlerin, sosyal ağları ve söylemleri, klasik haçlı kültürünün ve sömürge döneminin hegamonik ordularının amaçlarının bir tekrarı olarak görülebilir mi?

Görüldüğü kadarıyla bu imajlar, geleneksel değerlerle beslenmiş gibi yapıyorlar. Mesela haç sembolü ile Viking kıyafetiyle veya bir orta çağ şövalyesinin sembolik kıyafetiyle yabancılara veya Müslümanlara saldıran batıdaki bu gruplar, Haçlı ruhunun yeniden doğuşu ve tekrarlanması olarak görülebilir mi?

Yeni Zelanda'da Nur camisinde Cuma namazı kılan Müslümanları

topluca öldürme girişiminde bulunarak 50 Müslümanı öldüren terörist Brenton Tarrant'ın eylemi tarihi bir imajın eyleme dönüşmesi olarak kabul edildi. Terörist Tarrant, öldürme gerekçeleri arasına Ayasofya'ya minare yapılmasını, Viyana ve Çanakkale savaşlarının intikamlarının alınmasını, esas almıştı. Poliste ve Sosyal medyada kendisini bir Haçlı şövalyesi gibi göstermişti. Terörist'in tarihi metaforlarla gösterime koyduğu bu toplu cinayeti, tarihin tekrar etmesi olarak değerlendirmek mümkün müdür? Yoksa bu toplu cinayet güncel yaşam değerlerinin inşa ettiği melez kültürün bir uzantısı mıdır? Veya bir davranış bozukluğunun, varsayıldığı düşünülen geçmiş bir örnek olayla örtülmesi midir?

Benzer bir durumu Donald Trump'ın seçim propagandalarındaki kin ve saldırı yüklü konuşmalarında da gördük. Bilindiği gibi Trump, "Ben Müslümanları asla affetmem. Çünkü onlar Hz. İsa'yı öldürdü." demişti. Trump'ın ABD seçimlerindeki başarısı, "İslam korkusu" propagandasının ABD'de başarılı olduğuna işaret etmekle kalmıyor. Aynı zamanda çok saçma ve yalan olduğu herkesçe bilinen bir gerekçeyle Müslümanlara saldırmanın, Cumhuriyetçi seçmenler tarafından özümsemiğine delalet ediyor. Bilindiği gibi Trump daha sonra yasal başkan olma sıfatıyla Müslümanlara karşı Haçlı savaşlarını yeniden başlattığını birkaç kez açıkladı.

Trump'ın yasal, bürokratik politikalara bağlı olarak Müslümanlara bir Haçlı öcüsü olarak saldırması ile Brenton Tarrant'ın toplu cinayet gerekçesi benzer tarihi metaforlara dayandırılarak gerçekleştirilmiş görünüyor.

Benzer bir durum İngiltere'de Brexit oylamasında, Brexit yanlısı İngiliz politikacılar tarafından da uygulamaya konmuştu. İngilizler de Türk ve Müslümanlarla birlikte yaşama korkusuna bağlı olarak Avrupa Birliği'nden çıkmak için oy kullandılar.

Çağdaş liberal kapitalizmin kurucu toplumları, dikkatle olaylara bakıldığında, düşmanlığı, kini, nefreti ve bunlara bağlı olarak yaptıkları saldırıları, Haçlı şövalyesi olma bilincine dayandırarak gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Bu durum, modern Batı uygarlığı adına eyleme ve saldırıya geçenlerin varsayılan tarihi örnek olaylara gerçekten bağlı olduklarını gösterir mi? Bu soruya cevap vermek için Arap toplumlarında eylemci sosyal hareketlerin kullandıkları tarihi metaforları göz önünde bulundurup açıkladıktan sonra cevaplandırmak gerekir.

İslam ülkelerinde ise Siyonizm düşmanlığı, Antiempyralist tutumlar veya Asrısaadet ve Hilafet arayışları çerçevesinde ortaya çıkan sosyal hareketler, kendilerini tarihi mezheplerin, önderlerin ve İslam medeniyetinin, uzantısı olarak sunuyorlar. Bu post modern İslamcı direniş biçimleri veya varoluş söylemleri, ne kadar sahih İslam geleneklerinden besleniyor? Onları tarihi aidiyetlerin ve bağılılıkların bir uzantısı olarak görmek sorunu açıklar mı?

Hem Batı toplumlarında hem de İslam toplumlarında ortaya çıkan bu yeni sosyal kimliklerin mensuplarının sanıldığı gibi geleneksel kültürlere ve tarihi temellere dayandıkları tartışmalıdır. Geleneksel imajlar, bu sosyal kimliklerin inşası için bir gösteri ve tüketim malzemesi olarak kullanılıyor. Bu gruplar, toplumdaki hızlı değişme, hareketlilik ve sosyal ağ dağılımı bozulmalarının meydana getirdiği sosyal boşluktan doğan ihtiyaçları karşılamak için kişilere sunulan melez oluşumlardır. Mevcut bir tarihin ve geleneğin uzantısı değildirler. Birer anomik oluşumdurlar.

1. Geleneksel Toplumda Sosyal Kimlik

Modern öncesi dönemde toplumlar, geleneksel iletişim kanalları ile yapılan sosyal oluşumlara göre gruplaşırlardı, cemaatlere veya topluluklara ayrılırlardı. Bir köyün, kabilenin, aşiretin, mahallenin veya yüz yüze doğrudan iletişimin mevcut olduğu dini grupların iletişim kanalları gelenekselidir. Bunlar modern öncesi dönemin geleneksel toplumlarının sosyal aidiyet ve dışlama mekanizmalarıdır.

Geleneksel toplumda sosyal etki, alışlageldik uygulamalarla kendiliğinden gerçekleşir. Kişi yabancı olmadığı ve daha önce karşılaştığı sosyal etkilere maruz kalır. E. Durkheim'in tanımı ile söylersek, geleneksel toplumlarda sosyal ilişkiler, etkileşimler mekaniktir. Sosyalleşme ve dayanışma dar bir sosyal çevrede benzerlik üstüne kurulu olan duygularla, kutsal inançla ve değerlerle sağlanır (Aron R., 2010: 230).

Bilindiği gibi her sosyal kimlik ve aidiyet aynı zamanda, sosyal sınırlar inşa etme, grup kurallarına gör davranma, grup kuralları ve normlarına gör bir ortak bir algı alanına bağlanma, grup dışı sosyal çevreyi dışlama ve ötekileştirme mekanizmalarını da içerir. İdeolojik manada bir sosyal gruba aidiyet diğer grupların dışında olmakla kalmaz, gruba özgü kurallara bağlanma ve bu kuralların ideolojisi doğrultusunda bir saplantı oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun geneline göre izole olmak demektir. İnsanların sosyal çatışmalara katılmalarını sağlayan kışkırtıcı

unsurlar da bu kategorilere göre kurulu olan sosyal ağlara göre şekillenir.

Durkheim, insanların önceden kalma alışkanlıklar, sosyal çevreler ve bağlılıklar dışında yeni çevrelere girmeleri durumunda, yeni çevreyle birlikte eski normlardan, bağlardan ve kurallardan koştuklarını yeni çevreye göre, yeni normlar, kurallar ve sosyal aidiyetler oluşturduklarına değinmiştir (Sherif M. 1985:10). Önceki yaşamın kurallarından ve değerlerinden meydana gelen sapmanın bir tür anomi, yani kuralsız bir sapma ile sonuçlandığını belirtmiştir.

Sosyal ağlar konusunda yaptığı çalışmalarla bilinen Granovetter, informal ilişkilere dayanan değerlere göre kurulan sosyal bağların güçlü, formel değerlerle kurulan sosyal bağların ise gevşek olduğunu belirtir (Gravetter M., 1973: 51-68). Güçlü bağlar insanlara güçlü aidiyetler sunar. Bu türden aidiyetler ise zorunlu olarak, grup dışı kalan toplum üyeleri ile etkili sosyal ağların oluşumunu olumsuz etkiler.

Durkheim'in bu yaklaşımını yukarıda belirtilen sosyal ağların derecesi durumu ile karşılaştıracak olursak, mekanik ve cemaatçi toplumlarda, grup içi sosyal ağların güçlü olduğu açıktır. Güçlü ağ bağlantıları sosyal kimliği, mütevaris sosyal bağlarla devam ettirir. Çünkü bu ağlar, duygusal tatmin, sosyal güvence ve bilişsel uyum sağlar.

Geleneksel toplumlarda sosyal kimlik ve aidiyet konusunda ileri sürülen nazariyelere göre sosyal aidiyet, bağlılık ve kimlik; ataların sosyal ağlarına, değerlerine, inançlarına, ilişkilerine, bağlılıklarına, aidiyetlerine ve alışkanlıklarına göre gerçekleşir.

Son cümlede söylediklerimi örnekler üzerinden gösterelim. Mesela geleneksel toplum, kabile, aşiret, takım sultanlık ve beylik gibi siyasi oluşumları; akrabalık ve soy esasına göre temellendirirdi. Yeni doğanlar, bu topluluklarda, ölü ataların yaşayan canlı bir örneği olarak hayata hazırlanırdı. Ataların varoluşlarının yeni nesillerle devam ettiğine inanılırdı.

Bu inanç aynı zamanda akraba ve soy aidiyetine bağlı ve onunla sınırlı bir sosyal ağın temel alınmasını gerektirirdi. Bu gerekliliğe bağlı olarak sosyal sınırlar inşa edilirdi. Kabile asabiyeti olarak bilinen bu olgu, binlerce yıl devletlerin kurulması, gelişmesi ve yıkılması ile ilgili sosyal siyaset teorilerinin de temelini oluşturdu.

Hilafetin Kureyş'ten olma gerekliliği konusunda İslam dünyasında eskiden beri ileri sürülen fihri hükümler (Al-Taftazani 1306:182, Al-Gazzali, 1964: 182-183) ile İbn Haldun'un devletlerin kuruluşu hakkında kabile asabiyetini (İbn Haldun 1989:139-159) esas alan tavrılar, yani siyasi gücün kurulma ve gelişme aşamaları nazariyesi bunun örneğidir.

Geleneksel toplumlarda sosyal kimlik mütevatir veya sürekli tekrarlanan bir algıya ve geleneğe göre oluşurdu. Cemaat veya kabile bu yönüyle sosyolojik bir gerçekliğe dayanıyordu. Aidiyetin ve sosyal kimliğe bağlılığın somut bağları vardı. Kan bağı, ekonomik bağımlılık, topluluk içi dayanışma, ömür boyu devam eden, ekonomi, töre ve siyaset tarafından desteklenen sosyal bağların oluşturduğu fedakârlık somut bir sosyal gerçekliğe dayanıyordu. Gündelik yaşam, sosyal etkileşimler aynı sosyal çevrede gerçekleştiği için bu toplumlarda, toplumsal veya grupsal algıları, aidiyetleri, normları ve bağları destekleyen güçlü bir çevre var. Kişi doğduğu çevrede yaşamını sürdürür. Yeni bir sosyal çevreye kolaylıkla girmez.

Bilindiği gibi, insanlar doğal olarak beslenme, barınma, eş seçimi, temel insan davranışlarını edinme yönünden; törelere, gelenekler, görgü kurallarına, üyesi oldukları grubun normlarına, anlayışlarına ve yasalarına göre davranır (Sherif M.,1985:19). Bu özellik modern öncesi dönemlerde doğal olarak aile, akraba, mahalle, kabile ve aşiret bağlarının normlarını süreklileştirirdi. Kişilerin yeni sosyal ortamlarla karşılaşmasını da engellerdi. Böylece, kabile bilinci, mahalle, hem şehri veya cemaat bilinci, doğrudan gözlem, deneyim ve yaşantı ile sürekli olarak desteklenmiş olurdu.

Bir cemaatin üyeleri mikro düzeyde birbirleriyle iletişim içinde olurdu. Bu iletişim somut sosyal kurallarla kişileri yüzleştirirdi. Kişiler de kendilerini ait oldukları gruba birlikte güvende hissederdi.

2. Modern Toplumlarda Sosyal Kimlik

Ancak modern toplumun kuruluşu, sözü edilen bu kimliklere alternatif sosyal kimliklerin inşasıyla gerçekleşti. Geleneksel sosyal ağlar; modern okul ve eğitim süreçleri, şehirleşme, sanayileşme, pazar ekonomisi, iş bölümü, siyasi yapılarıdaki yoğun hareketlilik ve üretim biçimlerindeki yeniliklerle etkisiz hale getirildi. İnsanlar geleneksel sosyal aidiyetlerle ve

bağlılıklarla kendilerini ifade etmeyi öncelikli görmemeye başladı.

Modern okullar ve eğitim süreçleri, statü kaynaklarını geleneğe göre örgütlenmiş olan aile, akraba grubu, kabile ve dini cemaat statülerinden arındırdı. Sosyal statü edinmeyi okul eğitimleri ve bu eğitimlerle edinilen kariyerlere bağladı. Eğitimde fırsat eşitliği ve teknolojik girişimciliğin yetenekli ve becerikli elemanlara duyduğu gereksinim, okulların verdiği statüleri soy, din ve cemaat statülerinden kopardı. Böylece sosyal kimlik edinmede okul ve okul statüleri, geleneğin sunduğu statülerin önüne geçti.

Şehirleşme, sanayi, hizmet sektörü ve eğitim alanlarına nüfusun kaymasına ve bu kayma sürecinde, kişilerin köylerinden, geleneksel sanat ve üretim çevrelerinden kopmasına neden oldu. Bu süreçte bir taraftan dikey diğer taraftan yatay bir sosyal hareketlilik gerçekleşti. Bu sosyal hareketlilik, geleneğe bağlı sosyal kimlikleri, sosyal ağları işlevsiz kıldı. Kent ortamlarında kitleler oluşturdu. Bu kitleler, modernizmin sunduğu yeni kimliklere açık hale getirdi.

Sanayileşme, ticaret ve kapitalizm, çalışma şartlarını, sürelerini ve ortamlarını geleneğin kapalı tarım toplumu sosyal ağlarından arındırdı. Fabrikalarda, pazarlarda, yeni iş piyasalarında ve eğitim ortamlarında, birbirleri ile yeni tanışan gruplar karşılaştı. Bu süreç geleneğin ve törenin veya tarım üretiminin sosyal ağlarından ve bağlılıklarından kişileri kopardı. Onları milli veya ulus toplumunun aktörleri olmaya açık hale getirdi. Böylece ulusal, ideolojik, doktriner sosyal kimlikler kitlenin ve tüm halk kesimlerin söylem düzeyinde katıldığı sosyal kimlikler oldular.

Yukarda belirtildiği gibi, modern milli devlet ve modernist değerler; eğitim, iş, inanç, sosyal bağlılık ve dayanışma piyasalarını yeniden inşa etmekle kalmadı. Aynı zamanda milli kimlikleri Geleneksel sosyal kimlikleri, aidiyetleri / bağlılıkları ve ağları yıktı. Aynı zamanda daha sonraları kimi antropologlar tarafından “hayali cemaatler” olarak tanımlanan milli kimlikler inşa etti. Mesleki dayanışma grupları, sendikalar, doktriner ve ideolojik iktidar ve toplum söylemleri egemen kamu alanına egemen oldu. Böylece milli kimlikler ve milli kimliklere karşıt kimlikler sosyal söylemlere dönüştü. Kişiler aile, mahalle, cemaat, kilise ve aşiret bağlarından arınarak ulus ve ulus ötesi doktrinlerin uzantısı olan grupların, takımları, partilerin ve örgütlerin sosyal ağlarına katıldılar.

Bir ideoloji veya bir doktrin her ne kadar, ideoloji ve doktrin bağımlılıarı

tarafından gerçekliğin özgün ve yeni bir biçimi olarak algılansa da aslında ideoloji; “Belirli somut koşullar altında insanları olduklarından değişik özneler haline gelmeye çağırır. Çağrının biçimi ile koşullar arasında ne kadar çok bağdaşma imkânı varsa, ideolojinin inandırıcılığı ve çekiciliği o kadar fazlalaşır.” (Belge M., 1994:13). İdeoloji, din, ekonomik ilişki, teorik bir bilgi, muhayyel etnik bir bilinç, kurguya dayalı uygarlık, medeniyet tasarımları veya sınıf çelişkileri üzerinden kurgulanabilir. Mesela, Ortaçağ, modern çağ karşılaştırmasında her iki kavram karşıt yaşam biçimlerini örneklendirerek karşıt bilinçler yaratırken aslında bir ideolojik bilinç oluşturmaktadır.

Mesela milliyetçilik, özündü bir siyasi örgüte, güce, bürokrasiye ve sosyal yapılanmaya göre kişileri, geleneksel sosyal ağlardan çekmektir, millet denilen kitlenin sosyal ağlarına göre yeni değerlere göre yaşamaya yönlendirmektir. Nation kavramının başlangıçta sadece bürokratik bir örgüt (Weber M.,1986:174) için kullanıldığı bilinmektedir. İlk biçimiyle bu kavramın günümüzdeki kullanımı ile doğrudan bir ilişkisi yoktur. Günümüzde bir ülkede yaşayan halkın ortak duyguları, inançları, beklentileri, çıkarlarını ifade etmek için kullanılmaktadır.

Dolayısıyla Batı siyasi düşüncesinin bir eseri olarak Milliyetçiliğin temeli; insanın kendi milleti ile diğer milletler arasındaki rekabet duygusudur. Bu duygu, vatandaşlara yönelik bağlılık ve iyi duygular yanında, rakip milletlerin üyelerine karşı kin ve düşmanlık duygularını da geliştirmiştir (Duran H., 2002:61). Dışarıya karşı nefreti, içerde ise mahalli değerleri, sosyal bağlılıkları ve inançları ortadan kaldırmayı ve mevcut siyasi hegemonyanın geleneğine bağlı yeni bir genel kimliği inşa etmeyi hedeflemiştir.

Bu söylemlere göre yeni sosyal kimlikler, bağlılıklar ve ağlar inşa etti, eskilerin yerine yenileri ikame edildi. İnsanların aidiyetleri çağımızda bu modern sosyal ağlarla inşa olunmaya başladı. Modernizmin, ekonomik, eğitim ve siyasal uygulamaları, yoğun bir toplumsal hareketliliği meydana getirdi. Bu hareketlilik insanları geleneksel sosyal ağlardan kopardı, modern sosyal ağlara katılmalarını sağladı.

Ulusal yani Milli toplum olma süreci denen bu modern oluşumda sosyal ağları oluşturan bağların bağlılık dereceleri ve sosyal ağların uzantıları modern öncesi dönemdeki gibi değildir. Modern sanayi toplumunda sosyal

ağların bağları zayıftır, gevşektir buna rağmen sosyal ağların uzantıları çok geniştir. Sosyal ağların zayıf ve geniş olmasını birçok araştırmacı modern sanayi toplumları için gerekli görmüştür (Marsden P., 1990: 435-463).

Modern toplumda grupsal aidiyetleri belirleyen sosyal ağlar gevşektir ve uzantıları geniştir, dar bir çevreyle sınırlı değildir. Bu toplumlarda milli değerler güçlüdür, grupsal değerler zayıftır. Grupsal değerler, genellikle milli değerleri destekler ve onların toplumun bütün kesimlerine ulaşmasını sağlar. Toplum birbirine bütünleşmiş olur. Toplumsal ilişkiler resmi olarak tanımlanmış olan statülere ve rollere göre gerçekleşir. Ekonomik faktörler, ulusal refah ve saygınlık insanları ortak bir paydada buluşturur.

3. Post-Modern Toplumlarda Sosyal Kimlik

Günümüzde ise kitleler; kamusal ve küresel söylemlerin etkisiyle inşa edilen post modern cemaatlere, gruplara, kabilelere ve dini oluşumlara katılıyorlar. Sosyal kimlikler, aidiyetler/bağlılıklar, sınırlar, ağlar, rekabetler ve dışlama biçimleri kendilerini sürekli yenileyen bu sosyal mekanizmalara göre şekilleniyor.

İşin garip tarafı ise, sürekli olarak yeniden kurulan post modern aidiyetler ve kimlikler küresel sosyal ve siyasal piyasalarda modern öncesi, mezhep, din, aşiret, kabile ve cemaat etiketleriyle dolaşıma girmektedir. Küresel medya ve bilinç çok farklı sosyal ağlar ve değerlerle kurulan bu sosyal aidiyetleri, modernleşme öncesi döneme ait olduğu varsayılan sosyal hafıza kodlarıyla ve sembolleriyle gösterime koymaktadır.

Bu hareketlerin tümü yukarıda belirtilen bir tarih, gelenek, kurum ve din tasarımına kendilerini dayandırmakla birlikte, günün bakış açılarından etkilendikleri için, hiçbir zaman önceden var olduğu düşünülen, bir geleneği, dini, sosyal ve siyasal düzeni, kurumu ve tarihi olduğu gibi anlamıyorlar. Mirastan beslenme söylemi canlı kalmakla birlikte, mirasa göre yaşama, bir sosyal ağ kurma, mirasın değerlerine göre davranma ve kurum inşa etme zaten mümkün değildir.

Bu hareketler güncel bakış açısına göre, var sayılan bir geçmişi/uydurulan bir geçmiş tasarımını yeniden üretiyorlar. Böylece, melez yani hibrit bir algı ve sosyal oluşuma göre yapılıyorlar. Bundan dolayı İslam dünyasındaki sosyal hareketler, dini ve ideolojik gruplar, Rus Matruşkası oyuncağı gibi kendi içlerinden sürekli yeni eylem grupları, şiddet grupları çıkarmaktadır.

Post-modern söylem biçimleri; kültürel yenilenmeyi, parçalanmayı, ufalanmayı ve yeniden birleşmeleri, bağlanmaları ve iş birliklerini canlı tutmakta ve mantar gibi çoğaltmaktadır.

İletişim teknolojileri, gösteri sanatları ve tüketim alışkanlıkları gibi faktörler sosyal kimlik inşa etmektedir, karşıt kimlikler uydurmaktadır. Bu faktörler kitlelerin fiili sosyal kimlikleri ile tarihi kökenlere atfedilen ve yeniden üretilen yapay sosyal kimlikler arasındaki mesafeyi fark etmesini ortadan kaldırıyor. Günümüzü geçmişe, geçmiş ise günümüze ekliyor. Modern sosyal kimliklerin birçoğu, öğrenme, uyarılma, ikna ve propaganda ile oluşturulmaktadır (Hogg A. M ve Vaugan M. G., 2007:435).

Kuran-ı Kerim’de bir ayeti kerimede Allah, atalara aidiyetin ne atalara ne de yaşayanlara bir sorumluluk vermediğini belirtiyor. Ayet-i Kerime’de şöyle denmektedir; “Geçmiş toplum kendi kazanımıyla, siz ise kendi kazanımınızla varsınız. Ölü ataların yaptıklarından sorgulanmayacaksınız” (Bakara, 134). Yani geçmişe ait olma düşüncesi ve bu geçmişe ait bir sosyal kimlik uzantısı olarak sunulma aslında bir yanılsamadır, bir kurgudur. Bunun böyle olduğu çağdaş sosyal psikoloji araştırmalarında da birçok deneyle kanıtlandı. Ancak buna rağmen yine de geçmiş bir sosyal ağın ve bağın uzantısı ve temsilcisi olma, çağdaş hibrit kimliklerin propagandalarında sürekli tekrarlanan bir metafor olmaya devam ediyor.

Günümüzde kullanılan ve çok fazla önemsenen kimlik, aidiyet, ötekileştirme ve dışlama kavramlarına bu ayeti kerimenin öngördüğü kurala göre bakacak olursak tarihsel imajlarla inşa edilen aidiyetler ve sosyal kimlikler bir yanılsamadır. İnsanların köken arayışlarına girmesi, sorumluluğu tarihi kimliklere ve sosyal aidiyetlere yüklemektir. Halbuki ayeti kerimeye göre herkes kendi eylemini/zamanını yaşar ve yaşadığı eylemden / zamandan sorumludur.

Modern toplumdaki sosyal kimlik aidiyetleri/bağlılıkları hakkında yapılan incelemelerde, bunların sloganlarla, ikonalarla ve göstergelerle inşa edildikleri görülmektedir. Slogan ve gösterge ise sanal bir var olma biçimidir. Bir dogmadır, mittir. Söylencelerde ve mitlerde ilk zaman şimdiki zamanı değerlendiren bir ölçüdür. Mit izin verdiği sahtecilik aracılığı ile kökenini unutmış bir toplu varoluşun yeniden düzenlenmesi ve eleştirilmesi için araçsal bir işlev görür (Besnier M. J. 2003: 825).

Günümüzde İslam dünyasında ortaya çıkan grupların ve cemaatlerin söylemlerini bu açıdan değerlendirmek gerekir. Çünkü kendileri ile toplum ve diğer gruplar arasında keskin sınırlar inşa eden ve grupsal sosyal ağlarını ve sınırlarını sürekli güçlendiren bu gruplar, modern iletişim ve propaganda yöntemlerini çok etkili bir şekilde kullanıyorlar.

Bu propagandayı J. Ellul, Batı ülkelerindeki benzer oluşumlar üzerinde yaptığı incelemelerde daha önce tespit etmiştir. “Eleştiri yeteneği bastırılıyor, güçlü bir sosyal bilinç oluşturuluyor ve yeni bir kutsal alan yaratılıyor” (Ellul J. 1973:79-90).

Daiş ve benzeri fanatik örgütlerin ve partilerin kitleleri ve mensuplarını etkileme konusunda izledikleri propaganda yöntemlerinde benzeri figürler fazlasıyla göze batmaktadır. Eleştiriye imana saldırı, dine karşı çıkma, kültürel olarak yabancılaşmış olma, millete ve vatana ihanet olarak damgalıyorlar.

4. Muhayyel Cemaatler veya Melez Kimliklerin Örgütleri

Muhayyel cemaat, tasarlanan veya kurgulanan bir geçmişin uzantısı olmaya bağlı olarak kendi aralarında, dini, siyasi ve ideolojik bir amaç için güncel şartlarda örgütlenen gruplar anlamına gelmektedir. Bu gruplar, güncel anlamda birer takım veya örgüt oldukları halde, kendilerini tarihten kalma bir cemaatin temsilcisi olarak görüyorlar. Bugünün takımı veya cemaati olduklarını çoğunlukla inkâr ediyorlar. Ama aslında hiçbirisi geçmişten kalma bir cemaatin sosyal ağlarının kuşaklar boyu aktarılan biçimi değildirler. Fakat propaganda çok etkili yöntemlerle yapıldığı için inandırıcılığı artmaktadır. Böylece takım üyeleri ve partizanlar gerçekten kendilerini asrısaaadetin kutlu çağdaş mücahitleri olarak görebiliyorlar.

Bugün Müslüman toplumlarda devrimci bir tutumla halkı etkilemeye çalışan grupların kullandıkları imajlar; 20. yüzyılın arifesinde ve başlarında Batı toplumlarında daha önce kullanıldı. Batı toplumlarındaki durum için, Mircea Eliade'nın belirttiğine göre, Batı devrimlerinin hepsi kendini yeniden yapılandırma, Reform ve Rönessence olarak tanımlar. Reform kutsal kitaba dönüş, demektir. Fransız ihtilali, Roma ve İspanya'ya dönüşün sembolüdür. Nazi Almanya'sı Ari ırkı ruhuna dönüş çabasıdır. Marksizm, altın çağa ve bin yıl tarzındaki kehanetlere dönüşün örnekleridir (Besnier M. J., 2003:825).

İslamcı şiddet örgütlerinin söylemi ile Marksist hareketlerin söylemini daha önceki bir çalışmamızda karşılaştırmıştık(Duran H. 2019: 424) Mesela K. Marx, 1871 komünü anısına yapılan mitingde alınan kararları kaleme alırken (Marx K., 1997:341-342) proletarya, yani işçi sınıfına karşı başlatılmış olan burjuva saldırılarının biçimini ve içeriğini anlatır.

Bu saldırıları yapanların krallık ve cumhuriyet rejimleri olduğunu belirtir. Burjuva sömürüsü ve saldırılarını Haçlı saldırılarına benzetir. Evrensel proletarya eylemlerinin bu saldırı ve sömürüye karşı çıkacaklarını söyler. İşçi sınıflarının direnişinin tarihi determinizm ve diyalektiğin, yani devrimci takdirin bir biçimi olduğunu açıklar. İşçi sınıflarının devrimci tekdirin aktörü olarak burjuva iktidarlarının başlatıp sürdürdükleri Haçlı savaşlarını durdurmaları gerektiğinin belirtir. İşçi sınıflarının, devrimci mücadeleye girişeceklerini kararlaştırdıklarını, yazar.

Marx'ın burjuva sınıfının işçi sınıfını sömürmesi olarak tanımladığı sosyal, ekonomik ve kültürel eşitsizlikleri ve karşıtlıkları özel bir biçimde etiketlemesi, belli bir tanım aralığı ile anlamlandırması, bir sosyal eylem grubunu ve kimliğini inşa etme süreçlerinde bilindiği gibi, çok başarılı oldu. Mitin bir ideolojiye ve düşünceye bağlı olarak inşa edilmesi böylece gerçekleşmiş oldu.

Hatırlanacağı gibi, Marx işçi sınıfı, proletarya, burjuva, emeğin yabancılaşması, üretim araçları ve güçleri gibi kavramları icat ederek, bir bilinç inşa etti. Bu bilince bağlı olarak, bütün toplumları, sömürenler/sömürülenler, Burjuvalar/proleterler vb. kategorilere ayırdı.

Mesela Marx'ın proletarya kavramını dolaşıma koyması biçimlerine bakalım. Marx, Proletarya kavramını Roma hukuku metinlerinden aktararak, İşçi sınıfı anlamına gelecek şekilde kullandı. “Latince çocuk, döl anlamına gelen Proles sözcüğünden türeyen Proleterya kavramı, ilk kez Roma hukukunda, varlıkları, belli bir mal varlığının altında olduğu için, vergiden muaf olan ama dünyaya getirecekleri çocuk nedeniyle devlete faydalı görülen en alt sınıf yurttaşlar için kullanılmıştır. Kavramın kökünde çocuğun olması; zaman içerisinde, çocuklarından başka bir şeye sahip olmayan en alt sınıf” (Resulzade M. E., 2018:7) anlamına gelecek şekilde kullanılmıştı.

Marx, Roma hukukuna göre, vatan için çocuk doğurmaktan başka bir varlığı olmayan Proletarya adlı sınıfı, Sanayi devrimi ve Kapitalist toplumun

kuruluşu sürecindeki işçi sınıfları için kullanılmaktadır. Benzerliği şöyle kuruyor: Çocuklarından başka bir varlıkları olmayanlarla emeklerinden başka bir varlığı olmayanlar aynı statüdedir. Aynı özellikleri taşıyor.

Derrida'nın Marx'ın düşüncelerini; “orada olanı burada olana, parçayı genele, geneli parçaya, eskiyi yeniye, yeniye eskiye taşıma” olarak değerlendirir, böylece mitlerin yaratıldığını, fanatizmin ve şiddetin ideolojik olarak benimsendiğini söyler (Derrida J., 2007: 20).

Marx'ın Komünist tutuculuğu pekiştirmek üzere, Burjuvaları, Kralları ve Cumhuriyet iktidarlarını Haçlı komutanlarına ve saldırganlarına benzeterek dolaşıma koyması, gerçeklikle alakası olmayan bir benzetmedir. Ama buna rağmen etkili oldu. İşçilerin emeklerinin sömürülmesi ile Haçlı ordularının İstanbul'u, Kudüs'ü ve Anadolu'yu yağmalaması, kendileri gibi inanmayan kitleleri kılıçtan geçirmesi aynı şeydir. Bu sömürüye ve saldırıya karşı, işçileri çocuklarından başka hiçbir varlıkları olmayan Proleterlere benzeterek direnişe çağırması yine benzer bir kavram taşıma süreciyle gerçekleşiyor.

Çünkü, Mit kitleleri harekete geçirmek, ortak bir ruh oluşturmak ve her türlü mantığı hiçe saymak için Marksistlerin bile baş vurduğu bir yöntemdir (Besnier M. J. 2003). Ortadoğu'da çatışan grupların sosyal ağlarına, grupsal imajlarına ve propaganda tekniklerine baktığımızda benzer teknikleri kullandıkları görülmektedir.

Karşılıklı anlaşma, iş birliği, konuşma ve dinlemenin olmadığı bir ortamda şiddet başlar. İslam dünyasındaki sosyal grupların birçoğu, şiddete maruz kaldıklarını, mağdur edildiklerini ve toplumu kurtarma ile yükümlü olduklarını öne sürerek örgütleniyorlar. Böyle bir tutum kendiliğinden şiddet üretir. Taraflardan biri yoldan çıkmış bir iradenin egemenliği altına girince diyalog mümkün değildir. Bu durum insanın yüzünü tanımadığı rakibine gerçek anlamda hiç “değer vermeyen”, şiddet uygulayan tarafından “hor görülen” ötekinin insan görülmemesi sonucunu doğurur (Cotta S., 2003: 848).

Şiddet uygulayanların şiddet uygulama nedenlerini açıklama ve doğrulama gibi bir kaygıları yoktur. Çünkü şiddeti besleyen tutku ve arzu kendini doğrulama ihtiyacı duymaz. Sadece başarı için teknik bilgiye ve beceriye ihtiyaç duyar (Cotta S., 2003: 850). İslam dünyasında şiddete başvurarak örgütlenen sosyal hareketler, ekspresyonist sanatçıların bakış açısına benzer

bir tutumla, hayal ettikleri bir tarihi, bir suçu ikonlaştırarak kendilerinden olmayanlara saldırmaktadırlar. Tıpkı Picasso ve kübist sanatçılar gibi, hayal ettikleri, kurguladıkları, düşündükleri ve inandıkları değerleri tarihe mal ederek, zamanı ortadan kaldırıyorlar. Kendilerini geçmiş zamanın çağdaş temsilcileri olarak görüyorlar. O bilinçle sosyal ağlarını güçlendiriyorlar.

Şiddet iktidarı somutlaştırır, sanal bir kabul olmaktan çıkartır. Şiddetin varlığı iktidarı alternatifsiz kılar, çünkü belli bir alanda otorite kurmakla şiddet kışkırtıcılığı arasında her zaman yakın bağlar vardır (Arendt H., 2003:10). Son yıllarda İslam dünyasındaki iktidarların ve karşı söylemlerle örgütlenen cemaatlerin propagandalarında ve uygulamalarında şiddet varoluşun bir göstergesi olarak sunulmaktadır.

Postmodern Cihatçı grupların kullandıkları kaynaklardan birisinden yola çıkarak Mitlere bağlı sosyal kimliklerin nasıl oluştuğunu açıklamak lazımdır. Bütün kaynaklarda Seyyid Kutub'un Yoldaki İşaretler adlı eseri ve Suudi Arabistan'ın kurucu ideolojisi olan Muhammed Abdulvahhab'ın Vahabilik diye bilinen Selefî görüşleri, Şiddet eğilimli İslamcı grupların önemli ideolojik kaynakları arasında sayılır.

Post modern cihatçı gruplar inşa ettikleri kimlikleri ve uyguladıkları şiddeti dini manada kendilerince temellendirmeye çalışıyorlar. Alkaide, Daiş vb. örgütler, taraftarlarını ikna edip savaşa yönlendirmek için dini motifleri kullanıyorlar. Daiş, gizli bir örgütsel faaliyetten bir "İslam Devleti"nin kurulabileceğine dair içtihatlar yaparak dini hükümler çıkarabilmektedir. Terörü, korkutmayı, yıldırılmayı resmi bir cihat olarak tanımlayabilmektedir. Kitleleri korkutarak, güç ve şiddet kullanarak İslami hâkimiyetin sağlanabileceğine inanmaktadır (Alkaradaği, A. M. 2014).

Melez sosyal kimlik olarak tanımlanabilecek olan bu şiddet yanlısı ve iktidar güdüsü yüksek İslamcı grupların tarihi modernleşme döneminin başlangıcına dayanır. İslamcı söylemin çok farklı biçimleri var. Osmanlı Devleti'nin, 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren çeşitli biçimlerde izlediği "İttihad-ı İslam" politikalarını İslamcı söylemin ilk örneği olarak görenler vardır. Bunun dışında, Muhammed Abdulvahhab'ın Osmanlı'ya isyan etmeyi vacip sayan ve Vahabilik olarak Suudi Arabistan'ın milli mezhebine (Al-Adayına M. 2014: 125-124) dönüşen, Suudi Arabistan'ın kuruluşunu ideolojik manada temellendiren Vahabiliği ve Yeni selefiligi de İslamcı köktenci söylemin örneği olarak görenler, vardır.

Bu siyasi İslamcı söylemler dışında, kimi zaman ideolojik ve doktriner, kimi zaman ise ilmi amaçlarla savunulan İslamcılık tezleri de vardır. Arap dünyasında Muhammed Abduh, Cemalettin Afgani, Reşit Rıza; Türkiye’de ise Namık Kemal, Sait Halim Paşa, Ahmet Cevdet Paşa ve benzerlerinin görüşlerini fikri anlamda çağdaş Batı düşüncesine karşı entelektüel İslamcı söylem olarak görenler de vardır.

Bunların dışında, 20. yüzyılda Mısır’da İhvanı Müslimin, Hindistan ve Pakistan’da ise Cemaati İslami akımları ve oluşumlarını İslamcı söylemin nihai entelektüel ve eylemci biçimleri olarak görenler de vardır. Şii Müslüman toplumlarda ise, Ali Şeriatî, Muhammed Bakır Assadr ve İmam Humeyni’nin düşüncelerini ve eylemlerini İslamcı söylemin örneği gibi görenler de vardır.

Ayrıca eklemek gerekir ki, Türkiye’de milliyetçi ve muhafazakâr söylemle iç içe giren Necmettin Erbakan’ın “Millî görüş” olarak bilinen siyasi faaliyetlerini, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç ve benzeri birçok entelektüel ve aksiyonerin, “Büyük doğu” ve Diriliş nesli” söylemlerini İslamcılık olarak görenler de olabiliyor. Bu liste ayrıntıya inildikçe çoğaltılabilir. Hatta geleneksel İslami kalıpları ve sosyal ağları kullanarak varoluşlarını süreklileştiren birçok tasavvufî tarikat bile kimi zaman bu listeye eklenebilmektedir.

Bu akımların oluşumları, karşıtlıkları, birbirlerinden farklı olan yönleri, modern batı söylemleriyle olan ilişkileri ve karşıtlıkları başka bir tartışma konusudur. Bu konu üstünde durmayacağım. Bu akımların kimi zaman üzerinde uzlaştıkları “öteki hakkındaki basmakalıp düşünceleri” ve bazen de bu “basmakalıp düşünceleri” kendi aralarındaki çekişmelerde, “ötekileştirilene etiketlemek” ve damgalamak için kullanmaları, Marksist akımların “hayalet yaratma” tutumuna benzemektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi konumuz bu “melez kimliklerdir” ve “bu kimliklerin şeytanlaştırılmış biçimleridir”.

İslamcı akımların ütopya, yani hayalet uydurduklarını ilk defa ben söylemiyorum. Konu hakkında Türkiye’de ve Arap dünyasında geniş bir edebiyat da mevcuttur. Mesela M. Mehmet Doğan, İsmail Kara, Bedri Gencer ve daha birçok bilim insanının görüşlerini kısaca belirtmekte yarar var. Bu yazarlar, İslamcılığın batı karşıtı bir ideoloji olduğunu belirtiyor.

D. Mehmet Doğan, İslamcılığın ideolojik bir ütopya olduğunu,

söylemektedir. 1960'lardan sonra kabul gördüğünü, Marksist ve solcu akımlardan karşıt bir biçim olarak devşirildiğini, Kapitalizm karşıtı bir tutumdan üretildiğini, İttihadı İslam kavramsallaştırmasının ise Batı sömürgeciliğine karşı bir tepki olarak ortaya çıktığını ve radikal olma yaftasının da İslamcılığın bir gereği olarak benimsendiğini iddia etmektedir (Doğan D. M. 2013: 123-124).

İslamcılığın entelektüel bir tarzda Batı karşıtı çözüm üretme çabaları sonucunda yapılan bir tutum olduğunu belirten İsmail Kara ise İslamcılığı, Osmanlı ve Hint-Arap geleneği olarak ikiye ayırmaktadır. Osmanlı İslamcılık geleneğinin, Cumhuriyetin kuruluşuna kadarki dönemlerde dünyadaki bütün İslamcı siyasi hareketlerin merkezi olduğunu ve köklü olduğunu belirtiyor. Bu İslamcılık geleneğinin 1913'lerde somut bir şekilde kavramsallaştığını söylüyor. Osmanlı İslamcı geleneğinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ortadan kaldırıldığını söylemektedir. Son 60 yıldır Türkiye'de yükselen İslamcı dalganın ise, önce 1960'larda Pakistan ve Arap dünyasından yapılan tercümelemlerle başladığını daha sonra ise İran'dan yapılan tercümelerin bu dalganın yaygınlaşmasında etkili olduğunu yazmaktadır.

İsmail Kara; İslamcı akımların özelliklerini ise şu şekilde nitelemektedir: "İslâmcılık, XIX-XX. yüzyılda İslâm'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlâk, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) 'yeniden' hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslâm dünyasını batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri baskın siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların bütününe ihtiva eden bir düşünce ve harekettir". İslamcılığın Cihat kavramını yeniden yorumladığını, küffara ve sömürgecilere karşı ilmi bir direnç odağına dönüştürdüğünü, Avrupa/Batı'ya karşı bir mücadele biçimi olarak tanımladığını, bu anlayışın Avrupa'yı bir "merci-i taklit" haline getirdiğini anlatmaktadır. İslamcılığın, "Dini olanı siyasî-sosyal bir proje ve söylem olarak sunduğunu, buradan bir kurtuluş düşüncesi çıkardığını (böylece dini olanı) ideolojik bir karaktere büründürdüğünü" (Kara İ., 2013:16-36) saptamaktadır.

Kara, İslamcı akımlarda zamanla değişme meydana geldiğini, bu değişimin Mevdudi ve Seyyid Kutup düşüncesi etkisinde oluştuğunu söylemektedir. Bu etki sonucunda meydana gelen İslamcı akımları ise

şu kavramlarla nitelenmektedir. “İslamcılar inanç ve ahlak konusunda kendilerini diğer Müslümanlardan ayırdılar, böylece Türkiye’deki milliyetçi muhafazakâr çizgiden koptular. Kaynaklara dönüş çabalarıyla birlikte, Yeni selefiliğe, Vahhabi akımlarına yöneldiler. Aktivist, radikal, rejim muhalifi, Cumhuriyet ve Osmanlı tarihiyle ilişkisi zayıf, siyasi talepleri kuvvetli, cihatçı; sorunları Mısır, Pakistan ve İran merkezli olarak okuyan, sesi gür, mücadeleci, ümmetçi, talepkâr, hissiyatçı gruplar olarak temayüz ettiler. Asrısadete dönüş inancıyla yeni bir tarih geliştirdiler. (Kendileri gibi inanmayanları) tekfir ettiler, şirkle itham ettiler”(Kara İ. Age: 46).

İsmail Kara ve D. Mehmet Doğan’ın görüşlerine benzer bir değerlendirmeyi Bedri Gencer’de yapmaktadır. Bedri Gencer, “İslamcılık, XIX. asırda küresel bir güç haline gelen Batı’nın etkisiyle İslâm dünyasında başlayan modernleşmenin getirdiği sekülerleşme sürecinin ürünü bir ideolojidir.”(Gencer B., 2013:70) demektedir.

Bedri Gencer’in İslamcılığın çıkışı ve biçimleri hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: “Osmanlı’da Namık Kemal ile İslam’ın ideolojik olarak savunulması başlangıç noktası olarak alınabilir. Namık Kemal’in başlattığı savunma biçimi, daha sonra İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren İdeolojik bir İslamcı Ütopyaya dönüşmüştür. Ancak, Batıya misilleme olarak İslam’ın ideolojileştirilmesi Pakistan’da başladı. Çünkü Batı’nın sömürgecilik politikalarından en çok etkilenen Müslüman toplum Pakistan olmuştur. Pakistan aydınları İngilizceyi kullandıklarından dolayı Batı kültüründen çok etkilendiler. Özellikle Mevdudi, İslam devleti, İslam devlet teorisi vb. kavramlarla İslam geleneğinin dilini, Batılı ideolojik biçimlere göre yeniden üretti (Gencer B., age).

Türkiye’de ise Necip Fazıl, önce İslam’ın bir “Dünya görüşü” olarak anlaşılması gerektiğini daha sonra ise bu gerekliliği “İslam ideolojisi” kavramı ile tekrarladı. Milli Nizam Partisi ise geleneksel muhafazakârlık biçimlerini, sekülerleşmeye karşı ideolojik kavramlarla ifade etmeye çalıştı. İslamcı teorisyenler ulemeden değildi. Çağdaş bilim eğitimi alan aksiyonerlerdi. Ulema, dini din olarak öğretmek üzere öğrendiği için, ideolojik olarak dini savunamazdı. Dini ideolojik olarak savunan hareketler mezhep dilini ve usullerini bırakarak ideolojik bir dili ve metodu benimsediler.”(Gencer B., age.)

İslamcılığın, sosyolojik bir akım olarak modernist/ideolojik ve doktriner eylem biçimleri ve ötekileştirme yöntemlerini kullanması, yukarıda belirtilen erken dönemler için metin üzerinden kanıtlanabilir. Seyyid Kutub, Mevdudi, Ali Şeriatî, Namık Kemal, Necip Fazıl ve benzerlerinin İslam'ı çağdaş şartlarda, anlama, anlatma ve yaşama konularında yaptıkları savunmalar ve yapılandırdıkları öneriler, klasik İslam müdevvenatının özelliklerini taşıyor. Modern Batı sosyal felsefeleri ve düşüncelerinin sathi biçimlerine benziyor. Ve onlara karşı bir savunma özelliği taşıyor. Bundan dolayı olsa gerek, onların mantık örgülerine göre bir İslam algısı yapılmış oluyor.

5. Sosyolojik İman ve Simgelerin Melez Kimlikleri

Seyyid Kutub, “Gevşemeyiniz, üzülmeyiniz; inanmışsanız üstünsünüz” (Ali İmran: 139) ayeti kerimesini önceki tefsirlerden farklı yorumlamaktadır. Ayeti: “İman sisteminden ayrılan yeryüzü güçlerine karşı, iman kaynağından beslenmeyen yeryüzü değer ölçülerine karşı, imanla bağdaşmayan yeryüzü geleneklerine karşı, iman tarafından yürürlüğe konmayan yeryüzü kanunlarına karşı ve iman tarafından kurulmayan yeryüzü kurum ve kuruluşlarına karşı üstünlük olarak tanımlamaktadır.” (Kutub S., 1980:110).

Bu ayeti kerime Seyyid Kutub'tan önce hiçbir müfessir ve İslam âlimi tarafından bu şekilde yorumlanmamış. Bütün tefsir kitaplarında, Uhud savaşında yenilen Müslümanların gevşememeleri ve üzülmemeleri, bağlamı temel alınarak bir önceki ve sonraki ayetlerin anlamları ile bağlantılı olarak yorumlanmış.

Bu yorumlara bağlı olarak Ali İmran 137, 138, 139 ve 140. ayeti kerimeleri şu şekilde anlaşılabilir: “Sizden önce birçok toplum sizin yaşadığınız yenilgiyi yaşadı. Yeryüzünü dolaşınız. Yalan uyduranların başlarına gelenleri gözlemleyiniz. Bu Allah'ın kendilerini güvencede tutmak isteyenlere yani imanlı kalma çabasında olanlara; bir öğüdür, esenliğidir. Gevşemeyiniz, üzülmeyiniz; inanmışsanız üstünsünüz. Size erişen bolluk, yani Bedir gününde kazandığımız zafer- şimdi de sizden önceki düşmanınız olan topluma Uhud gününde erişti. Allah bolluk günlerini insanlar arasında dolaştırır. Allah bolluk ve zafer günlerini insanlar arasında dolaştırmakla; inancıyla kendine güvenenleri öğrenir, onlardan yaşananlar hakkında şahitler/tanıklar edinir. Allah gerçeği saklayanları, yani zalimleri sevmez”

İman, İslam kaynaklarının tümünde anlamı açıklanan bir dini bağlılık, güven ve tutumdur. Bütün ilmihal kitapları İman kavramını açıklamakla başlar. İslam inanç esasları hakkındaki kaynaklar, İmanın tanımını, niteliğini, ilkelerini ve içeriğini anlatırken, birçok ayeti kerimeyi temel alarak konuyu açıklarlar. Bu ayeti kerimeler arasında, Seyyid Kutub'un bir iman meselesi olarak temel aldığı Ali İmran Suresi'nin 139. ayetini çoğunlukla göz önünde bulundurmazlar.

Bilindiği gibi, İslam Kelam bilginleri bilgi konuları ile iman konularını birbirinden ayrı olarak ele alır. İnsanın çevresindeki varlıklar hakkındaki yargısı ikiye ayrılarak incelenir. Beş duyu ile algılanıp yargılananlar bilgi konusu, beş duyu dışında kavranıp oluşan yargılar ise iman konusu kabul edilir (Baktır M. 2002:127).

Konuyu Kelam tartışmalarına çevirmeden Kutub'un ayete yüklediği anlamı konumuz açısından değerlendirmek yeterlidir. "İman sisteminden / minhacı (Kutub S., 2019:101) ayrılan yeryüzü güçlerine karşı" olmak ne anlama gelir? "İman sistemine" veya "İman" a karşı olarak görülenlerin kapsamına, yaşanan güncel "Değerleri", "Kurumları", "Kanunları" ve "Gelenekleri" eklemektedir. Bu özelliklerin yürürlükte olduğu çağdaş toplumların tümüne ise "Cahiliye toplumu" demektedir.

Minhecu'l-İman, Seyyid Kutub, Mealimu fi Tarik / Yoldaki İşaretler, adlı eserinde bu deyimini kullanmaktadır (Kutub S., 2019:101)². Türkçeye İman sistemi olarak tercüme edilmiş. Modern Arapça metinlerde daha çok program ve müfredat anlamında kullanılan Minhac kelimesinin, İman ile birlikte anılması veya imanın bir biçimi olarak sunulması ile sanırım ilk defa karşılaşırız. İman Programı veya Sistemi, kavramsallaştırması bilindiği gibi klasik akait yani kelam metinlerinin hiçbirisinde geçmiyor.

Kutub, anlaşılacağı gibi İman kavramını sosyolojik bir olguya dönüştürerek anlamlandırmaktadır. İmanın bir program veya sistem olarak algılanması ve bu yüklemeye bağlı olarak, "İman sistemi veya programından ayrılan yeryüzü güçleri" gibi, ötekilerin uydurulması, İman tartışmalarından

---

2 ناميلا جهنم /Minhecu'l-İman, Seyyid Kutub, Mealimu fi Tarik/Yoldaki İşaretler, adlı eserinde bu deyimini kullanmaktadır. www.twhead.com/books/sayed-kttb, sh.101. (15.04.2019) Türkçeye İman sistemi olarak tercüme edilmiş. Modern Arapça metinlerde daha çok program ve müfredat anlamında kullanılan Minhac kelimesinin, İman ile birlikte anılması veya imanın bir biçimi olarak sunulması ile sanırım ilk defa karşılaşırız. İman Programı veya Sistemi, kavramsallaştırması bilindiği gibi klasik akait metinlerinin hiçbirisinde geçmiyor.

çok farklı bir durumdur. Bu ötekiler için Kutub, Yoldaki İşaretler adlı eserinde yukarıda belirtildiği gibi, “Cahiliyye toplumu” deyimini çok sık tekrarlamaktadır.

“İman sisteminden ayrılan yeryüzü güçleri”, “İmandan beslenmeyen yeryüzü değerleri”, “İmanla bağdaşmayan yeryüzü gelenekleri”, “İman tarafından yürürlüğe konmayan yeryüzü kanunları” ve “İman tarafından kurulmayan yeryüzü kurumları” kavramsallaştırmaları, klasik İslam bilim usullerinin hiçbirisi ile doğrulanabilecek kavramsallaştırmalar değildir.

Kutub’un İman kavramına yüklediği bu anlamlar, klasik İslam ilim usullerinde mevcut olmadığına göre, bu kavramları bir yenilik olarak ele almak gerekir. Anlaşılacağı gibi, İman bir grubun üzerinde uzlaştığı bir değer anlamına gelecek şekilde yorumlanmış olmaktadır. İnsanlar bu gruba katılanlar / katılacak olanlar ve bu gruba karşı olanlar gibi bir ayrıma tabi tutulmuş olmaktadır. Cemaat veya grup normu, iman olarak sunulmuş olmaktadır. Oysa İslam akait geleneklerinin tümünde, İman kişiye özgü bir tutum olarak, bir davranış olarak ele alınır ve incelenir. Hatırlanacağı gibi, herkesin kendi davranışı, yani işlediği günahlar ve sevaplarla Allah’ın takdirine göre imtihan edildiği ve sınandığı belirtilir. Kutub’un bu yaklaşım tarzına nerden bakarsak bakalım “Sosyolojik iman” diye tanımlayabileceğimiz bir olguyla karşılaşmaktayız.

“Cahiliyye Toplumu / dönemi” kavramsallaştırması bilindiği gibi, klasik İslam kaynaklarında, İslam öncesi Arap toplumu için kullanılan bir ifadedir. Kutub bu ifadeyi, çağımıza olduğu gibi taşımaktadır. Arada geçen süre içerisinde meydana gelen değişimleri göz önünde bulundurmuyor. Yaşadığı güncel toplumun; ister Batı kültüründen esinlenmiş olan biçimleri olsun, isterse geleneksel olarak yürürlükte olan Müslüman toplumun süregelen inançları, yaşamdaki duruşları ve mevcut muamelat biçimlerinin değerleri olsun, tümünü “Cahiliyye toplumu” olarak damgalamaktadır. Böylece yeni toplumsal kategoriler inşa etmektedir.

Seyyid Kutub’un iman kavramına yüklediği bu anlamlarla, Marx’ın çalışmaya, üretime, ücret politikalarına, fiyatlandırma mekanizmalarına ve işçiliğe yüklediği anlamları karşılaştırarak, tartışmayı yeni tartışmalar ortaya çıkaracak şekilde bırakalım.

“Cahiliyye toplumu” ve “İman sistemi” kavramları, kullanım bağlamları göz önünde bulundurulduğunda, Kutub, yaşadığı dönemdeki Mısır ve

dünya değerlerini, kanunlarını, kurumlarını ve geleneklerini, İslam öncesi Arap toplumunun, “Cahiliye dönemi” gelenekleri, değerleri, kanunları ve kurumları ile özdeşleştirmektedir. Böyle bir özdeşlik, günceli geçmişe, geçmişe de güncel taşımadır. Zamanı karıştırmaktır. Kişi davranışlarını kişi sorumluluğundan çıkarıp, döneme, yapıya ve grup kurallarına yüklemektir.

Kutub’un bu iman yorumu, İmanı şahsa özgü bir tutum ve davranış olmaktan çıkarmaktadır. Marx’ın üst yapı dediği, değerler düzenine, Durkheim’in maşeri vicdan dediği, kamuoyuna / kamu bilincine dönüştürmektedir. Böyle bir dönüşüm kendi başına İmanı ve İslam dininin temel özelliklerini ideolojik sloganlara dönüştürmek için yeterli bir söylem olmaktadır.

Seyyid Kutub’un bu yaklaşım tarzı, daha sonra Türkiye dahil bütün Müslüman toplumlarda siyasi, fanatik, grupçu ve ideolojik İslamcı akımlar tarafından slogana dönüştürüldü. Arap baharı öncesi ve sonrasında ortaya çıkan, Alkaide, Daiş, Annusra ve Hizbullah gibi örgütler tarafından temel dayanak olarak kullanıldı.

Bu grupların sloganları, söylemleri ve ideolojileri, birçok uzman tarafından, Müslüman toplumların siyasi mücadelesini dinileştiren Harici ve Şii grupların erken dönem yaklaşım tarzlarına benzetilerek açıklanmaktadır. Bu yaklaşım tarzı nisbeten doğrudur. Ancak ben konunun Marksist, söylem yapılandırma, örgütlenme ve savaşıma yöntemlerinin taklit edilmesiyle ilgili olduğunu düşünüyorum.

Çünkü çağdaş, politik ve ideolojik İslamcı akımların kurucu ideologlarından hiçbiri, geleneksel dini eğitim merkezlerinde okumadılar. Hadis, Tefsir, Akait, Siyer, Belagat ve Mantık gibi kurumsallaşmış dini eğitim programlarının metinlerinden beslenmediler. Hitap ettikleri kitleler de modern eğitim ve söylemlerle konuları anlamaya çalışan kesimlerdi. Hem İslamcı ideoloji üreten politik elitler, hem de bu ideolojiye ilgi duyan kesimler, kaybolmuş bir hafızayı aramaya koyuldular. Ancak o hafızanın kurumsallaşmış öğrenme yöntemlerini, tersinden hayranlık duydukları Batı kültürü karşısında ilkel buldular. Batı kültürünün yöntemleriyle, yeni bir politik İslam üretmeye çalıştılar.

Hatırlanacağı gibi, Marx işçi sınıfı, proletarya, burjuva, emeğin yabancılaşması, üretim araçları ve güçleri gibi kavramları icat ederek, bir bilinç inşa etti. Bu bilince bağlı olarak, bütün toplumları, Sömürenler /

Sömürülenler, Burjuvalar/Proleterler vb. kategorilere ayırdı.

Mesela Marx'ın proletarya kavramını dolaşıma koyması biçimlerine bakalım. Marx, Proletarya kavramını Roma hukuku metinlerinden aktararak İşçi sınıfı anlamına gelecek şekilde kullandı. Latince çocuk, döl anlamına gelen Proles sözcüğünden türeyen Proletarya kavramı, ilk kez Roma hukukunda, varlıkları, belli bir mal varlığının altında olduğu için, vergiden muaf olan ama dünyaya getirecekleri çocuk nedeniyle devlete faydalı görülen en alt sınıf yurttaşlar için kullanılmıştır. Kavramın kökünde çocuğun olması; zaman içerisinde, çocuklarından başka bir şeye sahip olmayan en alt sınıf anlamına gelecek şekilde kullanılmıştı.

Marx, Roma hukukuna göre, vatan için çocuk doğurmaktan başka bir varlığı olmayan Proletarya adlı sınıfı, Sanayi devrimi ve Kapitalist toplumun kuruluşu sürecindeki işçi sınıfları için kullanmaktadır. Benzerliği şöyle kuruyor: Çocuklarından başka bir varlıkları olmayanlarla emeklerinden başka bir varlığı olmayanlar aynı statüdedir. Aynı özellikleri taşıyor. Derrida'nın Marx eleştirisini yaparken, orada olanı burada olana, parçayı genele, geneli parçaya, eskiyi yeniye, yeniye eskiye taşıma işte tam olarak böyle gerçekleşiyor.

Marx'ın komünist tutuculuğu pekiştirmek üzere, Burjuvaları, Kralları ve Cumhuriyet iktidarlarını Haçlı komutanlarına ve saldırganlarına benzeterek dolaşıma koyması da benzer bir örnektir. İşçilerin emeklerinin sömürülmesi ile Haçlı ordularının İstanbul'u, Kudüs'ü ve Anadolu'yu yağmalaması, kendileri gibi inanmayan kitleleri kılıçtan geçirmesi aynı şeydir. Bu sömürüye ve saldırıya karşı, işçileri çocuklarından başka hiçbir varlıkları olmayan Proleterlere benzeterek direnişe çağırması yine benzer bir kavram taşıma süreciyle gerçekleşiyor.

Kendini ve kendisi gibi aydınları proletaryanın bilincini yaratan elitler olarak tanımladı. Buradan yola çıkarak, makalenin başında Marx'tan aktardığım söylemi yapılandırdı. Marksın Enternasyonal komünist manifestolarda tekrarladığı ve inşa ettiği bilincin ve kimliğin nasıl bir toplumsal ve küresel işleve dönüştüğünü yukarıda açıklamıştım. Marksizm özellikle Lenin ve Stalin'in yorumlarıyla, işçi sınıflarının bilinçlenmesi için elitist iktidar ve grup şiddetlerini kaçınılmaz görmüşlerdi. Buna dair çok sayıda örnek verilebilir.

Modern İslamcı söylemin kurucu önderlerinden kabul edilen Seyyid

Kutub'un yukarıda tırnak içerisinde aktardığım cümleleri, Marksist söylemden farklı bir temele dayanmaktadır. Marksist söylem, maddi öğeleri ideolojiye ve sosyal bir bilince dönüştürdü. Böylece dünyanın her tarafında Sosyalist, Komünist, Marksist veya bunların uzantısı olan çok sayıda örgüt ve sosyal hareket ortaya çıktı.

Seyyid Kutub ise itikadi ve dini bir değeri ve inancı sosyal bilince, özel bir kimliğe ve eyleme dönüştürmektedir. Lenin ve Stalin Marx'ın teorik görüşlerini, elitist grup bilinci ile gerçekleştirme yoluna girdiler. Benzer bir durum, Seyyid Kutub'un ve diğer muhafazakâr İslamcı teorisyenlerin görüşleri içinde gerçekleşti. Arap baharı ve Siyasal İslamcı akımlar, Cahiliyye toplumu vb. kavramsallaştırmaları grup bilincine dönüştürerek, şiddet ve baskı yanlısı gruplar ortaya çıkardı. Her ikisinin de yöntemi, kavramları, ötekileştirme stratejileri birbirine benzemektedir.

Sonuç

Günümüzde etnik kimlikler kavramı çerçevesinde tartışılan kimlikler, geleneksel, tarihi ve atalardan kalma mahalli sosyal ağların uzantısı değiller. Kitle toplumu sonrası dönemde ortaya çıkan aidiyet ve bağlanma ihtiyacını karşılamak için kişilerin katıldığı ve çoğu kere teknolojik propaganda ile yapılandırılan kimliklerdir. Teknik propagandaya bağlı olarak sürekli yenileniyorlar. Uzun süreli kalıcı bir sosyal gerçekliğe dönüşemiyorlar.

Etnik kimlikler, dini, ırkı, mahalli veya kültürel değerleri, kuralları ve sosyal ağları, bağlamlarından, özgün anlamlarından saptırıyorlar. Post-modern söylemlerle ulusal ve mahalli değerleri yeniden harmanlıyorlar. Böylece yeni kimlikler olarak ortaya çıkıyorlar. Değişik değerleri harmanlayıp pazarladıkları için bunlara etnik kimlik denemez, melez kimlik denmesi daha doğrudur.

Melez kimliklerin üretimini, yaygınlaşmasını sağlayan en önemli kaynaklar, on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan ve yirminci yüzyılda siyasi ve sosyal anlamda kamusallaşan ve bütün toplumsal kesimlerce, doğrudan veya dolaylı olarak benimsenen doktrinler ve ideolojilerdir. Bu doktrin ve ideolojilerin en önemlileri, Marksizm, faşizm, liberalizm ve sonradan ortaya çıkan İslamcılıktır.

Doktrinler ve ideolojiler, kişilerin ve toplumların bir olguyu anlama ve algılama biçimini hem doğrudan hem de dolaylı olarak şekillendirebildikleri

için post-modern melez sosyal kimlikleri benimseyip o kimliklere göre kendilerini tanımlayanlar, kendilerini tarihi, dini, mahalli bir sosyal kimliğin yeniden doğan biçimi olarak görebiliyorlar. Aslında bu bir yanılsamadır.

Tüketim alışkanlıklarındaki hızlı değişime koşut bir kimlik tüketimi süreci yaşanmaktadır. Bu süreç, kişilerin örgüt bağlılıkları ile kendilerini kitlelere sunmalarını hızlandırıyor. Kitle alanında böylece kimlik karşıtlıkları birbirleriyle vuruşuyor. Şiddet ve terör böylece melez kimliklere katılmaktan kaynaklanmış oluyor.

İslam dünyasında İslamcılık ideolojisine bağlı olarak ortaya çıkan resmi ve gayri resmi İslamcı kimliklerin çatışma, dışlama ve terör üretmeleri ne ise, Batı dünyasında, yabancı düşmanlığı, Müslüman düşmanlığı kapsamında uygulamaya konan resmi ve gayri resmi şiddet, dışlama ve terör eylemleri de odur.

KAYNAKLAR

- Ali Muhiddin Karadağı, Al-İttihadu'l-Alemi Li'l-Ulemai'l-Müslimin 3 Temmuz 2014, <http://iumsonline.org/>
- Al-Gazzali, Ebu Hamid b. Muhammed, Fazailu'l-Batniyye, Naşir, Abdurrahman Badavi, Kahire 1964.
- Althusser Louis, (1994), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık İletişim Yay. ISBN 975-470-018-4.
- Arendt Hanna, *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker, İletişim Yay. İstanbul 2003.
- Baktır Mehmet, “İmanın Temellendirilmesi” *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2 Sivas 2002.
- Azmi Başara, “Madhal Lifahmi'l Mas'alati't-Taifiye ve Sana'ati'l-Akalliyat Filmaşriki'l-Arabiyyi'l-Kebir” Omran, Al-Markazu'l-Arabi Li'l-Abhas ve'd-Dirasati's-Siyasiye, Doha, Katar 2015, www.dohainstitute.org
- Aron Raymond, (2010), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, İş Bankası yay. İstanbul.
- Besnier M. J. (2003) “Söylence” maddesi, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, edit. Stephanie Rials ve Philippe Raynaud, çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bilmen Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, c.3 sh. 356, Ankara Üniversitesi. Yay. 1949.
- Celeleddin Abdurrahman B. Abubekir As-Suyuti, Tarihu'l-Hulefa, tahkik, Muhammed Abu'l-Fadl, Beyrut 2010.
- Derrida Jacques, *Marx'ın Hayaletleri*, Çeviren Alp Tümertekin, Ayrıntı Yay. 2007.
- Doğan D. Mehmet, “İslamcılık: Bir Adlandırma Meselesi”, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, Editörler İsmail Kara Asım Öz, ISBN 978-605-85988-3-6 Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013.
- Duran Hacı, Ethnicity, Idiology and Terror in İslamic World, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 218, İstanbul 2015.

- Duran Hacı, “Marksizmin İslamcı Hayaletleri”, *Hece Dergisi*, Karl Marx Özel Sayısı, Hece Yayınları, Ankara 2019.
- Duran Hacı(2002), *Endüstri Çağının Dinamikleri*, Değişim Yayınları, ISBN: 975-8289-42-x İstanbul.
- Burt, Ronald S. (1984) “Network Items and The General Social Survey”, *Social Networks*, cilt: 6.
- Ellul J. Propaganda, The Formation of Men’s Attitudes, Vintage Books Edit. 1973. Granovetter, Mark., (1973), “The Strength of Weak Ties”, *American Journal of Sociology*, cilt: 78, no.6.
- Gencer Bedri, “Şeriatçılıktan Medeniyetçiliğe İslamcılık: Bir İslamcılık Tipolojisine Doğru”, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, Editörler İsmail Kara Asım Öz, ISBN 978-605-85988-3-6 Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013
- Hegel, *Tarih Felsefesi*, Ter. Aziz Yardımcı, İdea Yay. İstanbul 2006.
- Hogg A. Michael, Vaugan M. Graham, *Sosyal Psikoloji*, çev. İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez, Ütopya yay. İstanbul 2007.
- Ibn Haldun, Mukaddimetu İbn Haldun, Daru’l-Kalam, Bayrut, 1989
Lubnan Kağıtçıbaşı Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay. İstanbul 2006.
- Kara İsmail, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, Editörler İsmail Kara Asım Öz, ISBN 978-605-85988-3-6 Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013.
- Kutub Seyyid, *Yoldaki İşaretler*, Çeviren, Salih Uçan, Hicret Yay. İstanbul 1980.
- Kutub Seyyid, Al-Mealim Fi’l-Turuk, (www.twhed.com/books/sayed-kttb, sh.101. (15.04.2019).
- Marx, F. Engels, *Seçme Yapıtlar*, Sol Yayınlar, İstanbul, 1977.
- Marsden, Peter V. (1990). “Network Data and Measurement”, *Annual Review of Sociology*, cilt: 16.
- Muhammad al-Adavina, Al-İslamu’l-Vahabiya fi Müvacahatin Tahaddiyati’l-Hadase, Şabakatu’l-Arabiyya Li’l-Abhas va’n-

Naşr, Beyrut, 2014.

Resulzade Mehmet Emin, *Stalin'le İhtilal Hatıraları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul 2018.

Sergio Cotta, “Şiddet Maddesi” çev. İsmail Yerguz, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Edit. Raynaud P. Rials S, İletişim Yay., İstanbul 2003.

Sherif Muzaffer, *Sosyal Kuralların Psikolojisi*, Çev. İsmail Sandıkçioğlu, Alan Yay. İstanbul 1985.

Al-Taftazani Sadeddin, (1306 Rumi) Şarhu'l-Akaid, İstanbul.

Toscano Alberto, *Fanatizm: Bir Fikrin Kullanımları Üzerine*, Çev. Barış Özkul, Metis yay. 2013.

Van der Gaag, Martin ve Tom A.B. Snijders (2005). “The Resource Generator: Social Capital Quantification with Concrete Items”, *Social Networks*, cilt: 27/1.

Weber Max (1986), *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yay. İstanbul 1986.

Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi^{*1}

Arş. Gör. Fatma Nur ŞENGÜL

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye

fnyilmaz@aydin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2995-943X>

Öz

Modernleşmenin beraberinde getirdiği sekülerleşme kuramı 20. yüzyıl sonuna kadar dinin toplumsal ve bireysel anlamda gerileceği ve zaman içerisinde yok olacağı iddialarını tartışmıştır. 20. yüzyıl sonuna gelindiğinde ise klasik sekülerleşme teorisyenlerinin iddia ettiği gibi dinin ortadan kalkmadığı, aksine yeni dini hareketler aracılığıyla toplumların ve bireylerin hayatlarında sürdüğü teorileri ortaya atılmıştır. Son dönemde ise eklektik paradigma aracılığıyla hem eski hem yeni paradigmanın birbirini yanlış anladığı söylenmiş, din ile modernitenin birbirini etkilediği belirtilmiştir. Çalışmamız bu bahsetmiş olduğumuz sekülerleşme teorilerinin geçirmiş olduğu kavramsal ve kuramsal değişimi ele almaktadır. Çalışmanın konusu sekülerleşme alanında ortaya atılan teorilerden oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise sekülerleşme hakkında ortaya atılan, klasik sekülerleşme teorileri, çağdaş sekülerleşme teorileri ve eklektik paradigmayı açıklamak ve bu paradigmaların önemli temsilcilerinin konu hakkındaki iddialarını özetlemektir. Nitel araştırma yönteminin dökümantasyon tekniği kullanılarak ele alınan çalışma sekülerleşme teorileri kapsamında ortaya atılan iddiaları bütünüyle görmeyi sağlar.

Anahtar Kelimeler: *Klasik sekülerleşme teorileri, çağdaş sekülerleşme teorileri, eklektik paradigma, sekülerleşme.*

---

1 * Geliş Tarihi / Received: 06.11.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 11.11.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2008

The Oretical Relationship between Religion and Secularization

Abstract

The secularization theory brought about by modernization has argued that religion will decline in social and individual terms until the end of the 20th century and will disappear over time. By the end of the 20th century, it was claimed that religion did not disappear, as claimed by classical secularization theorists, but continued in the lives of societies and individuals through new religious movements. Recently, it has been said that both the old and the new paradigm misunderstand each other through the eclectic paradigm, and that religion and modernity affect each other. Our study deals with the conceptual and theoretical change that the secularization theories have undergone. The subject of the study consists of the theories put forward in the field of secularization. The aim of the study is to explain the classical secularization theories, contemporary secularization theories and eclectic paradigm and to summarize the claims of the important representatives of these paradigms on the subject. The study provides a complete view of the claims made within the scope of secularization theories and has been handled using the documentation technique of qualitative research method.

Keywords: *Classical secularization theories, contemporary secularization theories, eclectic paradigm, secularization.*

1. GİRİŞ

Modern dünyanın en önemli gerçeklerinden biri tecrübe ettiği sosyal değişim olgusunun varlığıdır. Çeşitli dinamiklerin etkisiyle meydana gelen bu süreç, kimi zaman bireylerin farkına varabileceği kadar kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleşirken, kimi zamanda insan ömrünü aşan uzun bir dönem içinde gerçekleşmektedir. Bu değişim süreci karşısında sosyal bilimciler, dinin bir güvenlik kaynağı olduğundan tutun da dinin kendisini insani ve sosyo-ekonomik gelişmelere uyarlamaması durumunda insanların yaşamlarına ve tecrübelerine yabancılaşacağına kadar çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Sanayileşen toplumlar dünya hakkındaki görüşlerini dini değerler, semboller ve mitlerden bağımsız olarak ele alma anlayışı içerisinde olmuşlar, hatta bu seküler dünya görüşleri geleneksel dini inanç sistemlerini etkilemeye de başlamışlardır (Bodur, 2008: 34). Bu etkileyiş sekülerleşmeyi tartışılması gereken bir konu haline getirmiştir. Aydınlanma ile başlayan bilimsel gelişmeler, sanayileşme ile devam eden süreçte dinin ne olacağı, kurumsal, toplumsal ve bireysel anlamda nereye konumlandırılacağı dönemin düşünürleri tarafından tartışılmıştır. Sekülerizm kavramına yüklenen anlamlar ve bu kavramın din ile olan ilişkisi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada ilk olarak sekülerleşmenin tanımı ele alınmakta daha sonra sekülerleşme alanında ortaya atılan klasik sekülerleşme teorilerine, çağdaş sekülerleşme teorilerine ve eklektik paradigmaya verilmektedir. Çalışma nitel araştırma yönteminin dökümantasyon tekniği ile alınmakta ve sekülerleşme alanında ortaya atılan teorileri tartışmaktadır.

2. SEKÜLERLEŞME NEDİR?

Sosyolojinin kuruluşunda önemli katkıları bulunan Marx, Weber ve Durkheim gibi ilk sosyologlar bilimsel gelişmelerin ve sanayileşmenin sekülerleşmeye neden olacağını belirtmektedirler. Günümüzdeki birçok sosyal bilimci de öncü sosyologların izinden giderek sanayileşmenin ve bilimsel gelişmelerin dinin önemini azaltacağı üzerinde durmaktadır. O halde sekülerleşme teorisi Bodur'un 2008: 34'de belirttiği gibi bilimsel gelişmenin, rasyonelleşmenin, kurumsal farklılaşmanın, teknolojik ilerlemenin, sanayileşmenin vb. modern gelişmelerin hep birlikte dinin sosyal hayattaki etkisini azaltacağına ve hatta giderek ortadan kaldıracağına inanan ve sosyal bilimler alanında sık kullanılan bir bakış açısı olmaktadır.

Sekülerleşmenin, tarihi seyrine bir göz attığımızda ise, her dönemde farklı bir boyutta ve tanımda kullanılan sekülerleşme kavramı ile karşılaşmaktadır. Sekülerleşme kavramına etimolojik olarak baktığımızda bu kavramın Orta çağ Latincesindeki saeculum'a dayanmakta olduğu görülür. Günümüz dünyasına kadar üç farklı anlamda kullanılan sekülerleşme, ilk defa "yüzyıl, çağ, dünya" anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. İkinci kullanım anlamı ise, kilise içerisinde manastır yaşamını geri plana itip, dünya nimetlerine ve hayatına yönelen din adamları için kullanılan seculer kelimesidir. Kilise içinde, içine kapanarak dünya hayatı ve nimetleri ile ilişkisini kesen, inzivaya çekilmiş, dış dünya ile olan bütün ilişkisini kesmiş diğer radikal din adamlarından farklı olarak bunlar, dünya ile ilişkisini sürdürmektedirler (Casanova, 1994'ten aktaran Ertit, 2014: 32). Bu kavramın, üçüncü ve son kullanım şekli ise, dinin tarihsel bir süreç içerisinde toplumsal fonksiyonlarının, gücünün ve itibarının azalmasını ifade etmek için olan kullanımlarıdır (Ertit, 2014: 32).

Sosyologlar ise bu kavramı, dini otoritenin toplumsal yer, zaman, hizmetler, kaynaklar ve personel üzerindeki kontrolünü kaybettiği, ampirik usuller ile dünyevi amaç ve gayelerin öbür dünyaya veya doğaüstü amaçlara yönelik ritüel ve sembolik aksiyon örneklerinin yerini aldığı farklı süreçleri ifade etmek için kullanılmaktadırlar (Wilson, 1987: 159). En genel tanımla sekülerleşme, dini bilincin, faaliyetlerin ve kurumların toplumsal önemini kaybettiği bir süreç olarak adlandırılabilir. Dinin, toplumsal sistemin işleyişinde sıra dışı hale geldiğini ve doğaüstüne bağlı faktörlerin kontrolünü dağıtmak suretiyle toplumun işleyişi için esas fonksiyonların rasyonelleşmeye başladığını gösterir (Wilson, 1987: 162). Bir başka ifadeyle sekülerleşme, dinin fizik ve toplumsal dünyayı açıklama ve yorumlama görevinin sona ermesi, bu işlevleri insana ve dolayısıyla bilime devretmesidir. Örneğin yaratılış konusunda doğaüstü açıklamalardan uzaklaşılması, varlığın oluşumu ve hayatın bilimsel evrim ilkelerine göre açıklanması bu noktada açık bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır (Akgül, 2013: 196).

Sekülerleşme sürecinin, dini kurum, değer, düşünce ve pratikler üzerinde etkili olduğu konusunda şüphe yoktur. Ancak şunu belirtmek gerekmektedir ki dinin, toplum üzerindeki etkisinin azalmasının ya da artmasının altında birden çok dinamik yer almaktadır. Sanayileşme öncesi Avrupa'da yaşayan insan görünümüne bakıldığında, son derece dindar ve Ortodoks Hıristiyan

olma dereceleri farklı olsa da çoğu, dünyayı Hıristiyan bakış açısıyla ele almakta olduğunu görmek mümkündür. Bu insanların büyük bölümü Lord Prayer’i ve Hail Mary’i bilmekte, haç işareti yapıp, On emri, başlıca dört erdemi, yedi büyük günahı ve merhametin yedi faydasını bilmekteydi. Bu insanlar aşar vergisi ödüyor, bebeklerini vaftiz ediyor, kilisede evleniyor ve dinsizlikten uzak duruyordu. Ayrıca kendileri için dua etmeleri amacıyla rahiplere büyük paralar ödemekteydi. Ancak toplumlar sanayileştikçe, insanlar bilgili gerçek inanlar ve inançtan uzaklaşanlar olarak ikiye ayrılmaya başladı (Bruce, 2008: 413). Bu uzaklaşma yani, dinin itibarının ve popülerliğinin düşüşü karşımıza sekülerleşme kavramını çıkardı. Söz konusu Avrupa sekülerleşmesi olduğunda birbirinden bağımsız olmayan, farklı zamanlarda ortaya çıkmış yasalar olsa da birbirlerini etkileyen yedi dinamiğin var olduğunu söylemek mümkündür. Bu dinamikler Ertit’in (2015: 15)’ kitabında şu şekilde sıralanmaktadır; 15. yy. Rönesans, 16. yy. Protestan Reformu, 16. ve 17. yy. Mutlak Monarşilerin ortaya çıkışı, 17. yy. Aydınlanma Çağı, 18. yy. ve 19. yy. ortasına kadar Endüstriyel Kapitalizm ve 19. yy. Kentleşme. Bu saymış olduğumuz dinamikler Avrupa sekülerleşmesinin oluşmasını sağlamaktadır. Ancak bu dinamikler, tarihsel süreç içerisinde sadece Avrupa ülkelerinde kalmamakta, diğer ülkelere de kısmen sirayet etmektedir.

Sekülerleşme hakkında ortaya atılan teoriler ise üç başlık altında toplanmaktadır. Klasik Sekülerleşme Teorileri (eski paradigma), Çağdaş Paradigma (yeni paradigma) ve Eklektik paradigma. Sekülerleşmenin gündeme geldiği ilk yıllardan beri savunulan ve klasik sekülerleşme tezi ile de bilinen eski paradigmaya göre sekülerleşme gerçekleşecek ve din yok olacaktır. Klasik sekülerleşmenin tam tersi görüşlere sahip Yeni Paradigmaya göre ise artık sekülerleşme tezinin savunuları bırakılmalıdır. Çünkü yaklaşık üç asırdır dinin ortadan kaldıracağı söylenen modernleşme hali hazırda bunu başaramamıştır. Hatta sekülerleşme tezinin aksine modernitenin doruk noktasında din her zamankinden daha güçlü varlık göstermiştir. Eklektik paradigma ise bu iki görüşün ortasında durmaktadır. Bu paradigmaya göre din ve modernite karşılıklı olarak birbirini etkilemiştir ve etkilemeye de devam etmektedir. Din otorite konumunu kaybetmiştir ancak hala kültürel anlamda fonksiyonlarını sürdürmektedir (Köse, 2006: 11). Sekülerleşme hakkında ortaya atılan bu paradigmalar ve bu paradigmaların savunucularına ait fikirler alt başlıklarda ele alınmaktadır.

3. SEKÜLERLEŞME TEORİLERİ

3.1.Klasik Sekülerleşme Teorileri (Eski Paradigma)

20. yüzyılın son yıllarına kadar geçerli olan klasik sekülerleşme kuramına göre modernleşme, dinin önemini ve etkisi azaltacak ve din hem toplumsal hem de bireysel anlamda gerileyecek, zaman içerisinde ortadan kalkacaktır (Köse, 2006: 12). Modern toplumda kilisenin hâkimiyetini kaybetmesi ya da cemaatler aracılığıyla bu otoritenin kullanılması sekülerleşmenin kanıtı olarak görenler bu kuramı savunmaktadır. Bu kuramın savunucuları arasında Bryan Wilson, Steve Bruce, John Coleman, Karel Dobbelaere, Alan Aldridge, Philip Gorski, Robert Wuthnow, Bryan Turner, Peter Beyer gibi isimler bulunmaktadır. Öncü sosyologların izinden giden bu düşünürler kurumsal anlamda modernleşme varlığını devam ettirdiği sürece dinin gerileyeceğini düşünmektedir. Bu kuramı savunan en güçlü düşünür Berger, daha sonra savunmaktan vazgeçmiş, sekülerleşmeyi çağdaş yaklaşımla ele almıştır (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 85).

İlk sosyologlardan Auguste Comte, üç hal kanunu teorisi ile sekülere olan geçişi şu şekilde açıklamıştır; Comte toplumların önce teolojik evreyi yaşayacaklarını, daha sonra metafizik evreye geçeceklerini ve son olarak pozitivist evreye geçeceklerini öngörmektedir. Pozitif evrede ise ifadeler, tam anlamıyla bilimsel olmaları için din ve metafizikten bağımsızlaşırlar. Bilim, gözlem yoluyla tabiatın ve sosyal dünyaların işleyişini yöneten ilkeleri keşfetmeyi amaçlar. Comte göre, din bilimsel ilerlemeyi tehdit etmekte ve sosyal yapıyı zayıflatmaktadır. Bir diğer klasik sosyolog Karl Marx'a göre de din toplumların afyonudur. Din, gelecekte var olacak bir hayatla ilgili boş teselliler vererek bu dünyadaki etkili politik eylemlerden dikkatlerin başka yöne çevrilmesini sağlamaktadır. Yine aynı şekilde Weber'in teorisinde de sekülerleşmeyi görmek mümkündür. Ona göre de protestan ahlakının kalvinistik öğretisi bir süre sonra kapitalist bireyi yaratmakta ve bu birey de zaman içerisinde dinden uzaklaşarak dünyevileşmektedir. İlk sosyologlar dinin etkisinin ortadan kalkacağını ve sekülerleşmenin yaşanacağı düşüncesindedir. Onları takip eden düşünürler ise sekülerleşme süreçlerini farklı bakış açıları ile ele almıştır. Kısaca bu düşünürlerin sekülerleşmeye ait görüşleri bu başlık altında ele alınmaktadır.

Eski paradigmanın savunularından Bryan Wilson, sekülerleşmeyi, dini bilincin, faaliyetlerin ve kurumların toplumsal önemini kaybettiği

bir süreç olarak tanımlamaktadır. Ona göre din, toplumsal sistemin işleyişinde marjinal hale gelmiştir. O, doğaüstüne bağlı faktörlerin kontrolünü dağıtmak suretiyle toplumun işleyişi için esas fonksiyonların rasyonelleşmeye başladığını düşünmektedir (Wilson, 2015: 10-14). Wilson'a göre sekülerleşmenin göstergeleri şu şekilde sıralanmaktadır;

- Ampirik ve gerçekçi tutumlar geliştikçe dini bilincin azaldığı görülmektedir. Doğaüstü ile ilgili tasvirler gittikçe soyut hale gelmeye başlamıştır. Tutumlar, davranış ve eylem için rehber olan Tanrının iradesi daha az anılır ve duaya veya bedduaaya nadiren müracaat edilir olmuştur,
- Dini semboller kişilere vermiş olduğu anlamlarını, canlılıklarını ve cazibelerini kaybetmiş, haçlar ve tespihler geniş oranda dekoratif araçlar haline gelmiştir. Örneğin büyü, popüler biçimde astroloji, insanın zevkini okşayan bir eğlence haline gelmiş ve dini anlamda önemini kaybetmiştir,
- Dini aksiyonun kapsam ve derece olarak etkisi azalmıştır. Dini ibadetler toplumun üyeleri için zorunlu olmaktan çıkmış ve bütünüyle gönüllü hale gelmiştir (Wilson, 2015: 11-14).

Wilson, sekülerleşmenin göstergeleri olarak bunları ele alırken, buna neden olan etmenleri ise şu şekilde açıklamaktadır;

- Bilimin özellikle üretken faaliyetlere uygulanması ve yeni tekniklerin evrimi insanın Tanrıya bağlılık duygusunu azaltmıştır,
- Teknolojik toplumun üretken taleplerini ve dağıtıcı ödülleri yerine getirmek için artan yoğunluk, toplumsal ve coğrafi hareketlilik bireyciliği geliştirmiş ve insanları durağan cemaatçi bağlardan ve dini tercihlerin kökleştiği geçmiş nesillerin oturmuş düzeninden ayırmıştır. Dinin geleneksel olarak desteklemeye çalıştığı kişisel ve etkili mizaçlar etkisizleşmiştir,
- Sonunda kişisel ve mahrem ilişkiler gayri şahsi tekniklerin hücumuna uğramıştır. Örneğin doğum kontrolü meselesinde olduğu gibi. Böylece önceleri kutsal alanda daha çok yer aldığı düşünülen konular rasyonel ve hesaplı planlama konuları haline gelmiştir (Wilson, 2015, 19-20).

Wilson'dan sonra Klasik Paradigmayı savunan bir diğer savunucu Steve Bruce ise teorisini şöyle açıklamaktadır; baskın dünya görüşü gittikçe artan seküler bir kamusal kültüre yol açmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde din ve dine ait olanlar günlük hayattan o denli uzaklaşmıştır ki dindar

olarak atfedilecek kişi sayısı elle sayılacak ölçüde azalmıştır. Sanayileşmiş dünyada dini destekleyen tüm göstergelerde gerileme yaşanmıştır (Bruce, 2015, 25-26). Bruce'a göre bu gerilemeye neden olan sebepler ise şu şekildedir; Tektanrıcılık, Bilim ve Teknoloji, Protestan Etiği, Yapısal ve Toplumsal Farklılaşma, Bireyselleşme, Parçalanma ve mezheplerin oluşması, Toplumsal ve Kültürel Çeşitlilik, Ekonomik Gelişme, Seküler devlet ve Liberal Demokrasi, Teknolojik Bilinçlilik ve Kültürel Geçiş.

Bir diğer savunucu Colamen sekülerleşmeyi şu sorular etrafında açıklar;

1. Modern Dünya ne ölçüde sekülerdir?
2. Bir sekülerleşme türü varsa bu neleri içerir?
3. Sekülerleşme din için bir lütuf mu yoksa bir lanet midir?
4. Seküler lütufları ararken, sekülerde daha fazla kutsala ulaşmanın yaraları nelerdir?

Modern Dünya ne ölçüde sekülerdir soruna sosyal bilimlerde sekülerleşme tezinin güçlü bir şekilde ve geri döndürülemez biçimde sürdüğünü söyler. Modernitedeki geniş kültürel ve yapısal faktörlerin yani; şehirleşme, sanayileşme, sistemli teorik-rasyonellik, ileri düzeyde kültürel çoğulculuk gibi kültürel unsurlar devamlı ve tersine döndürülemez bir dini erozyon sürecine girmekte ve kutsal olanın miktarını azaltmaktadır (Coleman, 2015: 45).

Bir sekülerleşme türü varsa bu neleri içerir sorusuna; dünya görüşlerinde artan bir çoğulculuk ve kutsal şemsiye, Kiliselerin toplumdaki resmi din modelleri ve hatta bireysel dini dürtü üzerindeki tekelci etkisinin kaybı, dini meselelerde bireysel özerkliğin artması, dinin özelleşmesi, dini olmayan alanların büyük oranda kurumsal özerkleştirmesi şeklinde cevap verir (Coleman, 2015: 51-52).

Sekülerleşme din için bir lütuf mu yoksa bir lanet midir soruna sosyolojik araştırma kanıtlarının büyük bir kısmı çok büyük miktardaki sekülerliğin örgütlü kiliseler için probleme sebep olacağı görüşünü ortaya koymaktadır. Kilise ile olan çok fazla gerilim sekt ve benzeri davranışların ortaya çıkmasına neden olurken çok az gerilim üyeler için farklı kilise üyeliğinin gerçekte genel toplumsal ve kültürel aidiyete ne katacağı gibi soruları gündeme getirmektedir. Üyeler arasında gevşek bağlılıkların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu noktadan hareketle sekülerlik kiliseler için

karma bir lütfu temsil etmektedir (Coleman, 2015: 52-53).

Klasik sekülerleşme tezinin en meşhur savunucusu niteliğinde olan Peter Berger ise dinin, eşitsizliği, zulmü ve yabancılaşmış sosyal ilişkileri meşrulaştırabileceği düşüncesini ayrıntılı biçimde ele almış ve savunmuştur. Berger de tıpkı ilk dönem düşünürlerden Weber gibi, dünyanın rasyonelleşeceğini ve büyüden kurtulacağını söylemektedir. Berger sekülerleşmeyi, “*toplum ve kültürün dini kurum ve sembollerin hâkimiyetinden kurtulması süreci*” olarak tanımlar. Sekülerleşmenin üç boyutu olduğunu belirtir. Birincisi sosyal yapısal boyuttur. Batı Hıristiyan kiliseleri seküler organ vasıtasıyla eski fonksiyonlarını kaybetmiştir. Diğer boyut kültürelidir. Batı’da sanatın, edebiyatın, müziğin ve felsefenin dini içeriği önemli ölçüde gerilemiştir. Son olarak toplum ve kültürün sekülerleşmesi, kişisel bilincin sekülerleşmesine neden olmaktadır. Artık çok az sayıda insan, dini bir düşünce yapısına sahiptir. İnançlı insanlar bilinçli bir azınlıktır (Aldridge, 2015: 104-105).

Özetle klasik (eski) paradigma, modernleşme, rasyonelleşme, akılcılaşma, teknolojik gelişmeler gibi etmenlerin dinin önemini azaltacağını ve zamanla dinin önemini kaybederek ortadan kalkacağını öngörmektedir.

3.2. Yeni Paradigma (Çağdaş Yaklaşımlar)

İlk ortaya atıldığı andan itibaren sosyal bilimciler tarafından hemen hemen hiç eleştirilmeden kabul gören sekülerleşme teorisi 20. yüzyılın sonlarına doğru kimi sosyologlar tarafından eleştirilmeye başlamıştır. Onlara göre kutsal olan geri dönüyordu hatta kimisine göre kutsal olan zaten hiç gitmemişti. Peter Berger, Rodney Stark, Daniel Bell ve Jeffrey Hadden (ö. 2003) gibi daha çok Amerika kökenli sosyologlar tarafından savunulan çağdaş paradigmaya göre modern olan ile dinin uyuşmadığı iddiasının doğruluk payı yoktu. Onlara göre, kişilerin kiliseye devam etmemesi, sekülerleşmenin bir ölçütü ya da göstergesi olamazdı. Çünkü insanlar, ibadete yerlerine, mabetlere gitmeseler ve dine kurumsal düzeyde ait olmasalar bile bir ruhun varlığına, tabiatüstü alana yani Tanrı’ya olan inançlarını sürdürmekteydi (Köse, 2006: 12). Yeni paradigma sekülerleşme olgusunu kabul etmemekle birlikte, eski paradigmanın ortaya attığı iddiaların geçerli olmadığını söylemektedir. Onlara göre modern toplumda bireysel dindarlığa büyük oranda ilgi mevcuttur ve bu durumun en büyük delili dini cemaatlerin varlığıdır (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 85). Yeni paradigmanın

savunucularından Hadden sekülerleşme teorisinin başarısızlığını dört gerekçe ile ele alır. İlk olarak ona göre sekülerleşme teorisi dikkatlice incelendiğinde ortada bir teori olmadığı görülecektir. Çünkü teorisinin modern dünyada inancın ve dini kurumların üzerinde yönlendirici bir rolü söz konusudur. İkinci olarak, sekülerleşmenin göstergesi niteliğinde bir veri birikimi söz konusu değildir. Üçüncü olarak 1960 ve 1970 yıllarında Avrupa ve Amerika’da yeni dini hareketler üzerine yapılan araştırmalar göstermektedir ki sekülerleşme diye bir şey yoktur. Son olarak ise dünyada dinin politik alanda etkili olduğunu gösteren olaylar mevcuttur (Hadden, 2002: 154).

Bu paradigmanın en büyük savunucularından birisi Peter Berger’dir. Her ne kadar Berger eski paradigmanın savunucusu olsa da daha sonraları yapmış olduğu araştırmalar ile kendi paradigmasını (eski paradigmayı) yanlışlamıştır. Bu durum Steve Bruce tarafından gereksiz bir fikir değişikliği olarak görülmüş ve Berger eleştirilmiştir.

Peter Berger’e göre, dünya bugün, bazı istisnalar hariç, olabildiğine dini bir dönemden geçmektedir. Bu da 1950-1960’larda tarihçiler ve sosyal bilimciler tarafından yazılan ve sekülerleşme teorisi şeklinde isimlendirilen literatürün yanıldığını göstermektedir (Berger, 2002: 13). Küresel olarak bakıldığında özellikle iki güçlü dini patlama görülür; biri yeniden canlanan İslam diğeri dinamik Evancelik Protestanlık. Aşırı İslamcı hareketler Atlantikten Çin denizine kadar İslam dünyasının her tarafında ve Batıdaki Müslüman diasporasında yükseliştir (Berger, 2015: 224).

Berger, teorisini günümüz dünyasından örnekler ile daha da pekiştirir. Ona göre, günümüzde sekülerizm karşı meydan okumanın siyasi olarak meşhur bir hak olduğu bir ülke Türkiye’dir. Yine onun düşüncesine göre, Türk Cumhuriyeti 1923’te İslam karşıtı ve muhtemelen din karşıtı olan Atatürk tarafından kuruldu. Atatürk Türkiye’yi medenileştirmenin yolunun Batı’nın seküler kültürünü almak ile gerçekleşeceği düşüncesine sahipti. Bu sekülerist ideoloji Türk toplumunun geniş kesimlerinde özellikle Kemalist siyasi ve askeri seçkinler arasında sağlam bir şekilde yerleşmiştir. Anadolu’nun diğer kesimlerinde ise bu ideolojiye yüzeysel bağlılıklar söz konusudur. Ancak derin Müslüman kimliğini kaybetmeye karşı direnen kesim de mevcuttu. Bu direnç son yıllarda siyasi olarak aktif hal geldi. Şu anda da İslamcı bir parti iktidardır. Popüler bir dini meydan okuma ile karşılaşan seküler seçkinlerle ilgili diğer iki örnek ise Hindistan ve İsrail’dir.

Hindistan 1947’de açıkça seküler bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. Dine karşı bir düşmanlık yoktur. Hindistan bütün dini cemaatlerin kendilerini evlerinde hissettiği bir devlet olarak bilinir. Bugün Hindistan hâlâ anayasasında bütün dini cemaatlere karşı bir tarafsızlık anlamında seküler bir cumhuriyet olarak tanımlanır. Fakat gerçekte Hindistan dünyanın en dindar ülkelerinden biridir. Nüfusun %80’i Hindu’dur. İsrail seküler ve dini dinamiğiyle Hindistan’a olağanüstü benzer. Kendini Yahudi bir devlet olarak tanımlamıştır. İsrail’in yönetim şekli başlangıçta demokrasi olmuştu ve Yahudi olmayan Müslüman ve Hıristiyan azınlıklar eşit vatandaşlar olarak düşünülmüştü. Daha sonra 1967’de Filistin topraklarını ele geçirme politikaları gerilimler ortaya çıkarmıştır. İsrail Arap vatandaşlardan rahatsız olmaya başlamıştır. Çok sayıda dindar Yahudi de devletin dini yönden tarafsız, seküler karakterinden rahatsız olmuştur (Berger, 2015: 229-232).

Yeni paradigmanın bir diğer savunucusu ise Grace Davie’dir. Grace Davie’nin teorisi, sadece modern dünyada yeniden kutsallaşma için önemli kanıtların var olduğunu değil, aynı zamanda bu kanıtların hemen göze çarpmadığını karmaşık olduğunu ve sürekli değiştiğini de kabul eden görüşleri içermektedir. Din insan toplumunun her yönünü ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel yönden etkilemeye devam etmektedir.

Grace Davie’de tıpkı Berger gibi günümüz dünyasından örnekler ile sekülerleşmenin gerilediğini anlatmaya çalışmaktadır. Bu örnekler şu şekildedir;

- İslam dinin birçok insanın dikkatini çektiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra Hristiyanlıktaki gelişme de İslam’ın gelişmesini gölgede bırakacak düzeydedir,

- Budizm’de aynı şekilde Hristiyanlık kadar hızlı gelişmektedir. 1960’lar ve 2000’ler arasında çok hızlı bir şekilde sanayileşmiş millet aynı süreçte giderek dindarlaştırmıştır. Modernleşme ile sekülerleşme arasında var olduğu düşünülen bağın sürdürülebilmesi giderek zorlaşmaktadır,

- Dinin etkileri sistematik olarak Çin’de de sürmektedir. Çin Halkının %31’i hayatlarında dinin önemli olduğunu belirtmiştir. Bu nüfusun üçte biridir ve dikkate değerdir. Çin nüfusunun üçte biri çok büyük Avrupa’nın tüm nüfusuna aşağı yukarı denk sayıda insan demektir,

- Hindistan’da benzer durumlar mevcuttur ve festivallerde bile hala dinin önemli yer tuttuğu görülmektedir,

- Ortadoğu'da da yerel ve uzun süreli bir çatışma giderek din üzerinden ifade edilmektedir,
- Ortodoks Yahudiliğin etkisi hiç kuşkusuz İsrail'de de hissedilmiştir,
- Latin Amerika'da Pentekostalizm'inde kadınların önemine de değinmekte fayda vardır. Pentekostalizm modern dünyada en hızlı gelişen Hıristiyan akımdır. Bu dine yönelenlerde önemli davranış değişiklikleri görülmüştür. Artık alkol, sigara, fuhuş gibi şeylere izin verilmemektedir. Erkekler bu dine hem kilisede hem de evde sorumluluklar üstlenmeye başlamıştır (Davie, 2015: 259-264).

Grace Davie ayrıca *inanmadan ait olma* kavramı üzerinde ve Avrupa'nın istisnalığı üzerinde durmuştur. Sekülerleşme tezi Avrupalı bir çerçeve içerisinde geliştirilmiş ve Avrupa'nın dini gelişimindeki belli safhalar için, argümanla veriler arasında ikna edici bir uygunluk bulmuştur. Avrupa'nın ekonomik ve siyasi yaşamı gelişirken dinin kamusal önemi azalmış, dini beklentiler giderek özel alana indirilmiştir. O kadar ki, Avrupa'nın dini yaşamı, küresel dindarlığın bir prototipi sayılıyordu; Avrupa'nın bugün yaptığını yarın başka herkes de yapacaktı. Sekülerleşme, modernleşmenin zorunlu bir parçasıydı ve dünya modernleşirken kendiliğinden sekülerleşecekti şeklinde görüşlerini dile getirmiştir (Davie, 2015: 289).

Yeni yaklaşım içerisinde tartışılması gereken başka bir nokta ise *Rasyonel Tercih* kuramıdır. 1980'lerin ortalarından itibaren dine ve dini olgulara klasik sekülerleşme tezi yerine ekonomik bir bakış açısıyla yaklaşma eğilimi güçlenmeye başlamıştır. Bu bağlamda da rasyonel tercih kuramı ön plana çıkmıştır. Bu yeni yaklaşım tarzı insanın homo economicus bir varlık olmasından güç almaktadır. Dini davranışı açıklamak üzere geliştirilen bu model, dini pazarların kurulmasını ve dini grupların ticari firma gibi çalışarak müşteri ve kaynak temini için birbirleriyle kıyasıya mücadele etmelerini göz önüne almak suretiyle bir din piyasasının varlığından söz etmenin pekâlâ mümkün olduğu varsayımına dayanır. Zira artık günümüzde de din artık reklamı yapılır ve pazarlanır, üretilir ve tüketilir, talep ve arz edilebilir bir görünüm sergilemektedir (Kirman, 2015: 346-347).

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki, yeni paradigma dinin etkinliğinin ortadan kalkmadığını hatta yeniden bir kutsallaşma yaşanmaya başladığını, sekülerizmin sorgulanmaya başlandığını ve sekülerizmin yanlışlandığını iddia etmektedir.

3.3. Eklektik Paradigma

Eklektik paradigmasının ortaya çıkış sebebi yeni paradigmanın eski paradigma söylemini iyi anlamadığına yönelik iddiaların varlığıdır (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 85). Eklektik paradigma birbiri ile temel anlamda ayrışan eski paradigma ve yeni paradigmaya üçüncü bir sunmaktadır. Bu paradigmanın savunucuları arasında Mark Chaves, David Yamane, Conrad Ostwalt, ve Jose Casanova gibi sosyologlar bulunmaktadır (Köse, 2006: 13). Eklektik paradigmanın temel argümanlarını şu şekilde saymamız mümkündür;

- Eski paradigmayı savunanlar tarafından ortaya atılan dinin gerileyeceği fikri, yeni paradigmayı savunanlar tarafından dinin yok olacağı şeklinde algılanmıştır,
- Çağda paradigma savunucuları modern toplumda dinin varlığını abartmıştır,
- Yeni paradigma sadece Amerika'daki dini gelişmeler ile ilgilenmiş, Avrupa'daki dini gelişmeleri ve araştırmaları gündemine almamıştır,
- Yeni paradigma sekülerleşmeyi sadece bireysel dindarlık seviyesinde ele almış, kurumsal sekülerleşmeyi dikkate almamıştır.
- Sekülerleşmenin özü farklılaşmadır ve ekonomi, bilim gibi seküler alanlar, artık dinin ve dini değerlerin hâkimiyeti altında değildir,
- Sekülerleşme dinin değil, dini otoritenin gerilemesidir. Yani gerileyen din değil dinin otoritesidir (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 86).

Eklektik paradigmayı kabul edenlere göre dinden kasıt sadece geleneksel dini inançlar ve kurumlar değildir. Sosyologlar artık dini daha geniş anlamda ele almakta dinden daha çok kutsal algısı üzerinde durmamız gerektiğini savunmaktadır. Aslında burada temel olarak sorgulanması gereken şeyin sekülerleşme ile dinin birbirine düşman olup olmadığıdır. Bugünkü gözlemler din ile sekülerleşmenin bir arada bulunabileceğini göstermektedir. Bu nedenle kutsal ile seküler arasında oluşturulan kutuplaştırma din ve kültür arasındaki ilişki bağlamında yeniden ele alınmalıdır. Çünkü sekülerleşmenin yaşanmasıyla birlikte dini var olan anlamını kaybetmez. Aksine yeni anlayışlar ortaya çıkmaya başlar ve din sadece görüntüsel şekil değişikliğine uğrar. Dolayısıyla sekülerleşme dinin çökerticisi değil, sadece dinî değişimin habercisidir (Stark and Bainbridge

1985: 429-430'den akt Köse, 2006: 13-14).

Temel anlamda eklektik paradigma modernite ile dinin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini savunmaktadır. Eklektik paradigmanın savunucularından Conrad Ostwalt bu etkileşimi manastıra kurulan bilgisayar örneği ile açıklar. Manastırlar varlıklarını sürdürmektedir ancak yazıhanelerine birer bilgisayarda yerleştirmiştir. Din popüler kültürdeki varlığını kaybetmemiştir ancak modernitenin sunduklarından ve sekülerleşmeden nasibini almıştır. Buna karşın sekülerleşme olgusu da dine karşı yürüttüğü sert politikayı dönüştürmüştür. Bu görüşü savunanlardan Conrad Ostwalt 2003 yılında yayınladığı kitabına *Secular Steeples* (Seküler Çan Kuleleri) başlığını koyarak bu savunusunu sloganlaştırmıştır. Özetle, Çan Kuleleri var olmaya devam etmiştir, ama artık farklı bir forma sahiptir (Köse, 2006: 13).

Bir diğer savunucu Jose Casanova genelde yanlış bir şekilde tek bir teori olarak kabul edilen sekülerleşme kuramının, aslında pürüzlü ve bütünleşmemiş üç farklı önermeden oluştuğu iddia eder (Davie, 2015: 291). Bunlar;

- Seküler alanların dini kurum ve normlardan farklılaşması olarak sekülerleşme biçimi,
- Dini inanç ve pratiklerde düşüş olarak sekülerleşme,
- Dinin mahrem hale gelmiş bir katmana doğru marjinalleştirilmesi olarak sekülerleşme (Davie, 2015, 291).

Eğer bu öncül doğruysa bu tahlili ayırmadan; sonuç vermeyen sekülerleşme tartışmasının, yalnızca din sosyologlarının bu üç ifadeden her birini bağımsız olarak diğeriyle geçerliliğini sorgulamaya ve sınamaya tabi tutmaya başladıklarında sona erebileceği sonucu çıkartılmalıdır (Davie, 2015: 291).

Bu paradigmanın savunucuları arasında bulunan Swatos'da Casanova'ya benzer şekilde sekülerleşmenin üç aşamada gerçekleştiğini öne sürer; makro toplumsal sekülerleşme, mezo alt sistemlerin sekülerleşmesi ve mikro bireysel sekülerleşme. Benzer öneriyi Dobbelaere de getirmektedir. İlk olarak makro düzeyde laiklik ya da toplumsal sekülerleşme ikinci olarak mezo düzeyde kurumsal sekülerleşme üçüncü olarak mikro düzeyde bireysel sekülerleşmeyi ele almak gerekliliği üzerinde durur (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 86).

Toplumsal sekülerleşme: Dobbelaere tarafından insanlar arasındaki ilişkiler ağının dinin nüfus alanından çıkması şeklinde tanımlanmıştır. Dinin modern

dönemden önceki toplumsal işlevi, modern dönemde dinin nüfuz alanından kurtulan ekonomi, siyaset, hukuk gibi toplumsal kurumlar tarafından paylaşılmıştır (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 86). Dobbelaere daha sonra toplumsal ve örgütsel sekülerleşmeyi örnekler üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Fransa ve Belçika’da yaşanan sekülerleşme hareketlerinden bahsetmiştir. Dobbelaere’ye göre toplumsal ve örgütsel sekülerleşme, her zaman aleni eylemlerin sonucunda gerçekleşmemektedir. Toplumlara sekülerleştiren eylemler gizlice de gerçekleşebilmektedir. Saatin hayatımıza girmesi bunun iyi bir örneklerinden biridir. Bilimin ve sanayinin gelişmesiyle birlikte ticaret hacminin büyümesi, 12. yüzyıldan sonra, artık manastırların çan çalması üzerine kurulu zamanlama düzenine göre ayarlanamazdı. İnsanların daha kesin zaman ölçeğine ihtiyacı vardı. Sonunda bu herkes tarafından görülebilsin diye, şehrin en yüksek kulesine saatler yerleştirilmiştir. Bundan dolayı kilise hukukuna bağlı zaman önemi yitirmişti (Dobbelaere, 2015: 63).

Bireysel sekülerleşme; kişilerin kilise gibi mabetlere bağlılık düzeylerinin azalmasıyla cemaatlere üye olmasını tavır ve davranışlarında cemaat normlarına uymalarını ifade etmektedir (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 87). 1960’lı yıllarda bireysel sekülerleşme üzerine yapılan çalışmalar Martin, Berger, Luckmann, Wilson’un çalışmaları etrafından toplanmıştır. Bireysel sekülerleşme; dini otoritelerin her bir bireyin sahip olduğu inançlar, ibadetler ve ahlak ilkeleri üzerindeki hâkimiyetinin kaybolması anlamına gelmektedir. Bireysel sekülerleşme aslında dinin çöküşü ya da bireysel takva ve ibadetlerin düşüşü anlamına gelmeyecektir. Zira tanımın merkezinde kurumsal dinlerin otoritelerinin bireysel dindarlığı denetim altına tutma güçlerinin kaybolmasına atıfta bulunmaktadır. Sonuç itibarıyla bireysel dini hassasiyetin devam etmesi, sekülerleşme kuramının yanılması değil onaylanması anlamına gelmektedir (Dobbelaere, 2015: 65-66).

SONUÇ

19. yüzyılda dinin toplumsal ve bireysel anlamda önemini kaybedeceği iddiaları ile gündeme gelen sekülerleşme kuramı 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde dinin hala varlık sürdürmesi sebebiyle yeniden ele alınmış ve dinin toplumların ve bireylerin hayatlarında etkisinin devam ettiği tartışılmıştır. Sekülerleşme konusunda ortaya atılan ilk teoriler, klasik sekülerleşme başlığı altında toplanmaktadır ve modernleşmenin, sanayileşmenin ve bilimsel ilerlemenin ışığında dinin ve kutsal olan her

şeyin zaman içerisinde yok olacağını iddia edilmiştir. Ancak 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde dinin hala varlık gösteriyor olması sebebiyle teorisyenler sekülerleşme kavramına yeni bir bakış ile bakılması gerektiği söylemiş ve çağdaş paradigma ortaya çıkmıştır. Çağdaş sekülerleşme teorilerine göre din ortadan kalkmamış, hatta kutsal olan eskisinden daha güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıkmıştır. Nitekim bu duruma aracılık eden yeni dini hareketlerin varlığın söz konusu olmuştur. Son dönemde ele alınan eklektik paradigma ise hem eski paradigmanın hem de yeni paradigmanın ortasında durmakta ve üçüncü bir yol önermektedir. Bu paradigmaya göre din ve modernite karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Yine bu paradigmaya göre klasik paradigmanın iddiaları çağdaş paradigma sahipleri tarafından yanlış anlaşılmıştır.

Günümüz dünyasının ne derece seküler ya de-seküler olduğu ise her zaman tartışma konusu olacak gibidir. Çünkü insanlık tarihinin başladığı andan itibaren dinsiz bir toplumun olmadığı, en ilkel toplumlarda bile dinin var olduğu görülmektedir. Ancak dinsel olanın, kurumsal ve bireysel anlamda nasıl ve ne derece etkili olduğu toplumdan topluma ve zaman zamana değişiklik göstermektedir. Yapılan araştırmalar dinin ortadan kalkmayacağını ancak toplumsal, kültürel, bilimsel, teknolojik anlamda yaşanan değişimlerden nasibini alacağını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. (2013). “Modernlik, Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din”, Akyüz, Niyazi ve Çapçioğlu İhsan (Ed.), *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ss. 181-210, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Akyüz, N. ve Gürsoy, Ş. (2008). “Modernleşme Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 22-23 Ekim 2008, 79-89, Ankara.
- Aldridge, A. (2015). “Sekülerleşmenin Yükselişi: Dinin Toplumsal Önemi Kaybetmesi”, Çev: İ. Çapçioğlu ve S. Yılmaz, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss.75-118, Otto Yayınları, Ankara.
- Berger, P. (2002). “Sekülerizmin Gerilemesi”, Ali Köse (Ed.), *Sekülerizm Sorgulanıyor*, ss. 11-32, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Berger, P. (2015). “Sekülerleşme Yanlışlandı”, Çev: M. Ali Kirman, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, Otto Yayınları, Ankara, ss. 223-234.
- Bodur, H. E. (2008). “Sekülerleşme Teorileri Çerçevesinde Din ve Sosyal Değişme”, *Dinler Tarihi Araştırmaları – VI. Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyum Bildiri Kitabı*, 20-21 Kasım 1998, 34-46, Ankara.
- Bruce, Steve (2008). *Secularization; The Blackwell Companion to the Study of Religion*, USA & UK: Blackwell Publishing.
- Bruce, S. (2015). “Sekülerleşme: Sistemik Bir Betimleme”, Çev: İhsan Çapçioğlu, M.
- Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss. 24-45, Otto Yayınları, Ankara.
- Davie, G. (2015). “Avrupa Kuralı Doğrulanı İstisna Mı?”, Çev: İhsan Toker, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss. 277-298, Otto Yayınları, Ankara.
- Davie, G. (2015). “Yeniden Kutsallaşma”, Çev: M. Ali Kirman, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş*

- yaklaşımlar*, ss. 253-276, Otto Yayınları, Ankara.
- Dobbelaere, K. (2015). “Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı” Çev: Mehmet Süheyl Ünal, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss.57-74, Otto Yayınları, Ankara.
- Ertit, V. (2014). *Sekülerleşme: Dinden Uzaklaşmanın Hikâyesi*, Liberte Yayın Grubu, Ankara.
- Ertit, V. (2015). *Endişeli Muhafazakârlar Çağı*, Liberte Yayın Grubu, Ankara.
- Hadden, J. K. (2002). “Sekülerizmden Dönüş”, Ali Köse (Ed.), *Sekülerizm Sorgulanıyor*, s. 150-165, Ufuk Yayınları, İstanbul.
- Kirman, M. A. (2015). “Sekülerleşme ve Dinin Geleceği”, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss. 339-354, Otto Yayınları, Ankara.
- Köse, A. (2006). “Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye’de Din ve Modernleşme”, Ali Köse (Ed.), *Laik Ama Kutsal*, ss. 11-19, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Wilson, B. (1987). *Secularization, The encyclopedia of Religion*, M. Eliade, Vol. 13, New York: Macmillan Publishing Company, London: Collier Macmillan Publisher.
- Wilson, B. (2015). “Sekülerleşme”, Çev: Ali Bayer, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss. 9-24, Otto Yayınları, Ankara.

Memurların Kitap Okuma Alışkanlıkları ve Sosyal Kültürel Hayatlarının Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi^{1*}

Dr. Öğr. Üyesi Burcu GÜDÜCÜ

*İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
burcuguducu@aydin.edu.tr*

<https://orcid.org/0000-0001-5229-1565>

Eren ŞENCAN

*İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü YL Öğrencisi, İVDB Gelir Uzmanı
erensencan24@gmail.com*

<https://orcid.org/0000-0002-5235-7832>

Öz

Bu araştırmada örneklem olarak seçilen Vergi Dairesi çalışanlarının, okuma alışkanlıklarının sosyal ve kültürel hayatlarına etkisi irdelenmektedir. Çalışmada nitel etnografi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma İstanbul'da izin alınabilen on dört vergi dairesinde yapılmıştır. Seçilen her vergi dairesinden bir memur ile görüşülmüştür. Vergi Dairesi memurlarından yedi kadın yedi erkek toplamda on dört kişiyle görüşülmüştür. Bu çalışmada, ilgili vergi dairesinden seçilen memurların en az beş yıllık deneyim sahibi olmaları, amir ve arkadaşları ile ortak bir habitusa sahip olmaları kriter olarak belirlenmiştir.

Araştırmada kişilerin okuma alışkanlıklarının sosyal ve kültürel hayatlarına etkisi yaş, cinsiyet, medeni hal, yılda kaç kitap okudukları, iş yoğunlukları, sosyal etkinliklere hangi sıklıkta katıldıkları, kitaplara ayırdıkları bütçeleri ve kitap okumalarına engel olan unsurlar incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, memurların, kitap okuma alışkanlıklarının, sosyal ve kültürel hayatlarını etkilediğini, okuma alışkanlığının belirtilen değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterdiğini doğrulamıştır. Çalışma Bourdieu'nün teorisini doğrular niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Habitus, Kültürel Sermaye, Okuma Alışkanlığı, Sosyal Hayat*

¹ * Geliş Tarihi / Received: 09.09.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 09.09.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2009

An Examination of Civil Servants' Reading Habits and Social Cultural Life in the Context of Pierre Bourdieu's Sociology

Abstract

This research analyses the effects of Tax Office employees' reading habits on their social and cultural lives. The Qualitative ethnography method was used in this study. It is carried out in fourteen Tax Offices in Istanbul which gave permission. One employee from each tax office was interviewed. Total of fourteen Tax Office employees, seven man and seven women, are interviewed. That the relevant tax officer has at least five years of experience and that he/she has a common habitus with his/her supervisor and friends are determined as criteria for their selection for interview.

The research examines the effects of the employees' reading habits on their social and cultural lives in terms of age, gender, marital status, the number of books they read annually, workload, how often they participate in social activities, their budgets, and the factors that prevent them from reading. The findings of the study confirmed that officers' reading habits affect their social and cultural lives and that reading habit differs depending on the specified variables. The study confirms Bourdieu's theory.

Key Words: *Habitus, Cultural Capital, Reading Habits, Social Life*

Giriş

Okuma, toplumsal düzlemde demokratik yapının ve uygarlığın temellerini oluşturan bir unsurdur. Okuma, toplumların az gelişmişlik sorunlarını aşmalarında ekonomi, eğitim, kültür ve sosyal hayat alanlarında önemli bir yer tutar. Sosyal değişimlerin, kültürel etkileşimlerin bir aracı olan kitaplar da kullanım sıklığına bağlı olarak gelişmeyi arttıran önemli unsurlardan biridir. Bununla birlikte sosyal ve kültürel hayatlarının hem bir bileşeni hem de hızlandırıcısı niteliğindedir. Kitap okuma ise, ekonomik sıkıntılar, kişisel özellikler, insan psikolojisi gibi unsurlarla değişebildiği gibi ülkedeki eğitim sistemiyle de ölçülür.

Bu çalışma, ülkemizde, devlet kurumlarında çalışanların kendilerini kültürel olarak nasıl yetkinleştirdiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Memurların, kendilerini yetiştirirken sadece KPSS kitaplarına mı bağlı

oldukları, yoksa kendilerini kitap okuyup kültürel aktivitelere de katılıp katılmadıkları ana sorunsaldır. Çalışmada, yöntem olarak, yedi kadın ve yedi erkek memur ile derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır.

Memurlar üzerinde yapılan bu çalışmada; memurların iş yoğunluğu, bütçe sıkıntıları, okumaya ayırdıkları vakit, evli memurların kitap için ayırdıkları bütçe, okuma alışkanlığının kültürel aktiviteye teşviki irdelenmiştir.

Pierre Bourdieu İle Birlikte Sermayenin Dönüşümü: Kültürel Sermaye

Kültürel sermaye; Fransız sosyolog Pierre Bourdieu tarafından yeniden tanımlanan sermaye kavramının karşılığıdır. Yaşadığımız çağda, sermaye kavramını sosyologlar maddi bir varlıktan çıkarıp şekillendirerek daha geniş alana yaymışlardır. Kültürel sermaye kavramı, toplumsal eşitsizliğin oluşmasında bir takım toplumsal kurumlar aracılığıyla (eğitim kurumları gibi) sermayenin toplumsal yapı içerisinde yeniden dağıtılmasını ortaya koyar. *Kültürel Sermaye*; hiyerarşi kuran temel sosyal güç olarak, Bourdieu sosyolojisinde diğer biçimlerden daha merkezi bir yer tutar. Kültürel anlamda kendini yetiştiren bireyde, bilgi ve otorite kaynaklarına ulaşım üzerinden dağıtılan sermaye olmasının yanında, bu sermaye yetenek, bilgi, bireyin kendine özgü yapabildiklerini kapsar (Waquant, 2014, s. 282).

Bireyin aldığı eğitim, sadece eğitim kurumları eliyle gerçekleşmez. Aileden başlayan ve aile bireylerinin pratiklerinin bireye aktarılmasıyla da sağlanır. Maddi durumu iyi olan ailelerin çocukları eğitim kurumlarına gelirken, aileden öğrendikleri çeşitli sosyal ve kültürel davranışları bilerek gelirler. Ekonomik olarak alt sınıfta bulunan emekçi sınıfın çocukları ise eğitim kurumlarına gelirken, maddi durumu iyi olan ailelerinkinden daha düşük fırsatlarla okul hayatına başlarlar. Aynı renk önlüklerle bütün çocuklar eşitlenirken, aynı sosyal ve kültürel davranışları öğrenirler. Emekçi sınıfa mensup bireylerin çocukları, bu eğitim kurumlarında öğrendiği orta ve üst sınıfların etkisinde olan sosyal ve kültürel pratikleri öğrenseler de, hiçbir zaman doğuştan gelen davranışlar gibi bir pratik kazanamayacaklardır. Bundan dolayı eğitim kurumlarının tarafsızlığı tartışma konusudur (Miquel, 1991, Bourdieu P., 1995, s. 25-31).

Bourdieu, bireyin eylemlerinin aileden ve eğitim kurumlarından başlayarak şekillendiğini söyler. Bireyi sosyal çevre ile şekillendiren pratiklerinin ortaya çıkmasını da habitus ile açıklamıştır. Habitus;

bireylerin sosyalleştikleri süre içinde (çocukluktan başlayarak okul dönemi, yetişkinlikte ortaöğretim) az çok bilinçsiz bir şekilde içselleştirmiş ve benimsemiş olduğu idrak (dünyanın nasıl algılanacağına dair), değerlendirme (nasıl değerlendirileceğine dair) ve eylem (nasıl davranılacağına dair) şablonlarından meydana gelir (Anne Jourdain ve Sidoine Naulin, 2016, s. 42-43).

Habitus, sosyal bilimler tarihinde birçok filozof ve sosyolog tarafından kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, toplumsal bir varlık olan bireyin sosyal yapı içerisinde eylemlerine şekil veren bir yatkınlıktır. Birey, hayata gözlerini açtığı zaman hazır bir yapı içerisinde bulur. Birey, doğumundan sonra sosyal yapı içerisinde kendisini doğrudan konumlandırılmış bir şekilde varlığını sürdürür. Bireyin, var olabilmesi için ve yeniden üretebilmesini dayanak oluşturan, bireyin pratiklerine yön vermesini sağlayan habitustur. Habitus insanların sosyal dünya ile baş ettiği zihinsel ve bilişsel yapıdır.

“Habitus sosyal kuralların ağır bastığı bir etkileşim sürecinde kendisini sürekli üretmektedir. Bütün geçmiş deneyimleri bütünleştiren habitus ve bir durum arasındaki diyalektik ilişkinin ürünü (değiştirilebilir düzen ve kalıcı sistem olarak anlaşılmalıdır), her zaman ‘algıların,’ ‘değerlendirmelerin’ ve ‘hareketlerin’ bir matrisi olarak işlev görür.” (Dursun, 2018, s. 77).

Pierre Bourdieu kültürel sermayenin çok güçlü şekilde sınıfsal eşitsizliği organize eden önemini vurgulamaktadır. Farklı kültürel alanlarda statü elde etmek üzere gerçekleştirilen mücadelede sermaye türü ve hacmi, mücadele sırasında belirleyici unsur olmaktadır. Bourdieu’ya göre, ekonomik sermayenin ortaya koyduğu keskin eşitsizlikle karşılaştırıldığında belirgin bir şekilde daha az önemsenen kültürel sermayenin ortaya koyduğu eşitsizlik, sağlıktan ekonomiye, eğitimden iskân politikalarına kadar birçok alanda önemli etkiler doğurmaktadır. Aynı zamanda kültürel eşitsizliğin inatçı bir şekilde muhafaza edildiğini ve nesilden nesile sınıfsal olarak aktarıla geldiğini vurgulamaktadır. Sosyal alanda oluşturulan sosyo-kültürel politikaların bizzat bu eşitsizliğe zemin hazırladığı savını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, kültürel sermayenin daha adil dağılımının, daha eşitlikçi, daha içerici ve daha demokratik bir toplum talebini de beraberinde getirmesi söz konusu olabileceğini vurgulamaktadır (Cansız, Özbaylanlı, & Çolakoğlu, 2018, s. 134). Bourdieu, kültürel sermayeyi üç biçimde ele alır.

- i. Düşüncenin ve bedenin uzun dönemli hazırlık biçiminde (estetik yatkınlıklar, konuşma, düşünme, bir sanatçının konservatuara gitmesi gibi) somutlaştırılması durumunda var olur (Richardson, 1986).

Kültürel sermayeyi somutlaştırma: Bireyin çocukluk döneminden itibaren aile ve sosyal çevresinin durumuna göre konuşma alışkanlıkları, özel yeteneklerini dışarı vurma, farklılık derecesinde kendini anlatma gibi karakteristik özellikleri ile kazandığı ve eşitsizlik durumunu eğitim alanında sermayeye dönüştürebilir. Sınıf içerisinde ki ayrıcalığı sayesinde başarı kazanması daha kolay hale gelebilir. Büyük oranla kültürel sermayesini bedenselleştiren birey, diğer bireylere göre avantajlı konuma sahip olurlar. Kültürel sermayesini bedenselleştirememiş çocuklar içerisinde sınırlı olarak eğitmenler tarafından göze çarparak, sınıfsal ayrıcalıklardan yararlanabilirler (Anne Jourdain ve Sidoine Naulin, 2016, s. 107).

- ii. Kitaplar, resimler, tablolar vs. gibi kültürel mallar biçiminde nesneleştirilmesi durumunda var olur (Richardson, 1986).

Kültürel sermayeyi kurumsallaştırma: Eğitim kurumlarının verdiği eğitimden sonra elde edilen unvanları kast eder. Bu sermaye, kurumsal yapılar içerisinde bireylerin kendine özgü yeteneklerini, otoritenin koyduğu yasal dayanakları da arkasında alarak vereceği bir parça kâğıtla kültürel sermayesini garanti altına almaktadır. Birey bu kurumsallaşmış mekanizma içerisinde ne kadar özel yeteneklere sahip olursa olsun, akademik olarak tescillenmediği sürece kendisine üretim alanı bulmakta zorlanacaktır. Pierre Bourdieu gelişmiş toplumları analiz ederken, yükseköğrenimin öneminden bahsettiğinde verilen unvanların aslında kendi içerisinde bir piyasa oluşumundan söz eder (Waquant, 2014, s. 516-520). Pierre Bourdieu'nun bu düşüncesi günümüz Türkiye'sinde de vücut bulmaktadır. Her tarafa açılan üniversitelerin eğitimi vasıfsızlaştırdığını söylemek yanlış olmaz. Pierre Bourdieu, Yükseköğretimin önemini vurgularken eğitimin niteliğinin düşürülmemesi gerektiğini vurguluyor. Sayısal anlamda bir şeyin çok olması onun niteliksel olduğunu göstermeyecektir.

- iii. Eğitim dereceleri (diploma, unvan vs.) gibi kurumsallaştırılması durumunda ortaya çıkar.

(Richardson, 1986, s. 241-258)

Kültürel sermayeyi nesnelleştirme: Kitaplar, sözlükler, cihazlar, sanat ve bilim eserleri gibi ortaya çıkması için kültürel yeteneklerin *nesnel*er formunda var olabilmesi olarak açıklanmaktadır (Bourdieu P. , Bilimsel Sermayenin İki Tür, 2015).

Devlet Memuriyeti

Türkiye’de devlet memurlarına yönelik yasal düzenleme 23/07/1965 tarihinde 657. kanun numarası ile *Devlet Memurları Kanunu* çıkarılarak yürürlüğe konulmuştur. Kanun ile birlikte memurların nitelikleri, hizmet şartnameleri, özlük hakları, ödev sorumlulukları tanımlanarak devlet memurları personel şeması oluşturulmuştur. Devlet memurlarının görevlerini gerçekleştirirken üç çeşit çalıştırma sistemi ortaya konuldu. Bu istihdam şekilleri; memur, sözleşmeli personel ve işçi şeklinde kategorize edilmiştir. *Memur*; devlet ve kamu tüzel kişiliklerin genel idare esaslarına göre icra ettiği asli ve sürekli kamusal hizmetleri yerine getiren kişi olarak tanımlanmıştır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 36. Maddesinde memurlar; genel idare hizmetleri, teknik hizmetler, sağlık hizmetleri, eğitim ve öğretim hizmetleri, avukatlık hizmetleri, din hizmetleri, emniyet hizmetleri, jandarma hizmetleri, sahil güvenlik hizmetleri, yardımcı hizmetler, mülki idare amirliği hizmetleri ve milli istihbarat hizmetleri şeklinde sınıflandırılmıştır (Devlet Memurları Kanunu, 1965).

Pierre Bourdieu *College de France*’ın büyük amfisinde verdiği derslerin notlarından kitaplaştırılan “*Devlet Üzerine*”de devleti *düzenleme* olarak tanımlıyor (Bourdieu P., Devlet Üzerine, 2015). Bourdieu, *Devleti*; türediği mekânın, içinde idari alanın temsilcilerinin, yüksek memurların ve iktisadi alanla yerel siyaset alanının temsilcilerinin, belediye başkanlarının vb. bulunduğu, yapılandırılmış bir alan olarak tanımlamıştır.

Pierre Bourdieu idari alanın içerisinde iki kurum karşıtlığından bahsediyor. Maliye Bakanlığı tarafındakiler ile Ulaştırma ve İmar Bakanlığı yani teknik taraftakiler Bu karşıtlığı; toplu konutlar ve kolektif inşaat desteğine yönelik devletçi düşünenler ile liberal, kişiselleştirilmiş Giscard düşüncesine uygun bir yardımcı savunanlar arasında olduğunu ortaya koyuyor. Pierre Bourdieu bu karşıtlığı anlamak için memurların yani teknik mühendislerin ve maliye müfettişlerinin tarihçelerine ve siyasi alanda ya da başka yerde çıkarlarının durumunu incelemek gerektiğini vurgular. Bourdieu *Devlet Üzerine*’de

Teknik mühendislerin ilerici bir tutuma ilgilerini anlamak için, bu ilerici davranışlara sahip meslek gruplarına ait bir çıkar gözettiği düşünmek gerektiğini anlatır. İlerici tutumlarının, ilerici olmalarından değil, ilerici bir düzenleme biçimine göbekten bağlı bir meslek grubuna ait olmalarından kaynaklandığını vurgular. Bundan dolayı Bourdieu devleti bir blok olarak değil de bir alan olarak görür. İktidar alanının özel bir dalı olarak idari alanı; özgün sermaye ve farklı çıkar şekillerine bağlı olarak yapılandırılmış bir alan olarak ifade eder (Bourdieu P., Devlet Üzerine, 2015, s. 33-37).

İdari alanın özerkleşmesiyle başlayan dönüşüm süreci yani mutlakiyetten bir tür yasal zemine geçişte memuriyetin önemini vurgulayan Bourdieu, Denis Richet'in *Modern Fransa: Kurumların Ruhu* kitabından alıntılar yaparak şunları aktarır: (Bourdieu P., Devlet Üzerine, 2015, s. 391)

“Bizim ‘kamu görevi’ diye adlandırdığımız, onu elinde tutanla öylesine bütünleşmiştir ki, başkanlığını yapmış kişilerin veya mensuplarının tarihçesini yazmadan, bir konseyin ya da görevin tarihçesini ortaya çıkarmak imkânsızdır. Kendisinden evvel hep ikincil önemde olmuş bir göreve önem kazandıran veyahut da tam tersi, evvelki sahibi nedeniyle daha önce çok önemli olan bir görevi ikinci plana attıran hep bir şahsiyet olmuştur. İnsanlar, bugün düşünemeyeceğimiz bir ölçüde işlevini/görevini yaratmaktaydı.” (Bourdieu P., Devlet Üzerine, 2015).

Bourdieu bu geçiş sürecinin bu şekilde kalmayacağı ve devam edeceğini vurgulamaktadır. Yasal zemine geçtikten sonrada geçişin devam edeceğini, sonuna geldiğinde memuriyetten şahsi menfaat sağlamayan, bulunduğu görevde bilgi sahibi olan, toplumsal fayda içerikli görevlerini yapan namus timsali memura sahip olunacağını vurgulamaktadır.

Amaç ve Yöntem

Bu araştırmanın amacı memurların okuma alışkanlıklarının, sosyo-ekonomik etkenler temelinde incelenmesi, okuma alışkanlığının sosyal, kültürel ve eğitimsel faktörlerle ilişkilerinin ortaya konulmasıdır. Bu çalışmada etnografik nitel yöntem kullanılarak İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığında çalışan on dört memur ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Genel olarak nitel çalışmalarda, evren kavramı kullanılmaz, amaçlı örneklem seçildiğinden, bu örneklemin evreni temsil koşulu aranmaz.

Nitel çalışmalarda, ortak kültüre sahip bir tek grup durum çalışmasında 4-5 kişi yeterli görülmektedir (Bal, 2016, s. 102-103).

Araştırma İstanbul'da izin alınabilen on dört vergi dairesinde yapılmıştır. Seçilen her vergi dairesinden bir memur ile görüşülmüştür. Bu çalışmada, ilgili vergi dairesinden seçilen memurların en az beş yıllık deneyim sahibi olmaları, amir ve arkadaşları ile ortak bir habitusa sahip olmaları kriter olarak belirlenmiştir. Bu sayede katılımcının genel bir vergi dairesi çalışanını temsil etmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, önceden hazırlanmış ve bir hedefe yönelik yapılan, karşdakine soru sorma yöntemiyle yanıtlar alan, etkileşime dayalı bir iletişim süreci gerçekleşmiştir (Bal, 2016, s. 163). Yarı yapılandırılmış görüşme formu, yapılandırılmış görüşme formundan biraz daha esnek olduğundan, önceden sormayı planladığım soruları içeren bir görüşme protokolü ayrıca hazırlanmıştır. Buna karşın görüşmenin akışına bağlı olarak yan ve alt sorularla görüşmenin akışı zaman zaman değişip katılımcıların yanıtlarını açması ve ayrıntılandırılması sağlanmıştır (Bal, 2016, s. 162-164).

Çalışmada, katılımcılar devlet memuru olduklarından dolayı kimlik bilgileri gizli tutulmuştur. Bu tekniğin en önemli kolaylığı kullanılan soru cevap yöntemi ile veri toplamaya yardım ederken, gözlem yapılmasını da sağlamasıdır. Böylece kitap okuma alışkanlığının sosyal ve kültürel hayata etkisi üzerinde daha doğru tespitler elde etmemize yardımcı olacaktır (Bal, 2016, s. 163).

Görüşme formunda yer alan ana ve yan sorular belli gruplar altında toplanmıştır. Bunlar; yaş, cinsiyet, medeni hal, kitap okuma sıklığı, sosyal kültürel aktivitelere katılım, bütçe planlanması şeklindedir.

Çalışmada özellikle sorguladığımız kavramlar; okuma alışkanlığı, sosyal hayat, kültür ve memuriyettir.

Bu kavramlar çalışma genelinde aşağıda yazılan tanımlamaları ile kullanılmışlardır.

Okuma Alışkanlığı: Bireyin, bir zevk ve gereksinim kaynağı olarak okuma eylemini yaşam boyu sürekli, düzenli bir biçimde ve eleştirel bir nitelikte gerçekleştirmesidir (Ekiz, 2003).

Sosyal Hayat: İnsanın toplum içindeki yaşama biçimi, sosyo-yaşamıdır (TDK, 2020).

Kültür: Kültür kavramını geniş anlamıyla gündelik yaşam pratikleri, yapıp etmeler düzeyinde (yaşam tarzı); dar anlamıyla da toplumsal tecrübenin ürünü olan anlam ve değerlerin üretildiği temsil düzeyi (ifade biçimleri)dir.

Memur: Kamusal kurumlarda hizmet eden, devletin süreklilik isteyen işlerinde aylıkla çalışan, yasalar ile görev ve sorumlulukları ortaya konulan kimsedir (Devlet Memurları Kanunu, 1965).

Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi Ve Bulguların Yorumlanması

Görüşmeye başlarken, katılımcılara, görüşmeden beklenenler ve görüşmenin amacı anlatıldı. Görüşmede ses kaydı kullanılmadı, örneklem olarak İstanbul ili genelinde on dört ayrı vergi dairesinde çalışan on dört memur belirlendi. Yüz yüze görüşme, soru cevap şeklinde gerçekleştirilerek görüşme anında veriler toplandı.

Toplanan veriler; tematik analize tabii tutulacak şekilde dosyalandı, tasniflendi. Bu tasnif şu şekilde özetlenebilir:

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Doğduğu Bölge	Medeni Hali	Vergi Dairesi	Kaç Yıldır Memur?	Kaç Yıldır İstanbul'da Yaşıyor?
Katılımcı 1	K	46	Akdeniz	Evli	Büyükçekmece	17	10
Katılımcı 2	K	40	Karadeniz	Evli	Beyoğlu	15	15
Katılımcı 3	K	35	Marmara	Evli	Avcılar	10	10
Katılımcı 4	K	41	Marmara	Evli	Zeytinburnu	15	8
Katılımcı 5	K	28	Ege	Bekâr	Kadıköy	5	5
Katılımcı 6	K	37	Marmara	Bekâr	Merter	12	37
Katılımcı 7	K	40	Marmara	Bekâr	Mecidiyeköy	16	40
Katılımcı 8	E	31	İç Anadolu	Evli	Tuzla	7	7
Katılımcı 9	E	32	İç Anadolu	Evli	Sarıgazi	8	8
Katılımcı 10	E	57	Marmara	Evli	Beylikdüzü	25	57
Katılımcı 11	E	56	Marmara	Evli	Fatih	30	56
Katılımcı 12	E	29	Doğu Anadolu	Bekâr	Kartal	5	6
Katılımcı 13	E	38	Akdeniz	Bekâr	Sarıyer	11	12
Katılımcı 14	E	33	İç Anadolu	Bekâr	Göztepe	8	8

* Veriler 2019 yılı içerisinde toplanmıştır.

Yaşa Göre Kitap Okuma Alışkanlığının Sosyal / Kültürel Hayata Etkisi

Yaşa göre tabakalaşma toplumun teknolojik gelişme düzeyine göre farklılaşır. Zenginlik, güç ve ayrıcalıkların yaşam seyrinin farklı aşamasındaki insanlar arasında eşit olmayan dağılımıdır. Bu sebeple yaş, çalışmada önemli bir kriter olarak alınmıştır.

Yaş grupları arasında, örneklem 28 ile 57 yaş arasında değişmektedir. Okuma sıklıkları açısından anlamlı bir fark görülmektedir. Yaş yükseldikçe okuma oranları düşmektedir. Okuma oranı düşen yaş gruplarında sosyal ve kültürel hayata katılım da azalmıştır. Alınan cevaplarda “Ayda bir veya ayda iki” olan kültürel etkinliğe katılımın, “altı ayda bire” düştüğü görülmüştür. Yaşın artmasıyla düşen okuma sıklığı, kültürel etkinliğe katılma ve sosyalleşmede bir düşüş yaratmaktadır.

Bu noktada yaşlılığı önemli bir faktör olarak ele alabiliriz. Nüfusun ortalama yaşı yükselirken kültürel kalıplar da değişmeye başlar. Yaş aldıkça kişilerin sosyal yaşamdan uzaklaşıp daha çok ev ortamında vakit geçirme oranları hem ülkemizde hem de dünyada artış göstermektedir (Macionis, 2012). Ayrıca evli, çocuklu hatta torun sahibi memurlar ülkemizde, kitap okumak ve sosyal etkinliklere katılmak yerine, sıklıkla çocukları ve torunlarıyla vakit geçirmeyi tercih etmektedirler. Biyolojik değişmelerle birlikte göz bozulması, zihnin yavaşlaması vs.) okuma alışkanlıklarında da düşüşe etkendir.

Cinsiyete Göre Kitap Okuma Alışkanlığı ve Sosyal / Kültürel Hayata Etkisi

Toplumsal cinsiyet, kültürel, toplumsal olarak kurulur. Kadın ve erkeğin toplum içerisindeki yeri, statüsü ve rolleri de yine toplumsal cinsiyet tarafından belirlenir. Erkeklerin, kadınlara oranla daha kavgacı, aktif, saldırgan, rasyonel olmaları beklenir. Kadınların ise merhametli, yardım sever, duygusal ve estetik açıdan güzel olmaları beklenir (Güdücü, 2018, s. 24).

Çalışmanın sonuçlarına göre, erkek memurlar kadın memurlardan daha fazla oranda kitap okumaktadırlar. Kadın memurlar, işten sonra daha çok ev işleri, kişisel bakım ve alışveriş için vakit ayırırken, erkek memurlar kişisel gelişimlerine daha fazla vakit ayırmaktadırlar. Araştırma verilerine göre de, ülkemizdeki durum, toplumsal cinsiyet kuramını doğrulamaktadır.

Kadın memurlar kişisel bakımlarına, dış görünüşlerine, kıyafet harcamalarına öncelik vererek kitap ve kültürel aktivite harcamalarını ikinci sıraya almaktadırlar. Erkek memurlar ise, entelektüel gelişimlerine, dış görünüşlerinden daha fazla yatırım yapmaktadırlar.

Okunan kitap türleri ile tercih edilen sosyal etkinlikler arasında da yakın bir ilişki gözlemlenmektedir. Erkek memurlar; roman, bilim kurgu, tarihi türlerle ilgilenirken kadın memurlar daha çok edebi roman, biyografi, yakın tarih türleri okumaktadırlar. Tarih okumayı seven erkek memurlar, tarihi filmleri de izlemekte, maddi olanakları el verdikçe tarihi mekân gezilerine katılmaktadırlar. Roman türü okuyan kadın memurlar, duygusal, romantik film veya tiyatrolara gitmektedirler.

Çalışmanın en önemli bulgularından biri ise; okuma alışkanlığı olan memurların sosyal aktivitelere katılma oranlarının da aynı oranda yüksek olmasıdır. Az okuyan erkek ve kadın memurların, sosyal aktivitelerinin de aynı oranda düşüktür.

Medeni Duruma göre Kitap Okuma Alışkanlığının ve Sosyal / Kültürel Hayata Etkisi

Bekâr kadın / erkek memurların okuma alışkanlıkları arttıkça sosyal ve kültürel aktivitelere yönelimlerinin arttığı görülmektedir. Çalışmada, okuma alışkanlığı düşük olan bekâr memurlar, okumaya engel olan sebepler olarak şunları ifade etmişlerdir:

Erkek katılımcılar için:	Kadın katılımcılar için:
Yoğun iş hayatı.....	Zaman
Ekonomik sıkıntılar.....	Kısıtlılığı
TV izleme.....	TV izleme
Tembellik	İş hayatı
Sosyal medya	Ev işleri

Her iki cinsiyette de görülen TV izleme Bourdieu için popüler bilinç üzerinde televizyonun artan egemenliğine işaret etmektedir. “Televizyon, sahip olduğu yayılım gücüyle, yazılı basının evreni ve genel olarak da kültür evreni için kesinlikle korkunç bir problem yaratmaktadır. Örneğin televizyon, akşam sekiz haberleri için, Fransa’nın bütün sabah ve akşam

gazetelerinin toplam okurlarından daha fazla sayıdaki insanı ekran başına toplayabilir.” (Bourdieu P., 1997, s. 50). Televizyon, ülkemizde de memurların kültürel hayatının başat etkileyicisidir. Televizyon izleme oranları genel olarak kitap okuma ve kültürel aktiviteye katılma oranlarından çok daha yüksektir.

Hem bekâr olup hem de okuma alışkanlığı olan memurlar; “iş yaşamlarını bu doğrultuda düzenleyip sosyal ve kültürel hayatlarını aktive edecek fırsat bulduklarını” ifade etmektedirler. Genel olarak bütün bekâr katılımcılar sosyal ve kültürel aktiviteleri bir “ihtiyaç” olarak görmektedir. Ülkemizde genel olarak bir memur, ilk önce araba almak umuduyla araba kredisi almaktadır, ikinci adımda uygun bir partner bulup kısa bir flört döneminden sonra evlenme yoluna gitmektedir. Bu noktada memurların eş olarak tercihleri yine memur sınıfından olmaktadır. Bu sebeple bekar memurların katıldıkları sosyal aktivitenin başat amaçlarından biri flört edebilecekleri bir partner ile tanışmaktır.

Yaş değişkenini de göz önüne alarak yapılan analize göre ise; yaşı 28 ile 40 arasında olan bekâr; erkek/kadın katılımcılar; kitap okumaya daha çok bütçe ayırıyor akabinde sosyal ve kültürel etkinliğe katılmaları da artıyor. Ayda en az iki kere bir etkinliğe” gittikleri anlaşılıyor. Bekâr katılımcılarda yaş arttıkça, kitap okumaya bütçe ayırmaktalar fakat sosyal ve kültürel etkinliğe katılma oranları diğer faktörler sebebiyle düşmektedir.

Evli katılımcılar, kitap okumaya “daha az ve hiç vakit ayıramadıklarını” dile getirmişlerdir. Ülkemizde genel olarak evlilik okuma oranlarını düşüren unsurlardan biridir. Evli memurlar okumaya engel olan sebepler olarak şunları ifade etmişlerdir:

Erkek katılımcılar:

Hane içerisindeki sorumlulukların artması .....
Ev içi problemler.....
Ekonomik sıkıntılar.....

.....
.....
.....

Kadın katılımcılar:

Hane içerisindeki sorumlulukların artması .....
Ev içi problemler .....
Ekonomik sıkıntılar .....
Ev işleri .....
Genel sağlık sorunları .....

Toplumsal cinsiyet kuramına göre; geleneksel ailelerde, kadınların görevi yemek pişirmek, temizlik yapmak, çamaşır, bulaşık yıkamak gibi ev içi işlerdir. Erkeklerin görevi, para kazanmak, ailenin ihtiyaçlarını gidermek, ev içinde bozulan kırılan eşyaları onarmaktır. Bundan dolayı kız çocuklar yaşlarına göre yemek masasına ya da temizliğe yardım ederken, erkek çocuklar bakkala, markete gönderilir (Güdücü, Sosyoloji, 2017). Bu durum ülkemizde cinsiyet değişkeni ve habitus ile de pekişmektedir. Evli bekâr fark etmeksizin kadın memurlar ev işlerine vakit ayırır ve ev işlerini entelektüel gelişimlerinin önünde bir engel olarak görürken, erkek memurlar için böyle bir engel söz konusu değildir.

Yaş değişkenini de göz önüne alarak yapılan analize göre ise; yaşı 31 ile 57 arasında olan evliler; kitap okumaya ayrılan bütçeyi “evin diğer daha önemli masraflarından sonra tuttuklarını” söylüyorlar. Bakıldığında sosyal ve kültürel etkinliklere katılım evlilik doğrultusunda azalıyor etkinliklere katılım “ayda bire” düşüyor. Yaşı 36 ile 58 arasında olan evliler ise “ev halkının artan sorunları ve sorumluluklarından” dolayı bütçede önemli yere sahip olduğunu düşündükleri harcamaları ön plana çıkararak kitap okumaya çok az zaman ayırıyor ve bu ölçüde sosyalleşmeleri “üç ayda” bire düşüyor.

Evli kadın erkek memurların okuma işlevlerinin azalmasıyla birlikte sosyal ve kültürel hayata katılım da azalmaktadır. Sosyal hayata katılım evli memurlar için ciddi bir maddi külfet oluşturmaktadır. Marksist anlayışta toplum iki temel yapı üzerine kurulmuştur; Birinci yapı; mal ve hizmetlerin üretimi ve dağılımıyla ilgili ekonomik alt yapı, ikinci yapı; sosyal ve kültürel hayatla belirlenen devlet, hukuk aile gibi temel toplumsal kurumları içeren toplumsal, siyasal ve ideolojik bir üst yapıdır.

Marksist anlayışa göre; ekonomik alt yapı toplumun birincil önceliğidir. Alt yapı sadece mal ve hizmetlerin üretimini, üst yapıyı oluşturan diğer tüm toplumsal kurumları -hatta toplumun yaşam biçimini, hükümet şekli ve düşünme tarzını, sosyal ve kültürel yaşayışlarını belirler (Kelle & Kovalsan, 1975, s. 89-93). Bourdieu de, Marx'ın sınıfı maddi güç ilişkilerine dayandırmadaki ısrarını muhafaza eder. Her grupta memurlar, evlendikten sonra ekonomik bütçelerini kitap okumak ve sosyal hayata katılmak yerine daha öncelikli ihtiyaçlar için kullanmaktadırlar (SSCB Sanat Tarihi Enstitüsü, 1978, s. 7-18, Waquant, 2014, s. 118). Bu da memurların kültürel hayata katılımlarının düşmesindeki birincil etken alt yapıyı oluşturan ekonomik sebeplerdir.

Hem evli olup hem de kitap okuma işlemine zaman ayırabilen katılımcılarda ise “ailecek sosyal ve kültürel aktivitelere katılma” çabası görülmüştür ve yaratılan ortak zevkler sonucu sosyalleşme artmıştır. Çocuğu olan memurlar, çocuklarına okumayı sevdirmek için rol model olma çabasına girmişlerdir. Bu doğrultuda memurlar, çocuğun yanında kitap okuma, evde okuma saati düzenlerime, çocuğa kitap alma gibi girişimlerde bulunmaktadırlar.

Tartışma ve Sonuç

Habitus sosyal dünyanın yapılarının içselleştirilmesinin bir ürünüdür. Habitusu içselleşmiş sosyal yapı olarak ifade edebiliriz. Sınıf yapısındaki yaş, cinsiyet, medeni hal, ekonomik gelir ve sosyal sınıflar gibi nesnel ayrımları yansıtır. Habitus sosyal dünyadaki belli bir pozisyonda uzun süre bulunmanın sonucunda elde edilir. Bu çalışmada en az beş yıllık Vergi Dairesi çalışanı olma kriteri aranmıştır. Ülkemizde Gelir Uzmanlığı Yönetmeliği' ne göre de bir memurun uzman olabilmesi için üç yıl çalışması yeterli sayılmaktadır, bu bağlamda beş yıl, bir memurun sosyal sınıf bilinci kazanması ve habitusunun oluşması için yeterli süre görülmektedir.

Habitusu bireyin o dünyadaki konumuna bağlıdır. Herkesin habitusu aynı değildir. Fakat sosyal dünyada aynı konumda bulunanların habitusları da benzer olur. Çalışmanın bulgularına göre; memurların kitap okuma alışkanlığı ve buna bağlı olarak sosyal ve kültürel hayatı yaşadığı sosyo-ekonomik koşullara ve yaşam tarzına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Yaş ilerledikçe okuma alışkanlığı giderek azalmakta olduğu ve buna bağlı olarak sosyal ve kültürel hayatlarına daha az zaman ayırdığı görülmektedir.

Cinsiyet okuma alışkanlığını kısmen etkileyen bir etkidir. Katılımcılarla yapılan görüşmede erkekler için ekstra masraf çıkmadığından dolayı kitap, dergi vs. alımların daha çok olduğu, kadınlarda ise farklı ihtiyaçlar öne çıktığından, kitaplara ayrılan bütçe azalmaktadır. Bekar katılımcıların, okuma alışkanlığı daha fazladır buna bağlı olarak sosyal ve kültürel hayatları daha aktif olduğu görülmüştür.

Çalışmanın ana sorunsalı okuma ve sosyal kültürel hayata katılımın yanı sıra, memurların, kendilerini yetiştirirken sadece KPSS kitaplarına mı bağlı oldukları, yoksa kendilerini kitap okuyup kültürel aktivitelere de katılıp katılmadıkları idi.

Bu bağlamda, toplum nazarında okumuş kesim olarak görülen memurların, KPSS gibi sınavlara hazırlanırken kültürel sermayelerini göz ardı ederek, sadece sınav başarısını merkeze aldıkları, memuriyete giriş yaptıktan sonra, önceden dahil oldukları sosyal sınıfının habituslarına uygun pratikleri devam ettirdikleri hem literatür verileriyle hem de bulgularla örtüşmektedir. Uzun süren sınav (KPSS) maratonundan sonra, devlet memurları, memuriyet hayatlarının ilk zamanlarında sosyal ve kültürel hayatlarını canlı tutmaya dönük pratik davranışlar sergilemektedirler. Devlet memuriyetinde belli bir zaman geçirdikten sonra (bu çalışmada beş yıl kriter alınmıştır) memurlar için, ekonomik kaygılar ve geleceğe bırakacakları ekonomik sermayeleri öncelikleri hale gelmektedir. Toplumun bakış açısında vurgulanan entelektüel bir sınıf olma ayrıcalığını Bourdieu sosyolojisi bağlamında değerlendirdiğimizde bu durumun böyle olmadığını dile getirmek yanlış bir ifade olmaz. Çünkü memurların işe girdikten sonra toplumsal normları yerine getirme çabaları (araba alma, ev alma, evlenme gibi) kültürel sermayelerinin gelişmesine engeldir.

KAYNAKLAR

- Anne Jourdain ve Sidoine Naulin. (2016). *Pierre Bourdieu'nun Kuramı ve Sosolojik Kullanımları*. (Ö. Elitez, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aron, P. D. (1986). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. (K. Alemdar, Çev.) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikler*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler*. (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine*. (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). Bilimsel Sermayenin İki Tür. P. Bourdieu içinde, *Bilimin Toplumsal Kullanımları* (L. Ünsaldı, Çev., s. 77-78). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet Üzerine*. (A. Sümer, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, W. (2014). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (N. Ökten, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cansız, M., Özbaylanlı, B., & Çolakoğlu, M. H. (2018). Türkiye'de Kültürel Sermayenin Öğrenim Başarısı Üzerine Etkisi. *Journal of Economy Culture and Society*, 127-152.
- Devlet Memurları Kanunu, 6. S. (1965, 07 23). *Mevzuat Metin*. 01 20, 2020 tarihinde Mevzuat: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> adresinden alındı.
- Dursun, O. (2018). Toplum Pierre Bourdieu İle Düşünmek. *Global Media Journal TR Edition*, 77. Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güdücü, B. (2017). F. Merter, & M. Talas içinde, *Sosyoloji* (s. 514-543). İstanbul: Lisans Yayınları.
- Güdücü, B. (2018). Biyolojik Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet. D. Şenol,

- & H. Kaya içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 13-34). İstanbul: Lisans Yayınları.
- Kelle, V., & Kovalsan, M. (1975). *Tarihsel Maddecilik Marksist Toplum Kuramının Ana Çizgileri*. (Ö. Ufuk, Çev.) İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Macionis, J. (2012). Sosyoloji. J. Macionis içinde, *Sosyoloji* (V. Akan, Çev., s. 386-406). İstanbul: Nobel.
- Miquel, P. (Yöneten). (1991). *Chercheurs De Notre Temps: Pierre Bourdieu* [Sinema Filmi]. Richardson, J. (1986). THE FORMS OF CAPITAL. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241-258.
- SSCB Sanat Tarihi Enstitüsü. (1978). *Sosyalizm ve Kültür*. (S. Ş., Çev.) İstanbul: Konul Yayınları.
- TDK. (2020). *sozluk.gov.tr*. Şubat 15, 2020 tarihinde tdk:
<https://sozluk.gov.tr/?kelime=sosyal%2Bhayat> adresinden alındı
- Vefa Saygın Öğütle ve Güney Çeğin. (Şubat 2010). V. S. Çeğin içinde, *Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçeği* (s. 125-126).
- Waquant, L. (2014). *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*. (G. Çeğin, & E. Göker, Çev.) İletişim Yayınları.

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi Yayın İlkeleri

Kapsam ve Hedef Kitle

Aydın İnsan ve Aydın Toplum Dergisi'nde, sosyal bilimlerin özellikle Psikoloji ve Sosyoloji odaklı tüm alanlarında ve alt alanlarında, araştırmaya dayanan, sahasına katkı sağlayacak nitelikte bilimsel makaleler veya daha önce yayımlanmış olan çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan derleme makaleler yayınlamaktadır. Ayrıca, alanda yayımlanan bilimsel kitaplara ait makale formatındaki değerlendirme yazıları ile kitap eleştirileri ve alana katkısı olan makalelerin İngilizce veya Türkçe çevirileri de kapsam dahilindedir.

Dergide yayınlanacak eserlerin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ancak basılmamış bildirilerden üretilen makaleler, bu durum dipnotta açıkça belirtilmek koşuluyla kabul edilmektedir. Yayımlanan çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir. Yazıları yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez. Dergide yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar ve yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayın Dili ve Yayın Sıklığı

Dergide Türkçe makalelerin yanı sıra İngilizce makaleler de yayımlanabilir. İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi yılda 2 kez yayınlanan hakemli akademik ulusal bir dergidir.

Değerlendirme Süreci

Yazım ilkelerine uygun olmayan çalışmalar hakem değerlendirmesine gerek duymadan geri çevrilir. Bir yazının dergide yayımlanabilmesi için iki hakem tarafından olumlu görüş bildirilmiş olması gerekir. Hakemlerden birinin olumlu diğerinin olumsuz görüş bildirmesi durumunda editör tarafından üçüncü bir hakemin değerlendirmesine başvurulur.

Yazım Kuralları

Ana Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı sözcüklerin ilk harfi büyük olacak biçimde yazılmalı ve en fazla 10-12 sözcük arasında olmalıdır.

Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın varsa görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ilk sayfada dipnot ile belirtilmelidir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 sözcükten oluşan Türkçe "özet" ve İngilizce "abstract" bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemeli; dipnot kullanılmamalıdır. Türkçe ve İngilizce özetleri altında bir satır boşluk

birakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar sözcükler (*keywords*) verilmelidir. Türkçe makalenin İngilizce başlığı olmalı ve *abstract*'ın üstünde gösterilmelidir.

Ana Metin: A4 sayfa boyutunda (29.7x21 cm.), MS Word programı, *Times New Roman* yazı karakteri ile 12 punto ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 3 cm., alt 3 cm., sol 3 cm., sağ 3 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar özet, abstract, şekil ve tablo yazıları da dahil 6.000 (altıbin) sözcüğü geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle ya da tek tırnak içinde yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti + eğik harfler gibi çifte vurgulamalara asla yer verilmemelidir.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makaledeki tüm ara (normal) ve alt başlıklar (yatık) 12 punto ile sözcüklerin yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konulmamalı ve bir satır sonra devam edilmelidir.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalı, siyah- beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Tablo ve şekiller ayrı ayrı sıra sayısı verilerek numaralandırılmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise yalnızca tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik (normal); tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik (*italik*) yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Tablo 1: *Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi*

Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli, hemen ardından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

Görseller: *Derginin alanı kapsamında gerekirse ilave edilir*

Dipnot: Dipnot kaynak göstermek için kullanılmamalı, dipnot kullanımına yalnızca açıklayıcı ek bilgileri için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

Alıntı ve Göndermeler/Atıflar: Yazar doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı tüm alıntılara aşağıdaki örneklere göre göndermede bulunmalıdır. Burada belirtilmeyen durumlarda APA6 formatı kullanılmalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve italik (eğik) yazı karakteri ile yazılmalıdır.

Metin içi alıntılarda göndermeler

Göndermeler için asla dipnot kullanılmamalıdır. Tüm göndermeler parantez içinde ve aşağıdaki biçimde yazılmalıdır.

Tek yazarlı çalışmaya yönelik genel göndermelerde;
(Carter, 2004).

Tek yazarlı çalışmanın alıntı yapılan belirli bir yerine göndermelerde;
(Bendix, 1997: 17).

İki yazarlı çalışmalara göndermelerde;
(Hacıbekiroğlu ve Sürmeli, 1994: 101).

İkiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve ‘vd.’ yazılmalıdır;
(Akalın vd., 1994: 11).

Kaynakça kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınlara diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa, kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

Gazimihal (1991:6), bu konuda “.....”nu belirtir.

Yayın tarihi olmayan yapıtlarda ve yazmalarda yalnızca yazarların adı;
(Hobsbawm)

yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. yapıtlarda ise kaynağın ismi, varsa cilt ve sayfa numarası yazılmalıdır.

(Meydan Larousse 6, 1994: 18)

İkinci kaynaktan yapılan alıntılar da aşağıdaki gibi yazılmalı ve kaynaklarda belirtilmelidir:

Lepecki’nin de ifade ettiği gibi “.....” (Akt. Korkmaz 2004: 176).

Kaynakça: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki örneklere göre yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayımlar ise (2004a, 2004b) Şeklinde gösterilmelidir:

Kitapların gösterilmesi

Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, A. (2004). *Dans Tarihini Yeniden Düşünmek*, ev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

Makalelerin gösterilmesi

Sarisözen, M. (1970). Bağlama Metodu, *Folklor/Halkbilim* (1): 12-16.

Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? *Dance Research* (32): 3-18.

Kitap içi bölümlerin gösterilmesi

Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. *Rethinking Dance History: A Reader*, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.

Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. *Klinik Psikoloji*, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

Tezlerin gösterilmesi

Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

İnternet kaynaklarının gösterilmesi

İnternet elde edilen verilerin kaynakları mutlaka gösterilmeli ve Kaynakça'da erişim adresi ve erişim tarihi belirtilerek verilmelidir. Erişim adresi olarak kaynağın yer aldığı web sayfasının (ana sayfa) adresi değil, kaynağın görüntülediği adres verilmelidir.

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).

Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, *Yazında ve Çeviride Beden*, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

Görüşmelerin gösterilmesi

Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.

İletişim Bilgileri:

AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428 - 20402

Web Sayfası: <http://aitdergi.aydin.edu.tr>

E-posta: aitdergi@aydin.edu.tr

Author's Guide

Author's may send their articles which are prepared in accordance with the below stated publishing and editorial principles, together with the "article presentation form" via e-mail to the provided addresses.

Providing the permissions of the authors (the main author or the rightful publishing house) is obligatory for the translated texts and articles as well.

The articles which are sent to their authors for further improvement and/or proofreading following the preliminary reviews and referee evaluations, must be edited accordingly and delivered back to the journal in one month at the latest.

On the other hand, the articles which are found to be conflicting with this guideline, will be returned to their authors for further proofreading and will not be issued.

Publishing Principles

Aydin İnsan ve Toplum is a national, peer-reviewed journal printed twice a year by Istanbul Aydin University, Faculty of Arts and Sciences.

Aydin İnsan ve Toplum Journal publishes in all fields and sub-fields of social sciences especially Psychology and Sociology focused scientific articles which rely upon research and contribute to its field or collection articles which evaluate previously published works and offer new and noteworthy views in the related subject. In addition, evaluation articles from scientific books that are published in the related fields and book reviews together with the Turkish or English translations of related articles are also within the scope of the journal's publication.

The journal only accepts articles which are not published or accepted to be published previously. Articles which are created from the reports that are not published but presented in a scientific gathering can be accepted provided that the case is clearly stated in the footnote. No royalty fee is paid to the authors of the articles that are published in the journal. The scientific, ethic and legal responsibilities of the views and translations conveyed in the manuscripts which are published in the journal belong to their respective authors.

Evaluation Process

In result of the preliminary evaluation, the articles that are found to be conflicting with the editorial principles are rejected without further evaluation. Two positive referee reviews are required in order for an article to be published in the journal. In case an article receives a positive and a negative review from the two referees, the editor of the journal consults the evaluation of a third referee.

Publishing Language

In addition to Turkish, journal publishes articles in English language as well.

Editorial Principles

I. Main Title

Written in **bold** letters, the main title must be congruent with the text content expressing the treated subject in the best way. The main title must not exceed 10-12 words of which initials must be capitalized.

II. Author's Name(s) and Address(es)

The name(s) and surname(s) of the authors must be typed in **bold** whereas the addresses must be typed in italic letters. If there are any, the title(s) and the workplace(s) of the authors as well as their contact information must be indicated on the first page with a footnote.

III. Abstract

The article must include an abstract in both English and Turkish (özet) languages, which briefly and clearly summarizes the subject of the text and consists of at least 100 and at most 150 words. The abstract must not refer to the cited sources, figures and graphic numbers used in the text or contain footnotes. Authors must provide keywords consisting of at least 3 and at most 5 words leaving an empty line under the English and Turkish abstracts. The Turkish abstract must also have its title in Turkish.

IV. Main Text

The text must be written with Times New Roman font-type, 12-point font size leaving 1,5 space between lines and 3 cm margins on top, bottom and both sides of an A4-sized (29.7x21 cm) MS Word page. The pages must be numbered. The text must not exceed 6000 (six thousand) words including its Turkish and English abstracts, figures and table contents. The parts of the text which are to be emphasized must be written either in italics (not in **bold**) or shown in single quotation marks (''). The text must never contain double emphases using quotation marks and italics at the same time.

V. Sub-titles

The section and sub-titles may be preferred for delivering the information in an orderly way. All the section (regular) and sub (italics) titles must be written in 12- point size, **bold** characters, capitalizing only the initial letters of each word in the title. Sub-titles must not be followed by a colon (:) and the text must begin after an empty line.

VI. Tables and Figures

Tables must be prepared according to black and white printing with a title and number. Tables and figures must be numbered separately. Tables must not be drawn with vertical lines; horizontal lines, on the other hand, must only be used for categorizing the sub-titles within the table. The number of the table must be indicated above the table, on left side, in regular fonts; the title of the table must be written in italics capitalizing the initials of each word. Tables must be located in their proper places within the text.

» **Example: Tablo 1: Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi**

The numbers and the titles of the figures must be centered just below the figure. The number of the figure must be in italics followed by a full stop (.). Right after comes the title of the figure in regular fonts with only the initial letter capitalized.

VII. Visuals

The images, photographs or special drawings included within the text must be scanned in 300 ppi (300 pixels per inch) with a 10 cm short edge in JPEG format. In addition to the article and the “article presentation form”, all the visual materials used in the text must be e-mailed to the provided addresses in JPEG format. The online sourced images must also comply with 10 cm/300 ppi rule. Visuals must be titled according to the criteria specified for tables and figures (item VI) above. Technically problematic or low-quality images may be requested from the contributor again or may be completely removed from the article by the editorial board. Author(s) are responsible for the quality of the visual materials to be used in their articles.

The images and photographs must be prepared according to black and white printing. The titles and the numbers of the visuals must be centered and typed in italics. The type of the visual and its number must be typed in italics followed by a full stop (.) and the name of the image typed in regular fonts with capital initials:

» **Example:** Resim 10. Wassily Kandinsky, ‘Kompozisyon’ (Anna-Carola Krausse, 2005: 91).

The pages containing figures, charts and images must not exceed 10, with only occupying one third of the text. If possible, authors may place the figures, charts and images where they are supposed to be providing that it will be prepared as ready to be published, if not they can write the numbers of the figures, charts and images leaving empty space in the text in the same size.

VIII. Footnotes

Footnotes must only be used for additional explanatory information with automatic numbering. Footnotes must not be used for citation or giving references.

IX. Citation and References

Authors must give references for all their direct or indirect quotes according to the examples given below. In case not specified here, authors must consult APA 6th edition referencing and citation style. Direct quotes must be given in italics using quotation marks (“”). Footnotes must never be used for giving references. All references must be written in parentheses and as indicated below.

- » Works by a single author: (Carter, 2004).
- » Specific passages in works by a single author: (Bendix, 1997: 17).
- » Works by two authors: (Hacıbekiroğlu and Sürmeli, 1994: 101).
- » Works by more than two authors: (Akalın et. al, 1994: 11). The other contributing authors must only be indicated in the bibliography section.
- » If the name of the author is mentioned within the text, only the publishing date of the source are provided: Gazimihal (1991: 6) states that “.....”.
- » Works with no publication dates, can be cited with the name of the author: (Hobsbawn)
- » Works with no author name, such as encyclopedias, can be cited with the name of the source and if available the volume and page numbers: (Meydan Larousse 6, 1994: 18)
- » The quotes that are taken from a secondary source are indicated as follows and must also be given in bibliography: As Lepecki also expresses “.....” (Korkmaz, 2004: 176).

X. Bibliography

The bibliography must be given at the end of the text in an alphabetical order as shown in the following examples. The sources must be sorted according to their publication dates in case an author has more than one publication. On the other hand, the publications that belong to the same year must be shown as (2004a, 2004b...).

Books

- » Öztürkmen, A. (1994). Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- » Carter, A. (2004). Dans Tarihini Yeniden Düşünmek, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

Articles

- » Sarısözen, M. (1970). Bağlama Metodu, Folklor/Halkbilim (1): 12-16.
- » Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? Dance Research (32): 3-18.

Sections of a Book

- » Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. Rethinking Dance History: A Reader, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.
- » Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. Klinik Psikoloji, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

Thesis

- » Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Online Sources

Online sources must be cited for the data obtained from internet as well. The full web address of the accessed web-page (not the home page) and the accessed date must be indicated in the bibliography for the online sources:

- » <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).
- » Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, Yazında ve Çeviride Beden, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

Interviews

- » Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.
- Contact Information:

Contact Information:

AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

Editorial Board

Istanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, Nu: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 444 1 428

Web: <http://aitdergi.aydin.edu.tr>

E-mail: aitdergi@aydin.edu.tr